

21/9/7

ఆంధ్ర గ్రంథమాల—౨.

బసవప్రరణము

R673:22
35F6

c/62

పాల్కురికి సోమనాథకవి

R673:22 4194

35F6

Palkuriki Somanatha
Kavi

Basavapurāṇamu.

4194

• • • • •

[illegible]

గ్రం. ౨-౪-౩

ಕಾವ್ಯ ಕುಮಾರವಿಠಲನಾಥಯ್ಯನವರು
202, ಎಸ್. ಸ್ಟೇಷನ್, ಮೈಸೂರು

SRI LAGADURU VISHWAKSAMYA
LINA SIMHA : LAMANDIR
LIBRARY.
Langomadi Mall, VARANASI.

Acc. No. 100.100.100

2014

25: 2729
2014

యడ గె ా ర డ ర. య

R 673022

అంకె 673022

కన్న పురి

ఆంధ్రపత్రికా కార్యాలయమున

ముద్రితము

SRI JAGADGURU VISHWARADHYA
JNANA SIMHASANA JNANAMANDIR
LIBRARY.
Jangamwadi Math, VARANASI.
Acc. No.H194

బ న వ పు రాణ ము

(సంపుటికరణక్రమము)

క్రకాశకుల ప్రస్తావన

౧-౨౪

ప్రీతికా విషయానుక్రమణిక

౧-౨

ప్రీతిక

౧-౧౨౯

బనవపురాణ విషయానుక్రమణిక

౧-౬

బనవపురాణము

౧-౨౪౬

ప్రీతికయందలి ముఖ్యసంజ్ఞాపదములనూచి

౧-౧౦౪.

బనవపురాణమునందలి ముఖ్యసంజ్ఞాపదములనూచి

౧౧-౧౮

ప్రీతికలోని దిద్దుబాట్లు

౧

బనవపురాణములోని దిద్దుబాట్లు

౧-౨

చిత్రములు

పాశుపత్యుల లింగార్చనము

(శ్రీ) బనవేశ్వరము

—

ప్రస్తావన

ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు బసవపురాణము సుప్రసిద్ధమైన ప్రాచీనకావ్యము. బసవపురాణము జానుఁ దెనుఁగుకావ్యములందు రసవత్కావ్యమై, లింగ ధాతులకు విశ్రమైన పురాణముగ నున్నది. బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు వ్రాసిన విపులమైనపీఠిక బసవపురాణస్తోత్ర నాంధ్రలోకమునకు విశేషము చేయుచున్నది. పీఠికయందు సోమనాథునికాలము, కృతులు, శైవమత భేదములు, బసవేశ్వరునిచరిత్రము, భక్తులచరిత్రములు మొదలగు విషయములను ప్రభాకరశాస్త్రిగారు సువ్యక్తముచేసిరి. విషయవిమర్శనమునందువలె రచనావిమర్శనమునందును ప్రభాకరశాస్త్రిగారి వైదుష్యము సువ్యక్త మగుచున్నది. సోమనాథుని కవితాసామర్థ్యమును దేశరచన, ద్విపద, శివకవులు, జానుఁ దెనుఁగు, శబ్దప్రయోగములు, శబ్దవిశేషములు, రచనాసౌందర్యము మొదలగు శీర్షికలందుఁ బరిష్కర్తలైన శాస్త్రిగారు బాగుగ విమర్శించి పాఠకులకు గ్రంథమునం దభిరుచిని నిర్దేశించి జేసిరి. బసవభక్తిరసము, తెనుఁగుతియ్యదనము, ద్విపదగతి బసవపురాణమునందు రసస్థాయిని బొంది భక్తిపారవశ్యమును, బ్రహ్మానందమును గలుగఁజేయుచున్నవి. సోమనాథుఁడు తనరచనకుఁ బురాణ నామకరణము చేసినను బసవపురాణము కావ్యరూపమును దాల్చినది. ఆంధ్రవాఙ్మయఃపరిశోధనలకు బసవపురాణము పెన్నిధిగా నున్నవిధమును ప్రభాకర శాస్త్రిగారి పీఠికయును, మూలమును సువ్యక్తము చేయుచున్నవి. గ్రంథమునకుఁ గీలకమైన వీరశైవమతవిషయమై షరిశోధనలు చేయవలసిన యవసరమును వర్తమానకాలమునందు వీరశైవమునకుఁ బట్టిన దుస్థితి తెలియఁజేయుచున్నది. వీరశైవమునకును, వైదికమతములకును గల సంబంధబాంధవ్యములను బరిశోధకులు విమర్శించి వివిధమతములకును గల సమానధర్మములను నిరూపించుట శ్రేయస్కరము.

వైదికమతము

వేదయుగమునందుఁ గర్మపరమైన వైదికమతము కాలక్రమమున జ్ఞానపరమై షరివర్తనమును బొందినది. మతలత్య మనిత్యములైన యజ్ఞయాగా

దుల ఫలములనుండి నిత్యమైన మోక్షమునకు మరలినది. కర్మకాండకును, జ్ఞాన
కాండకును సంఘర్షణము గలిగినది. వేదములందలి మంత్రములకును, బ్రాహ్మణ
ములకును సమన్వయములేక కర్మలు పరిహాసపాత్రము లైనవి. జ్ఞానప్ర
ధానములైన జైనబౌద్ధాదిమతములు ప్రబలినవి. కర్మదీక్షాపరాయణులైన బ్రాహ్మ
ణులకును, బ్రాహ్మణేతరవర్ణస్థులకును వైదికమతలక్ష్యమునందు భేదదృష్టి గలిగిన
ది. జైనబౌద్ధమతములు ప్రబలి బ్రాహ్మణప్రాబల్యమును తగ్గించినవి. జైనబౌద్ధమత
ములు బ్రాహ్మణ్యమును బ్రతిఘటించినను బ్రాహ్మణులపట్ల శత్రుత్వమును
బూసలేదు. బౌద్ధధర్మములు బ్రాహ్మణకర్మలను ఖండించినను బ్రాహ్మణధర్మ
మును గౌరవించినవి. ధర్మపదమునందు బ్రాహ్మణవర్గ మనునధ్యాయము గలదు.
ఆవర్గమునందు బ్రాహ్మణధర్మములు నిర్దేశింపబడినవి. వైదికమతపరిణామమునందుఁ
గర్మయోగమును, జ్ఞానయోగమును భక్తిమార్గము జీవయాత్రయందు సమన్వ
యము చేయుచున్నది. కర్మమార్గము జ్ఞానమార్గమునకు సాధనంజైనను
బ్రాహ్మణాధీనంజైన నిత్యకర్మానుష్ఠానము ప్రాణకళను గోల్పోయి ప్రజల నిత్య
జీవయాత్రకు నిరర్థకమైనది. కర్మాధికారులు గాని ప్రజలు జీవయాత్రయందు
దారిజెన్ను తెలియక పరితపించుచుండిరి. తత్త్వజ్ఞుల సిద్ధాంతములును అంద
రానిఫలములై, ప్రజల జ్ఞానాంధకారమునందు మునిగియుండిరి. ఇట్టి విషమదశ
యందు వర్ధమానుఁడు, సిద్ధార్థుఁడు మొదలగు తత్త్రియవీరులు బ్రాహ్మణాధికార
మును బ్రతిఘటించి జైనబౌద్ధాదిమతములను స్థాపించి, ప్రజలయందు నూతన
మైన ప్రాణకళను బ్రతిష్ఠించిరి.

జైన బౌద్ధమతములు

సిద్ధార్థవర్ధమానులు నిర్జీవమై క్రూరమైన కర్మకాండను, దుర్గావ్యామైన
జ్ఞానమార్గమును నిరసించి ప్రజాజీవనమునందు ధర్మమార్గమును బ్రతిష్ఠించిరి.
బుద్ధదేవుఁడు సంకుచితమైన బ్రాహ్మణకర్మానుష్ఠానమును నిరాకరించినను విశాల
మైన కర్మసిద్ధాంతమును బ్రతిష్ఠించెను. యజ్ఞయాగాదిపరమైన కర్మ
విశ్వవ్యాపకమైన కర్మభావమును బొందినది. వైదికమతమునందు మంత్రో
ద్దిష్టమై యిష్టదేవతాపరమైన కర్మ బౌద్ధమతమునందు సర్వవ్యాపకత్వమును
బొందినది. వైదికమతమునం దప్రధానముగ నున్న కర్మ బౌద్ధమతమునందుఁ
బ్రధానస్థానము నాక్రమించినది. జాతిమతకులభేదములు లేక, శుభాశుభకర్మ

గలము “లవశ్య మనుభోక్తవ్యం” అను సిద్ధాంతము హిందూమతమునందు సుప్రతిష్ఠితమైనది. కర్మసిద్ధాంతము పునర్జన్మసిద్ధాంతమును బరిపాటిచేసినది. కర్మసిద్ధాంతము, పునర్జన్మసిద్ధాంతము హిందూబౌద్ధమతములందు సమానప్రతిష్ఠను బడసినవి. జైనబౌద్ధమతములు 1000 ఏండ్లు భరతఖండమునందుఁ బ్రబలినవి. దేశమునం దంతటను మతములు, విహారములు, స్తూపములు వెలసినవి. సన్న్యాసినులు, శ్రవణకులు వేసవేలు దేశమునం దంతటను వ్యాపించిరి. వైవారాధనలేని బౌద్ధమతము సంకరమై, ప్రాణప్రతిష్ఠలేక, ప్రజాజీవనమునకు నిరర్థకమైనది. శంకరాచార్యులు జైనబౌద్ధమతములను ఖండించి వైదికమతమును బునరుద్ధారణచేసెను. శంకరాచార్యులు జైనబౌద్ధమతములను ఖండనముచేయుచు శైవవైష్ణవాది పణ్యతముల నామోదించెను. శంకరాచార్యులు కర్మసిద్ధాంతమును, పునర్జన్మసిద్ధాంతమును సర్వాత్మత్వసిద్ధాంతముతోను, సర్వబ్రహ్మసిద్ధాంతముతోను మేళపించి, వైదికమతపరిణామమును వేదాంతమునందు సార్థకము చేసెను. వైదికమతసంప్రదాయములైన ద్వైతాద్వైతవిశిష్టాద్వైతమతములు స్థాపితములై, వైదికకర్మలు, జాతికులభేదములు పుట్టిని బొందినవి. ప్రాకృతజనులు జీవయాత్రయందుఁ గడతేరుటకు వైదికకర్మల కనధికారులు; జ్ఞానమార్గము దుర్గమము. ఈవిషయదశయందు రామానుజుఁడు, చైతన్యుఁడు, బసవేశ్వరుఁడు మొదలగు మహాభక్తులు బయలుదేరి ప్రజాజీవనమును సుఖప్రదముచేయుటకుఁ బూనుకొనిరి.

భక్తిమార్గము

వ్యక్తావ్యక్తములకును, కర్మజ్ఞానమార్గములకును, సగుణనిర్గుణోపాసనములకును మానవహృదయమునందు భక్తిమార్గము సంధిబంధనముగ నున్నది. రుద్రేంద్రవరుణాగ్ని దేవతార్చనలతో నారంభమైన వైదికమతము “సర్వం ఖిన్విదం బ్రహ్మ” యనుతత్త్వపరిజ్ఞానపరిణామమును బొందినది. ఈపరిణామాంకురములు ద్వైతాద్వైతములందును, శైవ వైష్ణవములందును, నిర్గుణసగుణోపాసనలందును, కర్మభక్తిజ్ఞానయోగములందును, నిగమాగమపురాణములందును జిజ్ఞాసువులకు గోచరంబగుచున్నవి. మానవుని నిత్యజీవితమునందు దుఃఖనివృత్తికిని, సుఖప్రాప్తికిని వైవసందర్శనము పరమసాధనముగ నున్నది. జైన బౌద్ధమతములు సంసారము దుఃఖసాగరమనియును, సన్న్యాసము సుఖసాధనమనియును మహాదేశించినవి. అద్వైతము సంసారము మాయాకల్పితమని యుపదేశించినది. పండి

తులు, బ్రాహ్మణులు కర్మణులను, సిద్ధాంతములతోను, సన్న్యాసశ్రమముతోను గాలయాసము చేయుచున్నను బ్రజలజ్ఞానాంధకారముగ్నులై దుఃఖవేదన ననుభవించుచుండిరి. వైరాగ్యము, నిర్లిప్తత్వము, నిర్లత్యము, నిస్పృహ, నిస్సహాయత్వము పరిపాటియై, భారతీయచైతన్యము నిర్వీర్యమైనది. ఈ విషయావస్థయందు బసవేశ్వరోపసితమైన వీరశైవము మతధర్మములందును, లత్యమునందును, సాంఘికార్థికగణిపథితులందును మహాపరివర్తనమును గలుగఁజేసినది.

శైవము

శైవమతపరిణామము వైదికమతపరిణామమునకుఁ బ్రత్యక్షప్రమాణముగ నున్నది. వైదికమంత్రోపసితుడైన రుద్రుఁడు కేదాంతమునందు శివరూపపరిణామమును బొందుచు, “శివోఽహం” అను తత్త్వమును సువ్యక్తముచేయుచున్నాఁడు. శివుఁడు యజ్ఞపురుషుఁడు. శివుఁడు సగుణనిర్గుణరబ్రహ్మ. శివుఁడు హిమాచలమునందు గౌరీశంకరుఁడు; రామేశ్వరమునందు రామలింగేశ్వరుఁడు; కాశ్మీరమునందు మహాదేవుఁడు; మధురయందు సుందరేశ్వరుఁడు; కాశీయందు విశ్వేశ్వరుఁడు; సౌరాష్ట్రమునందు సోమనాథుఁడు; శ్రీశైలమునందు మల్లికార్జునుఁడు. శివాలయములు దేశావృతములై శైవమతవ్యాప్తిని దెలియఁజేయుచున్నవి. పాశుపతులు, కాలాముఖులు శివపూజాపరాయణులు. శైవులు లింగరూపమునను శివునిఁ బూజించుచు శివోత్కర్షనుజేయుచున్నారు. అధర్వశిఖయందలి “ఈశ్వరః శివ ఏవచ.....శివ ఏకో ధ్యేయః శివజ్గరః”, స్కందోపనిషత్తునందలి “జీవ శ్శివ శ్శివో జీవః స జీవః కేవల శ్శివః” మొదలగు వాక్యములు శివోత్కర్షను దెలుపుచున్నవి. శైవులు శివాలయములయందును, పీఠములయందును, స్వాంగములయందును లింగమును ప్రతిష్ఠించి పూజించుచున్నారు. శివలింగార్చనమును అద్వైతమతస్థాపకులు శ్రీశంకరాచార్యులు వారిపీఠమునందుఁ బ్రతిష్ఠించిరి.

శివలింగము

అవ్యక్తము నిర్గుణము, నిరూకారము, నిరహంకారము, నిరవద్యము. అవ్యక్తమును వ్యక్తమైన విశ్వమంతయును ఆసంతములైన నామరూపములను నేవించుచుఁ బ్రసవించుచున్నది. అవ్యక్తము లింగకృతిని విశ్వవ్యాప్తమై యుష్టుచున్నది. ఆకాశలింగము, వాయులింగము, తేజోలింగము, ఆపోలింగము, పృథ్వీలింగము

గము అవ్యక్తమునకు వ్యక్తస్వరూపములు. అవ్యక్తలింగస్వరూపములందుఁ బౌంధ్ర వలింగము సగూణనిర్గుణస్వరూపములను గలిగి పూజాపాత్రమైనది. పౌంధ్రవలింగము ను స్త్రీపుంసయోగ చిహ్నముగను బండితులు కొందఱ నిర్ణయించినను, మహత్తునకు బీజచిహ్నముగ నున్న లింగమున కీలక్షణ మప్రధానము. లింగము పడఁ తురీమంత్రరూపమని శైవాగమములు విశదముచేయుచున్నవి. ఈలింగ మాకా శాదించభూతములందును గోచరం బగుచున్నది.

శివలింగమును వర్ణవివక్షతలేక సకలవర్ణములవారును బూజించు చున్నారు. బ్రాహ్మణులు దేవతార్చనలందును, సకలవర్ణములవారును దేవళము లందును శివలింగమును బూజించుచున్నారు. లింగధారులు లింగమును స్వీయాం గమలందు ధరించుచు శైవులును, వీరశైవులును నగుచున్నారు. లింగధారణము సూక్ష్మార్థమును, బాహ్యార్థమును గలిగి, వీరశైవమున కపూర్వమైన వ్యక్తిత్వమును గలుగఁజేయుచున్నది.

వీరశైవము

వీరశైవము వైదికమతమును, జైన బౌద్ధమతములను ప్రతిఘటించుట కేర్పడిన శైవమతము. శైవమతము భరతఖండమునందు — ముఖ్యముగ దక్షిణప్రాంతములందు—వ్యాపకమునుబొందిన ప్రాచీనమతమని శైవాచార్యులచరిత్రలు తెలుపుచున్నవి. ద్రవిడాంధ్రకర్ణాటక దేశములందు శైవము వ్యాపించినవిధమును భక్తుల చరిత్రములు విశదముచేయుచున్నవి. శంకరాచార్యులు జైనబౌద్ధమతములను నిర్వీర్యములుఁజేసినను ప్రజాసామాన్యమునం నామతములు వ్యాప్తిని గాంచియున్నవి. అవైవ్రతసిద్ధాంతములు ప్రజలకు దుర్బోధ్యములు. జైనబౌద్ధమతములు నాస్తికమతములు. అవైవ్రతసిద్ధాంతములు, జైనబౌద్ధమతములు వైదికకర్మల ప్రతిభను తగ్గించినవి. ప్రజాహృదయమునందుఁ భక్తిమార్గము ప్రబలి సూతనవికాసము గలిగినది. ప్రజాహృదయమునందుఁ గలిగిన సూతనోత్సాహమును వీరశైవముఁ బ్రోత్సహించి జేసిన విధమును బసవేశ్వరచరిత్రము తెల్లము చేయుచున్నది. బసవేశ్వరుఁడు బ్రాహ్మణకులమునందుఁ జస్మించినను ఉపనయనమును నిరాకరించి వీరశైవమతమును బూనిన సరమశివభక్తుఁడు. వీరశైవము కర్మమార్గమును నిరసించుచున్న విధమును వీరశైవసిద్ధాంతములు వెల్లడిచేయుచున్నవి. బసవేశ్వరుఁడు నడు

ను నిరాకరించుచు దండ్రీకి జెప్పిన సమాధానము కర్మనిరసనమును జేయుచున్నది.—

హరి భక్తుల కెత్తుకే లది త్రాటి - మాల కెత్తుట మత తప్పుగాదే
కర్మపాశంబు లొక్కటఁ దెగ నీ - కర్మంబు త్రాళ్లు దాఁ గట్టుకోదనుక?
రుద్రాక్షభసితాదిముద్రలు చాల్చి - తుద్రముద్రలు చాల్చుగూఁతునే చెప్పుమ?
యారీతిఁ ద్రాటికిఁ చూరమై యున్న - వీరమాచే శ్వరాచారదీక్షతుని
నిర్మితోభయకర్మనిర్మూలు నన్ను - గర్భాభి ముంచుట కర్మమే నీకు?
గ్రంథులఁ గన్నులఁ గానవు. గాక - వచ్చునే బసవి నడుగునేయంగ
బ్రహ్మోగోహరుఁ బ్రమథైకవంశ్యు - బ్రహ్మవంశ్యుఁ డని భావించె దెట్లు?
జాతిగోత్రాశీరు సద్గురుజాను - జాతిగోత్రక్రియాశ్రయఁ జేసె దెట్లు?
అనుబంధుడై యున్న యభవుని భక్తు - నికి నేకులం బని నిర్ణయిం చెప్పు?
* * * * *

“ధర నన్యదేవతాస్యహమాత్రమన - నిరుపదెన్మిదికోట్లు నరకంబు లొందు”
నన శ్రుతు లందును వినర బాపనికి - దినకరపాపకదికృతఫలను
హరివిరించ్యాదుల నభిలషేవతల - ధర మాఁడునంగ్యలఁ దాఁ గొల్పవలయుఁ
గొలువక తక్కినఁ బోలిసె బ్రాహ్మ్యంబు - కొలిచెనేనియు భక్తి నొనఁగె గావునను
బ్రాహ్మ్యబుడేనియు భక్తుఁ డెట్లును? - బ్రాహ్మ్యబుడెట్లును భక్తుఁడేనియును?
మావిడివీజంబు మహిమిఁడ విత్త - గా నే మనున పెక్కుగగలేము చెప్పు?
సహజలింగైక్యనిషాయుక్తి భక్తి! - బహుదేవతానీక బ్రాహ్మ్యవశము;
* * * * *

కర్మహంగం బగుఁగాక బ్రాహ్మ్యంబు - నిర్మలశివభక్తి నిష్ఠితం బగున?

—బ. పు. గ. , ౨౧-పుటలు.

వీరశైవమునకుఁ బ్రధానదీక్ష. లింగధారణము. లింగధారణమునకుఁ గక్ష, కరము, ఫాలము, కంఠము, శిరస్సు, వక్షఃస్థలము ముఖ్యస్థానములు. లింగధారు లందఱును జాతిమతకులభేదములు లేని శివభక్తులు. బ్రాహ్మణులు, వైశ్యులు, శూద్రులు, మాలలు మొదలగు అష్టాదశవర్ణములవారును వీరశైవులై కులభేదములను నిరసించినవిభమును బసవచరిత్రము విశదముచేయుచున్నది. బిజ్జలునకు బ్రాహ్మణులు బసవేశ్వరుఁడు వర్ణనంకరము చేయుచున్నవిగమును చెలిపినపుడు బసవేశ్వరుఁ డొసఁగిన ప్రత్యుత్తరము భక్తితత్త్వమును విశదము చేయుచున్నది.—

నేనఁబు లాదియో విధికల్పితంబు - లాదియో జాతుల కది యెట్లు లనినఁ
జను వేషవోదితజాతులు చెందు - వినుము ప్రసర్తకంబును నివర్తకము
భవకర్మసంస్కారి భువి బ్రసర్తకుఁడు - శివకర్మసంస్కారి భువి నివర్తకుఁడు
సన్నతచేదార్థచరితంబు లుండు - మొన్నఁ బుట్టినకులములహాట రేల
ప్రస్తుతమగునట్టి జాతులు గానె - యష్టదశంబులు నవి యేల చెప్ప
మిక్కిలి పదు నెనిమిదివర్ణములకు - నిక్క మారయ భక్తనివయంబు కులము
భాగ్యహీనుండు వాఁ బసిఁడిఁ బట్టిన న-యోగ్యంపులోష్టమై యున్నట్లు శివుని
ప్రతిబింబమూర్తి యా భక్తుఁడు భవిక-పాతిఁ జూడఁ మానవాకృతి నుండు ధరణిఁ
గావున శివభక్తగణముల మహిమ - భావింపఁదలంప నీప్రాప్తియే చెపును.

—బ. పు. ౨౦౯-పుట.

వర్తమానకాలమునందువలెనె జాతిమతకులవైషమ్యములతో నిండి
నిర్వీర్యమైన సంఘమును వీరశైవము భక్తిపాశబద్ధముచేసి వీర్యవంతముచేసినవిధ
మాశ్చర్యమును గలుగఁజేయఁగలదు. వీరశైవులు లింగవసాయిత శత్రుములను
బూని శివద్రోహులను, శైవులను జంపుట ఘోరకార్యమైనను వీరశైవ ప్రభావ
మును విశదముచేయుచున్నది. జగదేవుఁడు వీరతాంబూలంబును గొని బిజ్జలుని
సంహరించి, ఆత్మహత్యను జేసికొనెను. నాచిదేవయ్యయును, పండ్రెండువేల శివ
భక్తులును శైవులను సంహరించినవిధము భయంకరమై వీరశైవదీక్షాప్రభావ
మును విశదము చేయుచున్నది. వీరశైవ మచిరకాలముననే కర్ణాటాంధ్రద్రావిడ
దేశములుండు వ్యాపించి ప్రజాహృదయము నాకర్షించుటకు వీరమోహేశ్వర
భక్తియును, సాంఘికవ్యవస్థలును గారణంబులు.

వీరశైవసంఘము

వీరశైవమునకు శివభక్తి, లింగధారణము, విభూతిరుద్రాక్షధారణము,
పంచాక్షరీమంత్రము, లింగవసాయిత శత్రుధారణము ప్రధానలక్షణములు. వీర
శైవమునందు శివభక్తి వీరస్వరూపమును దాల్చుచున్నది. శివభక్తిపరమశులైన
భక్తులు శివు కన్నులను, దారాపుత్రాదులను, ప్రాణములను శివార్పణముచేసి
శైవ్యమును బొందినవిధమును భక్తులకథలు చెలుపుచున్నవి. కన్నప్ప, సిరి
యూలుఁడు, నిమ్మవ్వ, కుమ్మరగుండయ్య, చాడయ్య, బొమ్మయ్య, వైజవ్య,
దూడయ్య, శృంగచయ్య, కక్కయ్య, గుడ్డవ్వ మొదలగు భక్తులకథ లత్య
ద్భుతమైన వీరభక్తిని చెలుపుచున్నవి. భక్తులప్రాకృతనామములె చిత్తపరివర్తన
మును చెలుపుచున్నవి. వీరశైవధర్మము సాంఘికపరివర్తనమును, మతపరివర్తన

మును ప్రతిపాదించినది. వీరశైవసంఘమునకు బసవేశ్వరుఁడు దండనాయకుఁడు; మాహేశ్వరులు నేనాఁతులు; భక్తులు సైనికులు. భక్తసైన్యము శత్రుమిత్రాభిమానమును, ప్రాణమానధనాభిమానమును లేక శైవధర్మనిర్వహణమును జేయఁబూనినది. జంగములైన శివభక్తు లందఱును శివస్వరూపులు. వీరశైవులు బ్రాహ్మణులు-మాలలు, పండితులు-పామరులు, శ్రామికులు-శ్రామి, స్త్రీలు-పురుషులు, దొంగలు-దొరలు మొదలగు భేదావరణము లేని శివభక్తులు. శివభక్తులు వారిసర్వస్వమును జంగముల కర్పించి శివానందమును బడయుదురు. వీరశైవము జంగమభక్తిని, భవినిరసనమును బోధించినది. లింగధారణము లేని వారందఱును భవులు. భవులు నిరసింపఁబడినవిధమును బసవపురాణము, వీరశైవాగమములు విశదము చేయుచున్నవి. వీరశైవము బ్రాహ్మణ్యమును, యజ్ఞయూగాదులను, కర్మలను నిరసించి నిందించుచున్నది. పాల్కుర్కి సోమనాథాది బ్రాహ్మణులు కొందఱు కులగోత్రములను విస్మరించి వీరశైవగీతును స్వీకరించి కృతార్థులైరి.

మల్లికార్జునపండితారాధ్యులు మొదలగువారు వీరశైవగీతును బూనియును గులముతోఁ బూత్తును విడువఁజాలక, వీరశైవసంఘమునందుఁ జేరఁజాలక పోయిరి. “భక్తిహింసలపు బ్రాహ్మ్యంబుతోఁ బూత్తు-బయలేను నేను బసవలింగ” యనుచు మల్లికార్జునపండితుఁ డాక్రోశమునుజేయుట లింగధారణస్వీకారమును, బసవమతస్వీకారాభిలాషను సూచించుచున్నది. లింగధారణస్వీకారము కాక కేవలము శైవమతస్వీకారమునే తెలిపినయెడలను బసవలింగనామసంస్మరణమునకును, భక్తివలపునకును నర్థము గనుపడదు. విత్తమేధాదికర్మల విసర్జనమె లింగధారణమునకు నిదర్శనముగనున్నది. ప్రస్తుతము లింగధారిబ్రాహ్మణులందఱు వాదప్రతివాదములకు మూలమైన ఖననసంస్కారమును లింగధారణమును సూచించుచున్నది. బసవేశ్వరునికాలమునందును, సన్నిహితకాలమునందును శివభక్తిపరవశులై అష్టాదశకులములవారును లింగధారణను గొందఱు, వీరశైవగీతును గొందఱును గైకొనిరి. లింగధారణగీతును గైకొనినవారియందుఁ గొందఱు సంబంధబాంధవ్యములను విసర్జింపఁజాలక కులాచారముల ననలంబించుచుండిరి. లింగధారులయ్యును వీరశైవాచారపరాయణులు గానిబ్రాహ్మణవైశ్యాదులుంటును కిదియే కారణమై యుండవలయును. వీరశైవప్రతిభ తగ్గినతరువాతను

బ్రాహ్మణులు, వైశ్యులు లింగధారణదీక్షను బొందుట యనంభవము. ఆంధ్ర దేశమునందు లింగధారిబ్రాహ్మణులకు బీతము లేకుండుటకుఁ గారణము మత త్రయబ్రాహ్మణుల ప్రాబల్యమును, వీరశైవప్రాబల్యమును, బ్రాహ్మణలింగధారుల యప్రాబల్యమును నని యూహింపఁదగియున్నది. పండితత్రయవంశజులు (శివలెం కమంచెనపండిత శ్రీఃతిపండిత మల్లికార్జునపండితవంశజులు) పీతస్థునియే వ్యవహరింపఁబడుచున్నారు. లింగధారిబ్రాహ్మణులు వీరశైవనామము నెఱుఁగి స్వీకరించినను భిన్నమతములవారును, భిన్నవర్ణములవారును వీరశైవులై, వర్ణాశ్రమధర్మములను బాఠద్రోలుటకుఁ జేసినమహాస్రయత్నములను వీరశైవమతచరిత్రము విశదముచేయుచున్నది. వీరశైవమతమునకు నేటికినిగల ప్రాబల్యమును గర్హింపకనేతమునందుఁగల వీరశైవమతములు విశదము చేయుచున్నవి. వీరశైవమతాధిపతు లితరమతాధిపతులవలె నకలగౌరవములను బొందుచున్నారు. వీరశైవము తలపెట్టిన కులాలవరానిహులనము దుస్తరమైనది. లింగాయతులు, జంగములు, సాలెలు, జాండ్రులు ప్రత్యేకకులమువారై, మరికొన్ని కులము లేర్పడినవి. వైదికధర్మ ప్రాబల్యము తిరిగి తలయెత్తినది. భక్తిప్రధానమైన వీరశైవము నిర్జీవమైన యాచారసాంప్రదాయబద్ధమై సాంఘికప్రయోజనములకును, మానవకల్యాణమునకును నిరుపయోగమైనది.

వీరశైవతత్త్వము

వీరశైవతత్త్వార్థము నిగూఢముగ నున్నది. వీరశైవమునకు బ్రాహ్మ్యము నందుపలె అంతరంగమునందును లింగధారణము బీజముగ నున్నది. వైదికమతమునందలి దేవతార్చనము, వేదాంతమునందలి తత్త్వార్థము, జైనబౌద్ధమతములందలి సంఘారాధనము, వివిధమతములందలి కర్మారాధనము వీరశైవభక్తియందు సంయోగమును బొందినవి. లింగార్చనము, లింగైక్యము, జంగమభక్తి, వీరదీక్ష వీరశైవమునందు సంయోగమును బొందినవి. వీరశైవులు జైనబౌద్ధమతములను ఖండించి ఆమతస్థులను హింసించినను, ఆమతధర్మములు వీరశైవమునందుఁ బ్రతిష్ఠను బడసినవి. బౌద్ధమతమునకు మూలస్కంధములైన, “౧. బుద్ధం శరణం గచ్ఛ, ౨. ధర్మం శరణం గచ్ఛ, ౩. సంఘం శరణం గచ్ఛ”యను మూడు ధర్మములును గురులింగజంగమశరణు మాపములను దాల్చినవి. ఏతద్ధర్మానుష్ఠానము వ్యక్తికై వల్గ్యమునకును, మానవకల్యాణమునకును సాధనంబుగ నున్నవిధ

మాను నిగమాగమాచారములు తెల్లముచేయుచున్నవి. వీరశైవులు జాతికుల భేదములు లేక జంగమలింగములకు శరణాగతు లగుచుందురు.

గురులింగజంగమాపరతభక్తి - యరిదినుజ్ఞానంబు నాప్రసాదములు
నలెఁ గరణములుఁ బ్రాణములు నగుదుఁ - చలఁపంగ దేహచైతన్యము లగుదుఁ
గ్రహమున నెలకొన్నఁ గనుసంతతి - భ్రమలేక పొడమిన ప్రజ్ఞచే నంత
గురుఁడు లింగంబని గుఱుతుగా నెఱిగి - యరయ లింగమ గురు డనియు నెఱిగి
గరిమ జలగమము లింగంబుగా నెఱిగి - ఘరలి లింగము జంగమముగా నెఱిగి
చనుజలగమము గురుస్వామిగా నెఱిగి - ఘనగురువరుని జంగమముగా నెఱిగి
యొకరొకరొక నెందు నుండుట నెఱిగి - యొకరిత మువ్వురు నొకటిగా నెఱిగి
యట్టివిజ్ఞానమహిష్టఁడై మనసు - మట్టి మార్పిత్రయంబును భజింపుమను
బరమపదానంద భరితాత్మకజగదు - నరు డైనగురుకరుణార్థి డేలుమను.

—దీక్షాబోధ ౩౪-పుట.

జీవయాత్ర

జీవయాత్రకు బరమప్రయోజనము బ్రహ్మనందమయమైన విశ్వకల్యాణము. జీవుఁడు జీవయాత్రను జేయుటకు విశ్వమంతయును స్వాగతం బొసంగుచున్నది. జీవుఁడు జీవయాత్రను జేయుటకు విశ్వమంతయును విశ్వేశ్వరజీవవిశ్వభావములను, జ్ఞేయజ్ఞాత్యజ్ఞానభావములను, కార్యకర్తకారణభావములను, గురులింగజంగమరూపములను, సాధ్యసాధకసాధనభావములను సంభవ మగుచున్నది. అవ్యక్తమైన పరమాత్మకును, వ్యక్తమైన విశ్వమునకును వ్యక్తావ్యక్తమైన జీవునియందు ధగ్మప్రతిష్ఠ గలుగుచున్నది. జీవుఁడు సహజముగ వ్యక్తమైన విశ్వమునందు దేహభ్రాంతిని బొంది సుఖప్రాప్తికి దూరస్థుఁ డగుచున్నాఁడు. అవ్యక్తమును గనుగొనుటకు సాధనంబైనవ్యక్తము స్వయముగను ప్రతిబంధకమగుచున్నది. జీవయాత్రయందు వ్యక్తావ్యక్తములపరిజ్ఞానము మతములకు, ధర్మములకు, కర్మలకు, సాహిత్యములకు, కళలకు, శాస్త్రములకుఁ బరమఫలము. అవతారమూర్తులు, మహర్షులు, తత్త్వజ్ఞులు, జ్ఞానులు, యోగులు, త్యాగులు, శాస్త్రజ్ఞులు, ధర్మజ్ఞులు, కర్మజ్ఞులు, భక్తులు జీవయాత్రాఫలమును సాధించుటకుఁ జేసిన తపఃఫలమును బ్రపంచవిజ్ఞాన మనంతముగ బోధించుచున్నది. నిగమాగమములు, దర్శనములు, గీతలు, ధర్మశాస్త్రములు, పురాణములు, కావ్యములు, నాటకములు, కళలు సువ్యక్తము చేయుచున్న ఈయనంతవిజ్ఞానము జీవయాత్రకు సాధనంబైనను, జనసామాన్యంబునకు దుర్గావ్యాముగ నున్నది. జీవత్తత్త్వమునందు

వ్యక్తావ్యక్తములకు ధర్మప్రతిష్ఠను సమకూర్చుటకు భగవద్భక్తి పరమసాధనముగ నున్నది. జీవయాత్రను దేవయాత్రను జేయగలవిధమును వైదికమత ధర్మము లనంతవిధములను నిర్దేశించుచున్నది. దేహధారుల కవ్యక్తమును గ్రహించుట దుస్సరము. అవ్యక్తము వ్యక్తముద్వారా గ్రాహ్యమగుచున్నది:

శ్లో. క్షేకోఽధికతర ప్రేషా మవ్యక్తాన క్తచేతసామ్,
అవ్యక్తా హి గతి ర్దుఃఖం దేహవద్భి రవాప్యతే.

జీవయాత్రను, విషయయాత్రను జేయక శివయాత్రను జేయుటకు సర్వకాలసర్వావస్థలయందును శివసందర్శనసంస్కరణసంకీర్తనములు సాధనములుగ నున్నవి. జీవయాత్రను శివయాత్రను జేయుటకు జ్ఞానేంద్రియకర్మేంద్రియములు గురులింగజుగమార్చనలందు భక్తిపరవశములు కావలయును. జీవయాత్రను దేహయాత్రార్థము గాక ఆత్మయాత్రార్థము చేయవలసిన విధమును సాధకునకు వీరశైవము వివరము చేయుచున్నది.

సాధకుడు

మానవశరీర మద్భుతమైన నిర్మాణము. ఆ నిర్మాణమునందలి కీలులను గనుగొనుటకు మహానుభావులు సమర్థులు. దేహేంద్రియాదుల కీలులను ప్రకృతికాంత్రజ్ఞులు నిర్ణయించినను అతీంద్రియరహస్యములను నిర్ణయించుటకు మహాయోగులు సమర్థులు. తత్త్వజ్ఞులు దేహమునందుగల తత్త్వములను భిన్న విధములను నిర్ణయించుచున్నారు. సాంఖ్యులు, యోగులు గా తత్త్వములను, వీరశైవులు తత్త్వములను నిర్ణయించుచున్నారు. సృష్టిక్రమమునం దనులోమవిధాన మాకాశజన్యమైన శబ్దముతో నారంభమగుచున్నది. పంచభూతములు, స్థూలసూక్ష్మములు పది, దశేంద్రియములు, మనోబుద్ధి చిత్తాహంకారములు, జీవుడు ఇరువదియైదు తత్త్వములు. స్థూలమైనశబ్దమునకు నాదము లింగరూపము. అవ్యక్తమున కాదిమవ్యక్తస్వరూపము నాదము. ఆనాద మంతర్లింగరూపమున విశ్వమునం దంతటను విలసిల్లుచున్నది. మానవదేహమున సహస్రారమునందు దేదీప్యమానముగ విరాజిల్లుచున్నది. బుద్ధక్రీస్తు కృష్ణానతారములం దీదివ్యతేజమును భక్తులు సందర్శించి చిత్రించిరి. నకల మానవులయందును దేదీప్యమానమగు తేజము ప్రక్షీప్తముగ నున్నది. నాదసంజాతమైన లింగశరీరము నకల దేహంతర్యామియై జీవయాత్రను మోక్షయాత్రను

జేయుటకు సాధనంబుగ నున్నది. జీవయాత్రను కైవల్యయాత్రను జేయుటకు బాహ్యలింగధారణమును, సంతర్లింగధారణమును నుపయోగపడఁగల విధమును వీరశైవాగమములు వివరించుచున్నవి. ఈ రహస్యమునే అపరోక్షానుభూతి యందు శంకరాచార్యులు విశదముచేయుచున్నారు :

శ్లో. యత్ర యత్ర మనో యాతి బ్రహ్మణ స్తత్ర ద్భవాత్,

మనసో ధారణం చైవ ధారణా సా పరా మతా.

—అపరోక్షానుభూతి.

శ్రీగురుకటాక్షము అధికారియైన భక్తునకు వీరశైవదీక్ష నొసంగి కృతార్థుని జేయుచున్నది. వీరశైవదీక్ష కధికార లక్షణములను బసవపురాణము, వీరశైవదీక్షాబోధ ఇటులు వివరించుచున్నవి :

తగనివారికి దీక్షఁ దగఁ జేయుగరున - కగుఁ బ్రమాదంబు మహాదేవుచేత
గరువులు శిష్యునిగుణవిశేషముల - సరయక దీక్షఁ జేయఁగ నెట్లు వచ్చు
బాలురకును ముష్యపాయికి ద్యూత - శిలికి మాంసభక్షికి నజ్ఞానకును
అతురునకు వేశ్య కంగహీనునకు - నీతి గాదుట వ్యసనికి దీక్షఁజేయ
నివి దెలియకఁ దీక్ష లిచ్చినగరున - కవు వరికంబని హరువాక్యమనును.

* * * * *

గరునాధుఁడతనిఁ గన్గొని వత్స, వినుము - హరదీక్షనిమ్మున్న నా పట్టుమనుచు
శిష్యునిశక్తియు శిష్యునిభక్తి - శిష్యుభావముఁ బరీక్షింప కేయగ నె
యాముముతుఁడు దీక్ష యగుటయే చాలు - నామీద నాద్రాణంబు దుర్బటము
మొదలు సర్వవ్యంప్రమథఁ బాయవలయు - మనము గర్వముఁ బొడనుకయుంజలయు
మత్స్యకనిష్ఠుర తోపనూలిన్య - మాన్సర్యకాత్యడంబును లంఘనగను
కష్టలోభభానకామమోహాద - దుష్టగుణంబులు దొలఁగంగవలయు
గ.చపాదపాణివాగ్దహ్యాసౌఖ్యములు - గదిపిని వెతవర్తి గామంజవలయు
శాంతింబు ముఖవికాసంబు సద్యస్తతి - దాంతి నీతియు దెల్వి దయచూచు వలయు
సంతోషమును గతస్పృహయు భర్మ - చింతయు సద్గుణశిలంబు వలయు
మొగమోటయును దానమును వినయంబు - తగవు ధర్మాత్మ సాధకబుద్ధి వలయు
కుచితజ్ఞతయు సత్క్రియోద్వోగధర్మ - రచన సరోపకారంబును వలయు
శివుఁడై దైవంబని చేపట్టవలయు - శివసహోత్సవములు పేయంగవలయు
నిత్యశివార్చనాన్వితుఁడు గావలయు - సత్యంబు గరుగరిచర్యయు వలయు
భయభక్తియును శివసరసంత్రమతియు - నియమవ్రతంబులు నిష్ఠయు వలయు
నీగుణంబులుగల్గి కెట్టియ్యవచ్చు - నాగమోక్షంబును హరభక్తిచీతః—పి.దీ.బో.౧౩-పుట.
శ్రీమతై నను వింగనసామై యున్న - మిత్రులకాఁ జూడుమీ బసవన్న !
పట్టినవ్రతములు ప్రాణంబుమీద - మెట్టిన విడువసమీ బసవన్న !

వేటభట్టలజాతి వెనకకుండుటయే - మీతనపదము సుమీ బసవన్న !

చిత్తజాంతకుభక్తి జెడనాడుఖలుల - మృత్యువుగతిఁ ద్రుంపుమీ బసవన్న !

వేటాస్త్రాస్త్రసంపాదిభక్తి - మేదిని వెలయింపుమీ బసవన్న !

తిట్టిన, భట్టు కొట్టిన, గాల - మెట్టిన, శరణుమీ బసవన్న !

యే దప్పునట్టును నిలఁ బరస్త్రీ - మీఁడఁ గన్నార్పకుమీ బసవన్న !

సాధ్యమా భక్తప్రసాదేతరం బ - మేష్టంబకాఁ జూడుమీ బసవన్న !

నిక్కంపుభక్తి నిర్వంశకంబు - మిక్కిలి గుణము సుమీ బసవన్న !

ఏప్రాస్త జంగమం దేనకాఁ జూడుమీ ప్రసాదముఁ గొనుమీ బసవన్న !

నాలుక కింపుగా కూలిభట్టను - పేలకా నుతియింపుమీ బసవన్న !

యేమైన వలసిన యెడలైనఁ జలఁపు-మీ మమ్ము మఱియమీ బసవన్న !

—బసవపురాణము, ప్రథమాశ్వాసము-౨౫.

గురువు శిష్యునకుఁ జిన్మయదీక్ష నొసంగి హస్తమస్తక సంయోగమును, పంచాక్షరీ మంత్రతోపదేశమును జేసి, లింగమునకుఁ బ్రాణకళాన్యాసము చేసి లింగాంగసంయోగమును జేయుచున్నాఁడు. జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియములవలనఁ గలుగుచున్న జ్ఞాన మారూఢము గాక చంచల మగుచున్నది. దక్షేంద్రియములు సామాన్యముగ దేహయాత్రయందు ! లగ్న మగుచు నుఁఖనాచుకం బగుచున్నవి. జీవయాత్రయందు జీవున కారూఢ జ్ఞానము గలుగుట కాత్మావలోకనము సాధనముగ నున్నది. ఆత్మావలోకనము బాహ్యభ్యంతరములందు లింగనిరీక్షణములమున సాధ్యమగుచున్నది.

కాన నీయిష్టలింగము భావగమ్యుఁ - డై నిన్నుఁ ప్రేరేప నలరింతు క్రియలు

* * * *

తవిలి లింగముఁ జూడఁ దాఁ జూచు యాపు - విచరించి లింగంబు విన విమర్శనలు

సారిది లింగము సోఁక సోఁకు స్వర్చనముఁ - బరమలింగము భుజింప భుజించు నవియును

నెగడి లింగంబు ప్రూణింప ప్రూణించుఁ - దగ లింగవృష్టిచే దా ద్రవ్యయగును

సరి నిట్లు ప్రాణైకసహచరుండును - జరియించుభక్తుండు సర్వాంగలింగి

ప్రాణాంగములు దనప్రాణలింగంబు - ప్రాణాంగములు గాఁగ నమరించి చేష్ట

లును లింగమందుఁ గీల్పొలిసి తా నంత - యును లింగమయమయి యాండు నాశ్రయ

సేమని మది నిర్ణయింతుఁ గీర్తింతు - నామహాత్ముని యావమాతీతమార్తె

జడఁబుచ్చువను నీట సమసినయట్లు - వడగండ్లు నీటిలో వర్షించునట్లు

కాఁగల నింగిలికము రసమైన - వోకఁ గాఢము లగ్ని సోఁకి తా మగ్ని

యొనట్లు లింగంబునం దై నరసపుఁ - దాను లింగక్రియఁ దగ లింగమయ్యె

మది నెవ్వఁ డెయ్యది మరిగి ధ్యానించు - నదియే నామమైన వెల్ల నాడుచుమాడు

నదియ కర్పంబుచే నలరింపుచుండు - విచిత్రంబుగా నిది వేదసాక్ష్యంబు.

—వీరశైవసన్న్యాసబోధ ౮౮; ౯౦-పుటలు

లింగనిరీక్షణ మతీంద్రియజ్ఞానమును బ్రసాదింపఁగల విధమునకు సిద్ధపురుషుల
యనుభవము ప్రసిద్ధముగ నున్నది. దివ్యదృష్టి, దూరశ్రవణము, దివ్యజ్ఞానము,
అష్టసిద్ధులు, శివత్వము గలుగుచున్నవి. స్థూలశరీరము సూక్ష్మశరీరమునం
దును, సూక్ష్మశరీరము లింగశరీరమునందును, లింగశరీర మాత్మయందును, ఆత్మ
పరశివునందును లీనమై, శివసాయుజ్యము గలుగుచున్నది. సాధకుఁడు పరశివుఁ
డైనను దేహభ్రాంతిని దనదృష్టిని దేహాయాత్రయందు లగ్నముచేయుచున్నాఁ
డు. సాధకునిదృష్టి దేహాయాత్రనుండి శైవయాత్రయందు లగ్నమగుటకు
మలత్రయమును విడువవలయును.

ఆణవమలమును బాఁయుటకు మాతానతీసుతాదుల భ్రాంతిని వదలి తాను
శివాంశమైన చైతన్యస్వరూపమని కనుఁగొనవలయును.

సకలముఁ దానయై సర్వేశ్వరుండు - సకలము నాడించు చైతన్యమూర్తి
శివుఁ డట్టిచైతన్య చేరనాత్మకుండు - తవిలి ప్రేరేపంగఁ దానాడు జగము
తల్లిపార్శ్వతియును దండ్రుడి శివుండు - కల్లభిత్తులు తన హితబంధుజనులు
ననుచు నా నాపురాణాగమార్థములు - మను జెప్పె గావున ముందుండి నీవు
నాది నీశ్వరబీజము దైతిగాన - భేదంబులెల్లఁ గల్పితముగా నాత్మఁ
జింతించి తెలియును స్థిరమాట నీవు - అంతన పాయు నీకాణవమలము.

—నీరశైవదీక్షాబోధ ౩౨-పుట.

మాయామలంబు తొలంగుటకుఁ గులభ్రాంతిని, స్త్రీపురుషభ్రాంతిని విడిచి,
సర్వత్ర ఆత్మసందర్శనంబును జేయవలయును.

నిలబాపలఁ జనించిననేమి పడిడి - నిలయుఁ దానగునయ్య! చింతింపనట్లు
మానవులందు సంభవులైననేమి - మానవులనుదులె మాభక్తదారులు
పూరుషులైన నపుంసపులైన - నారులైనను బ్రాహ్మణపత్నీమలయునఁ
జందాలులైనను శేఘ్రుఁ బూజింప - నొండేమి రుద్రపామ్యులు విచారింప
నదిగాక నీవు నీయత్మను గాంచి - వనలమండినఁ గలన్యాహూనా ముడుగుఁ
మఱిదానె తొలఁగు నీమాయామలంబు - తొరలునహంకృతి చోడ్తోన యడఁగు.

—నీరశైవదీక్షాబోధ ౩౩-పుట.

కార్మికమలమును బోనాడుటకు యథాలాభసంతృప్తుఁ డగుచు, తన సొ
పడలను గురులింగజంగమములకు సమర్పించి వారి తీర్థప్రసాదములను స్వీకరింప
వలయును.

ప్రాణేశ్వరునకుఁ బ్రాణార్థంబులొసఁగు - జాణవై ధనమిచ్చు సద్భక్తులకును
వినుము వెండియు నొక్క విత్తమేకాదు - తనుచునోధనములు దగఁ గురులింగ
జంగమావని వినిశ్చయ మెట్టులనిన - సంగతలింగదీక్షాకాలములను

త్రివిధమూర్తులకు శ్రీగురుస్వామి - త్రివిధమిమ్మనియె నా త్రివిధమెట్లునిన
తనవెప్పుడును గురుత్తమునకు మనయుఁ - దనరలింగమునకు ధనము భక్తులకు
ఘనమనోనాక్కాముకర్మసత్క్రియలఁ - దనగురునియనుజ్ఞఁ దప్ప కిచ్చినను
ఘనములకెల్లను ఘనమైనలింగ - మునుశ్రీగురుండును మహార నిచ్చు
నటుగాక దీక్ష నీ వాసించినపుడు - తటుకునఁ దను మనోధనయుఁ ద్రిమూర్తు
లకు సమర్పింప వాలాయంబుగాన - నొకటియు నీది గాకుండుటఁ దెలిసి
త్రివిధమూర్తులకును త్రివిధవస్తువుల - నవిశ్రీతి నీ వర్పించితేని
బట్టించు సద్భక్తిభావ వంతటను - గట్టిగాఁ దొలఁగునీ కార్యకమలము.

—విరళవదీక్షాబోధ ౪౨-పుట.

ఆణవమలమును, మాయామలమును, కార్మికమలమును బాసినసాధకుఁడు
ధర్మప్రసర్తకుఁడై, శ్రీగురుకటాక్షమునకుఁ బాత్రుఁడై, లింగధారణరూపమైన
చిన్మయదీక్షను బొంది శివస్వరూపుఁ డగుచున్నాఁడు.

శివలింగస్వరూపుఁడైన సాధకుఁడు శివలింగస్వరూపులైన జంగమభక్తుల
త్థిరప్రసాదములను గైకొని ప్రకృతికల్పితములైన భేదావరణములను విడిచి గురు
లింగైక్యమును బొందుచున్నాఁడు.

నకలమతములకును లక్ష్యము జంగమనేవ. ప్రాణహింస చేయక ప్రాణు
లకు సంతోషమును గలుగఁజేయుటయే ఈశ్వరపూజాఫలమని మతములన్నియు
ను జాటుచున్నవి. బసవేశ్వరుఁడు లింగధారులైన భక్తులను జాతిమతభేదములను
వినర్జించి పూజించి, మానవసోదరత్వమును జంగమరూపమునను స్థాపించిన విధ
మును బసవచరిత్ర రమ్యముగను బోధించుచున్నది.

సా ధ న

సాధకునకు దుఃఖనివృత్తిని, సుఖప్రాప్తిని గలుగఁజేయుటకు శివాత్మకమైన
విశ్వమంతయును సంసిద్ధముగ నున్నది. దేశకాలపాత్రల సంస్కారముల కనురూప
ముగ బహువిధములైన సాధనములను మహానుభావులు కల్పించి సాధకులకుఁ
దరణోపాయము విశదముచేయుచున్నారు. వైదిక, పాఠ్య, జైన, శైవ, వైష్ణవ,
శాక్తీయాది భారతీయమతములును, యూధ, క్రైస్తవ, మహమ్మదీయాదిమతము

లును, సద్ధర్మములును, కర్మజ్ఞాన భక్తి హత సన్న్యాసాదియోగములును
తైవల్యప్రాప్తికి సాధనంబులుగ నున్నవి. సాధకునకు సకలసాధనములును ధర్మ
క్షేత్రమైన శరీరమునందుఁ బ్రత్యక్షముగ నున్నవి. దేహేంద్రియవశీకరణము
సాధనలకు మూలము. సాధకుఁడు జీవయాత్రయందు దేహేంద్రియాదిసాధనలను
చేహయాత్రకు వినియోగించిన దుఃఖమును, ఆత్మయాత్రకు వినియోగించిన
సుఖమును గలుగుచున్నవి. శ్రీకృష్ణుఁడు భగవద్గీతయందు జీవయాత్రను ఆత్మ
యాత్రను జేయఁగలవిధమును జక్కఁగా బోధించెను.

శ్లో. యజ్ఞార్థా త్కన్యతోఽన్యత్ర తాతో ఽయం కర్మబన్ధనః,

తచ్ఛంకర్మ కాంతేయః; ముక్తస్య స్వహవరః.

యజ్ఞశిష్టాశిన స్సంతో ముచ్చస్తే సర్వకల్పిషైః,

తే త్వసుం భుజ్జలే పాపాః యే పచన్త్యాత్మకారణాత్. — భగవద్గీత, అ. 3-౯, ౧౩.

మానవులు యజ్ఞములను ఆత్మార్థముచేయునపుడు, పుణ్యమును దేహా
ర్థము చేయునపుడు పాపమును బొందుచున్నారు. మానవులు కర్మలను పర
హితార్థముచేయునపుడు మోక్షమును, స్వకామ్యార్థము చేయునపుడు బంధమును
బడయుచున్నారు. గీతాశాస్త్రము బోధించుచున్న ఈ విశిష్ట భావమునే వీరశైవ
ము గురులింగజంగమసాధనరూపమున సార్థకముచేయుచున్నది. సాధకుఁడు
సకలప్రపంచమును లింగరూపమునను నారాధించునపుడు దేహభ్రాంతి పోయి పర
శివధ్యాన గలుగుచున్నది. దేహమునందుఁ గర్మేంద్రియములు, జ్ఞానేంద్రియ
ములు పంచభూతములను నాశ్రయించి విషయములను భోగించుచు జీవన్మరూప
మును విస్మరించుకొనెనుచున్నవి. జీవన్మరూపమును గనుఁగొనుటకు, నిరంతరమును
విషయవాసనలను ఆత్మార్పణముచేయుటకు మనోనిగ్రహము పరమసాధనమని
మహానుభావులు బోధించుచున్నారు. వేదాంతము వేదములందును, యోగులు
యోగములందును, కర్మోపాసకులు యజ్ఞములందును, ఆగమజ్ఞులు ఆగమములం
దును నీపరమరహస్యమును బోధించుచున్నారు. సాధకులు ఇంద్రియములను మన
స్సునందును, మనస్సును జిత్తమునందును, చిత్తమును బుద్ధియందును, బుద్ధిసహం
కారమునందును లయముచేసి, బ్రహ్మానందమును అనుభవించుటకు లింగనిరీక్ష
ణము పరమసాధనమని వీరశైవము బోధించుచున్నది.

సహస్రారమునందుఁ బరంజ్యోతియై ప్రకాశించుచున్న పరబ్రహ్మమును
సందర్శించుటకు దేహేంద్రియాదులు జ్యోతిస్స్వరూపమును బంధనలయును,

ఇంద్రియాదులను వేగించి ఆత్మప్రసాదమును బడయుటకు దేహము మంత్ర పూతమై చిన్మయము కావలయును. భూతశుద్ధియోగము ప్రతిపాదించినపట్టు క నిరూపణమును వీరశైవము షట్స్థలపూజ, షల్లింగసందర్శనము రూపమున భక్తుల నిత్యజీవనమునందు సమన్వయము చేయుచున్నది. వైదికమతమునందుఁ గామ్యార్థములకును, మోక్షమునకును మంత్రోపాసన ప్రాముఖ్యమును బడసిన విగమమును వేదములు, వేదాంగములు విశదముచేయుచున్నవి. భూతశుద్ధికిని, శైవల్యమునకును బంచాక్షరీమంత్రము ప్రధానసాధనమని వీరశైవము వ్యక్తము చేయుచున్నది. ఆమహామంత్రము పట్టుకములను, షట్స్థలములను వేధించి నాదరూపమున సహస్రార మునందు సదాశివరూపమునను వెలుంగుచున్న విధ మును శ్రీమత్ శంకరాచార్యులు సాందర్భ్యలహరియందు మనోహరముగను వర్ణించియున్నారు.

శ్లో. శ్రితా పట్నభాక ద్విసమధికపఞ్చాశ దుపశే
చుతా శే ద్వావష్టి శ్చకురధికపఞ్చాశ దనిలే,
దివి ద్విష్టత్రింశ న్మనసిచ చతుష్ట రితి యే
మయాభా స్తేషామ. పుష్పరి తప పాదామ్బుజయుగమ్.

—సాందర్భ్యలహరి-౧౮.

శ్లో. మన స్త్వం వ్యోమ త్వం మరు దసి మరుత్సారధి రసి
త్వ మాప స్త్వం భూమి స్త్వయి పరిఃతాయాం నహి పరమ్,
త్వమేవ స్వాత్మానం పరిఃమయితుం విశ్వవపుషా
చిదానందాకారం శివయువతి భావేన విభృషే.

—సాందర్భ్యలహరి-౩౫.

శ్లో. సహాయజ్ఞాః ప్రజా స్సృష్ట్యా పురోవాద ప్రజాపతిః,
అనేన ప్రసవిష్యధ్య మేవ వోఽస్త్విష్టకామధుక్.
దేవాకా భావయతానేన తే దేవా భావయన్తు మా,
పరస్పరం భావయన్తశ్చ్రీయః పర మనాప్సృగః.

—భ. ౩ అ. ౧౦-౧౧.

మానవుల పురోన్మద్ధికి కర్మలను సాధనంబులనుగ భగవంతుడు నిర్మించెను. ఆకర్మలు దేవతారాధనమునకు వినియోగపడునపుడు శ్రేయఃప్రాప్తికి సాధనంబు లగుచున్నవి.

స

స హ స్రా ర ము

ఓమ్ సత్యమ్

వల్లింగములు	వల్లిస్థలములు	వజ్రతర	వల్లిచక్రములు	వద్యాహృతులు
మహాలింగము	ఐక్య	ఓమ్	ఆజ్ఞా	ఓమ్తపః
సత్యప్రసాదలింగము	శరణ	య	విశుద్ధ	ఓమ్జనః
చరలింగము	ప్రణ	వా	అనాహత	ఓమ్మహాః
శివలింగము	ప్రసాది	శి	మణిపూరక	ఓమ్సువః
గురులింగము	మాహేశ్వర	మః	స్వాధిష్ఠాన	ఓమ్భువః
ఆచారలింగము	భక్త	న	మూలాధార	ఓమ్భూః

సాధకుడు ఆజ్ఞాచక్రవర్తియై తపోలోకమునందు దివ్యద్వైపినిగలిగి మహా శివలింగమును గాంచునపుడు ఓజ్జ్వలాతీతమై సదాశివైక్యమయమైన సాయుజ్యము గలుగుచున్నది. సహస్రారము లింగైక్యమునకు ముఖముగ నున్నది.

వీరశైవాగమములందు వేదాంతమంత్రశాస్త్రములరహస్యములు భిన్నరూపములను. సమన్వయమును బొంది, భక్తియోగప్రభావమును నిత్యజీవనమునందు విస్తరింపజేసినవి. ఆత్మవికాసమునకును, సంఘబలమునకును, భక్తప్రసాదమునకును, శివసాయుజ్యమునకును వీరశైవము పరమసాధనముగ నేర్పడినది.

పరమాత్ముని గనుగొనుటకు భక్తి పరమసాధనమని అన్ని మతములును చెలుపుచున్నవి. విశ్వరూపసందర్శనమునకు భక్తి పరమసాధనమని శ్రీకృష్ణుడు పరమభక్తుడైన విజయున కుపదేశించినవిధము భక్తిప్రభావమునకు నిదర్శనము.

శ్లో. భక్త్యా త్వనన్యయా కక్య అహ మేవం విధోఽర్జున,
జ్ఞాతుం వ్రష్టు ఇన్ తత్త్వేన వ్రవేష్టు ఇన్ పరస్తవ!
మత్కైర్యక్య సృత్పరమో మద్భక్త స్సంగవర్జితః,
నిరైవర స్సర్వభూతేషు య స్స మా మేతి పాండవ!

భగ. ౧౧-అధ్య. ౫౪-౫౫.

విహితసదాచారవృత్తి సద్భక్తి - సహజంగమలింగసద్భక్తి గలిగి
విను శివలాంఛనవిశ్వాసియైన - ఘనుడు భక్తుం డనగా నుతికెక్కు
పరగనంబును జరభాషల గోర - కరవి లింగైక్యనిష్ఠాత్ముడై వేర్చి

భావసద్ధియు దృఢభక్తియుఁ గలుగ - మానారు భక్తుని మా హేళుడఁడు
ప్రేమ లింగమున కర్పింపనిద్రవ్య - మేమియు నంటక నిష్టలింగప్ర
సాచయ భోగింప సావధానమున - నాదట వర్తించు వరఁడు ప్రసాది
యనురక్తి లింగంబుఁ బ్రాణంబుఁ గూర్చి - ఘనతరప్రాణలింగశరీరి యగుచు
నేనుభుదుఃఖము లెఱుంగక శివుని - దాసుడై కొలుచునాతఁడు ప్రాణలింగి
తనకు లింగము పతి దాను దత్పత్ని - నని నమ్మి పంచేంద్రియములసౌఖ్యంబు
దా నెఱుంగక లింగతత్వరం డగుచు - జానోచ శివుఁ గొల్ప శరణుఁడౌ నతఁడు
ఒలసి వచ్చునమహర్మిషఙ్గముల - నుర కష్టవిధార్చనంబును లేక
శర్యవతుఁ డనకు నందింలే లేక - నిర్వాణపద మంది నిర్భావుఁడగుచు
ఒగి శిభికర్పూరయోగంబుభంగి - పలి వర్తించునాతఁడు శివైశ్వర్యండు.

—దీక్షాబోధ ౮౧-౮౨.

శ్రీకృష్ణపరమాత్ముఁడు ఉపదేశించిన భక్తిమార్గమునే లింగధారణ
రూపమున వీరశైవము వ్యక్తముచేయుచున్నది. సాధకుఁడు చిత్తమును శివుని
యందు లయముచేయుటకు నిరంతరమైన శివధ్యాన సాధనముగ నున్నది.
అభ్యాసమువలన ధ్యాన కల్గుచున్నది. జంగమార్చనలవలనను అభ్యాసమును,
కర్మఫలత్యాగమును, శివసందర్శనమును గలుగుచున్నవి. బాహ్యభ్యంగర
ముల గురులింగజంగమలింగార్చనలందు సాధకునకు భక్తిస్వరూపము గోచరం
బగుచున్నది. బసవచరిత్రయందు సామూన్యజనులు మహాభక్తులై శివసాయు
జ్యమును బొందినవిషము మనోహరముగ వివరింపబడినది. బసవమతము
వైదికమతమును బ్రతిఘటించినను సగమాగమపురాణాదులందుఁ బ్రతిపాదితము
లైన సాధనలను స్వీకరించి లింగధారణకుఁ బ్రముఖతను గల్పించినది. వీరశైవము
కొంత కాలము మహావ్యాపకత నొందినది. కాలక్రమమునఁ జిన్నయదీక్ష, లింగ
ధారణము కులాచారములై, భేదావరణమును గల్పించి, వ్యక్తివికాసమునకును,
సంఘజీవనమునకును, మానవకల్యాణమునకును నిరర్థకములై, వీరశైవప్రతిభను
తగ్గించినవి.

సా ధ్య ము

శివుఁడు జీవయాత్రయందు శివస్వరూపమును బొందుటయే జీవయాత్రకుఁ
బరమప్రయోజనము. “అహంబ్రహ్మస్మి,” “తత్త్వమసి,” “శివోఽహం” ఇత్యాది
మహావాక్యార్థములను జీవయాత్రయందు సార్థకముచేయుటకు వీరశైవము తల
పెట్టినది. లింగధారణము శివభక్తులందు ద్వైతభావమును బోగొట్టి అద్వైతభావ

మును వ్యక్తముచేయుచున్నది. పరమశివుడు, జీవుడు, ప్రకృతి; ఆత్మ, జీవుడు, దేహము; గురువు, లింగము, జంగము; భావలింగము, ప్రాణలింగము, ఇష్టలింగము; లింగశరీరము, సూక్ష్మశరీరము, స్థూలశరీరము; నాదము, బిందు, కళ: ఇత్యాది త్రివిధభావరూపములను విశ్వమంతయును గోచరం బగుచున్నది. సృష్టికి వ్యక్తరూపమైన నాదము విశ్వమును లింగరూపమున నావరించి కళారూప మునను సువ్యక్త మగుచున్నది. నాదము చైతన్యకళారూపమున సహ సారమునందు విలసిల్లుచు బ్రాణకళల నాకర్షించుచున్నది. ప్రపంచ మంతయును చైతన్యాధిష్ఠిత మైన జుగమస్థావరరూపములను బ్రభవించుచు శ్రేయఃప్రాప్తికి సాధనంబుగ నున్నది. భావ్యంతరములందు లింగధారణము పంచభూతము లను, దశేంద్రియములను, అంతఃకరణచతుష్టయమును వేధించి సాధ్యమును జేరు టకు బరమసాధన మని వీరశైవము బోధించుచున్నది. లింగాంగి జంగమలింగ ప్రసాదమునందు ఇష్టార్థసిద్ధిని, గురులింగప్రసాదమునందు భావార్థసిద్ధిని గల్గి, వైష్ణవ్యుభయసిద్ధిని బొందుచు, శివశైవ్యమును బొందుచున్నాడు. సాధకుడు లింగాంగసంయోగమును బొంది ద్వైతభావమును విడిచి, గురులింగజంగముల తీర్థప్రసాదములను సేవించి, అద్వైతసిద్ధిని బొందుచున్నాడు. వీరశైవమతసాప్ర దాయములు తీర్థప్రసాదములమహిమను విశేషముగ బోధించుచున్నవి. శ్రీ గురుప్రసాదము స్థూలరూపమునను, భావరూపమునను సాధకుని జన్మయుని జేసి, శివభక్తగణమునందు జేర్చుచున్నది. జంగమార్పితములైన యిష్టపదార్థ ములు శివార్పితములై మహాప్రసాదభావమున సాధకునకు శివప్రసాదమును గలుగజేయుచున్నవి. మానవుల సుఖదుఃఖములకు కోపప్రసాదములు గారణం బులుగ నున్నవి. కోపము పశులక్షణమై దుఃఖమును, ప్రసాద మీశ్వరలక్షణమై సుఖమును గలుగజేయుచున్నవి. భక్తియుక్తమైన శ్రీగురులింగజుగమప్రసా దము శివసాయుజ్యమునకు సాధనమై యున్నది. భావప్రాణేష్టలింగపరమైన శ్రీగురులింగజంగ మైక్యాత్మకమైన వీరశైవతత్త్వము, వీరశైవమునకు శివా ద్వైతమును బ్రతిపాదించుచున్నది. శైవసిద్ధాంతములు ద్వైతప్రతిపాదకము లనియును, ద్వైతాద్వైతప్రతిపాదకము లనియును, అద్వైత ప్రతిపాదకము లని యును భిన్నాభిప్రాయములు ప్రబలియున్నను వీరశైవము శివాద్వైతమును బ్రతిపాదించుచున్నదని పండితాభిప్రాయము.

అలింగమునకుఁ బంచామృతస్పృశన - మోలిఁ గావించి సర్వోపచారముల
 నర్పించి ధూపదీపాదు లర్పించి - చర్చింప నూత్నమై సకలదిక్కులను
 బహుసర్కుల మున్నె భరితమైయున్ని - నరయ శిష్యునిశిరంబు దున్నకళను
 గని గరుమూర్తి యాకర్షించి లింగ - మునయందు మంత్రోక్తముగఁ బ్రతిష్ఠించి
 యాలింగమును శిష్యుహస్తాబ్జమునఁ - గీలించి నీమందుఁ గృపతోడ నుండు
 మఱి డేవుఁ బ్రార్థించి యతని కర్పించి - వినయస్థుడగు శిష్యు పీఠించి నీకుఁ
 బ్రాణలింగ మితంకు భావించి యెఱుఁడు - బ్రాణపదంబుగాఁ భజియింపుమఁడు
 ధరియింపు మేఘనూపమ లేకయుండ - ధరియింపఁగాఁ బ్రమాదము వచ్చెనేని
 ప్రాణపరిత్యాగ మర్హంబును క్కు - ప్రాణలింశుల కని పదిలంబువరచి
 నూహితాంగలింగైక్య తోభనక్రియల - సహజైక్యసత్యప్రసాదాంగుఁ జేసి
 సహజనాయుప్రాణ సంబంధ మాచి - విహితలింగప్రాణవిశ్వాసుఁ జేసి
 యమభాత్యుఁ జిహ్నోతియందు సంధించి - విమలశత్రైర్వ్యవహేకంబు నొసఁగి
 యిద్ధజీవన్ముక్తి హేతువై తనరు - శుద్ధశైవరహస్యమూర్తులఁ జెలిపి
 స్వామిస్వకీయప్రసాదంబు నొసఁగి - వేదోక్తసద్భక్తివేత్తఁ గావించ
 నూహించి గరువాకృష్ణమాలి శిష్యుండు - డేహభావములఁ దడేవు గరించి
 ఘనుని నిత్యుని సర్వగుతునిఁ గేవలని - యనుపఃశివుని జ్ఞానానందమయుని
 నాదాత్ము నీశ్వరు నైర్గుణ్యమూర్తి - నాదిమధ్వరహీతు ననుపము నూత్న
 తనుని ప్రియతమత్రైత్యవర్తి - బహు బాత్సరతరుఁ బ్రహ్మస్వరూపు
 నిట్టిలింగముఁ దన కిచ్చిరక్షించి - నట్టిశ్రీగురునాథు నంఘ్రిపద్మములు
 తనశిరంబున నిరంతరమును బాదు - కొనియుండ భావించికొనుచు శిష్యుండు
 నాగురునాథుని నాలింగమూర్తి - నాగురుప్రతిబింబ మగుజంగుంబు
 నరుసతో నేకభావంబుగాఁ జెలిపి - స్థిరభక్తియుక్తిఁ బూజింపుచునుండె.

—పి. దీ. బో. ౪౬౪౬.

వీరశైవమునకు లింగధారణము బీజము; లింగభక్తి శక్తి; గురులింగ
 జంగమప్రసాదము కీలకము. శైవము ప్రాచీనవైదికమార్గమునఁ గర్మలను,
 వర్ణాచారములను నాశ్రయించుచు వృద్ధినిబొందినది. వీరశైవము కర్మసంస్కా
 రములను, జాతిభేదములను నిరసించుచు, లింగధారణదీక్షను శాసించుచు,
 శైవమునకు నూతనచైతన్యమును గలుగఁజేసినది. ఇష్టలింగారాధనము కైవల్య
 మునకు సాధనము గాఁగల విధమును వీరశైవ ముపదేశించుచున్నది.

పరికింప నీకళఁ బరమేశుఁ డెఱు - గరిమతో నాదాత్మకం బండ్రు దీని
 కదియెపో పరశివుం డెన్నయతండు - నదియె మహాలింగ మనగున్న యారే
 డతనికై నల్లద్రవ్యముల నర్పింప - నతలప్రసాదసౌఖ్యము గల్గు ననుచు

గారికి శంఖుఁ డీ క్రమ మానతిచ్చె - నీరీతి నర్పింప నెఱుంగ రెవ్వారు

* * * * *

నీకాయమందును నీప్రాణమందు - నీకరణములందు నిండెను నెద్ది
యది యనాద్యంతంబు నప్రమేయంబు - సదనమై తరమునత్యయము నసాధ్య
పదమనియును జెప్పఁ బడు పరశివుని - సదమలకళశిరఃస్థానమం దుండి
యిది యిట్టివని వచియింప నర్హింపఁ - గదిసి మేల్కొన నశక్యం బెవ్వరికిని
సగుమనోజ్ఞానచింతల కందరాని - దగు నిర్మలంబు నిత్యము నిరంజనము
నరసిమాడఁగఁ దాన యర్చింప నూత్ము - తరమగు పరకళ దానకాదెల్లు
ఈకళ దాన కాదే గరునాథుఁ - డాకర్షణముఁజేసి యట లింగమందుఁ
బెట్టి శిష్యునికరపీఠిక నియంపఁ - గట్టిగా ప్రాణలింగం బయ్యెఁ దలయఁ

* * * * *

అంగంబునను లింగ మధివసించుటను - లింగాంగి కంగంబు లేవని తెలిపి
యంగంబు లింగమం దనంగటఁజేసి - లింగాంగములరెండు లేకుంటఁ దలపె
మునుపు లింగము ప్రాణములయందు నెలవు - గోనఁ బ్రాణున ముందున నెఱిగించె
కళయందుఁ బ్రాణంబుఁ గళ ప్రాణమందు - నిల రెండుఁ గలనియుండెడికింబుఁ దలపె
నదిగానఁ గళతోడఁ బ్రాణంబుతోడఁ - పాపలన లింగంబు పూజ్యలింగంబు.

— వీ దీక్షాబోధ : ౪—౫.

బసవేశ్వరునికాలమునందు జైనబౌద్ధమతముల ప్రతిభ తగ్గినది. శ్రీ శంక
రాచార్యులు వైదికమత ప్రతిభను బునరుద్ధరించినను, ప్రజాసామాన్యమునకు
నిరుపయోగమయినది. శైవాచార్యులు శివలింగార్చనరూపమున శైవమును
గాపాడుచున్నను, శైవమునకు నిష్టేజ స్వము గలిగినది. ఆశ్వారులు, శ్రీమద్రామా
నుజాచార్యులు వైష్ణవమతవ్యాపనమునకుఁ బూనుకొనిరి. ప్రాచీనాచారధర్మ
ములు వికలత్వమును బొందినవి. నవీనాచారధర్మములు వ్యాపకమును బడయ
లేదు. కులభేదములు, జాతిభేదములు, మతాచారభేదములు ప్రజాహృదయమును
నిర్వీర్యముచేసి, నిర్వివత్వముఁ బ్రబలఁజేసినవి. ఇట్టి విషాదస్థితియందు సంఘమునం
దు వీరశైవము చిత్కళాన్యాసమును జేసి మహాపరివర్తనమును గలుగఁజేసినది. శివ
భక్తిచిహ్నమైన లింగధారణము వీరశైవమును వీర్యవంతము చేసినది. వీరశైవ
మునందు గురుప్రసాదతములైన భక్తిభావనలు జంగమార్చనలందు సార్థకములై,
భక్తిరసావేశమునుగలుగఁజేసినవి. వీరశైవులైన లింగాంగులందఱు నగ్రజాంత్యజ
కులభేదములులేక తీర్థప్రసాదములను గ్రహించుచు, శివస్వరూపులై శివసాయు

జ్యమును బొందుచున్నారు. వీరశైవమునందు సిద్ధాంత మైనశివభక్తిప్రసాదము జంగమార్చనలందు గ్రియాయాసమున సార్థక మగుచున్నది. బసవపురాణము నందు మనోహరముగ వర్ణింపబడిన ప్రాకృతభక్తులదివ్యచరితములు వీరశైవ మత ప్రతిభను విశదము చేయుచున్నవి.

బసవేశ్వరుడు.

బసవేశ్వరుడు డోక మహావ్యక్తి. బ్రాహ్మణకులజాడైన బసవేశ్వరుడు బ్రాహ్మణకులమును విడుచుట బసవేశ్వరుని దృఢసంకల్పమును వెల్లడిచేయు చున్నది. బసవేశ్వరుడు పరమశివభక్తుడయ్యును, బిజ్జలునకు మంత్రిత్వమును, దండనాయకత్వమును వహించి రాజ్యభారమును నిర్వహించెను. బసవేశ్వరుడు తన సర్వస్వమును, రాజ్యాదాయమును, రామదాసు శ్రీరామమూర్తికి కైంకర్యము చేసినరీతిని, జంగమార్చనలకు సమర్పించుచుండెను. శివానుగ్రహమువలన బిజ్జలునికోశమునందు ద్రవ్యమునకు లోటు లేకుండెడిది. అతడు భక్తులకుఁదన భార్యనగలను, వలువలను సమర్పించి జంగమార్చనలం దిష్టలింగార్చనలను జేయు చుండెను. బసవేశ్వరుడు తాను మంత్రియను సహాకారములేక జంగమ కోటులకు సముచితార్చనలను నలుపుచుండెను. అనన్యమైన జంగమభక్తి బసవేశ్వరుని త్యాగశీలమును విశదముచేయుచు బసవేశ్వరభక్తిని విస్తరింపజేసినది. వైరాగ్యసన్న్యాసోపహతమై జడమయమైన సంఘమునందు బసవేశ్వరుడు చైతన్యకళాన్యాసమును జేసి కర్మయోగప్రవృత్తి నుద్ధరించెను.

జైనబౌద్ధులు కర్మసన్న్యాసులై సంఘమునందు వైరాగ్యమునువ్యాపింపజేసిరి. భక్తికి, ప్రజాగౌరవమునకు కాపాయాంబరములు చిహ్నములైనవి. భిక్షాటనము పూజ్యమైనవృత్తియైనది. గృహస్థాశ్రమమునందు విరక్తి ప్రబలినది. ప్రజలు నిరాశ్రయులై, సంఘశక్తి క్షీణించినది. బలములేని సంఘము స్వధర్మ నిర్వహణమునకు నిరుపయోగమైనది. భగవద్భక్తిని సార్థకముచేయుటకు మానవసేవయే పరమసాధనముగ నున్నది. బసవేశ్వరుడు నిత్యజంగమార్చనలందు ఆత్మపూజను, శివపూజను, సంఘపూజను సాధ్యముచేసి, సంకుచితమైన భక్తిమార్గమును, సంఘజీవనమును విస్తరింపజేసి వీరశైవమును వీర్యవంతముఁ జేసెను. బసవేశ్వరుని రాజ్యాధికారము, దృఢసంకల్పము, పరమశివభక్తి, త్యాగ

శీలము, కులనిరసనము, జంగమభక్తి, మాహాత్మ్యము వీరశైవవ్యాసమునకు సాధకంబులై, బసవావతారము ప్రసిద్ధిని బడసినది. వీరశైవచరిత్ర బసవేశ్వరుని మహిమను వెల్లడిచేయుచున్నది.

కర్ణాటకాంధ్రభాషలందుగల వీరశైవవాఙ్మయమును బాడితులు పరిశోధించి వీరశైవతత్త్వమును వ్యక్తముచేయుదురుగాత! వీరశైవాత్మకమైన బసవ పురాణ మాంధ్రగ్రంథమాలయందు నల్లవకుసుమముగ వెలయుచున్నది. ఈ సుప్రసిద్ధసోమనాథకృతికి స్వాగతం బొసంగి యాదరింప నాంధ్రలోకమును వేడుచున్నాను.

ప్రథమ సం. ఆశ్వయుజ కు. 3, }
బుగవారము.

కా. నాగేశ్వరరావు.

విషయానుక్రమణిక

(పీ టి క)

పుట

పాల్కురికి సోమనాథుని చరిత్రము	౧
సోమనాథునికాలము	3
బసవపురాణ రచనాకాలము	2
సోమనాథుని నెలపు	౪
సోమనాథుని కులగోత్రములు	౪
సోమనాథుని గురువులు	౧3
సోమనాథుడు పేర్కొన్న సమకాలభక్తులు	౧౪
సోమనాథుని కృతులు	౧౫
కృతుల వివరణము	౧౬
సోమనాథుని పేరఁ గలకృతులు	౨౧
మఱికొన్ని గాథలు	౨౫
సోమనాథుని నిష్ఠలు, నియమములు	౨౬
సోమనాథుని వైదుష్యము	౨౬
బసవపురాణము	౨౭
బసవపురాణానౌరవముఁ దానివరినర్థనములు	3౦
బసవేశ్వరచరిత్రము	3౨
బసవనచరిత్రము (చెన్న బసవపురాణమునుబట్టి)	3౭
" (బిజ్జలరాయని చరిత్రమునుబట్టి)	3౮
ఏది విశ్వాస్యము ?	3౯
బిజ్జలుని చరిత్రము	౪౪
బసవన కృతులు	౪౬
బసవన సమకాలమువారు	౪౮
ప్రాచీనభక్తులు	౫౭

						పుట
మఱికొందఱు	౬౧
పండిత త్రయము	౬౩
శివలెంక ముచ్చెన పండితుడు (పుట ౧౯౭)				౬౬
మల్లికార్జునపండితుడు	౬౬
శైవమతము	౬౭
పాశుపతము	౭౧
కాలాముఖులు	౭౨
పాశుపతాదులు లింగధారులు గారు	౭౩
తెలుగునాటియారాధ్యులు వీరశైవులు గారు; పూర్వకాలమున						
వీరు లింగధారులు గారు	౭౪
వీరశైవము బసవేశ్వరాద్యుపజ్ఞమే	౭౮
వీరశైవము	౭౯
శివకవులు	౮౧
శివకవుల గ్రంథములు	౮౨
జానుదెనుగు	౮౩
దేశిరచన	౮౪
ద్విపదరచన సర్వసామాన్యమే	౮౭
ఛందస్సావ్యతంత్రము	౮౮
ప్రాసవిశేషములు	౯౦
యతివిశేషములు	౯౪
అసాధారణప్రయోగములు	౯౭
శబ్దవిశేషములు	౧౦౭
ప్రాతపలుకుబళ్లు	౧౧౨
అనుకరణములు	౧౧౩
పరివర్తనములతీరు	౧౧౫
రచనాసౌందర్యము	౧౧౫
ముద్రణవిధానము	౧౧౮
కృతజ్ఞత	౧౨౯

మల్లికార్జునుడు, విద్యారాశి అను పాశుపతులు
 లింగార్చనము సేయుట
 [ఈ శిల్పనిత్రము చెన్నపురి వస్తుప్రదర్శనశాలయం దున్నది.]

బ స వ పు రా ణ ము

ప్రీ తి క

త్రొలుకొలుతఁ దెలుఁగున ద్విజదరూపమున బసవపురాణమును వెలయుచున్న
 కపిశ్వుఁడు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు. బసవపురాణమును బద్ధ
 కావ్యముగా రచియించినవాఁడును, సోమనాథుని శిష్యుఁడగుశివరాత్రికొప్పయ్య
 కాటవతరమువాఁడును, సోమనాథుని గ్రంథములను బసవపాఠనాది రూపమునఁ
 బ్రచారమునకుఁ దెచ్చుచున్న వంగడము వారిలోనివాఁడును నగు పిడుపర్తి బస
 వనకవి తన బసవపురాణపీఠికలో సోమనాథుని చరిత్ర మీక్రిందివిధముగాఁ జెప్పి
 నాఁడు:

పాల్కురికి సోమనాథుని చరిత్రము

“శివాజ్ఞ చొప్పున భృంగి బసవపురాణమును లోకమున వెలయించుటకై
 పాల్కురికి సోమనాథకవిగా నవతరించెను. ఆతనిశక్తి యిట్టిది:

“ నీ. లిపి లిఖంపకమున్న యపరిమితార్థోక్తి, శక్తి యాతని జిహ్వ జరగుచుండు
 ఛందోధికరణాది సరణిఁ జూడకమున్న, మదినుండుఁ గావ్య నిర్మాణశక్తి
 భాష్యసంగతులు చెప్పకచూడకయమున్న, రుద్రభాష్యక్రియారూఢిపెలయు
 తర్కశాస్త్రాది విద్యలు పఠింపకమున్న, పరపక్షనిగ్రహప్రాధి పెలయు
 గీ. నతని నుతియింప నాభోటి కలవియగునె, జైన మస్తక విన్యస్తశాత శూల
 కలితబిజ్జుతలగుండుగండవిరుద, శోభితుఁడు పాల్కురికిసోమనాథుండు.

ఒకనాఁడు శివభక్తు లోరుంగంటిలో స్వయంభూదేవుని యాలయము మఱ
 టవమునఁ గూరుచుండి బసవపురాణమును వినుచుండఁగాఁ బ్రతాపరుద్ర చక్ర
 వర్తి యాశ్వరదర్శసార్థమై యక్కడి కరిగి యడిచూచి “ఈసంధ్య మేమి” యని
 యడిగెను. పౌరు “బసవపురాణమును వినుచుంటి” మనిచి. “బసవపురాణమునఁగో
 నెట్టిది” యని మరల రాజడిగెను. “ఈనడుమఁ బాల్కురికి సోమనాథుఁడను

సతితుడు (ప్రాసవస్థ) పెట్టి ద్విపదహాసమునఁ గల్పించెను. అది యప్రామాణీ కము. అనాద్యము.” అని యొకధూర్తవిప్రుఁడు రాజుతో బానిఁగూర్చి తెగడిపలి కెను. రా జంతట నటనుండి యరిగెను. పురాణమును వినుచున్న శివభక్తు లా ధూర్తవిప్రుని జంప ననుజ్ఞఁ బడయుటకయి పాల్కురికిపురమున నున్న సోమ నాథునికడ కేగిరి. వారి యభియోగమును విని సోమనాథుఁడు దా నూరకున్న చో భక్తులకుఁ దలవంపు కాఁగలదని యాగ్రహించి భవులతో సందర్శనసంభా షణ సంబంధము లేనివాఁడయినను వినిలేక వివాదమునకు సిద్ధపడెను. అప్పుమా నవునిచే నాధూర్త విప్రుని గెలిపించెదనని ప్రతిప పూనెను. లింగముద్రలు గల యెక్లనుగట్టిన గుడారుబండిలో నెక్కి శిష్యులతో సోమనాథుఁ డోరుఁగంటికి బయలుదేరెను.

వీరిరాక నోరుఁగంటిలోని ప్రతివాడు లెఱిగి యల్లరిగాండ్రఁ గొందఱ గుమిగూర్చి లింగముద్రలు దగిలించి సోమనాథు నెదుర్కొనఁ బంపిరి. వాం డ్రట్లువచ్చి సోమనాథునకు మ్రొక్కఁగాఁ గృత్రిమముగాఁ దాల్చినలింగచిహ్న ములు వాండ్రకు సహజములయ్యెను. అంత వారును సోమనాథునిశిష్యులై వెంబడించిరి.

సోమనాథాదు లోరుఁగంటికోటగవనికి జేరవచ్చిరి. బండియెట్లు గవనిపై గజలక్ష్మీవిగ్రహమును జూచి లోనికిఁ జొరవయ్యెను. సోమనాథుఁడు తోలఁగి పొమ్మని పలుకఁగా నావిగ్రహము తునిసి నేలఁబడెను. అది విని ప్రతాపరుద్రుఁ డును, ప్రత్యక్షులును భయపడి వచ్చి విధేయులై సోమనాథునకు నమస్కరించిరి. అతఁడు వారి నాశ్వాసించెను. కొన్ని దినము లక్కడ భక్తులప్రార్థనమున నివసించెను.

త్రికాలవేదిగాన సోమనాథుఁడు పిడుపర్తి శివరాత్రి కొప్పయ్య మొదలగు శిష్యులఁ బిలిచి “అహదేశ మింకఁ గొలఁదికాలమునకుఁ దురుష్కాక్రంతము గాఁగలదు. మాబోఁటినియమస్థుల కిక్కడ నుండరాదు. మీకొఱకై యీరా జ్యమున నొకగ్రామము సంపాదించియిత్తును.” అనితెలిపి తనశిష్యుఁడును బ్రతాప రుద్రస్థనిమంత్రియు నగునిదుటూరియయ్యన్నను బిలిచి, యాయనమూలమున దోకిపర్తి నగ్రహారముగాఁ బడసి, యందు శిష్యులతోఁ గొంతకాలము వసియిం చెను. పదపడి యాతఁడు “నాకు వార్ధకము గదిసెను. ఇంక బాహ్యకర్మములు

మాని సమాధిస్థితి బడయుదు ” నని శిష్యులకుఁ దెలిపి యాంధ్రదేశమువీడి కర్ణాటదేశమున శివగంగాక్షేత్రముచేరువను గల ‘కలికా’మను నగ్రహారమునకుఁ జేరెను. అక్కడ నొక సమాధి గల్పింపఁజేసికొని యందు దిట్టముగా విభూతిఁ బోయించి దానిపైఁ గూర్చుండి తనశరీరమును గావ శిష్యులను నియమించి యాయతప్రాణుడయ్యెను. కొంతకాలమునకు శివుఁడు ప్రత్యక్షమై కైలాసము నకుఁ గొంపోయెద రమ్మనియెను. “సమాధిని దెఱచి యితరు లెఱుంగకుండఁ గొంపోయెదవేని సమాధిని వీడి సోమనాథుఁ డెక్కడికేని పాటిపోయె నందురు. సమాధిని దెఱవక కొనిపోయెదవేని సమాధిలో నాతఁడు క్రుల్లిపోయెనందురు. ఈ రెండవవాదములును బుట్టకుండ నన్నుఁ గొంపొమ్ము. భవిని జూడ ననునాని యమము దప్పిపోకుండునట్లును, భూమిజనులు నీరూపులో నారూపు ను జూచునట్లును, నాకుఁ బ్రియమయిన నందిరూపును స్పృటికమయముగాఁ దాల్చి తద్గర్భమున నన్నుఁ జేర్చుకొని లోకులకు సందేహము దీటునట్లు నా సమాధిపైఁ గొంతదశపు కానవచ్చి భక్తజనులు ప్రస్తుతింపఁగా నన్ను నీ లోక మునకుఁ గొనిపోమ్ము” అని ప్రార్థించెను. అంగీకరించి శివుఁడట్లే యాచరించెను.”

పయివయములు సోమనాథుని శిష్యున కాటవతరమువాఁడు చెప్పినవి. ఈచెప్పినవాఁడు శ్రీ. ౧౮౮౦ కిఁ దర్వాతివాఁడు. ఇవిగాక సోమనాథునికృతులను బట్టియుఁ దత్కాలమువారగు మఱికొందఱు కవుల కృతులనుబట్టియుఁ గూడ సోమనాథుని చరిత్రము గొంత గుర్తింపనగుచున్నది. వాని నొకఁ బరిశీలించుము:

సోమనాథుని కాలము

పిడుపర్తి బసవన కాకతీయప్రతాపరుద్రుని కాలమున సోమనాథుఁడు వర్తిలెననిచెప్పినాఁడు. ప్రతాపరుద్రుఁడనిపేరు శ్రీ. ౧౨౯౨ నుండి ౧౩౨౩ దాక నంధ్రదేశమును బరిపాలించిన ప్రతాపరుద్ర దేవునకే చెల్లుచున్నది. శ్రీ. ౧౧౩౨ నుండి ౧౧౮౮ దాక రాజ్యమేలినవాఁడు కాకతీయరుద్ర దేవుఁడవేటొకఁ డున్నాడు. ఈతఁడు ప్రతాపరుద్ర దేవుని యమ్మమ్మతండ్రి యగు గణపతి దేవునికిఁ బెద్ద తండ్రి. ఈతని బ్రథమప్రతాపరుద్రుఁడని సామాన్యముగా నేటివారు గొందఱు పేర్కొనుచున్నారు గాని రుద్ర దేవుఁ డనియే యీతనిపేరు. పిడుపర్తి బసవన్న పేర్కొన్నవాడు శ్రీ. ౧౨౯౨ నుండి ౧౩౨౪ దాక రాజ్యమేలిన ప్రతాపరుద్ర దేవుఁడు కావలెను. “ఇక నల్పకాలములో రాజ్యము తురుష్కాక్రంతము

గానున్నది." అని సోమనాథుఁ డన్నాడన్న బసవన్నరచన కాలక్షయినచో నిర్వాహ మేర్పడును.

మఱియుఁ బ్రతాపరుద్రఁ డొసఁగిన దోకిఁజ్జగ్రహారము కొంతకాల మయినపిదప సోమనాథుని శిష్యు సంతతియగు తమపూర్వులకుఁ జెల్లక పోగా సోమనాథుని శిష్యుఁడయిన శివరాత్రి కొప్పయ్య మనుమఁడగు సోమయ్య ప్రాథ రాయలచేత నాయగ్రహారమును బునఃప్రతిగ్రహము గాంచెననికూడ స్వపంశ వృత్తాంతమునఁ బిడుపర్తి బసవన చెప్పకొన్నాఁడు. ప్రాథరాయఁడు క్రీ. ౧౪౩౦ వఱకుఁ బరిపాలించెగాన యాతనిచే నగ్రహారముఁ బడసినవానితాత క్రీ. ౧౩౨౬ దాక రాజ్యమేలిన ప్రతాపరుద్రదేవుని కాలమున నున్నవాడే కావలెను.

మఱియు క్రీ. ౧౧౬౮ వఱకుఁజీవించియున్న బసవేశ్వరునియు, నటులర్వాతఁ గొలఁదిదినములకు లింగైక్యమందిన మల్లికార్జునవండితారాధ్యులయుఁ జరిత్రము లను గథాకోవిదులయిన వృద్ధులవలన విని బసవపురాణమును, బండితారాధ్యు చరిత్రమును నదృఢతతోత్తరము లయిన మాహాత్మ్య ప్రశంసలతో రచియించిన సోమనాథకవి బసవేశ్వరునకును, బండితారాధ్యునకును నూఱు నూటయేఁబది యేండ్లకుఁ దర్వాతివాఁడగుననుటయే సంగతముగా నుండును. పయిసాధనము లనుబట్టి చూడఁగా సోమనాథుఁడు ప్రతాపరుద్రదేవుని కాలము (౧౨౯౨-౧౩౨౬) వాడే యగుననిపించును. కాని యింతకంటెఁ బ్రబలము లయిన ప్రమాణములు గొన్ని సోమనాథుఁడు (ప్రథమ) రుద్రదేవునినాటి (౧౧౩౨-౧౧౯౮) వాడే యని నిరూపించుచున్నవి.

కర్ణాటభాషలో సోమరా జనుకవి యుద్భటకావ్యమని యొక ప్రబంధ మును రచించెను. అం దాతఁడు:

మ. ప్రమథానీకకథార్థ వేండు హరిదేవాచార్యనం ధైర్యనం
సముదంచద్వ్యుభ సైవామరమహీజారామనం సోమనం
విమృజ్ఞాన సుదీపికాస్ఫురితచేతస్సద్మనం పద్మనం
క్రమదిందం బలగొండు పేల్వెనొసెదా సీకావ్యమం నేవ్యమం.

అని హరిదేవాచార్యుని, వృఘభస్తుతి నెఱపినసోముని, పద్మరసును స్తుతించినాఁడు, ఈసోమరాజు తన గ్రంథరచనాకాలము నిట్లు చెప్పకొన్నాఁడు.

మ. జననాథోత్తమ సోమరాజును సిరీ కావ్యం వలం శాలివా
హన శాకాబ్దమదెయ్యె సాసిరదనూతీం నంద చాల్వత్తు నా
ల్కనె యారంజిత చిత్ర భానున వరాశ్వజోత్పిత్తై కాదశీ
వనజాతారి తనూజవాసరదో శాదత్తల్ల ముగర్పితం.

శక. ౧౧౮౮ (క్రీ. ౧౨౨౨)లో నదిరచితమయ్యెను. పాల్కురికిసోమనాథుఁ
డీకాలమునకుఁ బూర్వము గావలసియున్నాఁడు. కర్నాటకవిచే స్తుతింపఁబడి
నసోముఁడు వేటొకఁడు గావచ్చుననఁగాదు. వృషభస్తుతి నెఱపిన సోముఁ డీతఁడే
కాని వేటొకఁడు లేఁడు. బసవపురాణాది గ్రంథరచనముచే క్రీ. ౧౨౦౦ నాటికి
సోమనాథుఁడు ప్రఖ్యాతి కెక్కియుండెనని యిది చెప్పవచ్చును.

సోమరాజుకవి సోమనాథుని స్తుతించుటచేత నేకాక మఱికిన్ని సాధనముల
చేతఁగూడసోమనాథుఁడు రుద్ర దేవునికాలము (క్రీ. ౧౧౯౮ నఱకు) వాఁడనియే
యేర్పడుచున్నది.

“జంగమరత్నంబు శరణసమ్మతుఁడు, లింగైక్యనర్తి గతాంగవికారి
పండితారాధ్య కృపాసముగ్ధతుఁడు, మండితనద్భక్తి మార్గప్రచారి
విలసితఃపరమ సంవిత్సుఖాంభోధి, నలి గరస్థలి సోమనాథయ్యగారు.”

మొదలగు భక్తులను వేడి బసవపురాణకథావృత్తాంతమును ధాను
చెలిసికొన్నట్లు సోమనాథుఁడు బసవపురాణమునఁ జెప్పకొన్నాఁడు. మీఁదిద్విప
దలలో గరస్థలిసోమనాథయ్య ‘పండితారాధ్యకృపాసముగ్ధతుఁడని కలదు. పండి
తారాధ్యులవారి శిష్యుఁడనియేని, లేక తదనుగ్రహమున జనించినవాఁడనియేని
దాని కర్థమగును. తచ్చిష్యుఁడనుట యుక్తతరము. పండితారాధ్యుఁడనఁగా
మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడే. ఆయన శిష్యుఁడయిన కరస్థలిసోమనాథయ్యకుఁ
బాల్కురికిసోమన సమకాలమువాఁడని దీనివలన నేర్పడుచున్నది.

పండితారాధ్యులవారు బసవేశ్వరుని దర్శింపను గళ్యాణకటకమునకుఁ
బ్రయాణమై వచ్చుచుఁ ద్రోవలో వనిపురమనుగ్రామమున నుండఁగా నాటి కెని
మిదిదినములకుముందు కప్పడిసంగమేశ్వరమున బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్య మందె
నన్నవార్త విసవచ్చినట్లును, బసవేశ్వరనిర్యాణమునకుఁ బండితారాధ్యుఁడు
మిక్కిలి విలపించినట్లును, వనిపురము శంకరయ్యయను భక్తునితో నక్కడనుండి

యే శ్రీశైలమున కరిగినట్లును బండితారాధ్యచరిత్రమునఁ గలదు. శ్రీశైలమున కరుగునాటికిఁ బండితారాధ్యుఁడు కడువృద్ధుఁడు. శ్రీశైలము చేరినతరువాతఁ గొలఁదిదినములకే శివరాత్రి పుణ్యదినోత్సవము జరపి పండితారాధ్యుఁడు లింగైక్యమందెను. బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్యమందినపిదప నల్పకాలమునకే (ఒకటి రెండేండ్లలోనే) పండితారాధ్యుఁడును లింగైక్యమందినట్లు పండితారాధ్యచరిత్రమునుబట్టి గట్టిగా నిర్ణయింప నగుచున్నది. ౧౧౬౮ లో బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్యమందెను. ౧౧౭౦ కే పండితారాధ్యుఁడును లింగైక్యమంది యుండును.

ఇట్టి పండితారాధ్యులవారిశిష్యునితో సంభాషించి బసవపురాణకథార్థముల నెఱిగిన పాల్కురికి సోమనాథుఁడు ౧౧౯౦ ప్రాంతములకంటెఁ దర్వాతివాఁడయియుండఁడు. అది రుద్ర దేవుని పరిపాలనకాలమేకదా!

మఱియుఁ బండితారాధ్యులవారు లింగైక్యమందినపిదప వారి శిష్యుఁడయినదోనమయ్య, వారిప్రథమపుత్రుఁడయిన కేదారయ్యకులోకారాధ్యపట్టమును గట్టి తా ననర్గళముగా భక్తి రాజ్యమేలుచున్నట్లును, కేదారయ్యయు నలుగురు పుత్రులఁగాంచి వంశాభివృద్ధితో నున్నట్లును బండితారాధ్యచరిత్రమునఁగలదు. పాల్కురికిసోమనాథుని పండితారాధ్యచరిత్ర రచనాకాలమునకుఁ బండితారాధ్యుల వారి శిష్యుఁడును బుత్రుఁడును, సజీవులై యున్నారని, మనుమలు పేర్వెలయు చున్నారని దీనివలన నేర్పడుచున్నది. సోమనాథుని గ్రంథములలోఁ బండితారాధ్యచరిత్రము కడఁపటిది. ఈసాధనమునుబట్టి చూచినను బండితారాధ్యుల లింగైక్యమునకుఁ దర్వాత నిర్వది ముప్పదియేండ్లకే రుద్రదేవుని పాలనకాలముననే (ఇంచుమించుగా ౧౧౯౦) సోమనాథుడు ప్రసిద్ధ గ్రంథకర్త యయి యున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది.

సోమనాథుని కాలనిర్ణయమున కింకను గొన్ని సాధనములు గలవు. అవి డొంక తిరుగుడుగానుండి యీకాలమునకే చేరునవిగా నుండుటచే విడనాడి నాడను.

ఆజుపురుషాంతరములకుఁ దర్వాతివాఁడగు పిడుసరి బసవన్న గ్రంథము. సోమనాథుని గ్రంథములకంటెను దత్తమకాలమువారి గ్రంథములకంటెను బ్రబల ప్రమాణము కాఁజాలదు. బహుకాలమునకుఁ బిదప బసవన్న వినికీళ్లనుబట్టి

వ్రాసిన వ్రాతలలో గొన్నితప్పులు దొరలవచ్చును. సోమనాథుడు శ్రీ. ౧౧౯౦ స్తావములవాడనుటయే సిద్ధాంతముగా నిశ్చయింపవలెను.

బసవపురాణ రచనాకాలము

బసవపురాణమున బిజ్జలుడు మృత్యుడైనతర్వాత నాతనికుమారులు రాజ్యముకొఱకు యుద్ధముచేసి వారును జనిపోయిరని కలదు.

“అంత రాజ్యార్థమై యనినేసి యతని, సంతానమెల్ల నిస్సంతానమయ్యె
వీరక గొట్టములలో వెలిగె గుట్టములు, తోకల నిష్పలు దొరుగనక్షణము
కరులును గరులును గన్నంత నెదిరి, పొరిబొరిదాకి జర్జరితమై పడియె
బ్రమసి యమాత్యాదిభవర్గమెల్ల, దమలోనఁజచ్చిరి సమరంబు నేసి
బసవని సత్య శాపమునఁగాఁజేసి, పసచెడి కటకంబు వాడయ్యెనంత.”

—బసవపురాణము

బిజ్జలునికి సోవిదేవుడు, సంకమ, వీరనారాయణుడు, సింగ్వుణుడు, వజ్రదేవుడు అనువారు కుమారులుండిరి. బిజ్జలుని(శ్రీ. ౧౧౬౭) తర్వాత పదునాడేండ్లకే (శ్రీ. ౧౧౮౩) వీరెల్లరు రాజ్యభ్రష్టులై చనిపోయిరి. వీరిలో సోవిదేవుడు పదియేండ్లును, సంకమ నాల్గేండ్లును, వీరనారాయణుడు, సింగ్వుణుడు, మూడేండ్లును, రాజ్యము చిన్న భిన్నము లగుచు జిన్నదగుచునుండఁగాఁ బరిపాలనము చేసిరి. శ్రీ. ౧౧౮౩ నాటికి రాజ్యము పూర్తిగా నన్యాయత్రాంతమయినది. సోమనాథుఁ డీవిషయమును జేర్కొన్నాడు గాన బసవపురాణ రచనము శ్రీ. ౧౧౮౩ కుఁ దర్వాదిదగుట స్పష్టము.

పిడుపర్తి బసవన ఓరుగంటిలో భక్తులు బసవపురాణము జదువుచుండఁగాఁ బ్రతాపరుద్రుడు వచ్చి వినెనని వ్రాసినవ్రాత ప్రతాపరుద్రునిగూర్చి కాక రుద్రదేవునిగూర్చి కావచ్చును. రుద్రదేవుడు శ్రీ. ౧౧౯౮ దాక రాజ్యమేలినాడు గావున నాకథ యప్పుడు జరిగియుండవచ్చును. సోమనాథుడు రుద్రదేవునే ప్రతాపరుద్రుఁ డని భేదము తెలియక చెప్పియుండవచ్చును.

అకథ జరిగినదే యగునేని బసవపురాణము శ్రీ. ౧౧౮౩ కుఁ దర్వాత ౧౧౯౮ కిఁ బూర్వము రచితమగును. ఇంచుమించుగా శ్రీ. ౧౧౯౦ బసవపురాణ రచనాకాలమని నిర్ణయింపవచ్చును.

సోమనాథుని నెలపు

సోమనాథుని యింటిపేరు పాల్కురికి, పాలుకురికి, పాల్కురికి, పాలకురికి, అని మూడు రూపములును గానవచ్చుచున్నవి. ఈతఁడు నివసించిన గ్రామము పాల్కురికి యగును. అన్యవాదకోలాహలముని సోమనాథునిపేరనే “సోమనాథలింగ” యను సంబోధనముతో నీనశతకమును రచియించిన శైవుఁ డొకఁ డీతఁడు పాల్కురికిగ్రామవాస్తవ్యుఁ డని చెప్పెను. పాల్కురికిగ్రామము నేటి నైజామురాష్ట్రమున నోరుగల్లు మండలమునఁ గలదట! సోమనాథుఁడు సిద్ధిపొందినపిదప నాతనిసమాధిపై ‘సోమనాథలింగ’మని శివలింగము ప్రతిష్ఠిత మయ్యెనని కొందఱుదురు. పాల్కురికిలో సోమనాథలింగము గలదేమోకాని యది యీ సోమనాథునియనంతర మాతనిసమాధిపైఁ బ్రతిష్ఠితమయ్యె ననుట విశ్వాస్యము గాదు. సోమనాథుఁడు సమాధిలో బయ లయినది పాల్కురికిగ్రామ మునఁ గాదు. కర్ణాటదేశమున శివగంగాక్షేత్రము చేరువనుగల కలికెమను గ్రామమున నాతఁడు సమాధిస్థితుఁ డయ్యెను. పిడుపర్తి బసవన బసవపురాణము, పాల్కురికి సోమనాథపురాణము, కర్ణాటకవిచరిత్రము, మొదలగు గ్రంథము లీవిషయమును రాద్ధాంతపఱచుచున్నవి.*

పాల్కురికి గ్రామమున జనించుటచే సోమనాథున కామూరి లింగమూర్తి పేరే తలిదండ్రులు పెట్టియుండవచ్చును. అక్కడ సోమనాథ దేవాలయము, సోమ నాథుని పుట్టకకుఁ బూర్వముననే వెలసియుండవచ్చును.

సోమనాథుని కులగోత్రములు

సోమనాథుఁ డారాధ్యబ్రాహ్మణుఁడని పలువురు తలంచెరి. కాని శ్రీ బు డారు తమ్మయ్యగా రితఁడు జంగముఁ (జంగమకులమువాఁ) డని వ్రాసిరి.†

వారి యభిప్రాయముతో నే నేకీభవింపఁ జాలకున్నాఁడను. సోమనాథుఁడు బ్రాహ్మణుఁడే యని నేను దలంచుచున్నాఁడను. పండితారాధ్యచరిత్రము, చతు ర్దేవసారము, బసవరాజీయము మొదలగు సోమనాథుని గ్రంథములును బరి

* పిడుపర్తిబసవన బసవపురాణమున నీవిషయము గానరాదని కొందఱునవచ్చును. అందు “కర్ణాటకలభంగంగ శివగంగకుఁ జెంగటఁ గల్గె నున్నురిక” అని యుండవలసినచోట నచ్చు తప్పు- “శివగంగకుఁ జెంగటఁ గల్గెనున్నురిక” అని పఠినది.

† అంధ్రపత్రిక యుగాదినందిక, దుందుభినందకర్పరము; పుట 144. చూచునది.

సాలించినచో సోమనాథుని బ్రాహ్మణత్వము సందేహింపరానిదిగా గోచరించును. మంచిశిష్టాచారసంపత్తిగల బ్రాహ్మణునకే యెఱుకవడఁదగిన విషయము లెన్నో పయిగ్రంథములందుఁ గలవు. వానిలో నేదమంత్రము లుదాహృతములయినవి. నేదభాష్యము లుద్ధృతములయినవి. వైశ్వదేవాది శ్రౌతకర్మలరహస్యము లెన్నో విమర్శింపఁబడినవి. అనాఁ డిట్టివిషయము లబ్రాహ్మణుల కందరానివిగా నుండే డివి. పండితారాధ్యచరిత్రమున“సలిఁ బాల్కురికిసోమనాథుండనంగ, వెలయువాఁ డను జతుర్వేదపారగుఁడ”అనుట యాతని బ్రాహ్మణత్వము నుద్ఘోషించుచున్నది. బ్రాహ్మణేతరుఁడు నేదమును జనువరాదనుటకుఁ బ్రమాణములను సోమనాథ భాష్యమున సోమనాథుఁడే యుదాహరించియున్నాఁడు.*

పండితారాధ్యచరిత్రకృత్ శ్రీతయగు పాల్కురికి సూరనామాత్యుని సోమనాథుఁ డిట్లు సంబోధించుచున్నాఁడు: “జరమఁపిత్ర! యాపస్తంబసూత్ర! హరితనగోత్ర! విద్యాపుణ్యగాత్ర!.....మచ్చికనాముద్దమఱుది వీననియు-నెచ్చె లికాఁడవు నీవే కాకనియు” “అఱులేని సఖుఁడ! సూరార్య! నాముద్ద-మఱుది! వినిదిమహిమ ప్రకరణము.” సోమనాథునివలె వీరశైవదీక్షితుఁడు గాకుండుటచేఁ గాఁబోలును దనమఱుదియగు సూరార్యుని యాపస్తంబసూత్ర భారద్వాజ గోత్రము లిట్లు పేర్కొనఁబడియెను. భారద్వాజగోత్రుఁడగు సూరార్యునకు బాప మఱుదియగు సోమనాథుఁడును సూరార్యునివలె బ్రాహ్మణుఁడే యగును. గట్టి గాఁ జుట్టఱికము కానవచ్చుచున్నను నది వట్టివరుస కన్న మాటయే యని కొట్టి వేయుట సరికాదు. అట్లుకొట్టివేయుటకుఁజుట్టఱికమునఁ బ్రబల బాధకములుగాన రావలెను గదా! ఏవీ? ఇంటిపేరొక్కటి యగుటచే నిచ్చి పుచ్చుకొను సంబంధ మసంబద్ధమగుననుట యసంబద్ధము. ఏకగ్రామవాస్తవ్యులగుటచే భిన్నగోత్రులకుఁ గూడ నొక యింటిపేరేర్పడవచ్చును. భిన్నగోత్రు లొకేయింటిపేరు, ఒకేకులము గలవా రసంఖ్యాకులుగ్గ నగడఁచుచున్నారు. సోమనాథునియు, సూరనార్యునియు నింటిపేరొక్కటగుటచే వారిర్వురు నొక్క-వంశమువారే యని నిరూపింపరాదు. ఒక్క-వంశమువా రగుదురేని బాపమఱుదివరుసయు దూషితమే యగును.

* ప్రసాదస్థలమహాత్మ్యప్రకరణమున:—అశుద్ధాత్మ్యా శుచి క్లోభా న్యగుక్తం పాపనం పరమ్, భక్షయ న్నాక మాపన్నీ తీ క్షుద్రో హ్యధ్యయనా దివ; క్షుద్రస్య వేదాధ్యయన మగ్రజా గ్రహణం తథా.” ఇత్యాదులు.

పలువురు కర్ణాటకాధికారులు సోమనాథుని నారాధ్యనామముతోఁ బేర్కొనిరి. పాల్కురికి సోమనాథపురాణ మాత్రము బ్రాహ్మణుడని, వేమనారాధ్యుని సంకమువాడని వాకొన్నది. శైవులయిన బ్రాహ్మణులకే యారాధ్యనామ మానాడు చెల్లినది. | బసవపురాణ, పండితారాధ్యచరిత్రాదులు పరిశోధింపఁదగును. బెలిదేవివేమనారాధ్యుడు జంగముడని (జంగమకులమువాడను నర్థమున) వ్రాయుట యవిచారమూలకము. పండితారాధ్యచరిత్రమున బెలిదేవి వేమనారాధ్యచరిత్రము గలదు. వేమనారాధ్యున కొకభూవరుడు నమస్కరించెను. ఆతఁ డాశీర్వాదింపఁడయ్యెను. ఆభూవరు డన్నవాక్యము లిట్లున్నవి:

“దండియై నృపకుమారుం డంతఃభోక...కొంతభక్తియుదోపసంతతాభ్యుదయ కరులు మహాభక్తవరులు భూసురులు, హరవేషధరు లఘుహరులు చిత్పరులు మీరనిమ్రొక్కుడు మేలొందుమనక, యారకయుండుట యుచితమే పెంపె.”

మీఁది ద్విపదలు బెలిదేవి వేమనారాధ్యుడు బ్రాహ్మణుడని చెప్పచున్నవిగావా? ‘సోమనాథుని గురువునకుఁ దాతయైన బెలిదేవి వేమనారాధ్యుడు జంగముడు’ అనియు, ‘కావున జంగములకు శిష్యుడు’.....‘జంగముడుగాక మఱొక్కఁ డెట్లగును?’ అనియుఁ గావించు నాక్షేపము నిలువఁగలదా? వేమనారాధ్యుడు జంగముడగుట నిజము కాదుగదా. ఆకారణముచే దత్వైత్త శిష్యుడు సోమనాథుడును జంగము డగు ననుటయు దబ్బటయేకాదా! ఇది ‘గజముమిథ్య; పలాయనమును మిథ్య’ యన్న ట్టున్నదిగాదా!

జంగముఁ డయిన పిడుపర్తి సోమన పాల్కురికిసోమనకుఁ గృతిగా బసవపురాణమును జెప్పటయు, ఆతఁడు సోమనాథునిఁ దనకుఁ గులగరుఁ డనుటయుఁ బాల్కురికి సోమనాథుడు జంగము డగుననుట కెట్లు సాధకములో నేనెఱుంగఁ జాలకున్నాడను!

సోమనాథుడు బ్రాహ్మణు డయినను శివదీక్షితుఁ డగుటచే దన కులగోత్రాదికమును జెప్పకొనఁడయ్యెను. తన్నుఁ గన్నతల్లిదండ్రుల పేళ్లు ప్రథమకృత్యయగు బసవపురాణమున మాత్రము:—

“బ్రాహ్మణుడగు విష్ణురామిదేవుండు-తేజస్సువగు శ్రియాదేవి యమ్మయును గారవింపఁగ నొప్పు గాదిలినుతుండ.”

నని చెప్పకొన్నాడు. అప్పటికి వారు బ్రదికియుండవచ్చును. వారిప్రోవును సోమ నాఁడు పడయుచుండవచ్చును. తర్వాతికృతులలో వారిపేళ్లే త్రనే లేదు.

“ధర నుమా మాతా పితారుద్ర” యనెడు, వరపురాణోక్తి సీశ్వరకులజాండఁ బేరెన్నఁబడిన శ్రీబలిదేవి వేమ, నారాధ్యులను బరమారాధ్య దేవు మనుమని శిష్యుండ మద్గురులింగ, ఘన కరుణాహస్త గర్భనంభవుండ మును బసవపురాణమున నెన్నఁబడిన, పెనుపారు జనులకుఁ బెంపుడుకొడుక”

* * * * *

బసవని పుత్తుండ బసవ గోత్తుండ.

—పండితారాధ్య చరిత్ర

బసవపురాణమునఁ బేర్కొన్న తల్లిదండ్రుల నిందుఁ బేర్కొనలేదు. వారియొక నంతగా గౌరవము గూడఁ జూపలేదు. “పెనుపారు జను” లన్నాడు. వారికిఁ “బెంపుడు కొడుక” నన్నాడు. ఇట్లు తల్లిదండ్రులను, గులగోత్రములను బేర్కొన కుండుటకుఁగౌరవ మాతనికీ దలిదండ్రులు కులగోత్రములు లేకపోవుటకాదుగదా! ఆకారణము ననుభవసారమున నిట్లు చెప్పినాడు:—

“క. భువిలో శివదీక్షితులగు, శివభక్తులపూర్వజాతిఁ జింతించుట రా
రవనరకభాజనం బా, శివుఁ బాపాణంబుఁ గాఁగఁజింతించుక్రియక.”

“ధర నుమా మాతా పితా రుద్ర యీశ్వరః, కులమేవచ” యనియుఁ గలదు సద్గురుకారుణ్యసంజాతులెల్ల న, గోత్రులనక యన్యగోత్రులనఁగఁ [గాన దగునె యొక్క తల్లిదండ్రుల కుద్భవం, బైన ప్రజలలోన హీనవంశ్యు లెందుఁ గలుగఁజోదురే శివగోత్రన, త్పాత్ర భక్తిసూత్రపథచరిత్ర.”

ఈపద్యములు శివదీక్షితుండగుటచే సోమనాఁడు దనజన్మజాత్యాదులఁ బేర్కొన నొల్లఁడయ్యెనని తెలుపుచుండుట లేదా? ‘ఈశ్వరుకులజాండ, సీశ్వర పుత్తుండ’ ననిచెప్పకొన్నను నాతనితల్లిదండ్రులు వేఱుగాఁ గలరని మనము గ్రహించుచుంటిమిగదా!

ఈ సంప్రదాయ మొక్కశైవులందేకాక శాక్తులందును గలదు. శాక్త దీక్షగొన్నవారు పుట్టినప్పుడు తమకుఁ బెట్టినపేరుగాక దీక్షానామమని వేఱొక పేరు ధరింతురు. శైవులకుఁగల గురుకరోదరజనితత్వము వారికిని గలదు. దీక్షా

గ్రహణమునాటనుండియు జన్మము వే అయినట్లే వారి నిశ్చయమును. వారికిని జాతాశౌచమృతాశౌచాదులు నిషిద్ధములే. ఈవిషయమున శాక్తతంత్రములకు శైవతంత్రములకు సాదృశ్యమే. కాలాముఖపాశుపతాదీశైవు లిట్టినియమములు గలవారే. కాని బసవేశ్వరోపజ్ఞముగా నుద్బుద్ధమయినవీరశైవముమాత్రము వీర వ్రతముగలదై కొంతవిలక్షణ విధానము గాంచినది. తద్విషయము బసవేశ్వర మతమనుచోటఁ బ్రపంచింది వ్రాయుదును.

సోమనాథుఁడు బ్రహ్మణుడయినను దీక్షితుల సంప్రదాయముచొప్పున జన్మగోత్రసూత్రాదికములను జెప్పకొనకపోయెను. ఇతరవిధముల నాతనిబ్రహ్మ ణత్వము ప్రస్థావకమగుచున్నను నీయసమర్థసాధనమునుగొని యాతఁడు బ్రహ్మ ణుఁడు కాఁడనుట యుక్తమా?

ఇక బసవపురాణమున బ్రహ్మణులను 'ద్రాటిమాల'లని, 'పచ్చిమాల'లని గర్హించుటచే సోమనాథుఁడు బ్రహ్మణుఁడు గానేరఁ డనుటయు నసంగతమే యగును. పయితిట్లు సోమనాథునివిగావు. వీరశైవవివాదములందు బసవేశ్వరాదు లవాక్కులను సోమనాథుఁ డనుకరించి చెప్పెను. కాని యవి సోమనాథుఁడు స్వయము నోరారఁ దిట్టినవిగావు. గ్రంథమునఁ బ్రసక్తులగు కథాపురుషులనను లను, బలుకులను ననువదించినంతమాత్రమున వానిని గ్రంథకర్త కతకరింప రాదుగదా! బసవపురాణమున బ్రహ్మణగర్హ యుండఁగాఁ బండితారాధ్య చరిత్రమున బ్రహ్మణప్రశంస గలదు. మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁడు బ్రహ్మణ ధర్మముల నాదరించినవాఁడు గావున నందు సోమనాథున కట్లు వ్రాయవలసెను. బసవేశ్వరుఁడు బ్రహ్మణధర్మములు గర్హించినవాఁడుగావున బసవపురాణమున నిట్లువ్రాయవలసెను.

సోమనాథుఁడు బ్రహ్మణుడగుట నిస్సంశయమే. అయినను మనకాలము వారయిన వీరేశలింగముపంతులుగారు, రామమోహనరాయోపజ్ఞముగాఁ బేర్చు లసిన బ్రహ్మసమాజసిద్ధాంతములమీఁదియభిమానాతిశయముచేతను, తన్మతతత్త్వ జ్ఞానాతిరేకముచేతను వయస్సు చాలఁగాఁ గడచిన పిదప యజ్ఞోపవీతాదికమును ద్యజించినట్లుగా సోమనాథుఁడును బసవేశ్వరోపజ్ఞముగా వెలసిన వీరశైవసిద్ధాంతముమీఁదీ యభిమానముచే నినభక్తిపారవశ్యముచే గాయత్రీయజ్ఞోపవీతాదిక

ములను, గులమును జాలవయస్సు కడచినపిదప విడనాడినాడేమో యని యాతఁ డాంధ్ర దేశమును విడిచి కర్ణాటదేశమునకుఁ జేరుటనుబట్టి నే నిచుక సంశ యించితిని. కాని సోమనాథభాష్యమును జూడఁగా నాసంశయమునకు స్థానము లేదని యేర్పడెను. గాయత్రీమూత్రము శివపరమనియు ననుష్ఠేయమనియు సోమ నాథుఁ డందువ్రాసెను. బసవేశ్వరుని కాలమున వీరశైవమత మాంధ్ర దేశమున వేరూనలేదు. బసవేశ్వరునికిఁ దర్వాతఁ జాలఁగాలము గడచినతర్వాతనే యల్ప ల్పముగా నది యాంధ్ర దేశము నంటుకొన్నది.

నేటి జంగమజాతివారు పాల్కురికిసోమనాథునికాలమునఁగూడ నాంధ్ర దేశమునఁ గలరన్న నమ్మకముకల్పినిగాఁబోలును దమ్మయ్యగారు పయివాదముఁ దెచ్చిపెట్టిరి. ఆకాలమున జంగమపదము చరలింగమను నర్థమునఁ గలదేకాని నేటి జంగమజాతికి వాచకముగాలేదు. ఈజాతి యప్పటి కింకనేర్పడలేదు.

నన్నిచోడని కుమారసంభవకృతి నందుకొన్న మల్లికార్జునుఁడు పెక్కు చోట్ల జంగమమల్లికార్జునుఁడని పేర్కొనఁబడెను. కాని, యందే యాతఁడు 'భూసురవంశాద్యుడు' ఇత్యాదివిధముల బ్రహ్మజుఁడనియే ప్రస్తుతుఁ డయ్యెను.

బసవపురాణ పండితారాధ్యచరిత్రాదులందుఁ బలుచోట్ల జంగమపదము గానవచ్చును. అది జాతివాచకముగా లేదు. ప్రాచీనశైవగ్రంథములం దెక్కడను జాతివాచకముగా లేదు. ఆకాలమునఁ జరలింగ మను నర్థముననే యదిప్రయుక్త మయ్యెను.

మీఁది చర్చవలన సోమనాథుని బ్రహ్మణత్వము నిర్వికల్పముగా నిలువఁ గలదని నేను నమ్ముచున్నాఁడను.

సోమనాథుని గురువులు

శ్రియాదేవియ, విష్ణురామిదేవుఁడును సీతనికిఁ దల్లిదండ్రులని యిదివఱకే వ్రాసితిని. ఈతనికిఁ గవితావిద్య నేర్పిన విద్యాగురుఁడు కరస్థలి విశ్వనాథుడు.

“సకృపాత్ముఁడగు కరస్థలి విశ్వనాథుఁడకట వరప్రసాదకవిత్వయుతుఁడ.
—బసవపురాణము

“గీ. విమల చిత్ప్రసూర్తి విశ్వేశ్వరమూర్తి, వినయవర్తి భువన వినుతకీర్తి
విభుకరస్థలంబు విశ్వేశుకారుణ్య, జనిత విమలకాన్యశక్తి యుతుండ.”

—అనుభవసారము

ఈతనికి శివదీక్ష నొసంగిన గురుడు గురులింగార్జుడు—

‘గురులింగవరకరోదర జనితుండ,’ ‘గురులింగతనూజుండ,’ ‘పే రెన్నబడిన
శ్రీబెలిదేవివేమ-నారాధ్యుడను పరమారాధ్యదేవు, మనుమనిశిష్యుండ మద్గురు
లింగ-ఘనకరుణాహస్త గర్భసంభవుండ.’

పయివాక్యములవలన బెలిదేవి వేమనారాధ్యుల మనుమఁ డయిన గురు
లింగార్జుఁ డీతని దీక్షాగురుఁడని తెలియనగును. సంస్కృతపండితారాధ్య చరి
త్రమునఁగూడ నిట్లేకలదు.

“బెల్దేవి వేమనారాధ్య ప్రశిష్యస్య కృపానిధేః,
గురులింగార్యస్య దయాహస్త గర్భ సముద్భవః.”

‘మనుమఁ’ డనఁగా నాచార్యవంశమున మనుమఁ డని సంస్కృత గ్రంథకర్త
గ్రహించెను. కావుననే ‘ప్రశిష్యస్య’ అనెను.

ఇంకొక గురుడు పోతిదేవర—

‘కట్టకూరి-పోతిదేవర పదాంబుజ పట్పదుండ’

ఈకట్టకూరి పోతిదేవర యెట్టివాఁడో యెక్కడివాఁడో యెఱుంగరాదు.

సోమనాథుడు పేర్కొన్న సమకాల భక్తులు

చెన్నరాముడు—ఈతఁడు వడగామురామేశుని శిష్యుడు; సోమనాథునికిఁ
బ్రాణసఖుడు. కరస్థలి సోమనాథయ్య—ఈతఁడు పండితారాధ్యుల శిష్యుడు;
శ్రీశైల త్రిపురాంతకవాస్తవ్యుడు. మల్లినాథుడు—రెంటాల మల్లినాథుడు—
ఈతఁడు సీమాలంఘన (పొలమేరదాటరాదను నియమము) వ్రతముగలిగి శ్రీ
శైలముకుమారాచలమునకుఁ దూర్పుదెసను మెట్లకట్టించి యక్కడనే యున్న
వాడు. దోచమాంబ—ఈమె శివున కనుదినము నైదు కరవీరపుష్పములర్పించు
నట్లు వ్రతముపూని యందొక్కనాఁ డొక్కపుష్పము తక్కువకాఁగాఁ దనకన్న
చ్చి శివునిచే మరలఁ బడసి కీర్తి గన్నదట! గోడగి త్రిపురారి—ఈయన మున్నయ

దేవయోగికి శిష్యుడు; నారయకుఁ గుమారుడు; నీలకంఠునికి నన్నగారు; సోమనాథుని యనుభవసారకృతికిఁ బతి. గొబ్బూరి సంగనామాత్యుడు—ఈతఁడు మండేగ మాధిరాజు (బసవన తండ్రిగాఁడు) శిష్యుడు; గొబ్బూరి కథిపతి; బసవపురాణ కృతిశ్రోత. పాల్కురికి సూరనామాత్యుడు—ఈతఁడు వీరపోలేశ్వరునికి శిష్యుడు; పాల్కురికి సోమనాథునకు ముద్దుమఱుది; పండితారాధ్యచరిత్ర కృతిశ్రోత.

సోమనాథుని కృతులు

పిడుపర్తి బసవన తన బసవపురాణమున సోమనాథుని కృతుల నిట్లు పేర్కొన్నాఁడు:

“నీ. బసవపురాణంబు, పండితారాధ్యుల, చరితంబు, ననుభవసారమును, జతుర్వేదసార సూక్తులు, సోమనాథభాష్యమ్ము, శ్రీరుద్రభాష్యమ్ము, బసవరగడ, గంగోత్పత్తిరగడ, శ్రీబసవాధ్య, రగడయు, నద్దురురగడ, చెన్నమల్లు నీసములు, నమస్కారగద్య, వృషాధిపశతకంబు, నక్షరాంక [గము గద్యపద్యముల్, పంచప్రకారగద్య, యష్టకము, పంచకము, నుదాహరణయు నాది యగుకృతుల్ భక్తహితార్థబుద్ధి, జెప్పె నవిభక్తనభలలోఁ జెల్లుచుండు.”

ఇందు బసవపురాణము, పండితారాధ్యచరితము, అనుభవసారము, చతుర్వేదసారము, చెన్నమల్లు నీసములు, వృషాధిపశతకము, (ఒక) బసవోదాహరణము అనునవి తెల్లకృతులు. సోమనాథభాష్యము (దీనికే బసవరాజీయ మని మాఱుపేరు), రుద్రభాష్యము, అష్టకము, పంచకము, నమస్కారగద్య, అక్షరాంకగద్య, పంచప్రకారగద్య, (ఒక) బసవోదాహరణము, సంస్కృతభాషలో నున్నవి. కడమవి కన్నడమున నున్నవి. వీనిలో రుద్రభాష్య మిప్పుడు గానరాకున్నది. “సోమనాథస్తవమని మఱియొకద్విపదస్తవము తెలుగుభాషలోనే యీ కవివరుని దొకటి గలదు.” అని శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారు వ్రాసిరి. అది యోరుంగంటిలో ముదిగొండ శంకరారాధ్యులవారిచేఁ బరిష్కృతమై ముద్రితమైన ‘మోక్షోపాయ’మను పుస్తకమునఁగల సోమనాథస్తవమే యగునేని దానికిఁ గర్త పాల్కురికి సోమనాథు డనుట నిరాధారము. దాని ముగింపిట్లున్నది:—

“భక్తులసంగంబు భక్తసద్గోష్ఠి-భక్తులపదనేన పదపడి చేయ
కరుణ నొసంగవే కైలాసవాస-గురునాథ శ్రీపాలకురికి సోమేశ!”

త ద్రచనము సోమనాథుని రచనమువలె లేదు. తమ్మయ్యగారు పేర్కొన్న
సోమనాథ స్తవ మింకొకటి కలదేమో! సోమనాథుని గ్రంథములన్నె బసవపాఠ
నాది స్రచారమునకుఁ దెచ్చినవాఁడు, తచ్చిష్యుఁరంఁరలోనివాఁడు నగు పిడుపర్తి
బసవన్న యా గ్రంథమును బేర్కొనలేదు.

కర్ణాటకమున సోమేశ్వరశతక మొకటి యీతనికృతిగాఁ జెప్పఁబడునది
గలదు. దోపభూయిష్ఠమగు నాశతకము పాల్కురికి సోమనాథుని కృతిగా విశ్వ
సింఁజాలమని కర్ణాటవిద్వాంసు లనుచున్నారు. కర్ణాటకవిచరిత్రకారులును నా
శతకము సోమనాథుని రచనమగుటనుగూర్చి సంశయించిరి. అష్టకములను, పంచక
ములనుగూడఁ బరిగణించిన పిడుపర్తిబసవన యీశతకము సోమనాథుని రచనమే
యగునేని పేర్కొనక విడువఁడు. “సోమేశ్వరా”యని సంబోధనము మకుటముగాఁ
గల యాశతకము సోమనాథుని శిష్యుఁరంఁరలోనివాఁ డితరుఁడు రచియించిన
దయియుండవచ్చును. సోమనాథునిఁ బ్రస్తుతించునది అన్యవాదకోలాహల మని
నామాంతరముగల సోమనాథలింగశతకము గలదు. అదికూడఁ గర్తృనామ రహి
తమే. కొందఱు దానినిగూడ సోమనాథునికృతినిగాఁ దలంచిరి.* అదిపూరఁబాటు.
మఱియుఁ గర్ణాటకవిచరిత్రమున నీతఁడు ‘సహస్రగణనామములు’, ‘శీలసంపాద
నము’ అను కర్ణాటగ్రంథములనుగూడ రచియించినట్లు వ్రాయఁబడెను. పండితా
రాధ్యచరిత్రలో సోమనాథుఁడు గణసహస్రనామ స్తవముఁజేర్చెను. కర్ణాటకపులు
దానిని బేర్కొనుటనుబట్టి కర్ణాటకవిచరిత్రకారు లా గ్రంథము వేఱుగాఁ గర్ణా
టమున రచితమైన ట్లుహించిరి. మఱియుఁ గన్నడకవిచరిత్ర మీట్లు చెప్పుచు
న్నది: “భైరవేశ్వరకావ్యపుఁ గథానూత్రరత్నాకరమునఁ నిట్లు గలదు. సోమ
నాథుఁడు జ్యోతిర్మయ శాంభవీజ్ఞాన దీప్తిబోధలోని ఁరమరహస్యార్థమును సంగ
య్యయను శరణునికి నూటయఱువది వచనములలో సంగ్రహించి యుపదేశిం
చెను.” దీని యాధార్యము మన కెఱుఁగరాదు.

కృతులవివరణము

బసవపురాణము—ఇకముందు దీనిఁగూర్చి విపులముగా వివరణ ముండును.

* కర్ణాటకవిచరిత్ర, దానినిబట్టి కం. వీరేశలింగము పంతులుగారును.

పండితారాధ్యచరిత్రము—ఇందు మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని చరిత్రము వర్ణితమయినది. ఇది బసవపురాణమువంటి ద్విపదకృతి. గ్రంథస్వరూపము నందును, కవితాగౌరవమునందును బసవపురాణముకంటె గొప్పది. బసవపురాణమునఁ జెప్పఁబడిని శివభక్తులకథ లిందుఁగలవు. అందుఁ జెప్పఁబడినది బసవేశ్వర చరిత్ర మిందుఁ గొంత గలదు. గురురాజకవి దీనిని సంస్కృతభాషలోనికిఁ బరివర్తించినాఁడు. అది కొంత ముద్రితమయినది. శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడు దీనిని బద్ధప్రబంధముగా రచియించినాఁడు. అది నేడు గానరాకున్నది.

చతుర్వేదసారము—ఇందు శివసారమ్యము ప్రతిపాదితమయినది. పండితారాధ్యచరిత్రమునను, సోమనాథభాష్యమునను జెప్పఁబడిన యుక్తులే, ఉదాహృతములయిన శ్రుతిస్మృతిపురాణాదులే యిందును నీనపద్యములలోఁ జక్కఁగాఁ బొందికగాఁ జెప్పఁబడినవి. నాలుగువందల నీనపద్యము లిందు గలవు. ప్రతిపద్యమును బసవసంబోధనముతో ముగియుచున్నది. పండితారాధ్యచరిత్రమున నీకృతి పేర్కొనఁబడినది.

అనుభవసారము—ఇది చిన్నపద్యకృతి; గురుభక్తిమహిమ, శివపూజావిధానము, భక్తలక్షణము, జంగమసేవ, ఇష్టలింగార్పణము, పట్టస్థలవివరణము మొదలగు శైవధర్మము లిందుఁ దెలుపఁబడినవి.

చెన్నమల్లునీనములు—ముప్పదిరెండు నీనపద్యములు. పట్టస్థలవైభవమిందుఁ బ్రశంసింపఁబడినది. 'చెన్నమల్లు' అను మకుటముతో నీనీనపద్యములు ముగియుచున్నవి.

వృషాధిపశతకము—“బసవా బసవా బసవా వృషాధిపా” అనుమకుటముతో నిందుఁ బ్రతిపద్యమును ముగియుచున్నది. ఈవృత్తశతకమున బసవపురాణకథాసారమెల్లఁగలదు. బసవేశ్వరప్రస్తుతి గలదు. పెక్కుపద్యములు శబ్దచిత్రముగలవి. సంస్కృత ద్రవిడ మణిప్రవాళ కర్ణాట మహారాష్ట్రభాషలపద్యములుగూడ నిందుఁ గలవు.

ఇవి ముద్రితములైన యాంధ్రగ్రంథములు.

బసవోదాహరణము, ఇది యముద్రితము—అది:

శ్రీగురులింగతత్పరుఁ డశేషజగన్నిధి శుద్ధతత్త్వసం
యోగసుఖప్రపూర్తి వృషభోత్తమమూర్తి యుదాత్తకీర్తి ది
వ్యాగమమూర్ధవర్తి బసవయ్య కృపాంబుధి మాకు భక్తిసం
భోగములం బ్రసాదసుఖభోగములం గరుణించుఁ గావుతఁ.

కళిక: పెండియుఁ ద్రిభువన వినుతినమేతుఁడు
మండిత నద్గణ మహిమోపేతుఁడు
సురుచిరశివసమ సుఖసంధానుఁడు
పరమపరాపర భరితజ్ఞానుఁడు
విదితానందా స్వీత మనస్కుఁడు
నదమలవిపులవి శాలయశస్కుఁడు.

అంతము:

నీవు దయాపయోనిధివి నిన్ను నుతించినఁ గల్గు భక్తి నీ
చే వరవీరశైవరతి చేకులు నీకయి యిత్తుఁ గబ్బముల్
నీవలనం గృతార్థత జనించును నీకు నమస్కరింతు నా
భావమునందునుండి ననుఁబాయకుమీ బసవయ్య, జేఁడెదఁ.

ఇక సంస్కృత గ్రంథములు:

సోమనాథభాష్యము—దీనికే 'బసవరాజీయ' మని నామాంతరము. ఇది
యిర్వదియైదు ప్రకరణములు గలది. శైవసంప్రదాయము లిందు వివరింపఁబడినవి.
ఇందు గాయత్రీమంత్రము శివపరమని నిరూపింపఁబడినది. లింగార్చనా ప్రాధాన్యము
చెప్పఁబడినది. వైదికాచారగర్వణము గానరాదు సరిగదా దానిప్రాధాన్యముగూడ
నిందుఁ బ్రతిపాదితమయినది. శ్రుతిస్మృతిపురాణాగమాలనుండి పెక్కుశ్లోకము
లిం దుద్ధృతములయినవి. హరదత్తాచార్యుల చతుర్వేదతాత్పర్యసంగ్రహ
ముననుండి యిందుఁ బెక్కుశ్లోకము లుదాహృతము లయినవి.

'దుష్టభాష్యము—యజుర్వేదమొదలి పుస్త్రాధ్యాయమున కిది భాష్యములు
యుండును. నేఁ డిది గానరాకున్నది.

ఇహి ముద్రితములు.

ఈ క్రిందిగ్రంథము లముద్రితములు.

త్వత్కరుణ్యతరంగితం ఘృణ సదా సంక్షిప్తతా మిశ్శుణామ్,

జయజయ బసవ శ్రీమన్మహావ్యవభేంద్రావరావతార నిసహచిత వీర
నూహేశ్వరాచారసార ప్రమథగణాలంకార జగత్ప్రయాధార దేవా! బసవా!

అంతము:

జయశివరంజన, జయభవభంజన, జయకరుణాకర, జయసురభీకర, జయగత
దూషణ, జయఋతభాషణ, జయగుణరాజిత, జయగణపూజిత, జయజయ శ్రీ
బసవదండనాథ నమస్తే.

అక్షరాంకగద్యము—ఆది:

అపిచశివశృంగార, ఆదిపథవిస్తార, ఇహపరసుఖాధార, ఈషణత్రయదూర,
ఉద్ధతగుణోపేత, ఊర్ధ్వరేతోజాత.....

అంతము:

శమితవిషయోద్రిక్త, పడవర్గనిర్ముక్త, సహజజంగమభక్త, హరగణహిత
చ్ఛత్ర, శలితక్షీర్తికళత్ర, తురవిముఖనిజగాత్ర, అక్షరస్తుతిపాత్ర, శివకరజబసవ
దండనాథ నమస్తే.

శ్లో. అకారాదిక్షకారాంత మకరో దక్ష మాలికామ్;

ప్రసాదీ సోమనాథార్యో బసవస్య కృపానిధేః.

అక్షరాంకశ్లోకములును గలవు.

అష్టోత్తర శతనామగద్యము—ఆది:

శ్రీమద్గురు బసవేశ నమస్తే, సామయభవనిర్నామ నమస్తే,

అంతము:

ఆద్య నమస్తే, వేద్య నమస్తే, తత్త్వ నమస్తే, చిత్త్వ నమస్తే,

భావ నమస్తే, భావి నమస్తే, సద్గురుబసవస్వామి నమస్తే.

వృషభాష్టకము—ఆది:

శ్లో. పక్షింద్రవాహనతపోబలసాధనీయ

సర్వేశ్వరోల్లసిత వాహనలాల్యమాన!

కాపాలిరూప సముపేత పునీతదృష్టే

శ్రీ వజ్రశృంగ వృషభాధిపతే నమస్తే!

అంతము:

శ్లో. పాల్కుర్చిసోమరచితం వృషభాష్టకం యః

స్తోత్రం శ్రుణోతి పఠతే హరినిశ్చితార్థమ్;

సోఽథాశుయాతి వృషభాధిపతేః స్రసాదా
లబ్ధాద్ విశుద్ధపదభక్తిఫలా దభీష్టమ్.

పంచరత్నములు—అది:

శ్లో. ప్రియతమశివభక్తా బిందునాదానురక్తా
మయి భవ శివయుక్తా హారహీరప్రభాక్తా;
నియమితసకలాంగా నీలకంఠస్రసంగా
నయతు బసవలింగాధీనభక్తిక్రియాంగా.

అంతము:

శ్లో. శ్రీమతే వృషభేంద్రాయ సోమనాథేన ధీమతా,
పంచరత్నం కృతం స్తోత్రం జ్ఞానవైరాగ్యభక్తిదమ్.

బసవాష్టకము—అది:

శ్లో. జయజయ బసవాంశా సత్యసద్భక్తివాసా
జయజయ శివగోత్రా సత్ప్రసాదైకపాత్రా;
జయజయ భవదూరా శాశ్వతై కాంగవీరా
జయజయ బసవాఖ్యా సంవిదాశ్చర్యసాఖ్యా.

అంతము:

శ్లో. బస్వాష్టక మిదంపుణ్యం సర్వపాపప్రణాశనమ్;
యః పఠే చ్ఛృణోయ ద్వాపి శివలోకే మహీయతే.

కడమ కన్నడ రగడల కాద్యంతములు చూపకుండెదను.

సోమనాథుని పేరగలకృతులు

పిడుపర్తిబసవన పద్యబసవపురాణమును సోమనాథునిపేర సంకీర్తముచేసి
నాడు. దానిగూర్చి యింతకుముందుఁ గొంతప్రస్తావము జరగెను. అన్యవా
దకోలాహలమని పేరుగల సోమనాథలింగశతక మీతనిపేరనే కలదు. అందు
సోమనాథస్తుతియును, శివపారమ్యప్రతిపాదనమును, మతాంతరగర్హణమును గలవు.
అది కర్ణాటకమునను గలదట. వీరశైవకవులెల్లరు సోమనాథుని స్తుతించిరి.
కర్ణాటకభాషలో వీరశైవకవికృతులు పెక్కులు గలవు. కావునఁ నందుఁ బలు
పురుకవు లీతని బ్రస్తుతించిరి. వీరశైవు లీతని మతప్రవర్తకులలోఁ బ్రస్తుతిం

తును. ఈతఁడు భృంగీశునియవతారమని పారినమ్మకము. ఈతఁడు బసవేశ్వరునియుఁ బండితారాధ్యునియుఁ జరిత్రముల రచించినట్లే యీతనిచరిత్రమును బాల్కురికి సోమనాథపురాణ మనుపేరఁ గర్ణాట భాషలో విరక్తతొంటెదార్యుఁడనుకవి రచియించినాఁడు. ఆతఁడు శ్రీ. ౧౫౬౦ ప్రాంతములవాఁడు.

పాల్కురికి సోమేశ్వర పురాణము—ఇందు సోమనాథునిచరిత్రమును బ్రధానముగాఁ జేసికొని సోమనాథుని సమకాలమువా రగు రెంటాల మల్లినాథుఁడు, పాల్కురికి సూరామాత్యుఁడు మొదలగువారియు, నింకను బ్రాచీనులగు మఱిపెక్కురయుఁ జరిత్రములను, శివలీలలను గ్రంథకర్త వర్ణించినాఁడు. సోమనాథచరిత్ర మిం దల్పముగానే కానవచ్చును. ఉన్నదానిసార మిది:

“సోమనాథుఁడు వేమనారాధ్యవంశమువాఁడు; పాల్కురికి గ్రామవాస్తవ్యుఁడు; గురులింగాయ్యనకు మంగళాంబకుఁ బుత్రుఁడు (ఈతఁడూదీతావంశమునఁ దలిదండ్రులపేళ్లు చెప్పినాఁడు.) ఓరుగంటిప్రతాపరుద్రునిచే నారాధితుఁ డయినాఁడు. (పిడువ రిబసవన చెప్పినకథనెల్ల నీతఁడును జెప్పినాఁడు). అప్పుడు చక్రపాణి రంగనాథుఁడను వైష్ణవునితో సోమనాథునకు మతవిషయమునఁ దగవు వాటిల్లెను. అశైవుని దర్శింపఁడుగాన సోమనాథుఁడు తెరచాటుననుండి వాదము చేయ నంగీకరించెను. కాని యావైష్ణవుని జయించుటకు సోమనాథునిపుత్రుఁడగు చతుర్ముఖబసవేశ్వరుఁడే తలపడెను. వా రిద్వారకును గొప్పవాదము జరగెను. రంగనాథుఁ డోడిపోయెను; పరాజయ దఃఖము తో నారంగనాథుఁడు శ్రీశైలచుర్రముననే తిరిగిపోయెను. శ్రీశైలమల్లికార్జునునిఁ జూడక ద్వేషబుద్ధితోడనే యరిగెను. ఆశివద్వేషముచే నాతనికి గన్నులు గ్రుడ్డివయ్యెను. అహోబలమున కరిగి యీతఁడు పరసింహస్వామిని బ్రార్థించెను. ఆస్వామివలన స్వప్నమున శివాధిక్యబోధమును బడసి లజ్జతుఁడై తిరిగి శ్రీశైలమునకు వచ్చి మల్లికార్జునుఁ బ్రార్థించెను. ఒక్కకన్ను వచ్చెను. పరమానందభరితుఁడై శ్రీశైలమల్లికార్జునుని బహువిధములఁ బ్రస్తుతించెను. పదపడి పాలు కురికికి వచ్చి సోమనాథుని దర్శించి యపచారము తమింపఁ బ్రార్థించెను. సోమనాథుఁ డనుగ్రహించెను. రెండవకన్నును వచ్చెను. రంగనాథుఁడు వైవదీ తనొనఁగుమని సోమనాథునిఁ బ్రార్థించెను. పుత్రుఁడగు చతుర్ముఖ బసవేశ్వరుని చేత సోమనాథుఁ డాతని శివదీక్షితుని జేయించెను. రంగనాథుఁ డప్పుడు వీరభద్ర

వీజయ శరభచరిత్రాదులను రచించి గురుపాదముల కర్పించెను. తరువాత సోమనాథుఁడు కర్ణాటదేశమునఁ గలిక మను నగ్రహారమునకుఁ బోయి సమాధి స్థుడై లింగైక్య ముచెను.

ఇందుఁ బ్రధానము, నపూర్వముగాఁ గానవచ్చునది చక్రపాణిరంగనాథుని విషయము.

ఈపాల్కురికి సోమనాథపురాణమే కాక కర్ణాటకృతి యగు గురురాజ చరిత్రముగూడ సీచక్రపాణిరంగనాథునిచరిత్రమును జెప్పుచున్నది. ఈ తొంటి దార్యకవి చెప్పినట్టే యాగురురాజచరిత్రకర్త సిద్ధనంజేశకవియు రంగనాథుని యోటమిని జెప్పినాఁడు. 'వీరభద్రవిజయము' 'శరభలీల' యను గ్రంథములనే కాక యాతఁడు శ్రీగిరినాథవిక్రమ మని యేనూఱు సీసపద్యముల తెలుఁగు గ్రంథ మునుగూడ రచించెనట! దానినే సంస్కృతమునఁ గూడ రచించెనట! ఆకవి యిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు:

శ్రీశైలభర్తకును సీసంబులేనూఱు
లేనప్పపద్యంగ శెంటుసావిరగళుం
భాసురదదండకం సాహస్ర తారావళియు నాల్కు లయగ్రాహియు
ఆశతకకవ్యత్తగళు దోధకం సావిరపు
భాసురదతోటకం నూఱు రగళెగ శేడు
భాషిసిద మత్తకోకిల మూఱు సాసిరం గీతియం తాఱునూఱు,
సరసమంజెర వెంటు కందంగ శైనూఱు
వీరచిసిదకృతియు మూవత్తాఱు గద్యగళు
నిరువ మూవత్తాఱు పుభయశతకం వొప్ప మిగిలు సర్వేశనిమగ.

ఈతని తెలుఁగుకృతియగు శ్రీగిరినాథవిక్రమముగాని, తక్కిన కర్ణాట కృతులుగాని నేడు గానరాకున్నవి. కాని యీతనికృతియే యనఁదగినదిగా నయ నరగడ'యని నామాంతరముగలది 'శివభక్తిదీపిక'యనుకృతి కలదు. పరిశీలించఁగా నాకృతి సోమనాథపురాణ గురురాజచరిత్రములు చెప్పినకథనే నిరూపించునదిగాఁ గానవచ్చినది. ఆకృతిలోని పట్టులను గొన్నింటిని జూపుచున్నాఁడను. అదికొన్ని వందలచరణములుగల రగడ.

౪. శ్రీపార్వతీశుఁ బూడక

పాపాత్ముఁడ నగుచుఁబోవఁ బథమునఁ జక్షుల్

దీపించు దృష్టి దొలఁగిన

శ్రీపతి నడుగంగఁజెప్పె శివుఁ గర్తనుగాఁ.

రగడ: శ్రీశైలవల్లభుని శిఖరంబుఁ బూడగంటి

కాశీపురాధీశు గౌరీశుఁ బూడగంటి

మహిమోష్ఠ శ్రీశైలమహిమ నేఁ బూడగంటి,

బహువేద శాస్త్రముల్ ప్రణుతిసేయుటఁగంటి

భూలోకకైలాస పురమనఁగఁ గనుఁగొంటి

ఫాలాక్షుఁ డిచ్చోటఁ బాయకుండుటఁగంటి

ధృతిఁ దూర్పుమొగసాలఁ ద్రిపురాంతకముఁ గంటి

* * *

పర్వతలింగంబుఁ బ్రాణేశుఁ డని కంటి

పర్వతేశ్వరుహృదయ పద్మనిలయునిఁ గంటి

* * *

భక్తు లప్రతిహతప్రతిభమతులని కంటి

భక్తులకుఁ బ్రత్యర్థిపరులు లేరనికంటి

భక్తు లాపదలచేఁ బట్టుపడరని కంటి

* * *

శివభక్తిదూషకులు చిరపాపులని కంటి

శివభక్తిదూషకులు చెడిపోదురని కంటి

* * *

త్రిభువనము భక్తులకుఁ దృణకణంబని కంటి

సభలందు భక్తులకు జయవాదముని కంటి

* * *

గౌరీశుఁడే సర్వకర్తగాఁ బూడగంటి.

కారుణ్యమున శివుఁడు గనిపించెనని కంటి

* * *

బహుపాపములు నన్నుఁ బట్టువిడుచుట గంటి
 నయముగా నయనములు నాకీయఁ బాడగంటి
 భయభక్తులను భర్గపాదములు పాడగంటి
 నిది పుణ్యమని కంటి నిది గణ్యమని కంటి
 నిది యోగమని కంటి నిది భోగమని కంటి
 నిది ధర్మమని కంటి నిది మర్మమని కంటి
 నిది నిత్యమని కంటి నిది సత్యమని కంటి
 నింక శ్రీగిరిజేర నే గండునని కంటి
 శంకరుని కృపవడయు సమయ మిదియని కంటి
 నింక నాయెత్తు కృతు లిత్తునని పాడగంటి
 నింకఁ గృతీసెప్ప నాకేమి భరమనికంటి
 వడిఁ గృతుల్ నాయెత్తు వచ్చునని పాడగంటి
 తనర శ్రీరంగకవి చాతయని పాడగంటి
 భువిలోపలఁ బ్రసిద్ధపుణ్యుడని పాడగంటి."

* * *

సోమనాథపురాణ గురురాజచరిత్రములందు రంగనాథుడని పేరుండఁగా
 నీ రగడలో 'శ్రీరంగకవి' యని పేరున్నది. రెండు నొక్కనిపేళ్లే కావచ్చును;
 ఇది వైష్ణవము వీడినతర్వాతిపేరు గావచ్చును. మల్లికార్జునస్వామిని దర్శింపక
 పోవుటచే గనులుపోవుట, అట్లు పోవుటకుఁ గారణ మడుగఁగా శ్రీపతి
 (అహోబిలస్థానిహుడు) శివుడే కర్తయని తెలుపుట కృత్యాదిపద్యమునఁ
 గలదు. సభలందు భక్తులు జయించుట, శివానుగ్రహమునఁ బోయినకన్నులు
 మరలవచ్చుట రగడలోఁగలదు.

నుఱికిన్ని గాథలు

మఱియు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలోని స్థానికచరిత్ర ములందును గర్లాట
 కవిచరిత్రమునను గూడ నీ క్రిందివిషయములు గలవు:

సోమనాథుఁ డోరుఁగంటిలో నుండఁగా బెరుగుకురికిశాస్త్రి, నేతిమరికి
 శాస్త్రియని యిర్వ రాతనితో వివదించిరట; పాలకురికిలోనుండి వచ్చినవారే

గదా పెరుగుకురికి నేతికురికి శాస్త్రులని యవహేళనముచేసి సోమనాథుడు వారిని జయించెనట!

గణపుర ప్రభువయిన జగదేకమల్లునిచే సోమనాథుడు లింగముద్రతోఁ గొంతభూమిని బడసెనట.

సోమనాథుని నిష్ఠలు, నియమములు

ఈతఁడు చతుష్ఠిషీలసంపన్నుఁ డని పలువురు చెప్పిరి. చతుష్ఠిషీలముల వివరణమున కిది చోటుగాదు. 'భవిజన దర్శన స్వర్గ నాలాప వివిధ దానాదాన విషయదూరగుఁడ'నని యీతఁడు చెప్పుకొన్నాఁడు. శైవేతరుల (భవుల) మొగములఁ జూడమని శైవులును, వైష్ణవేతరుల మొగములఁ జూడమని వైష్ణవులును సతములు పూనుట గలదు! అట్టివారు నేఁడు నున్నారు!

సోమనాథునివైదుష్యము

సోమనాథునిపాండిత్యవిశేషము చతుర్వేదసారమునను, పండితారాధ్యచరిత్రమునను, బసవరాజీయము (సోమనాథభాష్యము) నను గాననగును. వేదములనుండి, పురాణములనుండి శివసారమ్యప్రతిపాదకము లయినవాక్యముల నీతఁడు హెచ్చుగాఁ జూపినాఁడు. వేదములు, వేదభాష్యములు (కొన్నిచోట్ల వేదభాష్యముల ప్రతీకముల నిచ్చినాఁడు. ఆభాష్యము లెవ్వరివో? విద్యారణ్యభాష్య మప్పటికి పుట్టలేదుగదా!), పూర్వోత్తరమీమాంసలు పురాణములు మొదలుగా మతాచారవిధులకు సంబంధించిన సంస్కృత గ్రంథములనెల్ల నీతఁడు శోధించినాఁడు. శైవమతవ్యాపకులలో నాంధ్రులలో మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁడు, నీతఁడు గొప్పవిద్వాంసులు. ఇతరమతఖండనాదులపట్టలందు మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు శివతత్త్వసారమునఁ జెప్పినయుక్తులనే యీతఁడు వివరించి తనపండితారాధ్యచరిత్రమునఁ జేర్చినాఁడు. బసవేశ్వరుఁడు పరమశైవుఁడై శివభక్తిరసామృతసింధువున నోలలాడిన భక్తాగ్రణీయు, కేయకవితావిశారదుఁడును నగును గాని యీ యిరువురంత గొప్పవిద్వాంసుఁడు గాఁడేమో!

పాండిత్య మిట్లుండఁగా నీతఁడు సంస్కృతాంధ్రకర్ణాటద్రవిడమాహారాష్ట్రభాషలలో గవితఁ జెప్పనేర్చినవాఁడు. సంస్కృతాంధ్రకర్ణాటభాషలలో

సీతఁడు రచించిన గ్రంథములే కలవు. కాని యీతనిసంస్కృతకవిత యంతరసవంత మయినది గాదు. సంస్కృతవచనరచనయు సంత మేలయినదిగాదు. ఆంధ్ర దేశము నను, ఆంధ్ర వాఙ్మయమునను గడించిన గౌరవమునకంటె సోమనాథుఁడుకర్ణాట దేశమునను, గర్ణాటవాఙ్మయమునను హెచ్చుగౌరవముగడించెను. కాని యీతని కర్ణాటరచనములు సంతగొప్పవిగావు. బసవపురాణపండితారాధ్య చరిత్రలలోఁ బ్రస్తుతమయిన పలువురు భక్తులచరిత్రములు ద్రవిడ మహారాష్ట్ర దేశములందుఁ బ్రఖ్యాతము లయినవి. ఆభాషలలో నాతనికిఁ బరిచితి లేకున్నచో నాయాచరిత్ర ముల నాతఁడు సంధానింపఁజాలక పోవును. బసవపురాణమున నొకచోట ప్రాథ మయిన ద్రావిడకృతినే ప్రపంచించినాఁడు. ఈతని యాంధ్రకవితానైపుణ్యము, ఆంధ్ర భాషాపై శారద్యము, గ్రంథవిమర్శన ప్రకరణమునఁ బ్రస్తుతమగును. ఈతనికిఁ 'దక్షిణవిద్యాకలాపకవితాసార' 'అన్యవాదకోలాహల' 'ప్రత్యక్షభంగీశావతార, బిరుదములు గలవని కర్ణాటకవి చరిత్ర కారులు వ్రాసిరి. ఆంధ్రగ్రంథములందు బిరుదములు గానరావు. కాని పద్యబసవపురాణము దీతఁడు 'జైనమస్తకవిన్యస్త శాతఘోలకలితవిజ్జలతలగుండు గండబిరుదశోభితం' డని ప్రశంసించఁబడినాఁడు.

బసవపురాణము

ఈగ్రంథము ప్రధానముగా బసవేశ్వరుని జీవిత చరిత్రమును జెప్ప చున్నది. బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్యమందినపిదప నల్పకాలమునకే (ముప్పదియేండ్ల కే) రచితమగుటచే నిది తచ్చరిత్రమును దెలుపు సాధనములలో ముఖ్యమయిన దనవచ్చును. బసవేశ్వరుని చరిత్రమును దెలుపునవి, తజ్జీవితకాలముననే వెలసినవి, శాసనములు మొదలగుసాధనము లింతకంటె బలవంతము లింతవఱకుఁ గానరా లేదు.

ప్రధానముగా నిందు బసవేశ్వరచరిత్రమే వర్ణితమయినను, అనుప్రస క్తములుగా నుపాఖ్యానములుగా నింకను బలువురు భక్తులచరిత్రములు వర్ణితము లయినవి. సోమనాథుఁ డేతద్గ్రంథరచనమునకుఁ గథావస్తుసామగ్రిని గథాకోవి దులగు వృద్ధులవలన నుండియు, బ్రాచీనులగు భక్తులును, బసవేశ్వరుఁడను, జెప్పినపాటలు పదములు మొదలగు గేయరచనములవలననుండియు గ్రహించినట్లు సుపస్థాపితము.

అతతబనవపురాతనభక్త-గీతార్థసమితియే మాతృక గాఁగఁ
బూరితంబై యొప్పు పూసలలోన-దారంబుక్రియఁ బురాతనభక్తవితతి
చరితలలోపల సంధిల్ల బనవ-చరిత మేనర్థింతు సత్కృతి యనఁగ
* * * * *

ప్రస్తుతింపంగ సద్భక్తివిస్ఫురణఁ-బ్రస్తుతికెక్కినబనవని చరితఁ
శెప్పితి భక్తులచే విన్నమాడ్కి-దప్పకుండఁగను యథాశక్తి జేసి.”

బనవపురాణము సోమనాథోఽజ్ఞ మేయగుటను బయిద్విషదలు స్పష్టపఱు
చుచున్నవి. కాని యీసోమనాథుడే పండితారాధ్యచరిత్రమున రెండుచోట్ల
నిట్లు చెప్పినాడు:—

బనవన్న గీతముల్ వచరించువారు-బనవపురాణమొప్పు జదువువారు
* * * * *

అరుదగు దాసయ్యయఱువత్తుముపుర-చరితంబులను శ్రీబనవపురాణంబు
నేలలుపెట్టంగ నిపుసాంపారు - శైలిమైగ్రాలుచుఁ జదివెడువారు
చాతుర్య మెనఁగ బనవదండనాథు-గీతంబు లాదిగా గీతాధ్యులయిన
సకలపురాతన చారుగీతములు-ప్రకటించి ప్రకటించి పాడెడువారు.

పండితారాధ్యచరిత్రము.

ఈ ద్విషదలు పండితారాధ్యులవారు శివరాత్రిమహోత్సవమును శ్రీశై
లమున జరప నేఁగినప్పుడు శ్రీశైల మధిరోహించు భక్తులచేష్టల వర్ణించు
వట్టున నున్నవి. వీనినిబట్టి చూడఁగా బనవపురాణ మాకాలమునకే యున్నట్టు
గా నేర్పడును. సోమనాథుఁడు, శైవగ్రంథసంచయమునఁ దనబనవపురాణము
పేరుగూడఁ జేర్చుకొనుట నభిలషించియుఁ దనబనవపురాణరచనానంతర మది
శ్రీశైలమధిరోహించు భక్తులచేఁ బఠింపఁబడుచుండుట నభిమానించియుఁ గాల
భోషము గలుగుటను బాటించక యట్లు చెప్పియుండవచ్చును. అంతేకాని వాస్త
వముగా నాకాలమునకు బనవపురాణము పుట్టలేదు.

బనవపురాణమున బసవేశ్వరచరిత్రముగాక మఱి మహారాష్ట్రులు,
ఱంధ్రులు, కర్ణాటకులు, ద్రవిడులు సగుభక్తులచరిత్రములుగూడఁ బెక్కులు వర్ణి
తము లయినవి. అం దాంధ్రకర్ణాటమహారాష్ట్ర దేశభక్తులలోఁ బ్రాంతముగాఁ
బలువురు బసవేశ్వరుని సమకాలమువా రగుదురు. శావున వారికథలు బసవేశ్వరుని

కథవలెనే వృద్ధశైవులు చెప్పటచేతను, కొన్నిగొన్ని గేయములలో (బసవేశ్వర ప్రభృతులు రచించినవి.) ప్రస్తుతము లగుటచేతను దెలిసికొని పెంపొందించి వర్ణించియుండును. కాని ద్రమిశభక్తులకథలు కొన్ని మిక్కిలి ప్రాచీనము లగుట చేతను, ద్రవిడభాషలో నాకథలు గ్రంథరూపమున రచితములయి యుండుట చేతను, హెచ్చుగా నాకథలే బసవపురాణమున వర్ణితములయియుండుటచేతను, అందును నట్టిద్రవిడభక్తులచరిత్రములను వెలుపునదియు, మిక్కిలి ప్రాచీనమైనదియనగు 'తిరుత్తోండర్ తొమ్మై' అనుగ్రంథము బసవపురాణమునఁ గొంతప్రపంచితమైయుండుటచేతను సోమనాథుఁ డాకథల నేదేని ద్రవిడగ్రంథముననుండి గ్రహించి తెలిగించినమోయని సందేహింపఁ దగును. బసవపురాణమున వర్ణితములగు ద్రవిడభక్తులచరిత్రములనే వర్ణించు ద్రవిడగ్రంథములలో 'పెరియ పురాణ'మను గ్రంథము మిక్కిలి ప్రఖ్యాతమయినది. శివభక్తులకథల కది నిధానము. ఆ గ్రంథమునకు ద్రవిడభాషలో గొప్ప గౌరవము గలదు. అది 'శేక్కిళ్వార్' అను శివకవిచే రచితమయినది. ఆతఁడు సోమనాథుని కంటె నించుకపూర్వము. అనపాయుడను కులోత్తుంగచోడుని యానతిచే నదిరచితమయ్యెనని యందుఁ గలదట! రెండవకులోత్తుంగచోడునకే యనపాయుడని పేరుగలదు గావునను, ఆతఁడు క్రీ. 1145 నాటివాఁడుగావునను దత్కృతమయిన పెరియపురాణముననుండి సోమనాథుఁడు కథల గ్రహించియుండఁగూడును. కాని చదివిచూడఁగాఁ నాపురాణమునఁ జెప్పఁబడిన కథారీతులకును, బసవపురాణమునఁ జెప్పఁబడిన కథారీతులకును సంబంధ మంతగాఁ గానరాకున్నది. స్థూల దృష్టిచే సోమనాథుఁడు వానిని గ్రహించియుండవచ్చును.

మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని శివతత్త్వసారమున నూత్రప్రాయముగాఁ గొండట శివభక్తులకథలు చెప్పఁబడినవి. సోమనాథుఁ డాకథలనెల్ల నిండు వివరించినాఁడు. ఇందుఁ దిన్నగా వివరింపకున్నవానిఁ గొన్నింటిని బండితారాధ్య చరిత్రమునఁ జెప్పినాఁడు. బసవ పండితారాధ్య చరిత్రములను రచించు ఛలమనఁ బ్రాక్షనభక్తులచరిత్రముల వర్ణించి తనవాక్కును బవిత్రపఱుచుకొందునని యాతఁడే చెప్పుకొన్నాఁడు. బసవపురాణ రచనమునఁ కించుక ముందుగాఁ (క్రీ. 1165) హరిశ్చరుడను కవిచే గర్భాటకమున 'శివగణదరగళి' యను గ్రంథము రచితమయినది. అందును శివభక్తుల చరిత్రములేవర్ణితము లయినవి.

అదికూడ సీతని గ్రంథరచనమునకుఁ దోడ్పడియుండవచ్చును. మఱియు సంస్కృతమున శివభక్తుల (అఱువదిమూపుర) చరిత్రములు జెప్పగ్రంథములు గలవు. అవి సోమనాథునికిఁ దర్వాతివి కానిచో వానిని గూడ సీతఁడు చూచి యుండవచ్చును.

బసవపురాణ గౌరవము: దాని పరివర్తనములు

సోమనాథోపజ్ఞముగా వెలసినదైనను బసవపురాణము శైవులలో మత గ్రంథముగా బహుశ్చాత్యుతిని బడసెను. ఆంధ్రదేశముకంటె గర్ణాటదేశమున దీనికి గౌరవము మిక్కిలి యెక్కువ. బసవేశ్వరుఁడు హెహొందించిన వీరశైవము (దీనిస్వరూపము మూడు తెలియును.) హెచ్చుగాఁ గర్ణాటదేశమునఁ బెహొందెను గాన తచ్చరిత్రమునకుఁగూడ నక్కడ గౌరవమెక్కువ. తనఘనకృతులు తెనుఁగుననే వెలయించినవాఁ డయినను, సోమనాథుఁడుగూడఁ గర్ణాటదేశముననే హెచ్చుగా గౌరవముఁ బడసెను. ఆంధ్రదేశమునఁగూడ నారాధ్యబ్రహ్మణుల కంటె వీరశైవులగు జంగములు లింగబలిజెలు మొదలగువారు దీనిని మిక్కిలి గౌరవముతో నారాధింతురు. శుభాశుభసమయములం దీగ్రంథమును వారు పారాయణము చేయుచుందురు. ఇందలి యుపాఖ్యానము లనేకప్రబంధములుగా నితరకవులచే రచితములగుటకాక యీగ్రంథమే యనేకకవులచే ననేకవిధరచనలతో ననేకభాషలలోనికిఁ బరివర్తితమయినది. కర్ణాటకమున భీమకవి దీనిని పట్పదివృత్తములలో ముక్కకుముక్కగాఁ బరివర్తించెను. రాఘవాంకకవివృషభేంద్రవిజయ' మనుపేర వృత్తములలో రచియించెను. ఇంకను గన్నడమునఁ బెక్కుగ్రంథములు గలవు. సోమనాథుని తెలుఁగుకృతిని, భీమన కర్ణాటకృతిని ననుసరించి యరవమున నొకకవి బసవపురాణమును బద్యకృతిగా రచియించెను.

తెలుఁగునఁ బిడుపర్తి బసవన పద్యకృతిగాక యింకను బెక్కులు బసవపురాణములు గలవు. బెజవాడవాస్తవ్యుఁడు, శ్రీఃలి పండితారాధ్య సింహాననారూఢుఁడు నగు మహాదేవారాధ్యుఁ డొక బసవపురాణమును, బద్యకృతిని రచియించెను. మఱియు నాపస్తంబసూత్రుఁడు, హరితనగోత్రుఁడు నగు తుమ్మలపల్లి నాగభూషణకవి వేటొక బసవపురాణమును బద్యకృతినే రచియించెను. ద్విపదలుగా, యక్షగానములుగా బసవపురాణమును రచియించినవారింకను బెక్కురు గలరు. బసవపురాణము సంస్కృతమునకుఁ గూడఁ బరివర్తిత

మైనది. కాని యాసంస్కృత గ్రంథమునుజూచి పలువు రది మిక్కిలి ప్రాచీనమై దనియు, దానిబట్టియే భాషాగ్రంథములు పుట్టిననియు, నది వ్యాసప్రణీతమనియు భ్రమింతురు. ఆగ్రంథమం దట్లే కలదు. గద్య మిట్లున్నది:

“ఇతిశ్రీ బాదరాయణమహర్షి ప్రణేతే శ్రీబసవేశ్వర పురాణే స్వరూప గ్రంథే పరమరహస్యే స్కందాగస్త్య సంవాదే త్రివత్సారిం శ్లో2ధ్యాయః.”

ఇది ప్రాచీనమయినదిగాని వ్యాసప్రణీతముగాని కాదనియుఁ గృష్ణామండలమందలి యేలూరిలోఁ గాపురమున్న వారు కందుకూరివారు దీనిని బెనుఁగు బసవ పురాణమునుబట్టి సంస్కృతమునకుఁ బరివర్తింపఁ జేసిరనియు దానిలోని ద్వివత్సారింశాధ్యాయమందలి కథనుబట్టి మనము గ్రహింపవచ్చును. అం దిట్లున్నది:—

“కృష్ణాగోదావరీనదుల నడిమిదేశమున హేలాపుర (ఇది యేలూరికిటివలి వారు పెట్టినసేరు) మని నగరముగలదు. ఆనగరమున ‘పేరలింగ’మని నీతిశాస్త్ర విశారదుఁ డొకఁడు పుట్టఁగలడు. ఆతఁడు లింగధారి; శివార్చనపరుఁడు. ఆయన భార్య వీరమ్మ. వారికి అమృతలింగమని కుమారుఁడు పుట్టును. ఆతఁడు శ్రీశైలమందు మల్లికార్జునదేవునిగూర్చి తపమాచరించును. మల్లికార్జునస్వామి వ్రత్యక్షమై నీకుఁ బుత్రుడనుగాఁ బుట్టుదునని వరమిచ్చును. అట్లే పుట్టును. ఆతనిపేరు మల్లికార్జునుఁడే. ఆతఁడు మహాప్రాజ్ఞుఁడు; లింగార్చన వ్రతుఁడు. ఆయన జ్యేష్ఠ పత్ని గురవమ్మ. వారికి వీరలింగమని కొడుకు పుట్టును. తర్వాత అమృతలింగము వీరేశ్వరుఁడు, సాధ్వీశుఁడు, మూర్తిరాజు, కూడలిసంగయ్య అనువారుజనింతురు. పిదప నొకనాఁడు స్వప్నమున పాలంకి నదాశిపుండను తమ గురువు రూఁముతో శివుఁడు వ్రత్యక్షమై మల్లికార్జునున కిట్లు చెప్పెను. “నీగర్భమున నొక బసవేశ్వరుఁడు జన్మించును. ఆతనికి బసవేశ్వరుడని పేరిడుము. మీకు గురువయినపాలంకి నదాశిఖ్యుడగు నాచే నీపుత్రులందఱకు లింగధారణముఁ జేయింపుము” అని. ఆస్వప్నముచొప్పుననే కొన్నాళ్ల కాలనికిఁ గుమారుఁడు కలుగును. ఆతనికి బసవేశ్వరుడని పేరిడుదురు. వారియింటిపేరు కందుకూరివారు. ఆతఁడు మహావిద్వాంసుఁడు, మహాదాత, అనేక రాజసమ్మానితుఁడు నగును. ఆతనికి గంగమ్మయని వీరమ్మయని యిద్వరు భార్యలగుదురు. అందు వీరాంబా బసవేశ్వరులయోగము గౌరీశంకరులయోగమువలె శాశ్వతమైవెలయును” అని యాయధ్యాయము కథాసారము.

* ఇది నాగరాక్షరములతో ముద్రితమయినది.

ఏలూరిలో కందుకూరివారని ప్రఖ్యాతులగు నారాధ్యబ్రాహ్మణులు నేడు నున్నారు. అత్తలూరిపాళకవి చెన్న బసవ పురాణమును గృతినందినవా రాయింటి వారే. సోమనాథునిద్వీపద బసవపురాణము నితకుముందుఁ జక్కఁగా నచ్చునఁ గూర్చించినవా రావంశమువారే. ఆ గ్రంథముచివర వారు తమవంశావళినిగూడఁ జేర్చిరి. ఈసంస్కృతబసవపురాణమున వర్ణితుఁడగు బసవేశ్వరుని నావంశావళిని బట్టి గుర్తింపగును.

శంకరకవికృతిగా సంస్కృతబసవపురాణమును గర్లాటకవి చరిత్ర వేర్కొనుచున్నది. అది యిదిగాక వేటొకటికావచ్చును. ఏ లనగా నిదివ్యాసప్రణీతమని కలదు.

బసవేశ్వర చరిత్రము

[బసవపురాణముబట్టి]

శ్రీశైలమునకుఁ బశ్చిమభాగమునఁ గర్లాటదేశమున హింగు శేశ్వరభాగ వాటియను నగ్రహారముగలదు. (ఇది యిప్పటిబిజపూరుజిల్లాలో నున్నది.) అందు మండఁగ మాదిరాజును బ్రాహ్మణుఁడు గలఁడు. ఆయనభార్య మాదాంబ. నందీ శ్వరుఁ డామెగర్భమునఁ బుత్రుఁడై జనించెను. ఆబాలుని జననవేళకుఁ గూడలి సంగమేశ్వరదేవుఁడు తాపనవేషమున వచ్చి లింగానర్చిత మాతనికిఁ గుడుపవల దని మాదాంబకు బోధించిననెను. తల్లిదండ్రులు బసవఁడని యాశిశువునకుఁ బే రిడిరి. గర్భాష్టమవర్షమున నాతనికిఁ దండ్రి యుపనయనముచేయ యత్నించెను. భక్తివేటు, బ్రాహ్మ్యమువేటు గావున భక్తుఁ డగు తనకు బ్రాహ్మ్య మక్కఱ లేదని చెప్పి తండ్రితో వాదించి బసవన యుపనయనముచేసికొనఁడయ్యెను. తలి దండ్రులతో వేర్పడి తనసహోదరి నాగమాంబతో నాతఁ డిలువీడి వెలికిజేరెను. మాదాంబసోదరుఁడును, కళ్యాణకటకమునేలుచున్న బిజ్జలుని దండనాయకుఁడును నగు బలదేవుఁడు వారి నాదరించెను. భవిషిఁ బుత్రుని నీయనని పూనిక గల్గియు న్నవాఁడు గావున నాబలదేవదండనాయకుఁడు తనకూతురగు గంగాంబను బస వని కిచ్చి పెండ్లిచేసెను. ఆమితపెండ్లికి లోకు లాశ్చర్యమందిరి. పిదప బసవన్న, గంగాంబ, నాగాంబ మువ్వరును గూడలిసంగమేశ్వరుని దర్శింప నేగిరి. సంగ యదేవుఁడు మునుపటివిధమునఁ దాపనవేషముతో గుడిముందు ప్రత్యక్ష మయ్యెను. బసవన యారాధించెను. శివభక్తులదుశ్చరిత్రములు మేలుగానే

గ్రహింపుమనియు, శత్రులయినను లింగవంతులను మిత్రులనుగానే చూడుమనియు ప్రాణాపాయము వచ్చినను బూనినవ్రతము విడువకుమనియు, భక్తులజాతుల విచారించకుమనియు, శివద్వేషులను జంపుమనియు, వేదశాస్త్రార్థసంపాదితమైన భక్తిని లోకమున నెలకొల్పుమనియు,—ఇత్యాది విధముల సంగయదేవుడు బసవనికి హితోపదేశము చేసి గుడిసొచ్చి యంతర్ధానమయ్యెను. భక్తులెల్లరు నబ్రమంది బసవనను బ్రస్తుతించిరి.

బలదేవదండనాయకుడు శివలోకమున కేగెను. ఆతనిదండనాయకపదమును బిజ్జలుడు బసవని కొనఁగెను. బసవన కశ్యాణకటకమునకుఁ జేరెను. ఆతని యాదరువున నసంఖ్యాకులుగా శివభక్తులు కశ్యాణమునకుఁ జేరుచుండిరి. అప్పుడు కశ్యాణముననున్న శివభక్తులసంఖ్య లక్షయు నెనుఁబదివేలని పండితారాధ్యచరితమందుగలదు. మిడజంగమములే పండ్రెండువే లుండెడువారట! ఇందఱు కును బసవన యీస్థితార్థములు సంఘటించుచుండెడివాడు. బసవనసోదరియగు నాగాంబకుఁ జెన్న బసవన్న యని కొడుకు గల్గెను. ఆతఁడు బసవనతర్వాత బసవన యంతవాడు. మేనమామ నాతఁ డంతయు నారాధించుచు శిష్యుడై యాతనియాజ్ఞలో మెలఁగుచుండెను.

అల్లమప్రభువను శైవాచార్యుఁ డొకనాఁడు బసవనియింటికి వచ్చెను. బసవన యామహానీయునకు విందువెట్టెను. ఆతఁడు బసవనికిఁ బెక్కువరము లొనఁగెను. అప్పటనుండి బసవన యనేకాద్భుతకృత్యములఁ జేయఁజొచ్చెను.

ఒకనాఁడు దొంగటికము చేయుటకయి కొందఱు దొంగలు భక్తులువోలే వంగకాయలు లింగములుగాఁ గట్టుకొని బసవనయింటికిరుదెంచిరి. బసవనచూచి వారిని గుర్తించి దయచేయుడని యాహ్వానించి “లింగభక్తులు గానివారు నాయులు సారరాదుగాన మీరు మాహేశ్వరులే. లింగార్చనలు నేయుఁ” డని వేడెను. దొంగలు జడిసి కూర్చుండిరి. బసవన వారికి వాంఛితార్థ మొనఁగెను. వారిమెడలోని వంగకాయలు నిజముగా లింగము లయ్యెను.

ఒకభక్తుడు బసవనికడకువచ్చి నిత్యలింగార్చనమున ముగ్గువెట్టుటకుగాను పదిపుట్లముత్తెములు కావలె ననఁగా బసవన చూచిన మాత్రనే జొన్నలరాశి ముత్యములుగా మఱెను. దాని నాభక్తున కొనఁగెను. ఈవిధముగా నెడలేక శివభక్తుల కాతఁడు దానమునేయుచుండుట నెఱిగి సంగయదేవుఁ డొకనాఁడు

జంగమరూపమునవచ్చి 'నాకు మూడవక న్నొనగ'మనికోరెను. లింగపసాయితమను ఖడ్గమునుబూని 'సీమాయ నేనెఱుంగనా? యిదెచూచుకొ'మ్మని యద్దమున నాయనకు ముక్కన్నుఁ జూపెను. లజ్జించి సంగయదేవుఁడు మాయమయ్యెను. 'ఇసీ! పాటిపోయితివా? వారు వీరు వలె నిన్ను, నేను వరమడుగువాడ ననుకొంటివా? నీభక్తు లారగింపఁగా మిగిలిన ప్రసాదమే కలకాలము నాకుఁ గలదు. నీ కేమైనవలయునేని కోరుము; నేనొనఁగెదను. మాటతప్పవాడనుగాను; నీయాన! నీప్రమథులయాన!' యని గద్దించి యాదేవు నోడించి బసవన గలిచెను.

ఒకనాఁడు బిజ్జలునికొల్వునఁ గూర్చుండి వ్యవహారము నడపుచు బసవన నడుమ ననందర్భముగా "వెఱవకు వెఱవకు" మనుచుఁ గడువఁ బైకెత్తువిధమునఁ జేతులు పైకెత్తెను. బిజ్జలుఁడు నవ్వి! 'ఏమయా నీకు భక్తిరసము తలకెక్కెనా? తైవపుఁబిచ్చి యెత్తెనా? అదియేమి అట్లనందర్భముగా మాటాడితివి? చేతులెత్తితివి?' అని యడిగెను. 'శ్రీపురాంతకునిగుడికిఁ దూర్పున (ఇది కళ్యాణ కటకమునఁ గలదే.) గపిలేశ్వరమున నొకతపస్వి యనుదినము నాఱుపుట్లపాలతో శివు నభిషేకించుచున్నాఁడు. ఆపాలు వీధివీధులను గాలువలుగట్టి పాఱుచున్నవి. చల్లమ్ము గొల్లది యొకరై నెత్తిపైఁ గడువఁబెట్టుకొని యటపోవుచుఁ గాలుజాఱి పడఁబోవుచు "బసవయ్యా" అని పిలిచెను. ఆమెకుఁ దోడ్పడితిని. ఆగొల్లదాని రూపిటిది; దాని యిల్లిటిది; విచారించి కనుఁగొనుము' అనెను. రాజు విచారింపగా నది యట్లే జరిగినట్టు తెలిసెను. అబ్బురమంది రాజు బసవన నారాధించెను.

సొన్నలికపురమున శ్రీశైలమల్లికార్జునిని వెలయించి లక్షతోంబదివేల శివలింగములఁ బ్రతిష్ఠించి మర్త్యములోని యన్న పాపముల ముట్టక, సహజమకుటము, నొసలికన్నుగలిగి, మేనినీడ, అడుగుబాడ, గానరాకుండఁ గైలాసముదాఁకఁ జరించువానిని సిద్ధరామయ్య యను మహనీయుని నడిగి యొకప్పడు శివభక్తులు కొందఱు బసవన యిహముననేకాక శివలోకముననుగూడఁ గానవచ్చుట నెఱిగిరి.

మిండజంగముల మిండఱికపు ముచ్చటకుఁగాను బొక్కనమునఁగల ధనమెల్ల బసవన పెచ్చపెట్టుచుండఁగా నుద్యోగులు బిజ్జలున కెఱిగించిరి. బిజ్జలుఁడు బసవనిఁ బిలిచి 'యట్లుచేయుట పాడియా' యని యడిగెను. 'ఒడయల సొమ్మె యొడయల కిచ్చితఁగొని మీధనముగా'దని బసవన యనెను. లెక్కలు చూపెను.

బొక్కనపుడౌశములు దెఱచి చూచుకొమ్మనెను. చూడఁగా లెక్కకు మిక్కిలియై బొక్కనమున ధనముండెను. బిజ్జలుఁడు నివ్వెఱచెందెను.

బసవనభార్య గంగాంబ కట్టుకొనిన చీరఁ దెచ్చియిచ్చినఁ గాని చేరనియ్య నని వేశ్య యొకమిండజంగమున కానపెట్టఁగా నాతఁడు వచ్చి యడిగినంతనే బసవన తనభార్యచేత నాచీర నిప్పించెను. ఇట్లు పలువురు మిండజంగములకు వాంఛితార్థము లొడఁగూర్చెను.

జాతిభేదముఁ బాటించక బసవన భక్తులయినచో మాలమాదిఁగలనుగూడ నారాధించుచుండెను. వారు కుడిచి డించిన యుచ్చిష్టమును భుజించుచుండెను. నారితోఁ జెయిచెయిఁగలపి తిరుగుచుండెను. ఇదినయిడఁజాలక రాజపురోహితులు రాజుతో విన్నవించిరి. 'కళ్యాణకటక మెల్ల బసవనిమూలమునఁ జెడుచున్నది. వర్ణాశ్రమధర్మము లిఁక నిలుచునట్లులేవు. ఆతఁడు మాలమాదిఁగలతో భుజించుచు న్నాడు; మరల సీనగరిలోనికి మర్యాదగా వచ్చుచున్నాడు. శివనాగుమయ్య యనుమాలనితో నిష్పడు దిరుగుచున్నాడు చూడు' మని యాతనికిఁ జూపిరి. రాజు కోపించెను. బసవన వాదించెను. వీరమాహేశ్వరులకు జాతిభేదము పరికింపరా దనెను. బ్రాహ్మణులకంటె, భక్తులే యధికు లనెను. శివనాగుమయ్య హస్తమునుబట్టి యొత్తి దాననుండి పాలు చిమ్మి రేఁగుటను బిజ్జలాదులకుఁజూపెను. బ్రాహ్మణు లోడిపోయిరి. బసవనివాదమునకు లోఁగి బిజ్జలుఁడు శివనాగుమయ్యకు మ్రొక్కినను. ఏనుఁగు నెక్కించి యూరేఁగించి బసవయ్య శివనాగుమయ్యను దన యింటికిఁ గొంపోయెను.

* కళ్యాణపురమున నష్ట డిపేళ్ల వారు భక్తు లుండిరి:—

కళ్యాణపురమున బసవనిబలఁగమును జూచి శివార్చకులు, పాశుపతులు మొదలగువా రనేకు లంతకు ముందు లింగము లేనివా రయినను నష్టఁడు లింగ పంతులయి వీరమాహేశ్వరులు కాజొచ్చిరి. అంతకుముందు శివాలయములందు దేవలకులు బోయలకు శివప్రసాద మొసఁగుచుండెడివారు. బసవన్న మతము వచ్చినతర్వాత వారు శివప్రసాదమును దామే భుజింపఁజొచ్చిరి. బోయల కియ్య రయిరి. పెద్దతగ వేర్పడెను. బోయలు బిజ్జలుని దర్శించి మొఱవెట్టుకొనిరి. బిజ్జలుఁ

* బసవ. ౨౨౪ పుట చూడు.

డిదియేమి యన్యాయమని బసవని బిలిచి యడిగెను. బసవన వాదించెను. “శైవులవలనఁ బ్రసాదము బోయలకుఁ బోవచ్చునుగాని వీరమాహేశ్వరులవలన బోయలకుఁ జెల్లఁగూడ” దనెను. “కాదందురేని, నేను సంగమేశ్వర దేవునకు నేడు విష మర్పింతును. బోయ లారగింతురుగా” కనెను. “వివిధపక్వాన్నము లారగింప మీరును, విషమారగింప మేమునా” యని బోయలు మొఱవెట్టిరి. “శివున కర్పించి వినము బసవన యారగించునది. ఆతఁడు చావకున్న నికమీదఁ బ్రసాదము మా కక్కఱలేదు. చచ్చిన మాకీయవలయు”నని బోయలనిరి. బిజ్జలుఁ డంగీకరించెను. బసవన్న యట్లే సంగయదేవునకు విషనైవేద్యమువెట్టి తానును దక్కినభక్తులు నారగించిరి. బోయలు తగవు విడిచి శరణాగతులయిరి. బసవఁ డనుగ్రహించెను.

జగదేవుఁ డను దండనాయకుఁడు(ఆతఁడును బసవనగోష్ఠిలోనివాఁడేకాని యప్పటి కింకను, వర్ణాశ్రమధర్మముల విడనాడలేదు) తనయింట శుభకార్యముఁ జేసికొనుచు, బసవన్నను భోజనమునకు రమ్మని ప్రార్థించెను. ఆతఁడు శరణులరాక కోర్వఁగలవేని వత్తు ననెను. జగదేవుఁడు వంటకము కాఁగానే బసవన రాకకుఁ బూర్వమే బ్రాహ్మణసమారాధనము గావింపఁజూచెను. పరిచారకుఁ డొకఁ డీవార్త బసవనకుఁ జెప్పెను. ఆతఁడు గోపించి తాను భోజనమునకుఁ బోవకుండెను. తర్వాత నాజగదేవుఁడు బసవనను బిలుచుకొనిపో వచ్చెను. బసవన తెర యడ్డము గట్టించెను. భక్తజనాళినుండి తొలఁగిపొమ్మని జగదేవునిఁ దెగఁడను. “ఈశ్వరభక్తుఁడవై యుండి కర్మచండాలురతోఁ గలసి కుడిచి తివి; పాపివి; పోపా” మృనెను. పెక్కుదెఱుగుల గర్హించెను. జగదేవుఁడు “కర్మ బద్ధుఁడనైతిని; పాపిని. నా కింకఁ బ్రయశ్చిత్తము లేదు. ప్రాణము విడుతును” అని మొఱవెట్టెను. భక్తులయనుమతిని బసవన్న యిట్లు చెప్పెను. “ఇంకఁ గొలఁదిదినములలో నీకళ్యాణకటకమున శివద్రోహము పెంపొందఁగలదు. అప్పుడు శివద్రోహిని జంపుదునని నీ విప్పుడు మాటయిత్తువేని నీ యీతప్పిదమును శివుఁడు మన్నించును.” జగదేవుఁ డందుల కంగీకరించి వీరతాంబూలముఁ గొనెను. బసవన భక్తులతో జగదేవు నింటికిఁబోయి భోజనము చేసెను.

బసవనిమాహాత్మ్య మెఱిగియుఁ గాలము సమీపించుటచేఁ గొన్నాళ్లు సన్నపిదప, బిజ్జలుఁడు బసవమతమునఁ జేరినయల్లయ్య మధుపయ్య లను వారి నిద్రఱును బిలిపించి కారణ మేదో తెలుపకుండనే కన్నులు షెఱికించెను. బస

ననమొదలగువా రింక నీహార నిలువరాదని నిశ్చయించుకొని జగదేవుని బిలిచి 'యిదిగో, నీబాస చెల్లించుకోవలసిన నమయము వచ్చిన'దనిచెప్పి కల్యాణ కటకము పాడగునట్లు శపించిరి. అప్పుడు మడివాలుమాచయ్య, చౌడరాయడు, ఏకాంతరామయ్య, కిన్నరబ్రహ్మయ్య, కేశిరాజయ్య, కన్నడబ్రహ్మయ్య, కక్కయ్య మొదలగువారితో బసవన కప్పడినంగమేశ్వరమునకేగెను. కటకము పాడుపడెను. అశశకునము లనేకములు దోచెను. జగదేవుడు మల్లయబ్రహ్మయలనువారిరువురు దోడురాగా నొకనాటిరాత్రి బిజ్జలుని బాడిచి చంపెను. తర్వాత నాతడు దన్ను దా బొడ్డుచుకొని మరణించెను. పిదప బిజ్జలునిబిడ్డలు రాజ్యార్థమై యుద్ధముచేసి మృతి జెందిరి. బసవన కూడలిసంగమేశ్వరమున సంగయదేవునిలో జేరెను.

బసవన చరిత్రము

[చెన్న బసవపురాణమునుబట్టి]

చెన్న బసవపురాణము ప్రధానముగా బసవనమేనల్లుడు చెన్న బసవనిచరిత్రమును దెలుపుచున్నది. కాని బసవనిచరిత్రముగూడ నిందుగలదు. బసవనిచరిత్రమువిషయమున నిది బసవపురాణముతో గొంత వేర్పడుచున్నది. అందు జెప్పబడినకొత్తవిషయములను ముఖ్యభేదములనుమాత్ర మిక్కడజూపుచున్నాడను.

బసవనితోబుట్టువగు నాగమ్మకు జెడ్లి కాలేదు. భర్తలేకయే యామెకు జెన్న బసవన్న పుట్టినాడు. బహుకాలప్రయత్నమున బసవన కక్కయ్యయను భక్తువరుని ప్రసాదమును బడసి దానిని దన యుత్తరీయముకొంగునఁ గట్టికొని యింటికి వచ్చెను. ఆతనివరోషమున నాగమ్మ దానిజూచి కక్కయ్యగారి ప్రసాదమును దనకొఱకై నహోదరుడు దాచితెచ్చెనని తలచి యారగించెను ! తర్వాత బసవన దా నారగించుటకై వెదకి నాగమ్మ యారగించుటను దెలిసికొని తన కాభాగ్యము లేకపోయినందుకు జింతిలి తననహోదరిభాగ్యవిశేషమున కబ్బరపడెను ! తత్ప్రసాదాస్వాదమాహత్మ్యముచే నాగమ్మగర్భమునఁ గుమారస్వామి యంశమునఁ జెన్న బసవన్న పుట్టెను ! బసవన్నకంటె మిక్కిలి యందగాఁ డగుటచే నీతనికి జెన్న బసవన్నయన్న పేరేర్పడెను. * బిజ్జలుడు నీల

* బిజ్జలునిసోదరి నీలలోచనయనుదానిని బసవన పెండ్లాడెనని, శివావతారమయిన యల్లమ ప్రభువు కల్యాణము విడిచి క్రితైలమున నరణిచెట్టులో లింగైక్యమందె నన్నవార్త విని కూడలి సంగమేశ్వరమున బసవన లింగైక్యమందెనని, అది శక 303లో నని, చెన్న బసవనపురాణము చెప్పు

లోచనయని పేరుగలదానిఁ దనచెల్లెల్లిని బసవనకిచ్చి పెండ్లిచేసినట్లు చెన్న
బసవపురాణమునఁ గలదని కొందఱు వ్రాసిరి. తెలుఁగు చెన్న బసవపురాణమున
నాకది గానరాలేదు.

బిజ్జలుని జగదేవాదులు చంపినపిదప బిజ్జలునిపుత్రులు మొదలగువారు
కొన్నాళ్లకు బసవనను, చెన్న బసవనను, దదాపులను జంపుటకై దండువెడలిరి.
అప్పటికి బసవన కూడలిసంగమేశ్వరమున సంగయదేవునిలోఁ జొచ్చెను. చెన్న
బసవాదులను వా రరణ్యమధ్యమున నడ్డగించిరి. చెన్న బసవేశ్వరుని మాహాత్మ్య
మున నందు నంధతమనము క్రమ్ముకొనఁగా యాదపులు షరస్వరము పొడుచుకొని
చచ్చినట్లుగా నాసేనయెల్లఁ గొట్టికొనివచ్చెను. పిదప భక్తులతోఁ జెన్న బసవన్న
హుళికపట్టణముఁ జేరి యక్కడిరాజుచే నమ్మానితుఁడై కొన్నాళ్ల కక్కడనే
లింగైక్యమందెను.

బసవనచరిత్రము

[బిజ్జలరాయనిచరిత్రమునబట్టి]

బిజ్జలుఁడు జైనుఁడు. బసవనకుఁ బద్మావతీయని పేరుగలది తోఁబుట్టువు
గలదు. ఆమెను బిజ్జలుఁడు షర్మిష్ఠిహించెను. పద్మావతీమీఁది వ్యామోహమున
బిజ్జలుఁడు జాగ్రత్తగానక రాజ్యభారమును మంత్రియగు బసవన కప్పగించెను.
మాలలు మాడిగలు మొదలగు తక్కువజాతులవాండ్రకు లింగములుగట్టి
మాహేశ్వరులని పేరుపెట్టి కులమర్యాదలను నదాచారములను వీటిఁబుచ్చి
బసవన గొప్ప సాంఘికవిప్లవము గలిగించెను; రాజప్రాభవమును గుంచించెను;
అకృత్యము లనేకములు గావించెను; జైనులను జంపించెను. బిజ్జలున కీతని
దుష్పరిపాలనము దుస్సహముగా నుండెను. షరస్వరము వారిలో వైమనస్య
మేర్పడెను. కొల్లాపురపు శిలాహారరా జయిన మహామండలేశ్వరుని జయించి
కల్యాణమునకుఁ దిరిగివచ్చుండగా బసవనఁఁపినజంగ మొకఁడు జైనవేషముతో
వచ్చి దర్శించి బసవనకు విషఫల మొనఁగెను. దానిని వాసనచూచి యాతఁడు

చున్నట్లు, ప్లేటు మొదలగువారు వ్రాసిరి. తెలుఁగున బసవపురాణమునఁ గాని, చెన్న బసవపురాణము
నఁగాని యీవిషయములు గానరావు. కన్నడ చెన్న బసవపురాణమున నుండియుండును. తెలుఁగు
చెన్న బసవపురాణకారుఁడు (ఆత్మలారిపాపకవి) పాల్కురికి సోమనాథుని బసవపురాణమునకు
విరుద్ధములుగానుండు విషయములను గొన్నింటినిగూర్చించి తనకృతిలో వానిని విడిచినట్లున్నాఁడు.

మృతి జెందెను. చనిపోవుచు దనకుమారు డయిన యిమ్మడి బిజ్జలునితో
“బసవనచేయించినపని యిది! కావున నానిని జంపుము” అని చెప్పెను.

బిజ్జలుని తర్వాతఁ దత్పుత్రుఁ డయిన యిమ్మడిబిజ్జలుఁడు రా జయి
బసవన్నను బట్టకొనుటకయి తనదండనాయకులను నియోగించెను. జంగముల
ననేకులను బాధించెను. కేరళదేశమునకుఁ బారిపోయి బసవన్న యక్కడ
నిమ్మడిబిజ్జలుని పైనికులరాకకు జడిసి బావిలోఁ బడి మృతి జెందెను. ఆతని
భార్య నీలమ్మ విషము తిని చచ్చెను. “మరణాంతాని వైరాణి” గనుక నిమ్మడి
బిజ్జలుఁ డంతతో శాంతుడయ్యెను. చెన్న బసవన్న తనమేనమామయగు బసవన్న
కున్న ధనకనకవస్తువాహనాదులను రాజున కిచ్చివేసెను. రా జనుగ్రహింపఁగాఁ
జెన్న బసవన్న రాజమంత్రి యయ్యెను.

ఏది విశ్వాస్యము ?

ఇట్లు బసవనిచరిత్రము మూఁడుగ్రంథములందును భిన్నవిధములతో
నున్నది. వీనిలో విశ్వాస్య మేది యని యిండుక విచారింపఁదగును. బసవపురా
ణము బసవనిలింగైక్యమునకుఁ దర్వాత ముప్పదినలువదియేండ్లకు రచిత మయి
నది. చెన్న బసవపురాణము మఱి నన్నా తేండ్లకుఁ దర్వాత (క్రీ. గౌ. ౧౦)ను,
బిజ్జలరాయచరిత్ర మంత కింకను దర్వాత (క్రీ. గౌ. ౧౬౦౦)ను రచిత మయినవి.
కావున వీనిలో బసవపురాణమే మన కెక్కువప్రమాణముగా గ్రహింపఁ
దగినది. స్టీటు మొదలగువారు, తెలుఁగుబసవపురాణమును దాని ప్రాచీన
తను గుర్తింపమిచే మూఁడుగ్రంథములను సమానదృష్టితోఁ జూచిరి. దేనికిని
వా రంతగాఁ బ్రామాణ్యము నంగీకరింపరయిరి.

బసవపురాణమునఁ జెప్పఁబడిన విషయములకును, బిజ్జలునిశాసనములఁ
బట్టి యెఱుంగ నగుచున్న విషయములకును విరోధ మేమియుఁ గానరాదు గాని
బిజ్జలునిశాసనము లెన్నేని వెలసియుండఁగా నం దొక్కదానియందేని బసవనిఁ
గూర్చి కాని, వీరశైవమునుగూర్చి కాని యేవిధ మయిన ప్రశంసయుఁ గానరా
కుండుట కొంత వింతగాఁ దోచును. బసవపురాణమునుబట్టి చూడఁగా బిజ్జలుని
యొద్ద బసవనిమంత్రిత్వ మానాఁడు పశ్చిమచాళుక్యరాజ్యమున గొప్పయలజడిని
మతసంఘోధమును గలిగించినట్లు కన్పట్టును. ఇంత యలజడి కలిగినప్పు డది
బిజ్జలునిశాసనములలోని కేవిధముగానేని యెక్కి యుండఁదగును.

బసవపురాణమున వర్ణితము లయినకథలెల్ల నవి యట్లే జరగినవనిచెప్ప నలవిగాదు. మడివాలుమాచయ్య, తాను పూర్వదినమునఁజూపినమనుష్యుని మర్నా డాకాశముననుండి యవతరింపఁజేయుట, బసవన జొన్నలప్రోవును ముత్యాల ప్రోవునుగాఁజేయుట మొదలగువాని నీకాలముఁవా రెవ్వరు నమ్ముదురు? ఆవి యసం భావ్యములు కా వనుటకుఁ దగ్గకాల మింకను రాలేదు. చరిత్రఁరెఱిశోధనమున మన మిట్టివాని సర్థవాదములనుగాఁ గొట్టివేయుచుందుము. ఇట్టి యద్భుతకథలు, మతముతో భక్తితో సంబంధించిన సర్వస్థలములందును గలవు. కాని బసవనను గూర్చి పాల్కురికిసోమనాథుఁడు చెప్పిన యద్భుతకథలలో నొక్కదానిని మాత్రము బసవన సమకాలమువాఁడే యగు మల్లికార్జునఁండితారాధ్యుఁడు గూడ శివతత్త్వసారమున మూఁడుపద్యములలోఁ గొండాడినాఁడు.

క. అసమేక్షణ! శివభక్తుం, డనమశ్రేష్ఠుఁ డని పలికి యన్యులతోడఁ

బాసపోరై బండ్లారువు, బసవన వినమెత్తి త్రావి బ్రదుకఁడ రుద్రా!

క. వసుధ నుమేశుఁడె దైవము, ప్రసాదమె పవిత్ర మీశుభక్తులై కులజుల్

పాసపో రని బండ్లారువు, బసవన విన మెత్తిత్రావి బ్రదుకఁడ రుద్రా!

క. కుసుమశరాః! శివలింగసమేతులు దక్కఁ బొందఁగా నిది నిర్మా

ల్యసుఖం బని బండ్లారువు, బసవన విష మెత్తిత్రావి బ్రదుకఁడ రుద్రా!

ఇది జరగినను జరగియుండవచ్చును. పరతత్త్వము శివుఁడే యని త్రికరణశుద్ధిగా నమ్మినమహాభక్తుఁడు, బసవేశ్వరుఁడు నిర్భయముగా నిస్సంశయముగా నిబ్బరించి లింగమూర్తిపై భారమువైచి నిజముగా విషము ద్రావియుండవచ్చును. సంకల్ప బలమున నీశ్వరానుగ్రహమునఁ జెక్కు చెదరక నిలిచి యుండవచ్చును. అది యసంభావ్యమని నేడు మన మనుకొనఁ బనిలేదు. ఉత్తమయోగ్యత లేవియు నుండకయే నీతారామనామకుఁ డొకయొడ్డీఁడు నేడు విషమును, గరఁగించిన నీసమును, నింక నెన్నింటినోకూడఁ దినుచు సర్వభక్షకుఁడని పే రొది నిరపాయ యుగా నుండుటను మనము వినుచుంటిమి; కనుచుంటిమి.

బసవన తోఁబుట్టువును బిజ్జలుఁడు పరిగ్రహించుటను గాని, బిజ్జలుని తోఁబుట్టువును బసవన పరిగ్రహించుటను గాని సోమనాథుఁడు వా కొ న లేదు. ఆవి నమ్మఁదగినవిగా నాకుఁ దోఁపవు. బసవనతోఁబుట్టవగు నాగాంబి

భర్త లేకయే కొడుకును గనె నని చెన్న బసవపురాణము చెప్పుచున్నది గాని, యదియు నేటి కింకను మన కసంభావ్యముగానే తోచుచున్నది. బసవపురాణమున నామెక్కు జెన్న బసవన్న యని కొడుకు గల్గినట్లు కలదే కాని యామె కుఁ బెండ్లి జరిగినదో లేదో, యామె య-కొడుకు నెట్లుగనెనో తెలియవచ్చుట లేదు. బసవన్న తండ్రితోఁ దగవులాడి యిలువీడి వచ్చునప్పుడే యామెయు సోదరునితో నిలు వీడినది. బసవన యువనయనము చేసికొననట్లే యామె వివాహమును జేసికొనలేదా? ఈసంశయమే కక్కయ్యగారి ప్రసాదపురగథకు గారణమై యుండును. జైనలు శైవులు పరస్పరము ద్వేషము గలవా రగుటచే జెన్న బసవపురాణమున వీ రొకకథను గల్పించగా బిజ్జలరాయచరిత్రమున దీనికి బ్రతికూలముగా వా రొకకథను గల్పించిరి. చెన్న బసవపురాణమున నీలలోచన యను బిజ్జలుని సోదరిని బసవన పరిగ్రహించిన ట్లుండగా, బిజ్జలరాయ చరిత్రమున బసవనసోదరి యగు పద్మావతిని బిజ్జలుఁడు పరిగ్రహించిన ట్లున్నది. మఱియుఁ జెన్న బసవపురాణమునఁ జిత్రకన్యక యని యనభ్యర్థురగథ యొకటి గలదు. అది యిది:—బిజ్జలునికి సౌందర్యవతి యగుసోదరి గలదు. ఆమె గుఱ్ఱుల కావరిని గూడెను. బిజ్జలున కది తెలిసెను. “బసవనిసోదరియగు నాగమ్మ పెండ్లి లేకుండనే చెన్న బసవన్నను గన్నందుకు నేను బరిహరించితిని. దానికి బ్రతిగా నాకే యిట్టియవమానము దాఁపించెను.” అనిదుఃఖించి యాతఁ డాగుఱ్ఱులు గాఁచిని జంపించెను. చిత్రకన్యను జిత్రవధచేయఁ దలారుల కాజ్ఞాపించెను. వా రట్లుచేయుటలో నామెహస్తములు దెగి చెన్న బసవన్న యింటివాకిటఁ బడెను. అతిసౌందర్యవంతులుగా నున్న యాహస్తములను జూచి మిండజంగము లచ్చెరువందిరి. ద్వారపాలకులు జరిగినవృత్తాంతమును జెప్పిరి. మిండజంగము లంత సౌందర్యవంతురాలగు నాచిత్రకన్యను జూడ మైతిమిగదాయని వగచిరి. ఆమెను బ్రదికించి మాకుఁ జూపు మని బసవనను బ్రార్థించిరి. ఆమె శరీరశకలము లెల్ల నేటి జెప్పించి బసవన యామెను బ్రదికించెను. మిండజంగముల బాలువులు మోడయ్యెను. బసవన యామెను మిండజంగము లెల్లరకును భోగార్థమై నియోగించెను. అందఱుమిండజంగముల యాశులను దీర్చుగాఁ దగ్గనత్వము నామె కొనఁగెను. ఆమిండగీ డ్రామెను దోడ్కొనిపోయిరి.”

ఈరోతకథను జెప్పటకుఁ జెన్న బసవపురాణకర్త వెనుకొడఁ డయ్యెను. బసవనసోదరి యగు నాగమ్మచరిత్రమునుగూర్చి జైను లాక్షేపించగా వారికిఁ

నలవంపుగా నుండుటకై శైవు లీకథను గల్పించియుండు రనియే నేను వలంచు చున్నాఁడను. తెలుఁగుచెన్న బసవపురాణమున నంతగాఁ జరిత్రవిషయమే లేదు.

చరిత్రవిషయమునఁ జెన్న బసవపురాణము, బిజ్జలరాయచరిత్రము నంత గా విశ్వసించగలవి కావని నాతలంపు. బిజ్జలరాయచరిత్రము బిజ్జలుఁడు జైనుఁ డని చెప్పుచున్నది. కాని బసవపురాణమున నెక్కడను బిజ్జలుఁడు జైనుఁ డనుట కాధారము కానరాదు. ఆతఁడు జైనుఁడనుటగూడ యవిశ్వాస్యమేయని నాతలంపు. బిజ్జలునియుఁ దత్పత్తులయు శిలాతామ్రశాసనములు పెక్కులు నేఁడు దొరకి యున్నవి. అందుఁగూడ వారు జైను లనుట కాధారములు గానరాకపోవుటే కాక శివభక్తు లనుటకే యాధారములు గానవచ్చుచున్నవి. వారు శాసనము లందు సువర్ణవృషభధ్వజులుగాఁ దెలియనచ్చుచున్నారు. ఇది వారిశివభక్తతను సూచించుచున్నది. బసవన నెలకొల్పిన వీరశైవమున బిజ్జలుఁ డభినివిష్టుఁడు గాకపోవచ్చును. కాని యాతఁడు శివద్వేషము గలవాఁడుమాత్రము గాఁడు. బసవపురాణమున నెక్కడను లేదు. మఱియు,

కీ. ౧౧౯గి నాటి యబ్బూరుశాసనము (ఏకాంతరామయ్య విషయము దీనఁగలదు. అది ముందు దెలియఁగలదు. ఇదేకథ బసవపురాణమునను గలదు.) నుబ్బటి చూచిననుగూడ బిజ్జలుఁడు జైనుఁడుగాఁడనియే యేర్పడును.

“ఏకాంతరామయ్యయును, జైనులును శివుఁడు సరదైవమని జినుఁడు సర దైవ మని తగవులాడిరి; ప్రతిజ్ఞాసత్రముల వ్రాసికొనిరి. ఏకాంతరామయ్య ప్రతి నెగ్గించుకొని జనదేవునిశిరసు విఱుగఁగొట్టించెను. జైనులు బిజ్జలునికడకుఁ బోయి మొఱవెట్టిరి. ఆతఁ డేకాంతరామయ్యను బిలిపించి యడిగెను. రామయ్య తన ప్రతిజ్ఞానిర్వహణమును నిరూపించెను. పునఃప్రతిజ్ఞ నలిపి నెగ్గుదు ననెను. జైను లందుకుఁ దూఁగరయిరి. బిజ్జలుఁడు వారిని గర్హించి సంపెను. ఏకాంతరామయ్య నారాధించెను. ఆతఁ డారాధించు వీరసోమనాథదేవున కగ్రహార మొసఁగెను” అని యాశాసనమునఁ గలదు.

బిజ్జలుఁడు జైనులను గర్హించెననియు శివుని కగ్రహార మొసఁగెననియు నుండుటచే శాసనకారునియొకలో నాతఁడు జైనుఁడుగాఁడనియే యున్నట్లేర్పడుచున్నది. ఈశాసనము సరిగా బసవపురాణరచనమునాటిది.

బసవనికాలమున గళ్యాణమునఁగల మిండజంగముల మిండజిక్కుఁగఁగలు
గొన్ని బసవపురాణమునఁ గలవు. సత్యముగా నట్టివి కొన్ని జరిగినను
జరిగియుండవచ్చును. భక్తులు పరమేశ్వరులే యని, భక్తులు చేయుతత్వము
తత్వలే కావని, భావించు పరమభక్తులున్నప్పుడట్టిచర్యలు జరుగుట కభ్యంతర
మేమి? శైవభక్తులకథలను బోలినవి నైష్ఠవభక్తులకథలు నిట్టివి యున్నవిగదా!

ఇట్లు చూడఁగా, మాహాత్మ్యములను బొగడు కథలు కొన్ని పోను, బసవ
పురాణమునఁ గానవచ్చు బసవనిచరిత్రమునఁ దక్కినదెల్లఁ దథ్య మనియే
తలఁఁగూడును. శాసనములందు బసవేశ్వరుని విషయము లేకున్నను దత్తమ
కాలమునాడగు సేకాంతరామయ్య విషయము గలదుగదా! ఆశాసన మానాటి
జైనజైనమతముల స్ఫురలను స్పృహపఱచుచున్నదిగదా! శాసనాదు లెందుకు?
సంక్రాంతవశతాబ్ది యుత్తరార్ధముననుండి నూతనోజ్జ్వలఁ గళ్యాణప్రాంతములుందుఁ
గర్జింపజేసెమున బసవమతానుచూయు లసంఖ్యాకులుగా నతిశయించుట
యొక్కటే బసవేశ్వరమతప్రాబల్య ప్రాభవములకు బలివమగు సాక్షి గాఁజాలును!

బిజ్జలుఁడు కలచురి వంశమువా డగుట శాసనాదులమూలమున స్పష్ట
ముగా మనకుఁ తెలియనచ్చుచున్నది. కాని సోమనాథుఁ డాతఁడు చాళుక్య
వంశమునాడని చెప్పినాడు.

అల్లఁచ్య మధుఁద్య యనుభక్తవరులఁ - బ్రహ్మదక్షిణాబా వటపుడు నతని
యాయతైశ్వర్యంబు నతుల్యతాప-మాయుష్యమును భవిష్యద్రాజ్యరమయు
నననిలో బాళుక్యు లనుపేరు హరుని - కవలెను దుడిపించి కళ్యాణకటక
మిడితభక్తి మహిమతపేర్కొ - బాడుగా శపియించె బసవనమూర్తి

—పండితాశాస్యచరిత్ర.

ఈవ్రాత ప్రామాదికము. బిజ్జలుఁడు చాళుక్యుఁడు గాఁడు. కలచుర్యలు
వేఱు. చాళుక్యులు వేఱు. చాళుక్యులనుగొట్టి నచ్చినవా డీబిజ్జలుఁడు కల
చుర్యుఁడు.

బసవేశ్వరుఁడు కప్పడిసంగమేశ్వరునకు భక్తుఁ డనియు, దుది కాలఁ
డకప్పడి(కూడలి)సంగమేశ్వరమునకే యోగి యుండెనునతో నైక్య ముచెననియు,
బసవపురాణమునఁ గలదుగదా! కర్ణాటదేశమున సంగమేశ్వరశ్రేత్రములు రెండు

గలనట! సర్వాల్పము ఇలియట్ దొరగారు, బిజాపూరుజిల్లా హన్మంతులూ కాల్లో కృష్ణామలినహానదులు సంగమించుస్థలమునఁ గల సంగమేశ్వరమే బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్య ముదినస్థలమనియుఁ దత్తత్వ లక్కడి సంగమేశ్వరలింగము నకు నడుమ నొక గుంటను జూపుచు నది బసవేశ్వరుఁడు లింగములోనికి దూరినచోటి చిహ్నమని చెప్పదు రనియు, వ్రాసిరి. స్థలదొరగా రీవిషయ మునుగూర్చి సందేహించిరి. బసవపురాణమునఁ గూడలి (కప్పడి) సంగమేశ్వరమే పేర్కొనఁబడినది గావునను, కృష్ణా తుంగభద్రా నదుల సంగమస్థలమునఁ గల సంగమేశ్వరమునకే యివేరు గలదు గావునను, బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్య ముదినస్థలముగాఁ దలఁపఁబడినది యిదియే యగునేమో యని వారు వ్రాసిరి. కూడలిసంగమేశ్వర మనికాని, కప్పడిసంగమేశ్వర మనికాని కృష్ణామలప్రభానదుల సంగమస్థలమునకుఁ బేరులేకుండుట నిశ్చితమే యగునేని, కృష్ణా తుంగభద్రా నదుల సంగమస్థలమే బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్య ముదినస్థలమని నిశ్చయింపవలయును.

బిజ్జలుని చరిత్రము

బసవపురాణాదులను విడిచి శాననాదులను గొని యీతని చరిత్రమును తెలిసికొందము.

చేదీదేశము (జబల్పూరు) నేలినకలచుర్య (కలంజర) రాజులశాఖలలో నొకశాఖవారు కళ్యాణము నేలుచున్న చాళుక్యులయొద్ద నుద్యోగులుగా నుండిరి. అందు బిజ్జలుఁడు మూడవ ఔలఁదేవునియొద్ద నుద్యోగిగా నుండి క్రమముగా న్నవతంత్రుడై శివునిచాళుక్యరాజ్యమున కేకచ్ఛత్రాధిపతియయ్యెను. ఆతని కిర్దురు భార్యలు, పెద్దభార్యకు నలుగురు పుత్రులు, పిన్నభార్యకొకపుత్రుఁడు, నొకపుత్రి కయు జనించిరి. బిజ్జలుఁ డాల్పింఁచిన శివునిచాళుక్యరాజ్యము తత్పుత్రులకాలమున యథాయథ లయినది. నరియమున వంశానుక్రమణి తెలియరాదుగాని, పల్నాటిలో రాజ్యమేలినవారును, పల్నాటిపీఠచరిత్రకథానాయకులు నగు ననుగురాజప్రభృతులును, విద్యానగరరాజబుఘవలై గగ్గి శతాబ్దముండి యాధిదేశమునఁ ప్రఖ్యాతిఁగడించినవారగు నార్వీటిఁగ్గ-రామూదులును నీ బిజ్జలునిసంగడమువా రగుదురు. బిజ్జలునిసంశ్చయముట్టిది:

జోగమ

పెరుమాడి (క్రీ. ౧౧౫౫)

త్రిభువనపల్లవిజ్ఞులుడు (క్రీ. ౧౧౪౫, మఱి ౧౧౫౬ నుండి ౧౧౬౭ వఱకు)

భుజబలపల్లవరాయమూరారి
సోశేశ్వరదేవిదేవుడు
క్రీ. ౧౧౬౭ నుండి
౧౧౭౭ వఱకు

నిశ్చయపల్లవనంకమ
క్రీ. ౧౧౭౭ నుండి
౧౧౮౧ వఱకు

వీరనారాయణ
ఆహవమల్లుడు
క్రీ. ౧౧౮౧ నుండి
౧౧౮౩ వఱకు

సింహుడు
క్రీ. ౧౧౮౩

నైజాడు

పశ్చిమచాళుక్యరాజులకు మనవిజ్ఞున తొలుత సామంతుడుగా నుండెను. క్రీ. ౧౧౪౭ ప్రాంతములనుండి యీతనిశాసనములు గలవు. తొలుతటి శాసనములనుబట్టి యీతఁడు మూడవతైలపదేవుని సామంతుఁ డని యెఱుంగనగుచున్నాఁడు. బిజాపురమునఁగల క్రీ. ౧౧౪౧నాటి శాసనమున నీతఁడు మూడవతైలపుని సామంతుఁ డనియు, మహాప్రధానదండనాయక నేనాధిపతివిరుదాంకుడైన మైలారయ్య తర్దవాడి ౧౦౦౦ని నీతనికి సామంతుడై పాలించుచున్నాఁడనియు గలదు. బలగామి (బెల్గాం)లోఁగల (క్రీ. ౧౧౪౧నాటిది. అది తైలపుని యాటవపాలనవత్సరము) శాసనమున విజ్ఞులుడునర్వదేశములను బాలించుచున్నట్లు గలదు. విజ్ఞులుని మూడవతైలపదేవునకు సామంతునిగాఁ జెప్ప శాసనములలో క్రీ. ౧౧౪౧నాటి దగు నీబెల్గాంశాసనమే కడఁపటిది. అప్పటనుండి విజ్ఞులుడు శాసనములలో దనస్వతంత్ర పరిపాలనము వ్యక్తమగునట్లు తనయేల్పడివత్సరములను జెప్పుకొన నారంభించినాఁడు. కాని ౧౧౬౨ వఱకు విజ్ఞులుడు పశ్చిమచాళుక్యరాజ్యముపై సుపూర్ణాధిపత్యమును బడయలేదు. అయినను ౧౧౪౭ నుండి సామంతసిత్థిని మీఱి స్వతంత్రసిత్థికి వచ్చినాఁడు. క్రీ. ౧౧౬౨ విజ్ఞులుని యేడవ పరిపాలనవత్సరము. అప్పటిశాసనములలో నాతఁడు "కలచుర్యచక్రవర్తి" "నమస్త భవనాశ్రయ శ్రీసృణివీనల్లభ మహారాజాధిరాజ పరమేశ్వరపరమభట్టారక" విరుదములఁ జేర్చుకొన్నాఁడు. అతని కష్టము శ్రీధరదండనాయకుడు, పద్మరసు, అమ్మణ, సోమదేవయ్య, విజయూదిత్యుడు (మహామండలేశ్వరుడు) కార్తవీర్యుడు, ఈశ్వరయ్య, సిద్ధలయ్య, కలియమ్మచును, పెచ్చాడి యనునారు సామంతరాజులుగాఁ జేర్చొనఁబడిరి. క్రీ. ౧౧౬౮ శాసనములో విజ్ఞులు డేకచ్ఛత్రాధి

పత్యముగా రాజ్యమేలుచు రాజ్యభారమును దనకొడు కయినసోవిదేవునిమీఁదఁ బెట్టినట్లున్నది. ఆశాసనము సోవిదేవునిదే. ౧౧౩౭ నాటిదే బిజ్జలుని కడఁగి శాసనము. అది యాతనిపండ్రిండవపాలనవత్సరము. సోవిదేవునితర్వాత నాతని తమ్ములు నంకమ, ఆహవమల్లుఁడు, సింఘుఁడుకూడఁ గొలఁది దినములు రాజ్యమేలిరి. ఏచలదేవి యనుభార్యవలన బిజ్జలునికి వజ్రదేవుఁడు, శ్రీయాదేవి యనుకుమారుఁడును గుమార్తెయుఁ గలిగిరి.

క్రి. ౧౧౮౨లో బిజ్జలునికొడుకులను. వీడి పశ్చిమచాళుక్యరాజ్యలక్ష్మీ మరలఁ జాళుక్యరాజేయగు నాల్గవసోమేశ్వరునిఁ జెందినది. కలచుర్యవంశ్యుల పరిపాలన మంతతో సంతరించినది—శాసనములవలన బిజ్జలవృత్తాంత మింత మాత్రమే తెలియవచ్చుచున్నది.

బ స వ న కృ తు లు

కర్ణాటకభాషలో బసవన్న “లాలితంబుగ నాల్గులక్షలమీఁద, నోలి నర్వది నాల్గువేలగీతము”ల రచించినట్లు బసవపురాణము చెప్పుచున్నది. పయినంఖ్య యాగీతములగ్రంథసంఖ్య కావచ్చును. పండితారాధ్యచరిత్రమున బసవనిగీత మొకటి మొదలెత్తి యుదాహృతములుగది.

“అక్క-బు బక్క-బు బని బాసగీత

మొక్క టానతియిచ్చె.....”

బసవన్నగీతములు గొన్ని నేఁడును గర్ణాటభాషలోఁ గానవచ్చుచున్నవి. *పట్టస్థలవచనములు, కాలజ్ఞానవచనములు, మంత్రగోప్యము, శిఖారత్నవచన ములు అనుపేరుగలవి యిప్పుడు దొరకుచున్నవి. వీనిలో కూడిలిసంగమదేవుని సంబోధన ముండును. బసవన కాయన యిట్లునైవముగదా! బసవేశ్వరుని కర్ణాట గేయములను మచ్చునకుఁ జూపుచున్నాఁడను.

“నరకెన్నెగ తెరెగ్లకె శరీరగూడవగదమున్న

హల్లుహోగి బెన్ను బాగి అన్యరిగె హంగాగదమున్న

కాలమేలె కయ్య నూరి కోల హిడియదమున్న

* ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలోఁ జూడవలెను. అది యింకను ముద్రితములుగాలేదు. ఇం దుదాహృతములయిన గేయములు కర్ణాటకవిచరిత్రలో నుదాహృతములయినవి.

ముప్పిందొప్పనలియదమున్న మృత్యుముట్టదమున్న
పూజిను నమ్మ కుడలసంగమదేవరా!

అరగిన పుత్తలియ నురియ నాలగె హొయ్యమాతాడున సరనబేడ.

బెణ్ణెయ బెనకంగె కెండదుడలిగెయ మాడి

చిల్లవాడిదరె హల్లు హోహందు

కుడలసంగయ్యన శరణొడనె

సరనవాడిదరె అదు విరస కాణిరయ్య

ఉళ్లవరు శివాలయ మాడిసీయరు

నానే మాడువె బడవనయ్య

ఎన్న కాలే కంభ దేహవే దేగుల శిర హొన్నకళస నోడయ్య

కుడలసంగమదేవయ్య కేళయ్య ప్థానరక్కటివుంటు జంగమక్కటివుంటు.

అడి కాలు దణియదు నోడి కణ్ణు దణియదు మాడి కైదణియదు హాడి
నాలగె దణియదు నుడి తలె దణియదు బేడి మనం దణియదు ఇన్నువే నా
నిమ్మ కైయార పూజిసి భజనచె మనదణియలొల్లదు కుడలసంగమదేవా
నిమ్ముదరవ బగిదాను హోగున బరవెనగె.

మడకెమె దైవపు మరదల్లియె దైవపు బీదియకల్లె దైవపు బిల్లనారియె
దైవపు కాణిరైయ కొళగెనె దైవపు గిళియె దైవపు కాణిరైయ దైవ దైవమెదు
కాలిడలింబిల్లపు దేవనొబ్బనె కుడలసంగమదేవ.

జాతివిడిదు సూతకన సరసువరె, జ్యోతివిడిదు కత్తలెయ సరసువరె, ఇదే
తకా మరుళు మానవా జాతియల్లి అధికమెబె విప్రశతకోటియొ శిర్దల్లి ఫలవేను
భక్తశిఖామణియొదుదు నచన నమ్మ కుడలసంగన శరణర వరుషన నంబు
కెడబేడ మనుజా."

సంగీతకళలో బననన గొప్పనేర్పుగలవాఁ డని పెక్కుచోట్ల సోమ
నాథుడు ప్రశంసించినాఁడు.

చ. విరచితశుద్ధ సాళవ నవీన మృదుస్వరమంద్ర మధ్యతా
రమచిర దేశిమార్గ మధురస్వరగీత సుధాతరంగిణీ

తరలతరంగజాల సముదాచిత కేళి విలోల సంగమే

శ్వర శరణయ్య నీకు బసవా బసవా బసవా నృపాధిపా!

సంగీతమున నితనేర్పుగలవాడు గావుననే యన్ని కేయశ్శతులు నాతడు రచియింపఁగల్గెను. భక్తిరసస్థితముగా నాతడు కేయముల రచించి మధురతరముగా స్వయము గానముచేయుటచే నాకాలమున ననేకులను స్వమితమునకుఁ ద్రిష్ఠకొనఁగల్గినాడు.

బసవనకు బాలసంగయ్యయని కొడు కొకఁడు జనియించెననియు బసవన కంటెముందే యాతడు లింగైక్య ముందే ననియు, నప్పుడు బసవన :—

పుష్ప విద్వంశ మొగ్గెయ నర్చిసికొండ శివను

షక్వవాద ఫల విద్వంశ కనుగాయ కోయ్ శివను”

అని ప్రలాపించె ననియు, భైరవేశ్వరకావ్యము కథానూత్రరత్నాకరమునఁ గల దని కర్ణాటకవిచరిత్ర చెప్పుచున్నది.

బసవనకృతులలో షట్స్థలచనములను నేను జదివిచూచితిని. డెలుగున శంకరచనములు, వేంకటేశ్వరచనములు నున్న విధమున నవి భక్తిరసభరితములై తేటగాఁ జదువఁదగినవిగా నున్నవి.

కర్ణాటాధ్రభాషలలో బసవనమీఁద రచితములయినస్తుతిగ్రంథములకు మితిలేదు. ఆతడు నందీశ్వరునియవతార మని వీరశైవులవిశ్వాసము. పాల్కురికిసోమన తనబసవపురాణకథాసారము నెల్లఁ దెలుగున నృపాధిపతకమునను సంస్కృతమున బసవోదాహరణాదులందును వెలియించినాడు. ఆతడు రచించిన గ్రంథములెల్ల బసవస్తుతిరూపములే. బసవేశ్వరు నుపాస్మదైవతముగాఁగొల్చిన వారిలోఁ దొల్టివాఁ డాతఁడే. బసవేశ్వరునియెడ నాతనికిఁ గలభక్తి యితంత నరానిది. నృపాధిపతక, బసవోదాహరణాదులఁ జదివిన నది ఖేలియనగును.

బసవనసమకాలమువారు

బసవపురాణమున బసవనకు సమకాలమువారుగాఁ బేర్కొనఁబడినవారిని గూర్చి ఖేలియఁదగినవిశేషములు గొన్ని గలవు. కావున సంగీతముగా వారిచరిత్రముల నిక్కడ వివరించుచున్నాఁడను.

మడివాలు మాచయ్య (పుట ౧౦౦)

ఈతఁడు చాకలి. మహిమ గలభక్తుఁడు. ఈతఁడు శివభక్తులమఁడుగల నుదికి తెచ్చునప్పుడు భవు లష్ట రాఁగూడదు. వచ్చెనేని చంపును. ఒకనాఁ డొక బాటసారి యడ్డురాఁగా వానిని జంపెను. విజ్జలుఁ డొందఁకుఁ గోపించి యీతనిఁ జంపుటకై యేనుఁగును బంపెను. దానినిగూడ నీతఁడు చంపెను. బసవన తెలు వఁగా విజ్జలుఁ డీతనిమాహాత్మ్యమును విని యచ్చెరువంది యీతనికి శరణాగతుఁ డయ్యెను. నీతఁడు చచ్చినమనుజుని, నేనుఁగును మరల బ్రదికించెను.

ఈతఁడు కాలజ్ఞానవచనములను, ఇతరవచనములను రచియించినట్లు కన్నడకవిచరిత్ర చెప్పుచున్నది. సాధారణముగా నాకాలపువీరశైవు లందఱుపేర “కాలజ్ఞాన” మని యేదేదోభవిష్యద్వ్యయముఁ జెప్పనవిగా గొన్ని గ్రంథములు కన్నడమునఁ గలవు. ఆవియ్యెల్లను వారువారు రచియించినవే యనుటనుగూర్చి నేను సంశయించుచున్నాఁడను.

అల్లమప్రభువు (పుట 3౭)

బసవపురాణ మీతఁని నతిలోకచరిత్రునిగాఁ జెప్పుచున్నది. కల్లాటకవి చరిత్రమున నీమహనీయునిచరిత్ర మిట్లు వ్రాయఁబడినది.

“ఈతఁడు శూన్యసంపాదనము, మంత్రమాహాత్మ్యము, పట్టస్థావచన ములు, మంత్రగోళ్యోదములు, స్మృప్తివచనములు బెడగినవచనములు, (ప్రభుదే వర) కందములు, కాలజ్ఞానవచనములు ననుగ్రంథముల రచియించెను.

ఈతఁడు వీరశైవగురువులందు బహుప్రఖ్యాతుఁడు. “శ్రీమద్దేశికవట్టస్థల చక్రవర్తి, బ్రహ్మనంద, ఐరమశివమూర్తి, విరక్తశిఖామణి, మాయాకోలాహల ప్రభుదేవు” డని శైవగ్రంథకర్త లీతనిఁ బేర్కొనిరి. ఈయనవిషయమునఁ బ్రభు లింగలీలలు, అల్లమప్రభునంగీతకదములు మొదలగుగ్రంథములు, పుట్టినవి.

ఈతఁడు శ్రీశైలమున నరఁటిచెట్టలో శివైక్యమందె నన్న వార్త వినియే బసవేశ్వరుఁడు కూడలిసంగమేశ్వరునిలోఁ జేరెనని (కన్నడ) చెన్న బసవపురాణ మునఁ గలదట.

సీత రామయ్య (పుట ౪౪)

బసవపురాణ మూతఁడు సొన్న లికపురవాస్తవ్యుఁ డనియు, నభినవ శ్రీగిరి యని యాగ్రామమును బెంపొందించి శ్రీశైలమల్లికార్జును నక్కడికిఁ గొనివచ్చి ప్రతిష్ఠించి యింకను బెక్కుశివలింగములు నెలకొల్పి వేనినీడయు, నడుగుజాడయుఁ గానరాకుండఁ జరించువాఁడనియు, సమాధియోగమున శివలోక మునకుఁ బోయివచ్చుచుండువాఁ డనియుఁ జెప్పుచున్నది. ఆగ్రామమున నాతఁ డొక తటాకము ద్రవ్వించి విద్యాసముద్రుఁడని బిరుదుగల కర్పరూఁ డనుయోగి నోడించి తాను గట్టకొన్న యాతటాకమునడుమను సమాధిని గల్పించుకొని యందే బయలయ్యె నట. నిజజననమును సుగ్రథస్వకు రేవణసిద్ధుఁడు నూచించి నట్టును, చెన్న బసవన్నకడ లింగదీక్షను, దత్తవ్రతదేశమును బొందినట్లును గొన్ని వీరశైవగ్రంథములు చెప్పుచున్నవి.

యోగినాథవచనములు, మిశ్రస్తోత్రత్రివిధి, సిద్ధరామేశ్వరత్రివిధి, ఆష్టావరణస్తోత్ర త్రివిధి, మంత్రగోళ్యము, క్వాజ్జానము, అనుగ్రంథములు నీతఁడు కన్నడమున రచియించెను. రాఘవాంకకవి (క్రీ. ౧౧౩౫) ఈతనిచరిత్రమును సిద్ధరామపురాణ మనుపేర రచించెను.

సకలేశ్వరు మాదిరాజయ్య (పుట ౪౯)

ఈయన శ్రీవర్ణతమున వసించు శివయోగీంద్రుఁడు. ఏడువందల యేండ్లీతఁడు శివానుగ్రహమున జీవించెనట. బసవనను జూచునాటి కీతఁ డాచూట యేబది యేండ్ల వాఁ డట! మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁ డీతని నిట్లు ప్రస్తుతించి నాఁడు.

క. భూతలమున నిది యెంతయు! నూతనమనిపొగడనేడునూతేండ్లు మనం
డే తనరుభక్తి ద్రిపురా!రాతీ, సకలేశు మాదిరాజయ్య శివా!

ఈమాదిరాజయ్య కళ్యాణకటకమును శపించి బసవేశ్వరుఁడు వీడివచ్చు నప్పు డాతనితోడనుండినట్లు బసవపురాణమునఁ గలదు. మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు (శివతత్త్వసారమును) బసవేశ్వరాదులు లింగైక్యమందినపిదప శ్రీశైలమునకుఁ జేరి తానును లింగైక్యమందఁబోవుచుఁ గడకాలమున రచియించెను, తద్రచనాకాలమునకు మాదిరాజయ్యయు లింగైక్యమందెనని యెఱుంగ నగును.

మాదిరాజయ్య కృతిగా గన్నడమునఁ గొన్ని రచనములు గలవట! తెలియ నద్య
రనున కీతఁడు పితామహుఁడట.

మఱియుఁ గిన్నర బ్రహ్మయ్య (పుట ౧౪౨) కన్నడ బ్రహ్మయ్య, ముసేడి
చౌడయ్య, సురియచౌడయ్య, తెలుఁగు జొమ్మయ్య, శివనాగుమయ్య యనువారు
బసవసమకాలమువారు. వీరినిగూడ మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు శివతత్త్వ
సారమున న్మరించినాఁడు. కలకేత బ్రహ్మయ్య, మోళిగమారయ్య, ఏకాంతరామ
య్య, కక్కయ్య, భోగయ్య, గుడ్డప్ప, జగదేవదండనాయకుఁడు, నడుమరను,
పురాణదమాయిభట్టు, అల్లయ్య, మధుసయ్య, మొదలగువారింకను బసవన్న
సమకాలమువారు గలరు. వానినిగూర్చి (పుట ౨౨౬) చూడఁదగును. మల్లి
కార్జున పండితారాధ్యుఁడు శివతత్త్వసారమున వీరిని బేర్కొనలేదు. ఇం దీ
క్రిందివానినిగూర్చి యింక చరిత్ర మెఱుక కందుచున్నది.

మోళిగమారయ్య

నేటిబందరు దేశమందలి మాండవ్యపురమును* పాలించుచు శివభక్తుల
నారాధించుచునుండెను. బసవన్న యతనియొద్ద నున్న శివభక్తులను దనతో
బిలుచుకొనిపోగా ఆతనిని జంపుట కిద్దఱు నేనకును బంపెను. వారు జంగమ
వేషమును వేసికొని బసవనియింటియందు శివభక్తులనుడుము గూర్చుండిరి. బస
వనిమహిమచే నారిమొడలందున్న వంగకాయలు లింగకాయ లయినవి. ఇది విని
మారయ్య వైరాగ్యమున నిట్లు పాడెను.

హరియరదర్శన నయన క్కెచ్చెలుపు;
నత్పత్తి క్కిడుపుదు మాస్త క్కెచ్చెంద;
నత్యవనుడిపుదు వాక్య క్కెభూషణ;
శివస్తుతి కేళుపుదు కర్ణ క్కెలంకార;

* గోదావరి మండలమందు గల యీ మాండవ్యపుర మేదో?

కా. శ్రీమద్రాజమహేంద్రనాథనగరీ శ్రీమద్భక్తితా
పామాన్యస్థాన దత్తపురపక్కాద్భాగతుల్య నదీ
గ్రామస్థానిక పూర్వసిద్ధిభూతిరప్రాంత దిక్పాద
శ్రీమాండవ్యపురవంబులర ధాకినూరవస్థగమె.

—శ్రీగురత్న శిశు.

శరణరకూడ సంభాషణకై శృంగార.
ఇంతిదనరన బాళుహాలెయజోగికైయసాత్రదిందకడె

156 పుట. కన్నడ కవిచరిత్ర.

అనిపాడి రాజ్యమును బరిత్యజించి కళ్యామున కేగి కట్టలుకొట్టి అమ్ముకొనుచు జంగమార్చన చేయుచుండెను.

మోళిగమారయ్యవచనము లని కర్ణాటగ్రంథము గలదు.

ఏకాంతరామయ్య (పుట ౧౩౦)

బసవపురాణమునఁ జెప్పఁబడినవిషయమే యీ యదృఢముతో నొక శాసనమునఁ గలదు. దానిసారార్థమును జెప్పుచున్నాఁడను.

హనగల్లు కదంబులలోనివాఁ డగుకామదేవ మహామండలేశ్వరుని దాశాసనము. అందు శాసనసంవత్సరము షేర్కోనఁబడలేదు. కాని యీకామదేవుఁడు క్రీ. 1181 నుండి 1203 దాక రాజ్యమేలినాఁడు గాన శాసనమును దన్మస్యకాబుపు దయియుండును. బసవపురాణరచనాకాలము శాసనరచనాకాలము నించు మించుగా నొక్కటే యగును.

“కుంతలదేశమున సోమనాథశివాలయము గల యఁబండిట్టణమున నేదవేదాంగవేత్త శ్రీవత్సగోత్రుఁడు పురుషోత్తమభట్టును బ్రాహ్మణుఁడు గలఁడు. ఆతనిభార్యపేరు పద్మావిక. వారికిఁ జిరకాలము సంతానము లేదయ్యెను. పుత్రార్థమై వారు శివు నారాధించిరి. సవరివారు డై కైలాసమున శంకరుఁడు సభదీర్చి యుండగా నారదుఁ డరుదెంచి ‘సిరియూహదఃఖు బుందితోఁ గైలాసమునకు వచ్చుటచేతను, కేశిరాజాదులు శివసాన్నిధ్యము నపేక్షించి భూలోకమును విడుటచేతను భూలోకమున జైన బౌద్ధ మతములు వేట్రగుచున్నవి.’ అని నివేదించెను. ‘తన్మత నాశనార్థమై భూమిలో నవతరింపుము.’ అని శివుఁడు వీరభద్రు నాజ్ఞాపించెను. శివాజ్ఞ చొప్పుననే వీరభద్రుఁడు పురుషోత్తమభట్టు గర్భమునఁ బ్రవేశించెను. పురుషోత్తమభట్టు కలలోఁ గనుపడి “మీకుఁ గొడుకు గల్గును. రాముఁడని పేరిటుఁడు. ఇతఁడు దక్షిణాపథమున జైనమతస్థుల నోడించి తన్మతనాశనము చేయును” అని తెల్పెను. అట్లే

కొడుకు గల్గెను. తాముడని వేడిది. శివభక్తిని బోధించిరి. ఎకాంతభక్తినిబట్టి
యాతని కేకాంతరామయ్య యని పేరయ్యెను. త్రికరణశుద్ధిగా నాతడు శివత
స్మయిండ్ల దక్షిణ దేశమువల గల సోమనాథ దేవాలయముల కెల్ల నేగి యాయా
సోమనాథ దేవుల నెల్ల నారాధించెను. భార్యార్ మండలమున లక్ష్మేశ్వర్ అనే
హుల్లదేయొద్ద సోమనాథ దేవాలయమున స్వామిలింగమూర్తిని గొలుచుచుండగా
నాస్వామి ప్రత్యక్షమై “అబ్బూరి కేగి నీ వక్కడ నేయుండి తలయయిన నొనగి
జైనుల నోడగొట్టుము” అని యాజ్ఞాపించెను. అట్లే అబ్బూరి కేగి సన్న్యాసి
వలె బ్రహ్మేశ్వర దేవాలయముకడ నాతడు శివు నారాధించుచునుండెను. సంక
గౌండుడని పేరు గల గ్రామాధికారితో గలసి యామూరిజైనులు జన దేవుడే భగ
వంతుడని యాశివాలయముజేరి జినుని మ్రొక్కసాగిరి. ‘శివుడే షరదైవ’ మని
యేకాంతరామయ్య వాదించెను. స్పష్టిపిత్రియకారణము శివుడే యని రాధాం
తపతీచి వారియారాధనమును నిరాకరించి గర్హించెను. “నట్టిమాట లెందుకు ?
శివుడే షరదైవ మగునేని నీతలనాయన కప్పగించి మరలఁ బడయుము. అట్లుచేసె
దశని నీవాదము నెగ్గెనని మే ముప్పుకొందుము. జనవిగ్రహమును బాటవైచి
శివలింగమునే యారాధింతుము.” అని వారనిరి. ఏకాంతరామయ్య యంగీకరిం
చెను. తాటకులమీఁదఁ బంతములు వ్రాసికొనిరి. శివగీతములు పాడుచు నేకాం
తరామయ్య తనతలఁ దఱుంగుకొనెను. ఏడవనాటి కాలనితల మరల వచ్చెను.
జైనులు చలచల్లఁగా జాజిరి. తమమాట చెల్లించుకొనరయిరి. జైను లెంతోజా
గ్రత్తతో రక్షించుచున్ననుగూడ నేకాంతరామయ్య నారారా
ధించుజన దేవుని తల విఱుంగగొట్టి దానిని దా నారాధించు శివదేవునకుఁ గాని
కగాఁ గొనితెచ్చెను. (ఆశాసనమున సంకగౌండుడు నేనతో ఒంటరియగు నేకాం
తరామయ్య పయికి యుద్ధమున కేగినట్లు ఓడినట్లు శివానుగ్రహమున నేకాంత
రామయ్య గెల్చినట్లు చిత్రముగూడఁ జెక్కఁబడియున్నది.) జైనులు తమ మత
నాశనమునకుఁ గోపించి కళ్యాణమునకు వచ్చి దేశాధీశ్వరుఁడగు బిజ్జలుని యొద్ద
మొఱపెట్టుకొనిరి. బిజ్జలుడు వారిమాట విని యేకాంత రామయ్యపైఁ గోపించి
యాతనిఁ బిలిపించి యడిగెను. అతఁడు జైనులు వ్రాసెయిచ్చిన ప్రతిజ్ఞాపత్రమును
జూపెను. జైను లొకను బుడెమునకు వత్తురేని వారి జనాలయము లేదన్నాఁడును
దనతలఁ దగులఁబెట్టియయిన ప్రచ్చివైపింతు ననియెను. బిజ్జలుఁ డప్పుడు నానా

దీన్యస్థలములనుండి ప్రభృతులయిన జైనాచార్యులను బిలిపించెను. ఏకాంత రామయ్యతోఁ బంచమునకు నిలువడినెను. వారు నిలువ రయిరి. బిజ్జలుఁడు వారి నహహించి యింకమీఁద శ్రేవులతో వివాదములు పెట్టుకొనకుండని మందలించెను. ఏకాంతరామయ్యకు సభలో జయపత్రము వ్రాసియిచ్చెను. ఆయన కాళ్లు గడిగి యారాధించెను. అప్పటినుండి యాసోమనాథునికి వీరసోమనాథుడని పేరయ్యెను. ఆస్వామికి బసవాసి పండ్రెండువేలలో నల్లై డెబ్బది గ్రామములలోని దగు, గోగేలిగ్రామమును బిజ్జలుఁ డప్పుడు దానముచేసెను. పిదప నాగవ చాళు క్య సోమేశ్వరుఁడు తన సేనావతియగు బ్రహ్మనితో శేలయావచియకొప్పయందు సభచేసినప్పుడు శివభక్తులకథలలో రామయ్యకథకూడ వినెను. యుత్తరమువ్రాసి యేకాంతరామయ్యనుబిలిపించి యాతఁడు తనయంతఃపురమున నాతనికాళ్లు గడిగి యారాధించెను. ఆవీర సోమనాథ దేవునకే బసవాసి పండ్రెండువేలలోనే నాగర ఖండము డెబ్బదిగ్రామములలో నొకగ్రామము సమర్పించెను.

పిదప మహామండలేశ్వర కామదేవుఁ డక్కడి కరిగి యాకథ లెల్ల విని యేకాంతరామయ్యను హనుగల్లు అనుగ్రామమునకుఁ బిలిపించి కాళ్లు గడిగి యారాధించి (యావీరసోమనాథ దేవాలయమునకే హనుగల్లుగిరింలలోహాన నాథ డెబ్బదింటిలో) ముండాగోడుదగ్గఱ మల్లిహల్లియనుగ్రామము సమర్పించెను.

ఈశాసన మప్పటిది. బిజ్జలుఁడు దేవాలయమునకు దానము చేసినపండు మహామండలేశ్వరుఁ డని పయిశాసనమునఁ గలదు. కావున నప్పటి కాలఁడు మూఁడనతైలపదేవుని నోడించి స్వతంత్రుఁడు గాలేడు. అనఁగా నాకాలము క్రీ. 1162 కుఁ బూర్వమగును.

ప ద్మ ర ను

ఈతనితాత శివయోగిమల్లికార్జునుఁడు. మల్లర నని యాతనినామాంత రము. కర్ణాటదేశమందలి కల్లకురికియం దాతఁడు ప్రభువై యుండి విరక్తుడై శ్రీశైలమున కరిగెను. తత్ప్రేమకు సకలేశమాదరసు కొంతకాలము కల్లకురికిని జాలించి విరక్తుడై శ్రీశైలమున కరుగుచుఁ ద్రోవలో శిష్యప్రార్థనమున 'అంబ' యనుగ్రామమునఁ గొంతకాలము వసించి పిదప శ్రీశైలమున కరిగి తండ్రి యయిన మల్లరనును జూడఁగా నాతఁడు, "నీ మికను నేనూజేండ్లు భూలోకమున నసించి కల్యాణకటకమున ధర్మస్థానార్థమై పుట్టిన బసవనితోఁ గలసి వర్తిం

పుము" అని నిబోధించెను. ఈతనిపుత్రుడు మూయిదేవుడు అంబగ్రామము దుండెను. ఆతనికి నరసింహబల్లాళుని దండనాయకుఁడును కమ్మకుటువల్లభుఁడును నగుగౌరప్ప యక్క-యగు మంగళనిచ్చి పెట్టిచేసిరి. వీరిపుత్రుఁడే కరెయఁదద్య రను. ఈతనిభార్య దండనాథగౌరప్పపుత్రి యగు మాదేవి. నరసింహబల్లాళుఁడు గౌరప్ప కనంతర నూదండనాయకపదమును బద్మరసు కొనఁగెను.

పద్మరసు గురువరంపరకుఁ జేరినవాఁడు; చతుశ్చాస్త్రపండితుఁడు. ఈతఁడు బేలూరిలో నొకచెరువును ద్రవ్వించుటకై రాజసనాగారముననుండి పండ్రెండు వేలపోన్నలను దీసికొని యొకమిండజంగమున కొనఁగెను. అది రాజు విని పద్మ రసును బిలిపించి యడిగెను. చెరువు నిర్వసిద్ధ నయ్యెను నచ్చి చూడవచ్చు నని పద్మర సనెను. రాజును బిలుచుకొనిపోయి చూపెను. ఆచెరువకుఁ బిట్టనముద్ర మని పేరు. ఈచెరువును గల్పించుట చేతనే యీతనికిఁ గెరెయపద్మరసని పే రయ్యెను. కెరె యనఁగాఁ గన్నడమునఁ జెలుపు.

ఈపద్మరసు మంత్రిపదమును విడిచి బేలూరిలోనే వసించుచుండెను. త్రిభువన తాతాచార్యుఁడని యొకయూగ్రదేశబ్రాహ్మణుఁడు విష్ణువే పరదైవ మని స్థాపించుటకై యనేకస్థలముల కేగి వాదార్థములు నెఱపి జయముందు చుం డెను. దోరనముద్రము (బల్లాలరాజులరాజధాని)నకు వచ్చి బల్లాల రాజును దర్శించి శాస్త్రార్థము వేయింపఁగోరెను. రాజు పద్మరసును బిలిపించెను. త్రిభు వన తాతాచార్యునకును, బద్మరసునకును శాస్త్రార్థము జరిగెను. వాదమునఁ బద్మరసు గెలిచెను. వాదనిర్ణయప్రకారము త్రిభువనతాతాచార్యుఁడు వైష్ణవ మతము వీడి పద్మరసునకు శిష్యుఁడై వీరశైవదీక్షఁ గొనెను.

పిదపఁ బద్మరసు తనకుమారుఁడయినకుమారపద్మరసుకు జ్ఞానోపదేశమును జేసి కాళీయాత్ర వెడలి మార్గమునఁ బంప (హంపి)కు వచ్చి హరిదేశకవిని జూచి "ఉమావతి నిన్ను నేటి కెనిమిదవనాఁడు తనలో జేర్చుకొనును, అంతలో నీవు రచించు కావ్యమును ముగింపుము." అని చెప్పి కాళి కేగి యక్కడ విశ్వేశ్వరునితో వైకృత్యమందెను.

కరెయపద్మరసు త్రిభువనతాతాచార్యులతో శాస్త్రార్థము నెఱపు నప్పుడు నరసింహబల్లాళుని యాస్థానమున నీకింది కవీశ్వరు లుండిరి. దోర నముద్రపురామన్న, ఉభయకవిశరభభేరుండు. ఉనఁబడుకపింద్రతామ్రుఁడు,

హుళిగర నూయి దేవపురాణభట్టు, గురుభక్త కామన్న; విశ్వన్న, ఉద్ధతశాస్త్రి,
నికరభంజన నాగనాథార్యుడు, అతిరసికకర్ణాభరణ బుధవరుడు, సదహాకృష్ణ
నూణజ్ఞ, దేవరసపండితుడు, అనేకకలావేత్తహంపి రామితందె, జగదాచార్య
నాగిదేవుడు, అష్టభాషాకవిశ్వర శివదాడు, శైవవిరుద్ధమతదాన దాదరసుశర
ణకవి-ఇత్యాదులు.

సద్గురసు నరసింహబల్లభునిసభలో శ్రీశివావైతసాకారసిద్ధాంతసానం
దచరిత్ర మనుసంస్కృత గ్రంథమును రచించి, త్రిభువనతాతాచార్యును
జయింపఁగా సభలోనివిద్వాంసులెల్లరును నీక్రిందివిధముగా నాతని బ్రశంసించిరి.

దోరసముద్ర వెంబ సాసరిం కర మొప్పువరాజధానియోభీ
ధీరన్యసింహభూనర నహోమహియం పరిపాలినుత్తిర
ల్కారసియాణ్మ నోలగకె బందనగుర్విసు తాంధ్ర దేశదిం
శౌరియ భృత్యనోపు భవనత్రయతాతన నిష్పనోర్వవం.

శివనిల్లా శివభక్తియిల్ల శివసిద్ధాంతంద లిల్లా మతం
సువిచారస్థితిగిల్ల నాడె వనజాక్షం దైవవా వైష్ణవం
సువిశాలం నిజభక్తిగెం దెనుతె పత్రాంబనం గెయ్యెత
ద్భవియం సద్గురసార్యరోడిసిదరీసానందచారిత్రదిం.

పిందె సమస్తనీలపటసాంఖ్యర బౌద్ధర జైనభేదదోభీ
సందరభాటతార్కికర కూడతివాదిసి, సోక్కినూక్తియ
ల్లొందదబద్ధవాదియెనిపుద్ధత వైష్ణవనంవిభాజిసు
త్తిందుధరక్రత్యయగసద్గురసర్ నెగర్దర్ ధరిత్రయ్యోభీ.

ఇవిగాక యొక్కొకకవిశ్వరుడును వేర్వేరుగా సంస్కృతకర్ణాటభాషల
లో బద్ధులనుమీఁద రచించిన సద్యములునుగలవు. సద్గురసుకు సకలశాస్త్రసార్య
భామ, ఉద్ధతవాది నికరవేశ్యాభుజంగ, తార్కికచక్రవర్తి, శ్రీశివావైతసాకార
సిద్ధాంతప్రతిష్ఠాపనాచార్య, శరణకవి, భవిదూరాది బిరుదులు గలవు.

ఈతఁడు సానందచరిత్రమునుగాక దీక్షాబోధమని వేటొక గ్రంథమును;
గూడ రచించెను.

పద్యబసవపురాణకర్త యగు పిడుపర్తి బసవనతండ్రి సోమనాథు డీ దీక్షాబోధను దెనిగించెను. వీరశైవమత వ్యాసమున కీగ్రంథ మెంతేని యా కాలమున నుపకరించి యుండును. గురుశిష్యసంవాదరూపమున నులుపుగా వీర శైవ సంప్రదాయమునెల్ల నీగ్రంథము నిరూపించుచున్నది. తత్కాలపు వీర శైవమత స్వరూపము దెలుపుగ్రంథములలో నిది ప్రధానమయినది. మతవిమర్శముపట్టిన నే నెక్కువగా నీగ్రంథమును గ్రహింతును.

మాయిదేవుడు:—ఈతఁడు పద్మరసుఁడయి బ్రశంసారూపముగాఁ జెప్పిన పద్య మొకటిగలదు.

జగదేవ దండనాయకుడు:—ఈతఁడే బసవేశ్వరుని నిదేశము చొప్పున బిజ్జలుని సంహరించినవాడు. మల్లయ్య, బ్రహ్మయ్య యనువా రిర్వు రీతనికిఁ దోడయిరి.

అనుమకొండ రాజధానిని జయింప నైన్యసమేతుడై వచ్చి యరికట్టి కాకతిప్రలరాజు ప్రతాపప్రదీప్తి ముందు నిలువనేరక తుణములో జగదేవుఁ డొకఁ డోడిపాతెనని యనుమకొండశాసనము చెప్పుచున్నది. ఆజగదేవుఁడు పట్టిపొంబుచ్చపురాధీశుఁ డని, సంతానరాజులలో నొక్కఁడని, మహామండలేశ్వరుఁ డని, క్రీ. ౧౧౮౯ లో నాతఁడు కుందూరుగ్రామము దానముచేసినట్లు శాసనము గలదని, యాంధ్రులచరిత్రము చెప్పుచున్నది. బిజ్జలునిఁ జంపిన జగదేవుఁ డీతఁడు కావచ్చును.

ప్రాచీనభక్తులు

బసవపురాణమునఁ బ్రస్తుతులయిన ప్రాచీనభక్తులలోఁ బెక్కు 'రఱువత్తు మూర్' అనుపేర నటవమునఁ బ్రఖ్యాతులయిన యఱువది మూగురు భక్తుల లోనివారు. ద్రవిడమునవారికి 'నయనార్ల'ని పేరు. నైనార్లు, నాయనార్లు అనికూడఁ దెలుగునఁ గలదు. అఱువదిమూపురలో బసవపురాణమునఁ గొందఱును, పండితారాధ్యచరిత్రమున మఱికొందఱును బ్రస్తుతు లయిరి. కాని, యానుపూర్వితో వారి నెల్లరను సోమనాథుఁడు స్తుతింపలేదు.

అఱువదిమూపురపేళ్లను మనసోమనాథుఁడు పండితారాధ్యచరిత్రము చతుర్థప్రకరణమున సహస్రగణనామసంఖ్యానమున నిట్లు పేర్కొన్నాఁడు:

తిరునీలకంఠుండు తిరునీలనక్క-తిరుమూల దేవుండు తిరునాళ్ల పోవ
మానకంజారుండు మంగయక్కరను-ఆనయనార్ మొన్నయధరుండు పిట్ట
నంగ రోహిణి పిళ్లనయనారు నంగ-నంగచండుండు పూనలనయనారు
పరమనాచియరు దీపదకళియారు-కరిగణనాథుండు గరికామదేవుఁ
డమరనీతి యిరువదాండారి మురుఘు-నమినంది యేణాధినాథుండు సాంఖ్య
తొండభూతి చిరుతొణు తిరుకురిసి-తొండండు నంబి సిర్తోండండనంగ
నీరాలదేవుండు నేదిరాజయ్య-గారికాళవ్వ యేకాళి సోమాసి
మారుండు వీరపెత్తాణిదేవుండు-వీరచోడండు జడయా రిరిత్తాండి
యెచ్చలంది వాగీశనైనారు-కొళ్ళుళి యెళయదంగుళియ నైనారు
చిటుపులియా రులచ్చిరియారు నారు-మిటుమింశయారు నమిత్తండయారు
కరియంబ యరిపాలు కడమలనంబి-కళియంబ గుగ్గుళ కళియనైనారు
కన్నప్పతాపసి కరయూరచోడు-చెన్నయ్య చోడండు చేరమరాయఁ
డిడుగుడిమారయ్యనిడుమారదేవుఁ-డడిభర్తయణమూర్తియటువత్తుమూరు.

సంఖ్య కటువదిమూగురే యయినను సంస్కృతకర్ణాటద్రవిడ గ్రంథము
లలో వారిపేళ్లు గొన్ని భేదించుచు నెక్కువగుచున్నవి.* ఒక గ్రంథమునఁ
బేర్కొనఁబడినవారిని గొండఱను వేటొక గ్రంథము పేర్కొనకున్నది. ఒక
నికే యొక గ్రంథమున నొకపేరు, వేటొక గ్రంథమున వేటొకపేరును గలదు.
వానిని సరిచూచి బసవపురాణమునఁ బ్రస్తుతులయినవారిని గూర్చి యిండుక వివ
రణము చేయుచున్నాడను.†

సుండరనాయనారు—(పుట ౧ ౨౮) నంబినాయనారని ఒడయనంబి
యని యొత్తనినామాంతరములు. సుజ్ఞానిని, జటీశ్వరుండు ఈతని తలిదండ్రులు. నది
పురపు నరసింహవర్మ (నరసింహమునయర్) ఈతనిఁ బెంచుకొన్నాడు. ద్రవిడ

* కన్నడమున—‘అటువత్తుమూపుర పురాతనచరితె’ ‘త్రివప్తి పురాతనచరితె’ ‘అటు
వత్తుమూరు పురాతనకరణరచరితె’; సంస్కృతమున—‘సాందోపపురా’, శివరహస్య, శివభక్త
మాహాత్మ్యములు; తమిళమున—‘పెరియపురాణము.

† మైసూరు ప్రాచీనవస్తు పరిశోధక సంఘమువారు ఈసంవత్సరపు కార్యసివేదన ప్రకట
నమున ‘అటువత్తుమూపుర’ చరిత్రమునుగూర్చి కొంతపరిశోధనము నెఱపినారు. ఇక్కడ నాకది
కొంత యుపకరించినది. వీరినిగూర్చి ద్రవిడవిద్వాంసులే యింకను సరియైన పరిశోధనము జర
పఁజాలకున్నారు. నేనిక్కడ మైసూరురిపొద్దులోనున్న క్రమము ననుసరించుచున్నాడను.

భాషలో నీతఁడు గొప్పకవి. తిరుత్తోండర్ తొమ్మై యని యీతఁడు రచించిన శైవస్తోత్రమును బ్రపంచించి సోమనాథుఁడు (౧౩౪ పుట) కొంత తెలిగించినాఁడు. ఒడయనంబివిలాస మని యీతనిచరిత్రమే తెలుగునఁ బ్రబంధముగా రచితమయినది.

మిఱుమిండఁడు—(పుట ౧౨౮) మెఱెమిండర్, విఱ్ఱమిండర్, పీర మిండ, శంగునాయనార్ అని యీతనిపేళ్ల తరగ్గంథములఁ గలవు.

చేరమచక్రవర్తి—మహాగోదండని యీతనినామాంతరము. పయిమువ్వురును సమకాలమువారు.

కుమ్మరగుండయ్య—(పుట ౧౩౯) తిరునీలకంఠర్ అని నామాంతరము.

దంగుళిమారయ్య—(పుట ౧౩౮) ఇళయాంగుడిమారర్ అని యిట వమున, ‘భక్తోదంగుళిమారాఖ్యః’ అని సంస్కృతబసవపురాణమున, ‘ఎళయ దంగుళిమారర్’ అని కన్నడమునఁ గలదు.

చేదివల్లభుఁడు—(పుట ౧౩౭) సిద్ధిరాజని నామాంతరము.

ఇటువదాండాకి—ఇరువత్తుఁడు (పుట ౧౦౪). ఇటిపత్తనాయనార్, ఎఱి పత్తనాయనార్ అని ద్రవిడకర్ణాటములందుఁ బేరు. సంస్కృతబసవపురాణమున ఇరువత్తుఁడని కలదు.

కరయూరిచోడఁడు—(పుట ౧౩౭) కరవూరిచోడఁడని కన్నడము. పొగ్గాళ్ చోళఁడని యిటవము.

ఏణాధినాథుఁడు—(పుట ౧౩౬) ఏణాదినాథుఁడని యిటవము. సంస్కృతబసవపురాణమున ఏణాధినాథుఁడనియే కలదు.

ఉడుమూకి కన్నప్ప—(పుట ౭౮) కణ్ణప్పర్. శ్రీ కాళహస్తివాఁడు.

గుగ్గులుకళియారు—(పుట ౧౩౫) కంకుళినాయనార్ అనియిటవము.

మానకంజారుఁడు—(పుట ౫౭) చోళరాజు.

అఱివాళునాయనారు—(పుట ౧౩౫) సంకులూదాయుఁ డని నామాంతరము. శూద్రుఁడు.

రుద్రసశువతి—(పుట ౬౩) తెలుగు బసవపురాణమున నున్న కథ వేఱు; అఱవమునను, గన్నడమునను నున్న కథ వేఱు. తెలుగుకథలో ‘ఆదిపురాణ’ మని ద్రవిడ శివపురాణము పేరున్నది. అఱవమున నట్టి గ్రంథము తెలియరాదు.

చండేశుడు—(పుట ౨౨౮).

తిరునావుకరశు—(పుట ౧౭౨) అప్పర్ అని నామాంతరము. ఈతఁడు తిరుజ్ఞానసంబంధి కుబ్జపాండ్యుల సమకాలమువాఁడు. ద్రవిడమున గొప్పకవి.

కరికాళ వ్వ—(పుట ౬౯) పూతవతి నామాంతరము.

నక్కనైనారు—(పుట ౬౫) తిరునీలనక్కనైనార్, నీలనగ్న, మురుగర్ నామాంతరములు.

నమినంది—(పుట ౧౭౮) నేమినంది నామాంతరము.

పిళ్లనైనారు—(పుట ౧౭౪) తిరుజ్ఞానసంబంధి నామాంతరము. సాంద్యలహరిలో శంకరాచార్యులవారు ‘ద్రవిడశిశు’వని యీతనినే ప్రశంసించిరి. వాగీశ, నక్కనైనార, హరదత్తాచార్యులు కీతఁడు సమకాలమువాఁడు. వైష్ణవుల పన్నిద్దఱాశ్వాసులలో నొకఁడగు తిరుమంగైయాశ్వాదుతో నీతఁడు భాషించెనట.

కలికామదేవుడు—(పుట ౧౩౨).

తిరుమూలదేవుడు—(పుట ౧౪౦).

నాట్యనమిత్తండి—(పుట ౭౬) దండియడిఘళ్. బసవపురాణముననున్న కథ వేఱు. పెరియపురాణకథ వేఱు.

సాంఖ్యతోండడు—(పుట ౧౭౯) తెలుగున నర్వత్త ‘సాంఖ్య’ అనియే యున్నదిగాని యాతఁడు శాక్యుడగుటచే శాక్యతోండఁడని యుండఁ దగును. అఱవమున నట్లే కలదు.

చిఱపులి—(పుట ౧౪౦) శిఱపులి, నిరోధిశార్దూలుడు అని నామాంతరములు.

చిఱుతోండడు—(పుట ౧౪౦) సిరియాలుడు, దభ్రభత్తుడు నామాంతరములు. ఈతఁడు రెండవపులకేశిని జయించి, వాతాపికోటను బట్టుకొని, తన

రాజున (మొదటి నరసింహవర్మ?) కొనఁగెను. ఈతఁడు నేనాధిపతి. కాంచీపుర వాస్తవ్యుడు. క్రీ. శ. ౬౩౦ నాటివాఁ డగును. ఈతనికొడుకు సీరాలుఁడు; భార్య తిరువెంగాణి; దాసి చంద (న) నంగ.

అదీభ ర్త—(పుట ౧౩౬) అదిపత్తర్, అతిభ క్తర్ నామాంతరములు.

కళియంబనైనారు—(పుట ౧౩౭) కలికంపఁడు, కలికంబఁడు నామాంతరములు.

సుందరపాండ్యుఁడు—(పుట ౧౪౬) కుబ్జపాండ్యుఁడు కూనపాండ్యుఁడు, గూనిపాండ్యుఁడు నామాంతరములు. జననేన భట్టకలంకాదు లీతని జై నునిఁ జేసిరి. పిదపఁ దిరుజ్ఞానసంబంధి శైవునిఁ జేసెను.

నరసింగమునయర్—(పుట ౧౪౧) శిరత్తుణైనాయనార్, రణమిత్రుఁడు అని కర్ణాట సంస్కృత గ్రంథములందు నామాంతరము లున్నవి. అందు నరసింగమునయర్ కథ వేఱుగా నున్నది.

కొట్టరువుచోడఁడు—(పుట ౧౪౧) కుట్టలినాయనార్.

పూసలనాయనారు—(పుట ౧౪౦) పోసలనాయనార్.

మంగయక్కరశి—(పుటలు ౧౪౬, ౧౪౭) సుందరపాండ్యునిభార్య. పొగ్గాల్ (కరయూరి) చోడనికూతురు.

అఱువదిమూగురలో ద్రవిడకర్ణాటగ్రంథములందు వర్ణితులలో బసవ పురాణమునఁ గానవచ్చినవానిని బయి బేర్కొంటిని. ద్రవిడ కర్ణాట గ్రంథములందుఁ గానవచ్చువారు కొందఱు మన బసవపురాణమునఁ గానరాకున్నారు. బసవపురాణమునఁ గానవచ్చువారు గొందఱు ద్రవిడకర్ణాటగ్రంథములందుఁ గానరాకున్నారు. కథలలోఁగూడఁ గొన్ని భేదములుగలవు. ఆయావిషయములు సమగ్రముగాఁ జర్చించుట కిది చోటుగాదు.

మ టి కొ ం ద ఱు

శంకరదాసయ్య, తేడరదాసయ్య, చుగ్గళవ్వ—వీరు మువ్వరును సమ కాలమువారు (పుటలు ౧౧౧, ౧౧౪, ౧౪౧, ౧౪౪). వచ్చిమచాళుక్యరాజుని

జగదేకమల్లుడు (ఈతడే రెండవజయసింహవల్లభుడు. దేసింగుడు, సింగబల్ల హుడు అని పేర్కొనబడినవాడు నీతడే). కళ్యాణకటకమునఁ బంచలోహ ములతోఁ బోతపోయించి నెలకొల్పిన విష్ణుప్రతిమను దృష్టించి జడయ శంకరస్థానవాస్తవ్యుడైన శంకరదాసయ్య తుత్తునియలు చేసెను. ఈ సింగబల్ల హునిభార్యయే సుగళదేవి. ఈమె శైవమతస్థురాలు. తేడరదాసయ్య యీమె గురుడు. తనమాహాత్మ్యమును బ్రకటించి తేడరదాసయ్య సింగబల్ల హుని శైవునిగాఁ జేసెను. పొట్లచెరువు, కొలిపాక, యనుపురము లాతని రాజ్యస్థానము లుగా శాసనములందుఁ గలదు. పొట్లచెరువులోనే తేడరదాసయ్య మాహాత్మ్యమును బ్రకటించి యక్కడి జైనమతముల నేఱ్ఱాఱింపిని జెడఁగొట్టించెను. అప్పుడు రాజుతో నక్కడి జైనులెల్లరుగూడ శైవమత మవలంబించిరి. పొట్లచెరువు బళ్లారిమండలమందుఁ గలదు. కొలిపాక యెక్కడిదో యెఱుంగరాదని ప్లేటుదొర గారు వ్రాసిరి. కాని యది నిజాంరాష్ట్రాంధ్ర దేశమున నున్నది.

హలాయుధుడు—ఈతడు చిటులొండనికి సమకాలమువాడని కలదు. చిటులొండడు క్రీ. శ. ౬౩౦వాడని గుర్తించితిమి గాన యీతడు నాకాల మువాడగును. హలాయుధస్తవమని యీతడు రచియించిన శివస్తవము (పంచ స్తవిలో నొకటి) కలదు. హలాయుధనిఘంటు వీతనిదగునో కాదో?

ఉద్భటుడు—(పుట ౨౧౯) శైవులెల్లరు నీతని స్తుతింతురు.

క. హరలీలాస్తవరచనా

స్థిరనిరుపమభక్తిఁ దనదుదేహముతోడఁ

సురుచిర విమానమున నీ

పురమున కుద్భటుడు ప్రీతిఁ బోవఁడె రుద్రా!

శివతత్త్వసారము.

క. క్రమమున నుద్భటుడు గవి

త్వము మెఱయఁ గుమారసంభవము సా(నా?)లంకా

రము గూఢవస్తుమయకా

వ్యముగా హరలీలఁ జెప్పి హరుమెప్పించెన్

నన్నిచోడ కుమరసంభవము.

ఉద్భటారాధ్యచరిత్రముని తెనాలిరామలింగకవి యీతని చరిత్రమునే తెలుగునఁ బద్యకావ్యముగా రచియించెను. తెలుగుదేశమున నుద్భటారాధ్య కరంవరవా రారాధ్యులు పలువురున్నాడు. ముదిగొంకవా రుద్భటారాధ్య కరంవరవారిని యుద్భటారాధ్య చరిత్రమునఁ గలదు. ఆతఁడు ఘూర్జరదేశము నఁగల బల్లకిపుర వాస్తవ్యుడని బసవపురాణాదులందుఁ గలదు. కాశ్మీరరాజగు జయాపీడునిసభలో విద్యావతిగా నుండెనని (క్రీ. శ. ౭౭౯ నుండి ౮౧౩ వఱకు) రాజతరంగిణిలోఁ గలదు. కర్నాటకపులు కుమారపాల ఘూర్జరు చరిత్రమునే యుద్భటచరిత్రమునుగాఁ జెప్పిరి. అది ప్రామాదికమేమో! ఇర్వురకథలకుఁ గొంత సామ్యముగలదు. దానిబట్టి వారు పొరఁబడియుందురు. ఆకర్నాటకపులకంటఁ బూర్వమున పాల్కురికి సోమనాథుఁడు వారిర్వుర కథలను వేర్వేరుగా వర్ణించినాఁడు.

పండితత్రయము

శ్రీపతిపండితుఁడు, శివలెంక మంచెనపండితుఁడు, మల్లికార్జునపండితుఁడు పండితత్రయమని పాల్కురికిసోమనాథుఁడు చెప్పినాఁడు.

హరభక్తియుత్పత్తి కథివతి నాగఁ-బరగెను దొల్లి శ్రీపతిపండితయ్య చెనని భక్తిక్రియాస్థితకర్తయనఁగఁ-జనియెను లెంకమంచెనపండితయ్య దూరాన్యసమయనంహరుడైచనియె- శూరుండు మల్లికార్జునపండితయ్య ఖ్యాపితభక్తికిఁ గారణపురుషులై పండితత్రయంబు భువిజనిరి.

పండితారాధ్యచరిత్ర.

శ్రీపతిపండితుఁడు (పుట ౨౧౦) ఈయనయాంధ్రుఁడు; బెజవాడవాస్తవ్యుఁడు.

పశ్చిమచాళుక్యరాజగు నాటవ విక్రమాదిత్యునియొద్ద దండనాయకుడై వెక్కురాజ్యములను జయించిన యనంతపాలుఁడు కొండపల్లినాడు పాలించుచు బెజవాడలో నుండఁగా నీశ్రీపతిపండితుఁ డాతనికి గురుడైయుండెను. అనంతపాలుని శాసనము బెజవాడకు జేరువగానున్న చేబ్రోలఁగూడఁ గలదు. ఆతఁడు క్రీ. శ. ౧౦౯౫ - ౧౧౧౮ లో నుండెను. శ్రీపతిపండితుని మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁ డిట్లు ప్రశంసించినాఁడు:

† ఇది సరస్వతీ పత్రికలో (మార్చి) ముద్రితమయినది. విశేష విషయములు విపులముగా దానికి వేరు వ్రాసిన స్థితిలోఁ జూడఁదగను.

క. ఒక్కడె దైవము శివుఁ డని నిక్కము నేయుటకు ముడిచె నిష్పలు సీరక్
స్సుక్కక శ్రీపతిపండితుఁ, డక్కజముగ విజయవాడఁ నట్టిజమ్మి శివా!

మనసోమనాథుఁడుగూడ నీకథనే పేర్కొన్నాఁడు. *శ్రీపతిపండితునివలె
మువాడగు కాశీనాథుని వీరారాధ్యుఁడు తన ధర్మగుప్తాభ్యుదయమున నీకథ
నిట్లువివరించి చెప్పినాఁడు:

గీ. అరయఁ దత్పండితేంద్ర నిజాంశభూతి, భవులు శ్రీపతి మంచెనపండితులును
మల్లికార్జునపండితుఁ డెల్ల జనులు, వినుతు లొనరింప వెలసి రుద్రీతలమున.

గీ. వారు భవి వీరశైవ ప్రవర్తనంబు, బ్రాహ్మణాచారమగునంచు బత్యమాన
వేదవేదాంత సిద్ధాంతవిశ్రుతముగఁ, దెలియఁ జేయుచు విసిల్లి రలఘుమహిమ.

క. ధీరుఁడు శ్రీపతిపండితుఁ, డారయఁ బ్రాచీనదేశికాహ్వాయుఁడు మహా
దార శివాద్వయమార్గ, స్ఫారదురంధరుఁడు లోకపావనుఁ డెన్నఁ.

క. ఆగురుఁడు విజయవాటిని, భోగోజ్జ్వలమందిరమున బుధయుతుఁడై శై
వాగమ నైగమబోధా, యోగమునఁజరింపుచుండి యొకనాఁ డనియె.

క. శివుఁడే దైవము ధరలో, శివభక్తులె నత్కులీన సిద్ధాంతపరుల్
శివమంత్రమే మనురాజము, శివునిప్రసాదంబె భోగశేఖర మరయ.

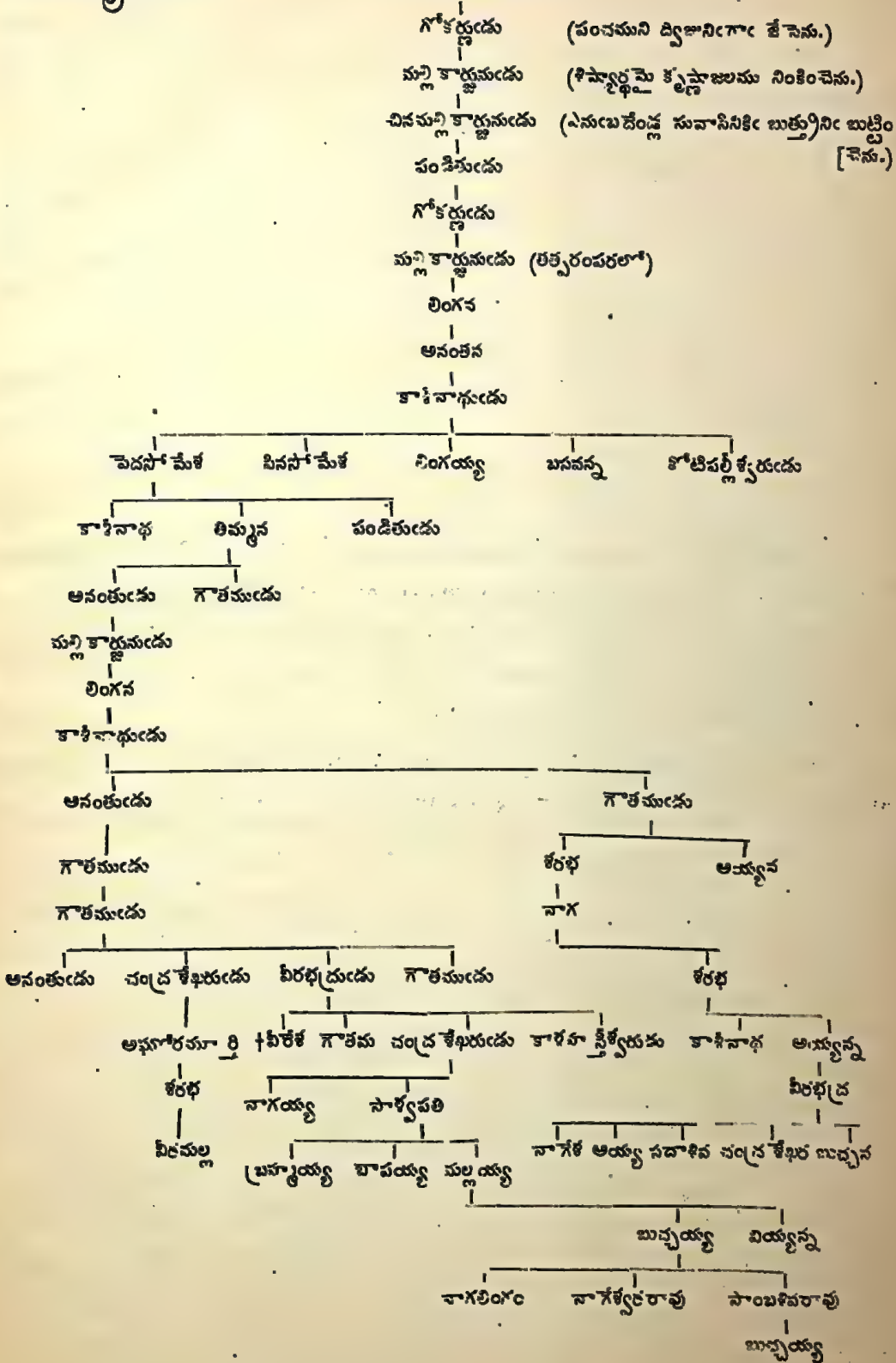
వ. అని శవభంబుగా బలుకుచు ననంతపాలదండనాయక మహీధవాది శిష్య
తతి నేనాయత్తచిత్తంబులం బ్రవర్తింపుచుండఁ బరవాది కోలాహలుండై
జయవాటిపురంబున విజయధ్వజంబెత్తి మహాత్తర శైవాచార్యుం డనఁ
జెలంగుచుండి యొక్కనాఁడు.

నీ. సరవిఁ గృష్ణానదీన్నానంబుగావించి నిత్యకృతంబులు నెఱయఁ దీర్చి
వచ్చుచోఁ బురపీఠి పనుధేశు మదగజం, బరుధేశర దొలఁగుచు నచట నొక్క
గొడగరి వాకిలిఁ గడుఁజొచ్చినిలిచిన, నంతఁ దద్దృహమేధి యరుగుదెంచి
శరణార్థి, గురురాయ, సతతంబు నావ్రతం బార్జ్య రయ్యలకు శివార్చనంబు

* శ్రీపతి పండితపంకజమువారే తర్వాత 'కాశీనాథుని'వారయిరి. కాశీనాథుని వీరారాధ్యు
లు రచించిన ధర్మగుప్తాభ్యుదయ భద్రాయత్కృతి కృతులనుబట్టియు, తచ్చిష్యుఁడగు సిద్ధరా
మయ్య రచించిన సంస్కృతోదాహరణ స్తవాదులనుబట్టియు నీవిషయము గుర్తింపవలయు. కాశీ
నాథుని నాగేశ్వరరావుగారి కీవీరారాధ్యుఁడు ౫ వ తరమువాఁడు. శ్రీపతి పండితోపక్రమముగా
వీరారాధ్యులవలకు పంకజము, పయ్యగంధములందుఁ గలదు. అది యిట్టిది:—

వంశవృక్షము

* శ్రీ సతి పండితుడు

* శ్రీవతిపండితుని యనంతరము బహుపురుషాంతరములదాక నీవంశమువారు బెజవాడ వాస్తవ్యులు గానే యుండిరి. ధర్మగుప్తాభ్యుదయప్రబంధకర్తకాలమునఁ గాఁబోలును ఎలకుఁ జి నగ్రహారముగాఁ బడసి వారు బెజవాడ వీడి తమ యగ్రహారమున వసింపఁజొచ్చిరి. శ్రీనాగేశ్వరరావుగారు నేడు బెజవాడలో దివ్య సాధమును గట్టించి తత్సానవాస్తవ్యులై యెనుబదివంశరేండ్లకంటె నెక్కువకాలమునుండి తమవంశమువారికిఁ జెల్లుచున్న ప్రాచీనపురాణాచిని మరల నిలుపుకొన్నారు.

† ఈతడు భద్రదాయశ్చరిత్ర, ధర్మగుప్తాభ్యుదయ ప్రబంధకర్త. ఈ తరముదగ్గనుండి సమగ్రమయిన వంశవృక్షము గలదు. కాని యిందు శ్రీ నాగేశ్వరరావుగారి క్షాఖయే కైకొనఁబడినది.

దగనలుపుచూట నొకయయ్య తక్కువయ్య, నేడులింగైక్య మింకనాకు నిక్క-
మంచిదనివానినత మొనరించివేడ్క, వచ్చుదేశికుఁగనిపరవాదులుదరి. [మనిన,

- క. ఓహో, బ్రహ్మమండట యితఁ, జాహా యగ్గొడగరింట నారోగిణ మి
ట్లీహీ యొనరిచివచ్చెను, ద్రోహంబని చుట్టఁకొనిరి దుర్మతు లగుచుకా.
- గీ. పరగ నీరీతిఁ బరవాదు లురవడించు, గతికిఁ దామున్న జేసిన కడుఁ బ్రతిజ్ఞ
నిగమనమృతి రూఢిగా నెఱవఁదలఁచి, వారుగొనిపోన నృపనభఁ జేరె గురుఁడు.
- ప. ఇట్లు పరవాదు లప్పండితేంద్రు ననంతపాల దండనాయక భూవరాస్థానంబు
నకుఁ గొనిపోయి యిట్లనిరి.
- క. గొడగరి మల్ల యయింటను, గడుపారంగఁ గుడిచిరాంగఁ గాంచిత మితఁడే
ర్పడ మీగురు వెట్లగునని, కడుదోచకయుంటి మిపుడు కలఁగుచు నధిపా!
- సీ. అని యిట్లు విప్రు లాడిన నలంకుచు నభ్యులాంశితునిజూచి యనఘచరిత!
యిదియెట్టిదగునని ముదలింపఁజూనవ్వు, సెలవులదైవాటి చెలువుదనర
నింతయు నిజము మే మెనయమున్నొనరించు, ప్రతినయిట్టిది యనత్పాజ్ఞలార,
మొనసి యాత్మాదైవ్యతమున శినాదైవ్యతంబు, ననుజెందువారలఁ గినిసి జాతి
భేద మొంచఁగరాదని పృథులశాస్త్రు, రీతులును మానినర్థంబు నీతిదెలియుఁ
డరసిజాబాలశతదుద్రి యాదులందుఁ, బలుకుపలుకులువినుఁడువిభ్రమముమాని.
(పీఠు లంగీకరింపక పండితుని పిమ్మరించి-పననాదులగ్ని నొసఁగరయిరి—అంత.)
- సీ. వేదవేదాంతార్థ విధులచే సాధింపఁగాలేక మూర్ఖులై కదిసి మీర
లగ్ని మీకిడమని యార్చుట లది మీకుఁ గలిగియుండినఁగాదా కడమమాట
లని కోపశిఖివీక్షణగ్రప్రచారియై గరిగొని విస్ఫులింగములఁ దనున
బామలు గంటిడ ధరాభ్రమణంబుచే దిశల్ కుమ్మరిసారె చందమ్ము నెఱవ
గగనభాగంబునం దిరుల్ గమ్ముకొనఁగ, సర్వజీవాఘమునునభానదులు మూర్ఛ
నొంద నప్పండితేంద్రుఁ డత్సుగ్రవేగ, సరణి లంఘించె దన్మహాస్థాన వీధి.
- ప. అప్పండితేంద్రుండు జయవాటికాపురమల్లికార్జునాగ్నేయభాగంబున నున్న
శమిశాఖసమీపంబునకు నరిగి యద్దేవున కభివందనంబును ప్రమథగణ
స్తోత్రంబును గావించి వీతిహోత్రు నాకర్షింపుచుఁ దనమీఁది పట్టు పచ్చ
డంబునం గట్టి యిట్లనియె.

మ. వినుమీ పానక; శైవగేహములలో విశ్రాంతి దక్కజలం
 బస నెందుక వసియింప కీకుజనవిస్ఫూర్ణస్మదంబుక వారిం
 పు నగేంద్రాలయునాజ్ఞ దప్పి యనయంబుక మీజీవక వీరభ
 ద్రునిచే నీకగు బన్నముక దెలియుంగా దొడ్డడ నికేటికిక.

(అట్లు శ్రీపతిపండితుని యానందోపన్యస గ్రామమున వస్తికరవయ్యెను. అనంతపాలవండ
 నాథాదులతో కలలుడునచ్చి శరణార్థులయిరి. నారముడినములయిన పిపస శ్రీపతిపండితుడు
 శమివృక్షపుఁ గొమ్మును నేలఁగట్టిన పచ్చడపుమాటను విచ్చి యగ్ని దేవుని విశిషిపుచ్చెను. పండి
 తునిమాహాత్యమున కచ్చెరువంది యనేకులు తచ్చిఘృలయిరి. తదాది శ్రీపతిపండిత సంప్రదా
 యమువారికి బెజవాడ యాస్థానమయ్యెను.)

శివలెంక మంచెనపండితుఁడు (పుట. ౧౨ ౭.)

శివలెంక యింటిపేరి నా రారాధ్యబ్రాహ్మణులు నేడును. బ్రఖ్యాతు
 లుగా నాంధ్ర దేశమందుఁ గలరు. శ్రీపతిపండితారాధ్యుని వంశవృక్ష మున్న లే
 మంచెనపండితుని వంశవృక్షమును నేటి శివలెంకవారియొద్ద నెందేని కలదేమో!
 మంచెనపండితుఁడు శ్రీపతిపండితున కించుక తర్వాతికాలమున నుండెను.

మల్లికార్జున పండితుఁడు

ఈయనచరిత్రము ప్రసిద్ధమే. ఈపీఠికలో నితకుము దక్కడక్కడఁ
 గొంత ప్రస్తుతము నయ్యెను. గోదావరీతీరమందలి దాక్షారామ మీయనజన్మ
 దేశము. ఈయన పెక్కుగ్రంథముల రచించెను. అందు శివతత్త్వసారమును
 శైలుకృతి నొకదాని నేను ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలకై సేకరించితిని. ఇప్పుడు మఱి
 యొక 'శ్రీముఖదర్శనగద్య' మనుదానిఁ గనుఁగొనఁగల్గితిని. దాని యాద్యం
 తము లిట్టివి:—

ఆది:—

శ్లో. త్రైలోక్యస్య భవానేవ నిగ్రహానుగ్రహ తుమః;

శ్రీవిశ్వేశ్వర మాం పాహి మహేశ్వర! నిరీశ్వర!

జయజయ రుద్ర, వీరభద్ర, విరిచపంచమశిరఃఖండన, యజ్ఞ పురుష
 శిరఃఖండన!—

అంతము:—

మహాణప్రియ, బహుణప్రియ, కుమ్మరగుండయ్యప్రియ, అఖిలభవన భక్తజనప్రియ, దేవా! సురతలిప్రముఖ నిఖిలప్రార్థిత ప్రధన పరమేశ్వర, దేవా నమస్తే నమస్తే నమః.

శ్రీమాన్ మాహేశ్వర శ్శివో మల్లికార్జునఽండితః;
శ్రీముఖదర్శనగద్యం హృద్యం గ్రథితవాన్ (?)

శైవమతము

స్తుపుట్టుకకుఁ బూర్వముననుండియు, అనఁగా రెండు వేలయేడలకుఁబూర్వమున నుండియు దక్షిణావధమున శైవవైష్ణవమతములు పేర్కొనఁబడుచున్నవి. ప్రధానముగా వైష్ణవమతమునకు ద్రవిడదేశమందును, శైవమతమునకుఁ గర్ణాటాంధ్రదేశములందును బ్రాధాన్యము గలదు. శ్రీరంగక్షేత్రము వైష్ణవులకును, శ్రీశైలము శైవులకును, దీర్ఘములుగా నుండెడివి. ద్రవిడదేశమునఁగూడ మధురాదిక్షేత్రములు, శైవులకుఁ దీర్ఘములుగానున్నవి గలవు. శ్రీశైలము కర్ణాటాంధ్రదేశముల కూడలిలోఁ గలదు గావునను, బ్రయికముగాఁ గర్ణాటాంధ్రదేశములకుఁ బాలకు లొక్కరే యయిరి గావునను, లిపిలో మాత్రమేకాక భాషలోఁగూడ నంతగా భేదములేదు గావునను గర్ణాటాంధ్రులొకాలమునఁ బరస్పరము మిక్కిలి సన్నిహితులుగా నుండెడివారు. శ్రీశైలము చతుర్ద్వారములు * (త్రిపురాంతకము, సిద్ధవటము, అలంపురము, మాహేశ్వరము)గలదై యాకాలమునఁ గర్ణాటాంధ్రశైవాచార్యులకు నిత్యనివాసముగా నుండెడిది. ఎడతెగక శైవులు శ్రీశైలమునకు రాకపోకలు జరపుచుండెడివారు. నిత్యముగా నక్కడ ననేకులు నివసించుచుండెడివారు. సామాన్యముగా నిక్కడ శైవులని నేను పేర్కొన్నను నాకాలపు శైవులలోఁ గొన్ని భేదములు గలవు. ఆభేదములు సామంతము, కాలాముఖము, కాపాలికము మొదలగు పేర్లుగలవి. శివుఁడే సరతత్త్వమని విశ్వసించువా రయినను వీరిలోఁ బరస్పరము మతస్పర్థలు, విరోధ

* శ్రీశైలసంకల్పము: “పూర్వద్వార త్రిపురాంతక దక్షిణద్వార శ్శోభిషిద్ధవట, ప్రతిపిద్వార అలంపురీ బాలబ్రహ్మేశ్వర ఉత్తరద్వార మాహేశ్వరాభ్యుచతుర్ద్వారోపశోభితే”

ములు గూడ నుండెడివి.* వీరికెల్లరకు నైకకంఠ్యము లేకుండెడిది. వీరెవ్వరు గాని వర్ణాశ్రమ భేదములను విడనాడినవారుగారు. పయిశైవమతముల సూక్ష్మ భేదములను స్పష్టముగాఁ గనుఁగొనుటకు బలవత్తరములయిన యాధారములు నేఁడు దొరకకున్నవి. శైవగ్రంథములం దుద్భృతములయిన యాగమతంత్ర శ్లోకములనుబట్టి యాయామతముల స్థూలస్వరూపములను మాత్రము గనుఁగొన సాధ్యమగును. ఆకాలపుఁ దంత్ర గ్రంథములును, నాగమగ్రంథములును, నాయామతములవారి యనుష్ఠాన నిబంధములును నేఁడు పర్యాప్తముగా మనకు దొరకుటలేదు. విద్యారణ్యులవారి సర్వదర్శనసంగ్రహమునఁ బాశుపత శైవ మతములు నిర్వచింపఁబడినవి. బ్రహ్మసూత్రములకు శ్రీకంఠశివాచార్యులు రచియించినభాష్యము విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంతమును జెలుపుచున్నది. రామానుజ మతసిద్ధాంతమునకును దీనికిని బరతత్త్వము వాసుదేవుఁడని, శివుఁడని యనుటలోఁ దక్కఁ దక్కిన విషయములం దంతగా భేదములేదు. అప్పయ దీక్షితులవారి కాలముననుండియే యీగ్రంథ మెక్కువ వ్యాప్తిజెందినట్లు గానవచ్చుచున్నది. కావున నిది యంతగాఁ బ్రాచీనమయినది గాకపోవచ్చుననియు నప్పయ దీక్షితులవారి కాలముననో యంతకించుక పూర్వకాలముననో, రచితమై యుండవచ్చుననియుఁ గొందఱునుచున్నారు. రామానుజులవా రీశ్రీకంఠభాష్యమునే వరవడిగా నుంచుకొని తమ శ్రీభాష్యమును రచించిరనియు, నీశ్రీకంఠ శివాచార్యులు శంకరులనాఁటి వారనియుఁ గొందఱునుచున్నారు. ఈ విషయ మిట్లుండఁగా నీనడుమ బ్రహ్మసూత్రములపయి శ్రీపతిపండితారాధ్య రచితముగా శ్రీకరభాష్యమని యొకగ్రంథము బయల్పడినది. ఇది శ్రీపతిపండిత రచితము గాదనియే నానమ్మకము. శంకరాద్వైతము ప్రబలిన పిదప నాగమతంత్రమతములవారు గూడ, దమ మతములు బ్రహ్మసూత్రాభిప్రేతములే యని నిరూపిం

* శ్లో॥ వామాః పాశుపతా శైవ కాలామునిహోత్రతాః;
కాపాలా శైరవా శ్చక్రా స్సావకా యాగధారణాః;
శైవా బహువిధా శైవ వైష్ణవాః పాంచరాత్రికాః;
వైష్ణవానసాః కులాః కాలా శ్చత్యంభేదాస్తథాః మే;
సాంఖ్యాశ్చైలాకులా శైవ తథా సాంసరాయణాః;
ఏతే సమయిన స్సర్వే అన్యోన్యకలహప్రియాః;
ఏతా కా సర్వాకా పరిత్యజ్య వీరశైవం నిరస్య మే.—వీరింగమము.

చుటకు యత్నించిరి. స్వసిద్ధాంతాను సారముగా బ్రహ్మసూత్రములకు భాష్యముల రచించిరి. ఈపూర్ణి శంకరులకుఁ బూర్వకాలమున నున్నట్టు గానరాదు.

శ్రీకంఠభాష్యమునఁగాని, శ్రీకరభాష్యమునఁగాని పాశుపతకాలాముఖాది శైవమతభేదముల స్వరూపములు గానరావు. వీరాగమ వాతూలాగమాదులు కొన్ని శైవమతములను నిరూపించునవి గలవు.

శ్రీశైలము శైవమతస్థుల కునికిట్టుగా నుండి తత్తత్తత్తముల కభ్యుచ్చయము గల్గించుచుండుట యాకాలమున దక్షిణాపథమునఁ జైనపాద్ధమతముల వ్యాప్తికిఁ గొంత యడ్డంకిగానుండెను. ఈయడ్డంకిని దొలఁగఁద్రోసికొనుటకై పాద్ధులయిన సిద్ధనాగార్జునాదులు శ్రీశైలముమీఁదనే నెలవుకొని యక్కడనే స్తూపములు గట్టుకొని స్వమతములను వ్యాపింపజేయ మొదలిడిరి. జైనపాద్ధమతములు అహింసాతత్త్వమును బోధించుచు జాతిభేదమును బాటింపక యనుష్ఠానసౌకర్యము గలిగి సర్వసమ్మతములుగా నుండుటచే ననేకు లామతములందుఁ జేరఁజొచ్చిరి. బహుభేదములతోఁ బరస్పరస్పర్థలతో నున్న శైవమతము లానాడు సన్నగిలఁజొచ్చెను. శంకరులవారి యద్వైతసిద్ధాంతము మహోదయముగలదై జైనపాద్ధమతములనే కాక శైవమతములను గూడఁ జదుకఁగొట్టసాగెను. ఇట్లు కాలము గడవను గడవను, శైవమతములు చాల సన్నగిల్లుటయు, జైనపాద్ధమతములు సమధికవ్యాప్తిగలవగుటయు, తర్వాత నద్వైతమతము సర్వాధికవ్యాప్తిగలదగుటయు, దట్టిసీమయెను. ౧౦, ౧౧, ౧౨, శతాబ్దాలనాటి కాంధ్రకర్ణాట దేశములందు మతములస్థితి యిట్లున్నది. అప్పుడు జైనపాద్ధాద్వైతమతముల తర్జననుండి స్వమతమును రక్షించుకొనుట శైవమతములవారి కావశ్యకమయ్యెను. అందుకై యాంధ్రకర్ణాటదేశములందుఁ గొందఱు మహనీయులు వెలసిరి. ఆంధ్రదేశమున వెలసిన మహనీయులు పండితత్రయము. వీరివిషయ మితకు ముందే వ్రాసియున్నాఁడను. శివలెంకమఠచేనపండితుఁడును, శ్రీపతిపండితుఁడును రచించిన గ్రంథములేవో మనకు దొరకకున్నవిగాని మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు రచించిన గ్రంథము, శివతత్త్వసారము, నేడుబొరకీయున్నది. * అందు

* ఈ గ్రంథమును దొలుదొలుత నరసాపురమున నొక జంగమచేనయింటనుండి నేనే దొరకనమువారి ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకకాలకై నేకరించితిని. పుస్తకమునఁ గానరాకున్నను నది శివ రత్నసారమని మల్లికార్జున పండితారాధ్య రచింపని తొలుత నుద్ఠించి, కీర్తికేశులయిన కె. వి. లక్ష్మణరావుగారికిఁ బాని యుత్కృష్టతను దానిమీఁదింపఁగోరఁగా నా రాంధ్రసాహిత్య పరిషత్సభ్యులమునఁ బ్రకటమయిన పత్రికతోఁ బ్రకటించిరి.

ముందుగా సద్వైతమతమునే యాయన ఖండించెను. చందనోలు మొదలగు స్థలములం దీపండితారాధ్యులవారు జైనబౌద్ధమతముల నెట్లు విధ్వంసపఱచిరో పండితారాధ్యచరితముఁ జదివినఁ జెలియఁగలదు. ఈయన పాశుపతశైవమత ప్రవర్తకుఁడు. ప్రాచీనసంప్రదానుసారముగా శైవమతమును వైదికముగా నీయన నిలువరింపఁబూనెను. ఇట్లు ప్రాచీనసంప్రదాయములను బరిపోషించుట వలన లాభ మంతగాఁ గానరాదని యెఱిగి యింతకంటె దీనముగాఁ గర్ణాట దేశమున బసవేశ్వరుఁడు, ఏకాంతరామయ్య, పద్మరసు మొదలగువారు వర్ణాశ్రమాచార కలితములై యున్నప్రాచీనశైవమతభేదముల నెల్ల నడచిపుచ్చి వానితోనుండి వీరశైవముని క్రొత్తశైవమును సర్వశైవమత సారముగా నుద్ధరించి నెలకొల్పిరి. దీనిచే ప్రాచీన శైవమతములలోఁ దగవులు చల్లారి యొక్క మేర్పడెను. సూతనోత్తేజముఁ గాంచి శైవమతము బలముగల్గదై నెలకొనెను. వర్ణభేదమును విడుచుటచే నీశైవము జైనబౌద్ధమతములవలె సర్వసాధారణమై సులువుగా నందఱచే నాద్యతమయ్యెను. ఒక ప్రక్క నిట్లు వీరు స్వమతమందు సౌలభ్యసౌకర్యములను గల్పించి పలువుర నందుఁజేర్చుకొనుటతోపాటు, తమకు మతమునఁ బ్రబలప్రాతికూల్యము గలిగియున్న జైనబౌద్ధమతములను దండనీతి నుపయోగించి చెండాడి కూడ స్వమతమును ప్రబలపఱచుకొనిరి. ఇంతగొప్ప కార్యమును సాగించుట సాధారణులకు శక్యముగాదు గదా! పశ్చిమచాళుక్య రాజ్యమును గైవసపఱచుకొని యేకచ్ఛత్రాధిపతిగాఁ గళ్యాణమున రాజ్య మేలుచున్న బిజ్జలుని మంత్రియు, దండనాథుఁడును మహాసీయుఁడునగు బసవేశ్వరుఁ డీ సంఘమందు ముందునిల్చెను. ఈతఁడు స్వయము మహాభక్తుఁడు. శివునివాహన మగు సందీశ్వరుని యవతారమే యీతఁడని శైవులెల్లరు విశ్వసించిరి. ఆజాన జనులు శివభక్తి యీమహాసీయునందుఁ గుదురుకొనెను. శివుఁడే పరతత్త్వ మనియుఁ దదన్యదేవతారాధనము తగదనియు నీతఁడు పసిప్రాయమందే నిశ్చయించుకొనెను. వర్ణాశ్రమాచారధర్మములను దదభిమానులయిన తలిదండ్రులను వర్జించెను. తానును దనతోడి శివభక్తులును సుదృఢముగా నేర్పఱచుకొన్న మతధర్మముల నిర్వహించుటలో నిర్భయతతో మెలఁగెను. ఆకాలమునఁ బశ్చిమచాళుక్య దేశమున నీతఁడు మతరాజ్యమేలె ననవచ్చును. తన మతము ననువర్తించనివారిని జంపించెను. అట్లుచంపవలసినదిగా సంగమేశ్వరదేవుఁ డీతని

బాల్యముననే శాసించెనట. ఈ శాసనము ననుసరించి యీతఁడు తన యేలిక
యగు బిజ్జలునిఁగూడఁ జంపించెను!

బసవేశ్వరుని మత మొక్క నూత్తోడ్గలోఁ గర్ణాటదేశమెల్ల వెల్లివిరిసి
నది. ఈవీరశైవమతమున జేలకొలది జనులు ప్రవేశించిరి. బ్రాహ్మణులదగ్గఱ
నుండి చండాలురదాఁక నాకాలమున నీకుల మాకులమని భేదములేక యెల్లరు
నేకాకారమై యేకజాతియై యందుఁజేరి యామతమునకు బలుపుగూర్చిరి. అట్లు
కూడినసంఘమువారే నేడు లింగాయతులనుపేరఁ గర్ణాటదేశమున నున్నారు.
బసవేశ్వరుని యనంతరము గొంతకాలమున కాంధ్రదేశమునఁగూడఁ దన్మతము
వారు, జంగములు, వ్యాప్తి చెందిరి.

బసవేశ్వరునకుఁ బూర్వమున్న శైవమతములను గూర్చియు, బసవేశ్వర
ప్రసరితమైన వీరశైవమును గూర్చియు గొంత వివరింతును.

పాశుపతము

ఈప్రత మధర్వశిరఃపనిపత్తునందుఁ జెప్పఁబడినది. శ్రీకంఠభాష్యము
గూడ దానినే పేర్కొనుచున్నది. బ్రహ్మ ప్రణవపంచాక్షరీ ప్రాసాదాదిమంత్ర
ములు, పశు, పతి, పాశాది వస్తువ్యవహారము, భస్మోద్ధూళన త్రిపుండ్రధారణ
లింగార్చన రుద్రాక్షధారణాది ధర్మములు పాశుపతులకుఁ గలవని శ్రీకంఠభాష్య
మువలనఁ దెలియనగును. ఈవిషయములనే మల్లికార్జున పండితారాధ్యులవారి
శివతత్త్వసారముగూడఁ బ్రకరించి చెప్పుచున్నది. పాశుపతు లద్వైతమత
మును మిక్కిలి గర్హించిరి. వారు జీవేశ్వరులకు భేదము చెప్పుదురు. పశువులగు
జీవులు పతియగు రుద్రుని యనుగ్రహముచే పాశమయిన సంసారముననుండి
ముక్తులై మోక్షనుభము ననుభవింతురు. జీవులకుఁ బాశబంధము తొలఁగును
గాని పశుత్వము తొలఁగదని మల్లికార్జునపండితుఁడు చెప్పెను.

క. గోపతికృతమున భవపాశాపేతములయిన పశువులట్టలు భవపా

శాపేతులైన పశువులు, ప్రాపింతురు మోక్షనుభము పశుపతి నీచేశ.

మఱియు, వారు సన్న్యాసమును గర్హింతురు;

క. ప్రాజ్ఞులు వేదజ్ఞులు లోకజ్ఞులు చేకొండ్రె గతశిఖాగాయత్రీ

యశ్శోపవీతనాస్తికులజ్ఞులు చేకొండ్రుగాక యద్వైత మజా!

శ్రీకంఠభాష్యముగూడ సన్న్యాస మావశ్యకమనుటలేదు. పాశుపతులు విశిష్టాద్వైతసిద్ధాంతమువారు. మల్లికార్జున సంజితారాధ్యులవారి శివతత్త్వసార మీవిషయమును స్పష్టముగాఁ జెలుపుచున్నది:

క. వేదోక్త సదాచారా, పాదనమున నెగడునట్టి నశువులకుఁ బురా
పాదిత దురితక్షయమై, యాదరమున ధర్మ మధికమగు నీశానా!

క. ధర్మాధిక్యంబున నతినిర్మలబోధయు విరక్తినిష్ఠయుఁ గలయ
కర్మలకు నీప్రసాదము, చేర్చిని శివభక్తి పుట్టుఁ బృథుభావమునక.

క. మానితశివభక్తి శివజ్ఞానధ్యానముల నీప్రసాదాతిశయా
నూనతఁ గర్మక్షయమై, యానందప్రాప్తి ముక్తుఁడగు నీశానా!

విశిష్టాద్వైతసిద్ధాంతమునకు జీవగజ్జయనఁదగిన శ్రుతి (నాయ మాత్మా ప్రవచ నేన లభ్యో నమేధయా నబహునా శ్రుతేన, యమైవైష వ్యుతే తేన లభ్య స్తస్యైష ఆత్మా వివ్యుతే తనూం స్వామ్) ప్రతిపాదితమయిన యర్థమునే పయిపద్యములును జెప్పచున్నవి.

విశిష్టాద్వైతులవలె వీరును శ్రౌతస్మార్తకర్మలతో సమానముగా నా (శైవా)గమోక్తములయిన కర్మములనుగూడ నాచరింతురు.*

కా లా ము ఘ ట

వీరి సిద్ధాంతవేదో స్పష్టముగాఁ జెలియరాదు. కాని వీరు శక్తిపూజను గూడఁ జేయువారుగాఁ జెలియవచ్చుచున్నారు. మండలార్చనాదులు శాక్తసంప్ర దాయములు గొన్ని వీరికిఁగలవు. లింగార్చనము శక్తిశివసంయోగరూపమయినదే. శక్తిచిహ్నము పానవట్టము, శివచిహ్నము లింగమునగును. శక్తిసహితుఁ డగు శివుఁడు చేష్టింపఁజాలడనియు, శక్తిసహితుఁడుగు శివుఁడే సర్వశక్తుఁడనియుఁ బ్రాచీన శైవసిద్ధాంతము. ఈ విషయమునే శంకరాచార్యులవారు సౌందర్య లహరిలో

* వేదోక్త శివాగమ ఇతి వ్యవహారో యుక్తః, సస్య రిచ్చ-ర్తృత్వాత్; అరశ్శివాగమో ద్వితీయః; త్రైవిదికవిషయస్సర్వవిషయ శ్చేతి; వేద ప్రాక్తికవిషయః; సర్వవిషయ శ్చాన్యః; ఉభయో రేకేవేద విషయతా; ఈశాన స్సర్వవిద్యానామ్.....అయి శక్తిసహాయా దుభావశ్చై కార్థసంప్రదానమేవ. — శ్రీకంఠభాష్యమ్.

శివశ్చక్త్యాయుక్తో యది భవతి శక్తః ప్రభవతుం-నచే దేవం దేవో నఖిలు కుశల
స్సందితు మపి. అని చెప్పిరి. మఱియు జీవాత్మ శక్తిపీఠమనియు, బరమాత్మ
లింగమనియు, లింగపీఠములు జీవాత్మైక్యభోధకము లనియు నాగమములందఁ
గలదు: 'జీవాత్మా శక్తిపీఠం స్యాత్ పరమాత్మాతు లింగకమ్.'

కాలాముఖులు శక్త్యర్చనముగూడఁ గావించురు. వారు నిత్యబ్రహ్మ
చారులు. గార్హస్థ్యము వారికిఁ దగదు. నన్నిచోడని కుమారసంభవమునఁ
గాలాముఖ శైవసంప్రదాయములు కొన్ని గాననగును.

పాశుపతాదులు లింగధారులుగారు

దేవలకులు మంత్రదీక్షాన్వితములు - శైవపాశుపతాది శాసనధరులు
వారివారిక లింగవంతులై చూచి - వారివారిక లింగవంతులై కూడి.

—బసవపురాణము, ౨౨-వ పుట.

ఈ ద్విపదలు బసవేశ్వరుని యద్భోధమువలన: లింగధారణములేని పాశు
పతాదులుకూడ లింగధారులయి వీరశైవమునఁ జేరఁజొచ్చిరని చెప్పచున్నవి.

స్తతం పాశుపతం చైవ కాలాముఖ కపాలికే,
లింగాంగసంగహీనత్వా త్తచ్చిహ్యే నరకం స్తజేత్.

—వీరశైవాచారసంగ్రహము.

శ్లో. శైవా పాశుపతా వామా కాలాముఖమహావ్రతా,
అతిరిచ్యతి దేవేశి! ప్రాణలింగార్చనో బుధః.

—వీరాగమము.

పైశ్చోక్తములు పాశుపతులు, కాలాముఖులు, కపాలికులు లింగధారులు
గారనియు, అట్టివారికి విష్యుదగువాఁడు నరకము నందుననియు చెప్పచున్నవి.
ఇట్టి శ్లోకములు పెక్కులు గలవు.

తెలుఁగునాటి యారాధ్యులు వీరశైవులు గారు;

పూర్వకాలమున వీరు లింగధారులు గారు

ఈవిషయము తగవులకుఁ దానకమగు నని నే నెఱుఁగుచును. అయినను
నాకు వాస్తవముగాఁ దోచినదానిఁ దెలుపుచున్నాఁడను. ప్రాజ్ఞులు పరిశోధింపఁ
దగుదురు. తెలుఁగు దేశపువారగు పండిత త్రయము (శివలెంకమంచెనపండిత,

శ్రీరాజరాజేంద్ర, మల్లికార్జునపండితులు) లింగధారు లనుటకు బలవదాధారములు నాకు గానరాలేను. మల్లికార్జున పండితారాధ్యుల గ్రంథమున నెక్కడను లింగధారణాశ్రమంబు లేదుగదా! ఆంధ్రదేశమున నాకాలమునఁ గాలాముఖులు గూడఁ బలువు రుండిరి. నన్నిచోడని గురువయిన మల్లికార్జునుఁడు కాలాముఖ మతమువాఁడు. ఆతఁడుగూడ లింగధారి గాఁడు. కుమారసంభవము దెక్కడను లింగధారణాశ్రమంబు గానరాదు. వీరశైవులు గర్హించు వర్ణాశ్రమాచారవిధులు, వైదికకర్మలు వీరికి నమ్మతములు. మల్లికార్జునపండితారాధ్యులకు బ్రాహ్మణ్యముమీఁద నాస్థ గలదు. వర్ణాశ్రమధర్మవిబంధనముమీఁదఁ దాత్పర్యము గలదు. శివభక్తియందఁ దన్మయత్వమును గలదు. బసవేశ్వరుఁడు మహాశివభక్తుఁ డని యాయనయెడల సద్భక్తగౌరవమును, వైదికకర్మలను గర్హించి వర్ణాశ్రమాచారములను హుళిమాపుచున్నాఁడని యత్యప్తియుఁ గాంచినవాఁడై బసవేశ్వరుని దర్శించి వాదించుటకై పోవుచుండఁ ద్రోవలోఁ దన్మృతివార్త వివలపె ననియు, “భక్తిమీఁదినలపు బ్రాహ్మ్యంబుతోఁ బాత్తుఁ బాయలేను నేను బసవలింగ”యని యాతఁడు చెప్పెననియు బ్రతీతి గలదు. దీనిఁబట్టికూడ నాతఁడు బసవేశ్వరుని మతమువాఁడు కాఁడని స్పష్టముగా నెఱుంగనగును. లింగమునుధరించిన వీరమాహేశ్వరుఁడు (వీరశైవుఁడు) వర్ణాశ్రమధర్మములను, వైదిక కర్మములను నాచరింపరాదని కలదు. ఇట్లు విషయమే వీరశైవము. వీరశైవులు జంగములయిన (చరించునట్టి) శివలింగములేయని వీరశైవగ్రంథములు వలుకుచున్నవి. శివత్వమును బొందినవారు మరల వైదిక కర్మాచరణమునకుఁ బాల్పడరాదు. కర్ణాటదేశమునఁగల లింగాయతులు సరిగా నట్టివీరశైవసంప్రదాయమువారు. వారికి లింగధారణము గలదేకాని, యజ్ఞోపవీతాదులులేవు. వారు బ్రాహ్మణులవలె విశుద్ధమయిన సచాచారము గలవారే కాని, బ్రాహ్మణులతోఁ గాని, తదితరులతోఁ గాని సహభోజనము నొల్లరు. వారు బ్రాహ్మణాదివర్ణధర్మముల నభిమానింపరు. ఆంధ్రదేశపు టారాధ్యులు సంపూర్ణముగా బ్రాహ్మణధర్మములు గలవారు. తక్కిన బ్రాహ్మణులతో వీరు సహభోజనము గావించురు. బ్రాహ్మణ్యము నభిమానింతురు.

దశమశతాబ్ది కింకను బూర్వకాలముననుండి గొడదేశమున గోళకీమత మనుపేర గొప్పశైవాచార్యమతము ప్రఖ్యాతిగాంచెను. భావశంభు, సోమశంభు

ప్రభృతులు తస్మత్కాధిపాతృలు. సోమశంభువు తన పేర నొకపద్ధతిని రచించెను. శివలెంకమంచెపండితుఁ డీసోమశంభువు మనుమఁడట! ఈ పరంపరవారు 'కలచురిత్మౌపాలదీత్మౌగురువు' లని పలుచోట్ల బ్రస్తుతింపఁబడిరి. కలచురిత్మౌ పాలుఁడగు విజ్ఞులునకుఁగూడ వీరు గురువు లందుడుదురని నేను దలంచు చున్నాఁడను. విజ్ఞులునికాలమునఁ బశ్చిమ చాళుక్యరాజ్యమున నీ పరంపర వారు పలువురు శివాచార్యు లుండిరి. బసవపురాణము 220-వ పుటలో వారి పేర్లు చూడఁదగును. ఏతస్మత్ పరంపరవారు పేలకొలఁది మహానీయులు దక్షిణా పథమెల్ల వ్యాపించిరి; కేరళమునకుఁగూడ నరిగిరి; మతముల నెలకొల్పిరి. కృష్ణ లీలాశుకుని గురువగు నీశానశివాచార్యుఁడు కేరళమందండినవాఁడు. ఆయన చోళరాజగు రాజరాజచోళునకును గురువైయుండెను. ఈశానశివగురుదేవపద్ధతి యని యాతఁడు గొప్ప తంత్రగ్రంథము రచించెను. కేరళముననుండి విమాని శివ, ధర్మశివ, విశ్వేశ్వరశివాదులు తెలుఁగుదేశమునకుఁ జేరిరి. విశ్వేశ్వర శివాచార్యుఁడు కాకతీయగణపతి చక్రవర్తికి శివదీత్మగురుఁడై, తండ్రియై (దీత్మ నొనఁగుటచేతనా?) యాంధ్రదేశమునఁ గృష్ణాతీరమున మందరగ్రామమున గొప్పమతము నెలకొల్పెను. తా నందు నెలకొనెను.

శ్రీ చోళేశ్వర మాలవక్షితిపతి రాజచూడామణి
యచ్చిష్య కిమతః పరం గణపతి త్తోనేపతి ర్యత్పుత్రః,
నస్య త్క-స్య ముదే న దేశికవర శ్చైవాగమాభోనిధి
శ్రీవిశ్వేశ్వరదేశికః కలచురిత్మౌపాలదీత్మగురుః.

త్వంగత్పింగ జటాకిరీట ముదయస్మేరార విదూననం
ముక్తాకుంఠిలమండితాంసనిఖరం హారై ర్మనోహరిణమ్,
విద్యామంటపవర్ధినం గణపతిత్మౌపాల దీత్మగురుం
శ్రీవిశ్వేశ్వరశంభు మీక్షితవతాం తే చక్షుషీచక్షుషీ.

—చుల్కాపురకావనము.

శాశ్వతము, పాన్నగ్రామము, మంద్రకూటము, మా నేపల్లి, ఊటుపల్లి, చంద్రనల్లి, కంభంపల్లి, ఆనందపురము, కొమ్మూరు, శ్రీశైలము, వెల్లూరు, ఉత్తరసోమశిల, మొదలగు గ్రామములందు శివాలయములును, మతములను నీతఁడు నొకొక్కచో నెలకొల్పెను.

వీరి షరంషరవారికి తెల్లదేశమున కృష్ణదేవరాయల తర్వాతికాలము దాడఁ
 గూడఁ బలుపురు ప్రఖ్యాతులై యుండిరి. శ్రీనాథునిచే నోడింపఁబడినదియు
 డీ షరంషరవారికి సంబంధించినవాడే. నేఁ డద్వైతమతాచార్యపీఠము
 లుగానున్న విరూపాక్ష, పుష్పగిరిపీఠము లానాఁడు వీరు నెలకొల్పిన శైవమత
 ములే. పెదకల్లేపల్లిలో శివాలయము నీసంప్రదాయమువాఁడును, బుష్పగిరిమఠాధి
 పతియు నగు సోమశివాచార్యుడే కాకతీయసత్తాపరుడని పాలనమున క్రి. శ.
 ౧౫౨౨నాఁడు కట్టించెను. ఆయనవిగ్రహముగూడ నక్కడఁగలదు. పెక్కుగ్రామ
 ములందు వారిధర్మప్రతిష్ఠలు గలవు. కృష్ణరాయల కాలమున నున్నవారును,
 ముక్కుతిమ్మనాదులకు గురువులు నగు సఘోరశివాచార్యదక్షిణామూర్తి శివా
 చార్యులు, వీరి సంప్రదాయమువారే. సూత్రభాష్యకారుఁడు, శ్రీకంఠశివాచా
 ర్యుఁడుగూడ నీషరంషరలోనివాడే యగుననుకొందును. వీరి యద్వైతముచేతనే
 కాఁబోలును బ్రతాపరుడనికాలమున నాంధ్రదేశశివాలయములలోఁ బెక్కింటఁ
 దమ్మల్లు తొలఁగింపఁబడి, వెలనాటివాఁడు పూజరులుగా నిలుపఁబడిరి. ఈశాన
 శివా ఘోరశివాదులు రచించిన దీక్షాప్రతిష్ఠానిబంధనముల ననుసరించియే నేఁ
 డాంధ్రదేశ శివాలయములలో నుత్సవాదులు నడిపింపఁబడుచున్న వని నేఁ
 దలఁచుచున్నాఁడను. శైవాగమసమ్మతమయిన వైదికప్రక్రియచేతనే యారా
 ధ్య లాయుత్సవాదుల నేడును నడపుచున్నారు. ఆంధ్రారాధ్య సంప్రదాయము
 పూర్వకాలమున నీశివాచార్య షరంషరవారి సంప్రదాయముగానే యుండెనని
 నేను దలఁచుచున్నాఁడను. పెక్కువిధములఁ జూడఁగా నాంధ్రారాధ్యసంప్ర
 దాయ మిట్టిదిగాఁ గానవచ్చుచున్నను, లింగధారణము, కరపీఠార్చనము, షట్
 స్థలవివేకము మొదలగునవి వీరశైవసంప్రదాయోద్భూతములు గొన్నిగూడఁ
 గలసియుండుటచే వీరును వీరశైవులేమో యనియు సంశయము గల్గును. వీరశైవు
 లకు ముఖ్యమున వైదికకర్మత్యాగము, కులశ్రమాచారత్యాగము, అన్య
 దేవతారాధనత్యాగము మొదలగు వీరప్రతిష్ఠలు వీరికి లేకుండుట యట్టిసంశ
 యమునకుఁ బ్రబలబాధకముగాను నున్నది. ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలో
 ౧౧౨౫౧౨ అని సంఖ్యగల ప్రాచీనతాళపత్రగ్రంథమున గోదావరీతీరమున
 నొకస్వామిలవాఁడు ప్రాచీనగ్రంథములను శైవసంప్రదాయములను జక్కఁగాఁ
 బరిశోధించి, యక్కడ బ్రహ్మబులకు వ్రాసిన పత్రిక యొకటి గలదు. అది

యిప్పటి కిన్నూ తేండ్ల క్రిందట న్రాయబడినదై యుండును. అనాటికి రెండు నందలయేండ్లకుఁ బూర్వము ఆంధ్రదేశమువారు ౩౩ కుటుంబములవారు బ్రహ్మణులు శ్రీశైలమున కేగి యక్కడ లింగధారణదీక్ష గొనిరనియు, కొందఱు అక్కడనే వీరశైవులైయుండిరనియు, గోదావరి వైదికధర్మముతో లింగధారణ మునుగూడఁ నాంధ్రదేశవండుఁబాటించుచుండిరనియు నందుఁ గలదు. ఇది వాస్తవమేమోఁగి శోధింపవలసియున్నది. ప్రాచీనాంధ్రారాధ్యసంప్రదాయగ్రంథములలో లింగధారణాదివిషయములు గానరాకుండుటచేతను, నాంధ్రారాధ్యులలోనిప్పటికిఁ గొన్ని కుటుంబములవారు లింగధారణము లేకయే యుండుటచేతను మీఁదివిషయము విశ్వాస్యమే యగునని నేఁ దలంచుచుచున్నాఁడను.

క్రీ. శ. ౧౩౫౦ నుండి ౧౪౫౦ దాక నుప్రఖ్యాతులుగానున్న కొండ పీఠిరెడ్లు, తన్మంత్రులు శైవమతాభినివిష్టులుగా నుండిరి. వారికిని వారిమంత్రి యగు మామిడి ప్రెగ్గడయ్యకును శంకరాచార్యులనువారు గురువులుగా నుండిరి. ఆశంకరాచార్యులకే పెడకోమటి వేమారెడ్డి పినపాడనుగ్రామము నగ్రహారముగా నొనఁగెను. దానికి శాసనము గలదు. తెనాలిదగ్గఱ బినపాటిలో నేఁడశంకరాచార్యులవారి వంశమువారు మృత్యుంజయారాధ్యులు గలరు. వీరిది యుద్భటారాధ్యవంశమట! కాని వీరికి లింగధారణము లేదు. బహుకాలముననుండి నుప్రఖ్యాతమయియున్న యీవంశమువారు లింగధారులు గాకుండుట వింతగాదా! మఱియు, నాంధ్రదేశపు చారాధ్యుల కుటుంబములలో మిక్కిలి గౌరవము గడించినవారు లింగధారణము లేనివారినకు గోందావరి గలరు. గోదావరీ మండలమున నయ్యగారివారని యారాధ్యులు గలరు.* వారికిని లింగధారణములేదు. ఉద్యట్టుఁడు భోజునకు దీక్షాగురువని పండితారాధ్యచరిత్రమునను, నుద్భటచరిత్రమునను గలదు. భోజుఁడు రచించిన శైవతంత్రము తత్త్వప్రకాశము నేఁడు సుముద్రితమైయున్నది. అందు నేటి యారాధ్యసంప్రదాయవిషయము లేవియుఁ గానరావు. గోళకీమతసంప్రదాయమువారు తమ గ్రంథములందు భోజునిగ్రంథములను బ్రమాణముగాఁ గొనియున్నారు. ఉద్యట్టుఁ డిభోజునకు

* వీ రార్యులనియోగముగాని యారాధ్యులు గారని కొందఱునుచున్నారు. “మానిమంచి తిమ్మకర్నాడుల గురువైన దేవులూరి లింగవారాధ్యుని శిష్యులందులు ‘అయ్యగారు’ అనుటనే నాయన రంప్రతివా రయ్యగారివారై వారు” అని బ్రహ్మశ్రీ నమశకుటి వీరరాజుపంతులుగారు వాసిరి. రక్కాక్షిప్రభారతి చూడు.

గురువేయగునేని యాతఁడు నేటి యాధారాధ్యసంప్రదాయమువాఁడు గానేరడు. ఆ యుద్భటునివంశమువారగు నాంధ్రారాధ్యులుగూడ భోజగ్రంథ, గోళకీమతాచార్యకృతగ్రంథోపదిష్టమగు వైదికశైవసంప్రదాయమువారే యగుదురు. బసవేశ్వరునికాలముననుండి యాంధ్రదేశారాధ్యులు వీరశైవులై లింగభారులై యుండురేని కర్ణాటదేశమునఁజాలె పిరికిని మతములు, గురువరంపరలును నుండెడివి. ఆంధ్రదేశమున గోళకీమతసంప్రదాయమువారి మతములే యుండెడివిగాని, నేటి యాంధ్రారాధ్యసంప్రదాయమువారిమతము లెన్నఁడు నున్నట్లు దెలియరావు. పండితత్రయోద్భూతారాధ్య వేమనారాధ్యాది వంశపరంపరలవారాభిజాత్యముగలవారారాధ్యవంశములవారు పలువురు వెలయుచున్నను, లింగధారణాదిదీక్షలుగొనుటలో గురువంశములు, శిష్యవంశములు నను భేదము లేక వీరిలో నెల్లరును సమానసమ్మానమునే పడయుచున్నారు. బహుకాలమున నుండియు నిట్టి సంప్రదాయమే సాగుచున్నచో నిష్పడు లేకున్నను బూర్వకాలముననేని యట్టిమతము లుండకపోవునా యని సంశయము.

దహనసంస్కారము నేఁజాంధ్రారాధ్యసంప్రదాయమున లేదు. కాని తానన్మాత్రమున వీరు వీరశైవులనఁగాదు. ఇటీవల వీరు లింగధారణముతోపాలు ఖననసంస్కారమునుగూడ పరిగ్రహించియుండవచ్చును. గోళకీమతసంప్రదాయమువారుగూడ నుత్తములైన శివదీక్షితులకు నాశౌచముగాని, శ్రాద్ధాదికముగాని యక్కఱలేదనిరి. 'నిర్వాణదీక్షి. తానాంతు సూతకం నైవవిద్యతే'—'దీక్షి. తానాంచ శైవానాం శ్రాద్ధం స్యాచ్ఛ్చైవమేవహి, ననైదికం. కృతం శైవం శివలోకం న గచ్ఛతి.'—ఆశౌచవిషయక, అఘోరశివాచార్యుఁడు.

ఆంధ్రారాధ్యసంప్రదాయమువారి దీక్షపేరు చిన్మయదీక్ష. వీరశైవుల దీక్షపేరు త్తరదీక్ష. రెండు సంప్రదాయములు వేరునుట కిదియు నొక తార్కాణ. కృష్ణదేవరాయలకుఁ బూర్వకాలమున నాంధ్రదేశమున నారాధ్యబ్రాహ్మణులు లింగభారులు యుండిరనుటకుఁ బ్రబలాధారములు గలవేమో యింకను బరిశోధింపవలసి యున్నది.

వీరశైవము బసవేశ్వరాచ్యుపజ్జమే

లింగధారణమును జైష్ణవశైవములు గొన్ని యాగమములలోనివిగాను, బుర్రాణములలోనివిగాను నిటీవలి వీరశైవగ్రంథములందుఁ గలవు. ఆశ్లేకములే కాక కొన్ని యాయాగమములుగూడ వీరశైవమతము వెలసిన కాలమునను, నటుశర్వాధికాలమునను నేర్పడినవని నేను దలఁచుచున్నాఁడను. వీరశైవసిద్ధాంతమును దెలుపు నాగమము వీరాగమమని యొకటి గలదు. అది యిట్టిదే

ఏ లనగా సందఁ బెక్కుచోట నాల్గుశైవమతములు పేర్కొనఁబడినవి. నల్గురు శైవచార్యులు పేర్కొనఁబడిరి.

శ్లో. రేవణో మరుసిద్ధేశో రామదేవో మునీశ్వరః,
పండితారాధ్య ఇత్యేతే చతుర్మునీశ్వరాః.

ఇందు నాల్గవవాడగు పండితారాధ్యుఁడు శివలెంకమఁచెనపండితుఁ డయినను, శ్రీశైవపండితుఁడయినను, మల్లికార్జునపండితుఁ డయినను బసవేశ్వరుని కించుమించుగా నమకాలమువాఁడే యగును. తక్కినవారుగూడ బసవేశ్వరునివాటివాఁడే. ఈయాగమమున వీరశైవసంప్రదాయములెల్ల వివరింపఁబడినవి. ఇది పురాతనగ్రంథ మనుట నే నంగీకరింపఁజాలనయ్యెదను. మఱియు రేణుక (రేవణ) సిద్ధరచితము సిద్ధాంతశిఖామణియు, మాయిదేవరిచితము శివానుభవ సూత్ర (విశేషార్థస్తకాశన) మును, పద్మరసుదీక్షాబోధయు, నీలకంఠచార్యుని స్త్రీయాసారమును గలవు. వీరశైవసిద్ధాంతమును నిరూపించు గ్రంథములలో మూలభూతము లివి. ఈ గ్రంథముల రచించినవారు బసవేశ్వరుని కాలమువారును, దర్వాతికాలమువారును నగుట విస్పష్టవిషయము. బసవపురాణమునుబట్టి, అబ్బూరుశాసనమునుబట్టి యీమతము శ్రీ. శ. ౧౧70 ప్రాంతమున నేర్పడినదిగానే తెలియనగుచున్నది. ప్రాచీనాగమగ్రంథములందక్కడక్కడ వీరశైవసిద్ధాంతానుకూలములగు శ్లోకములు గొన్నియున్నను, వానినెల్ల నుద్ధరించి కులూచార నియమములనుద్రొంచి వీరశైవమని క్రొత్తసిద్ధాంతము నెలకొల్పినవారు మాత్రము బసవేశ్వరాదులే యనుటకు సంశయింపఁబనిలేదు. ఈయర్థమునకు సాధకములయిన విషయములు పెక్కులు బసవపురాణమునఁగూడఁ గలవు.

వీరశైవము

వీరశైవులు “శివలింగం కరాద్యంగే వీరశైవస్తు ధారయేత్” అను విధిచొప్పున లింగధారణము చేయుదురు. ధరించిన యాలింగమునకు బ్రాణలింగమనియు, నిష్ఠలింగమనియుఁ బేరు. అది లోపించెనేని గండగస్త్రైఋనేనేకొని చనిపోనలసినదే కాని వారు జీవించియుండరాదు.

ప్రాణలింగవ్రతే లుప్తే ప్రాయశ్చిత్తం న విద్యతే,
ప్రాణత్యాగాత్పరం తస్మా త్సావధానేన ధారయేత్.
ప్రాణలింగేచ విచ్ఛిన్నే లింగే ప్రాణాః పరిత్యజేత్,
స్తబ్ధిక్షాం ప్రాప్యతిష్ఠే ద్రారవం నరకం వ్రజేత్.

సిద్ధాంతశిఖామణిలోఁ బ్రాణలింగమనఁగా సంతర్లింగమనియు, నిష్ఠలింగమనఁగా బాహ్యలింగమనియు, కరపితార్చన ముత్తమమనియుఁ గలదు. ‘ఇష్టలింగ

మిదంస్థూలం యద్బాహ్యేధార్యతేనదా, ప్రాణలింగంతు తత్ సూక్ష్మం యదంత
 రాబ్ధిననామయమ్. బాహ్యసీతార్చనా దే త త్కరపీతార్చనం వరమ్.

వీరశైవ మద్వైతసిద్ధాంతము ననుసరించును.

శివేననమా సంబంధా చ్ఛైవమి త్యాద్యతం బుద్ధైః,
 ఉభయో స్సంపుటిభావా ద్వీరశైవ మితిస్మృతమ్.
 ఏ శబ్దే నోచ్యతే విద్యా శివజీవైక్య బోధికా,
 తస్యాం రమంతే యే శైవా వీరశైవా స్తు తే స్మృతాః.
 న్యాయం లింగాంగసంబంధీ శివ ఏన నచావరః.

ఇట్లు చెప్పియు సిద్ధాంతశిఖామణికారుఁ డద్వైతమతమును గర్హించెను.
 అద్వైతమనుఁ జేరినచో బాహ్యలింగార్చనము మానివేయు టగును గాన యా
 మతము పనికిరాదనెను. సర్వాద్వైతమని, యీశ్వరాద్వైతమని భేదముఁ జెప్పి
 యీశ్వరాద్వైతమే తగును కాని సర్వాద్వైతము తగదనెను. మల్లికార్జున
 పండితారాధ్యుఁడుగూడ నీయద్వైతభేదముఁ జెప్పెను.

వీరశైవులు జాతిభేదము పాటింపరాదు.

శ్లో. ఏకపీఠం జగత్సర్వ మేక మాకాశమాలయమ్,
 ఏకతోయం నదా పీత్వా జాతిభేదం నకారయోత్.

అమరంగ నటుగాక యభిలమర్జ్యులకు-సమముధాతువులును సమముసింహములు
 సమము సూతకములు సమము జన్మములు-సమము నిద్రాహార సంగ కృత్యములు
 సమము మోహభయాభిషంగలోభములు-సమమింద్రియవిషయసముదాయము
 సమములీభూతపంచకములు నవయ-వములును సుఖదుఃఖవాసనల్ సమములును
 లదిగాక ధరయేక మఖిలజీవులకు-తుద నాకనంబు పొత్తు సమ స్తమునకు
 తోయమొక్కటి జగత్తునకుఁ బ్రాప్తింప-నైయుండు గులభేద మైనలాగెట్లు.

* * * * *

సద్రత్తి బ్రహ్మణత్వత్రియ వైశ్య-శూద్రకులీను లంచును బట్కెడిపు
 ఎక్కడ వారికి నేతెంచె గులము-టక్కరు లాడుమాటలుగాక యనిన.

—దీక్షాబోధము.

ఇట్లు వీరు జాతిభేదమును గర్హించి యాకాలమున ననేకుల లింగధారు
 లఁగాఁజేసి వారిన్లొర నొక్కపొత్తునకుఁ దెచ్చి తమ మతమున కభ్యుచ్చయ
 మును గూర్చుకొనఁగల్గిరి. కాలక్రమమునఁగూడ నాపూర్ణియల్లసాగుచుండఁ
 గల్గెనేని యాంధ్రకర్ణాటదేశములందు జాతిభేదము సమసిపోయి కూడ నుండ
 వచ్చును. కాని దాని బ్రబలముగాఁ బ్రతిఘటించిన యద్వైతాది మతముల

యధికవ్యాప్తిచే, నానాజాతులనుండి క్రొత్తక్రొత్తవారు నాటనాట వీరశైవులగుచుండుటగాని తన్మూలమున జాతిభేదములు సమయుటగాని సందర్భింపదయ్యెను. తర్వాతికాలమున నక్కడక్కడఁ గొందఱుకొందఱు కొలఁదికొలఁది గామాత్రమే వీరశైవదీక్షగాని యానంఘమునఁ జేరిరి. దానిచే బసవేశ్వరాదుల కాలమున వేర్పడి యేర్పడిన శైవదీక్షితుల వంశవరంపరలును దర్వాదివారు కొలఁదిమందియు మాత్రమే కూడి నేడు లింగాయతులనుపేరఁ బ్రత్యేక సంఘమై వెలయుచున్నారు.

ఇటీవలికాలమున నా మతమునఁ గ్రొత్తగాఁ జేరినవా రంతగా లేక పోవుటచే జాతిభేదమును బాటింపరాదను సిద్ధాంతమును స్థాపింపఁబూనిన యానంఘమే సంకుచితమై తాను నొకజాతియై తనకు ముందున్న జాతులకంటె నింక నొక్కజాతిని పెచ్చింపఁగల్గెనేకాని జాతిభేదమును సమయింపఁజాలదయ్యెను.

వీరశైవమతస్వరూపము, వీరాగమము, వీరశైవాచారసంగ్రహము మొదలగు గ్రంథములందుఁ గానవచ్చును. బసవేశ్వరుని సమకాలమువాడగు కెరెయనద్వారసు రచించిన వీరశైవదీక్షాబోధలోఁ బ్రధానవిషయములెల్లఁ జక్కఁగా స్పష్టపఱుపఁబడి యున్నవి. పిడుపర్తి సోమనాథుని తెలుఁగుదీక్షాబోధను జదివి వీరశైవమతస్వరూపమును జక్కఁగాఁ నెలిసికొనవచ్చును.

శి వ క వు లు

వీరశైవులలోఁ గవీశ్వరులగువారు శివునిమీఁదను దద్భక్తుల మీఁదను దక్క నితరులగు భవులమీఁద నెప్పుడును గృతులఁ జెప్పెడివారుగారు. కావున వారికి శివకవు లని పేరు గల్గెను. కర్ణాటాంధ్రగ్రంథములలో శివకవుల ప్రశంస పెక్కుచోట్లఁ గలదు. శివకవులు భవికవుల గర్హించిరి. కవిత్వలోఁగూడ వారు వేఱుమతమువారయిరి.

ఐనను లోకహితార్థంబు గాఁగ-నానేర్చు కొలఁది వర్ణన నేయువాడ నవరనరసికత భువి బేర్కొన్న-శివకవి ప్రవరుల చిత్తంబు లలర.

నిప్పాట నితరులఁ జెప్పెడిదేమి-తప్పులు దారులుఁ దడఁబడఁబలికి వెలిసిన చదువులు వీటిఁబో రిత్త-పాలిసిపోయిరి దమపురులు దూలఁగను

మృదుమహత్త్వముగానమినిబొంకులనఁగఁ-బడుఁగవయః కిం నశశ్యన్తి'యనుట
యనుచుఁగొకపుఁగీటు నఁ బుచ్చి పేర్చి-.....

—బసవపురాణము.

సోమనాథుఁడు బసవఁడతారాధ్యచరిత్రములందును, అనుభవసార.
మందును, శివకవులను స్తుతించినే కాని యాంధ్రకవితాగురుఁడనఁబడిన నన్నయ
మొదలగు నితరకవులను వేరిని స్తుతింపలేదు.

శివకవుల గ్రంథములు

మల్లికార్జున ఁండితారాధ్యుని శివతత్త్వసారమును, నన్నిచోడనికుమార
సంభవమును, మనసోమనాథుని కృతులును, నిష్పడు మన కుపలబ్ధము లయిన
శివకవుల గ్రంథములలోఁ బ్రాచీనములు. మల్లికార్జునఁడతని కృతులు మఱి
కొన్ని దొరకివలసియున్నవి. మల్లికార్జునఁడతనికంటెఁ బూర్వుఁడు శ్రీహరి
ఁండితుఁడుగూడఁ గవియట! ఆయన బెజవాడలో నుండినవాఁడు. ఆయన
తెలుఁగుకృతు లేమేని రచియించినేమో యెఱుఁగరాదు. ఁండితారాధ్యచరిత్రలో
నీక్రిందిగ్రంథములు పేర్కొనఁబడినవి.

అంచితబాణగద్యాక్షరగద్య-ఁచగద్యార్థములు వఱుగఁగఁడంబ
రంబు వర్ణాడంబరంబు వ్యాసాష్ట-కంబును శ్రీసీలకంఠ స్తవంబు
శ్రీహరిద్రవచంబు శారభంబును మ-యూర స్తవము హలాయుధ-మనామయము
మలహాణమును మహిమం బను స్తవము మలయరాజీయంబు హానిదండకము
స్తుతిమూలమగు మహాస్తోత్ర సూత్రములు-శతకంబు శివతత్త్వసారంబు దీప
కలిక మహానాటకము నుదాహరణ-ములు రుద్రమహిమయు ముక్తకావళులు
గీతసూక్తములు భృంగి స్తవంబులు పు-గాతనముని ముఖ్యరచితాష్టకములు
హరలీల—

* * * *

ఆనందగీతంబు లర్థిఁ బాడుచు శి-వానందలీలల నలరి యాడుచును
శంకరగీతముల్ సరవి-బాడుచును-శంకరలీలల జతుల కాడుచును
బరమశివానందభరితమై మఱియు-హరగణాగ్రము లున్న యవసరంబునను

* * * *

మదినుబ్బి సంసారమాయూన్తవంబు-పదములు దుష్కృతపదముల్. స్రభాత
పదములు వర్ణతపదము లానంద-పదములు శంకర-పదముల్ సేవాళి
పదములు వాలేశుపదములు గొబ్బి-పదములు వెన్నెలపదములు సెజ్జ
వర్ణన మఱి గణవర్ణనపదము-లర్ణ వఘోపణ ఘూర్ణిల్లుచుండఁ
బాడుచు నాడుచుఁ బరమహర్ష మున-.....

—పండితారాధ్యచరిత్రము.

పయినానిలోఁ బెక్కులు సంస్కృత గ్రంథములు. శివతత్త్వసారము
తెల్లుకృతి. శతకము, దీపకళిక మొదలుగునవికూడఁ దెల్లుకృతులు గావచ్చును.
అనందగీతములు, శంకరగీతములు, తుష్కృతపదములు, స్రభాతపదములు మొద
లగు గేయరచనలుగూడ తెల్లువే. కాని యవి మన కిష్టమగు దుర్లభములుగా
నున్నవి. దీనినిబట్టిచూడఁగా సీశివకవుల తెల్లుగుకృతులు పద్యరచనము గలవి
నల్లి కార్జునపండితారాధ్యుని కాలమునకంటఁ బూర్వము లేవేమో యని సంశ
యము కలుగుచున్నది. ఉన్నచో సోమనాథుఁడు పేర్కొనియుండును గదా!
శివకవుల రచనారీతులను బరిశోధింపఁగా వీరిగ్రంథములకును, నన్ని యాదు లగు
(భవి) కవులగ్రంథములకును బెక్కుభేదములు గానవచ్చుచున్నవి. అవి ముందు
వివరింతును:

జానుఁజనుఁగు

శివకవులు పలువురు జానుఁజెనుఁగును బ్రశంసించిరి :

చ. సరళముగాఁగ భావములు జానుఁజెనుఁగున నింపు పెంపుతోఁ
విరిగొన నర్థనల్ ఫణితి వేర్కొన నర్థము లొత్తగిల్ల బు.
ధురముగఁ బ్రాణముల్. మధుమృదుత్వరసంబునఁ గండళింప న
క్షరములు సూక్తు లాఝ్యలకుఁ గర్ణరసాయనలీలఁ గ్రూరగాఁ.

—నన్ని నోడఁడు.

ఉరుతరగద్య పద్యోక్తులకంటఁ-సరసమై పరగిన జానుఁచెనుఁగు
చర్చింపఁగా నర్థసామాన్యమగుటఁ-గూర్చెద ద్విపదలు గోర్కిదైవాఱుఁ

—బనవపురాణము.

.....ఒప్పుదు ద్విపద. కావ్యోక్తి నావలదు
అరూఢ గద్యపద్యది ప్రబంధ-పూరితసంస్కృత భూయిష్ఠరచన

సూనుగా సర్వసామాన్యంబు గామి-జానుఁదెనుఁగు విశేషము వ్రసన్నతకు
—పండితారాధ్యచరిత్రము.

సోమనాథుఁడే జానుఁదెనుఁ గనఁగా నిట్టిదని వృషాధిపశతకమునఁ జెప్పినాఁడు :

చ. బలుపాదతోలునీరయును బాఁసరుల్ గిలుపారుకన్ను వె
న్నెల తల నేఁదుఁ గుత్తుకయు నిండినవేలుపుటెఱు వల్గుపూ
నలు గలతేని లెంక వని జానుఁదెనుఁగున విన్నవించెదన్
నలపు మదిన్ దలిర్ప బనవా బనవా బనవా వృషాధిపా !

అకాలమున నీజానుఁదెనుఁగు మిక్కిలి వ్రసన్నమై సర్వసామాన్యమై
యుండెను. తర్వాతి మన కవీశ్వరులు సంస్కృతప్రాయమైన రచనను దెలుఁగునఁ
జొప్పించి జానుఁదెనుఁగును సన్నగిలఁజేసిరి. ఇటీవలి తెలుఁగురచనలలో నెక్కువ
రుచ్యములయిన నానుళ్లును బలుకుబళ్లును మిక్కిలి తక్కువ కాఁ జొచ్చెను.
సోమనాథుని గ్రంథములలోను, నన్నిచోడని గ్రంథములోను మన కిపుడర్థముగాని
జానుఁదెనుఁగుఁబలుకు లనేకము లున్నవి. సంస్కృతప్రాయమగు రచనలకు
మన మలవడుటయు, దేసితెలుఁగురచనలఁ ద్రోసిపుచ్చుటయు నిట్లగుటకుఁ గార
ణములు. ఈవిషయము నించుక వివరింతును.

దేశి రచన

తెలుఁగునకుఁ దోడిభాషయగు ద్రవిడభాషలో దేశిరచన లెక్కువగా
నెక్కున్నవి. ద్రవిడదేశీయులగు జైనులయు, శైవులయు, వైష్ణవులయు దేశిచరి
త్రములు ద్రవిడభాషాసహజములగు దేశివృత్తములలో సంస్కృత సంస్క
మంతగా లేని ద్రవిడదేశిభాషలో రచితములై వెలసియున్నవి. కర్ణాటకమున
సంతగా నట్టిరచనములు లేవుగాని తెలుఁగునకంటఁ గొంత హెచ్చుగా నున్న
వనవచ్చును. అవికాలమునఁ దెలుఁగు గ్రంథములు ప్రాయశముగా సంస్కృత
భాషలోనున్న పురాణాద్యార్యగ్రంథముల కనువాదములుగానే వెలయుటచే
నాంధ్రసహజములయిన దేశిరచనముల కాదరువు సన్నగిల్లెను. మన పూర్వులు
పౌరాణికములయిన యార్యకథలమీఁదను, సంస్కృతచ్ఛందస్సుమీఁదను, సం
స్కృత ప్రాయమయిన తత్సమభాషమీఁదను సభిమానముగలవారయి దేశీయేతి
వృత్తములను, దేశీయచ్ఛందస్సులను, దేశిభాషను జదుకఁద్రొక్కిరి. నేడు మనము

స్త్రీపామరాదుల గేయరచనములని యనాదరమునఁ జూచు పదరచనముల వరుసలే ద్రవిడభాషలోని ప్రాథకావ్యములందలి వృత్తములుగా నెలకొన్నవి. తరువాత, ద్విపద, రగడ, అక్కర, గీతి, నీనము, మొదలగు పరిమితజాతులే దేశిచ్ఛందోజనితములు మన గ్రంథములు దాదృతములయ్యెను. ఈ దోషముచే మన తెలుఁగు ప్రబంధములు దాంధ్రతాముద్ర యంతగాఁ గానరాకున్నది. కొంతనఱకాంధ్రతాముద్ర నచ్చొత్తి ప్రబంధముల రచించినవారిలో నగ్రగణ్యుఁ డీ సోమనాథకవియే. ఈతఁడు దేశీయకథలను దేశిచ్ఛందోజనితమగు ద్విపదమున దేసితెను. గుబాసలో రచించినవా డగుటచే నీతనికవితలో నాంధ్రతాముద్ర నక్కఱగా నుక్తకొనెను. ఈతఁడు తన కవితారచనము నిట్లు ప్రశంసించుకొన్నాఁడు.

.....నత్కృతియన నూత్న సంగతి దనరఁ
దొమ్మిదిరసములు దొలఁకాడ వాని-యిమ్మడి వర్ణన లెనఁగఁ దద్ ద్విగుణ
మగు నలంకారంబు లనలార వాని-ద్విగుణార్థభావనల్ దీటుకొనంగఁ
దేటతెనుంగున ద్విపదరచింతుఁ-బాటిగాఁ దత్కథాప్రౌఢి యెట్లనిన :
జాతులు మూత్రాను సఁధానగణ వి-నీతులు గాన 'యని యతగణై'ర [గాన
నియును 'బ్రాసోవా'యనియు 'యతిర్వా'య-నియు జెన్న ఛందోవినిహితోక్త
ప్రాసమైనను యతిపై వడియైన-దేసిగా నిలిపి యాదిప్రాసనియతి
దప్పకుండఁగ ద్విపదలు రచియింతు-నొప్పుదు ద్విపదకావ్యోక్తి నావలదా.
ఆయాఁ గద్యపద్యాది ప్రబంధ-పూరిత సంస్కృతభూయిష్ఠరచన
మానుగా నర్వసామాన్యంబు గామిఁ-జానుఁ దెనుఁగు విశేషము న్రసన్నతకు.

అట్లునుగాక కావ్యము వ్రాధిపేర్చి-నెట్లన రచియింప నేర్చినఁజాలు
నుపమింప గద్యపద్యోదాత్త కృతులు-ద్విపదలు సమమ భావింప నెట్లనిన.

నరళతనరణి న్రసన్నతచెన్ను-పరిణతగణపదపద్ధతి శబ్ద
శుద్ధి ప్రయోగప్రసిద్ధి గళాస-మృద్ధి నానుడి వడి మితి యతి యర్థ
పుష్టివైజము రసపుష్టి విహిత-సృష్టి విశేష్య విశేషణశ్లేష
సౌలపు గుమారత పెంపు మాధుర్య-మింపు మృదుత్వంబు గుంపోజ నదుపు
యమకంబు గమకంబు యతిగతి గార-కము ఛారకము గ్రియ గాంతి విశ్రాంతి
రంగుబెడంగు మెఱుంగు సమాన-సంగతి యక్షరశయ్య సంఘటన

నిపుణత రసికత నెఱి ననూసార్థ-ముఁనూన మనధాన ముత్సేహ లక్ష్య
 లక్షణస్యక్తి యలంకార యుక్తి-దక్షతనుమతి విచక్షతయనిన
 జాతుల రచనాప్రణేతులఁగావ్య-నీతుల రీతుల నేతు లుట్టంగ
 వరకవుల్ గొనియాడ వర్ణన కెక్క-ధగఁజెప్ప కృత్యియ యుద్యత్కృతిగాక
 జల్లి పూరక మఁశబ్ద మక్రమము-వొల్లు వ్యుత్క్రియ జడ్డు వొం దనంఘటన
 కాకు వ్యర్థం బనంగతి విరసంబు-పైకల్య మత్యుక్తి వైరిఁదంబు
 తలవిను షనమగ్రత శిథిలబంధ-ములుదబధంబు గ్రామ్యుక్తి గంటకము
 ద్రాభ ఛందోవిరుద్ధం బాదియగు న-లాభస్తలాపోక్తి లాఘవం బనక
 వసిగూర్చుకృతులు నా వడ్లును బెరుగు-చినుకుచందము బిలిబిలికృతుల్ గృతులె
 అటుగాన యభివినతానందితోక్తి-పటుగద్యఁద్యస్త బంధసామ్యముగ
 కావ్యకళాప్రేరేఁ గల్పింతు ద్విఁద-కావ్యంబు భావ్యంబుగాఁగ నట్లయ్యు
 నవికలవేదవేదా తేనిహాన-వివిధాగమపురాణవిహితసూక్తముల
 నిదమితమనుచోట నిమియ ప్రామాణ్య-ఁదములు గాఁగ ద్విఁదలు సంధితు
 సాత్తనరత్నంబు చుట్టును బసిఁడి-గట్టిన భావన నెట్టణఁ దెనుగు
 సంధిసూర్యారసంఘటనముల-బంధురచ్ఛందోనిబద్ధముల్ గాఁగ
 వేదసూక్తములకు వెరవైనమాట-లాదటఁ గన్పింతు నది జల్లి యనక
 వలనెఱింగియు వేదవాక్యంబు ద్విఁద-కొలఁదినే ఁలుకుటకును మది మెచ్చి
 కేలిముద్రిక దత్తకీలన నేయు-చో లేకమైనవచ్చునె రత్న మొత్త
 సాత్తనరత్నంబు చుట్టునుబసిఁడి-గట్టుట యతివివేకం బిట్లయ్యయ్య
 దేసిగా వచియింతు ద్విఁదకు వల్ల-బ్రాసంబులును బొందుపడఁగఁ దానలయు
 ననుచు దదీయసూక్తాక్షరఁక్తి-జెనకకయిఁతోప్ప జెప్పనేయనుచు
 నన్నుతిఁజేయుచు నత్కపు లలరఁ-దిన్ననిసూక్తుల ద్విఁద రచింతు
 నదియునుగా కైహికాముష్మికద్విఁద హేతువపుట ద్విఁదనాఁగఁబరగు
 ద్విఁదాంబురుహముల ధృతి బనవేశు-ద్విఁదాంబురుహము లప్రిప్రీతిఁ బూస్తు
 —పండితారాధ్య చరిత్రము

తనగ్రంథములు సుగ్రహములుగా నుండవలెనని యీతఁడు తలంచెను.
 సంస్కృతభాషలో ననుష్టుప్ సులుపుగా రచింపఁదగినదై, యక్షరభాషా.

శ్యము లేమిచే నులుపుగాఁ జదువఁదగినదై, యన్వయక్షేపము లేమిచే నులుపుగా నర్థము చేసికొఁదగినదై పురాణదులందు లక్షలకొలది గ్రంథసంఖ్యతో వెలసియుండుట యెఱిగి దానివలె దెలుగున వెలయఁదగినది ద్విపదయని గుర్తించి సోమనాథుఁడు తన ప్రధాన గ్రంథములగు బసవపురాణ సంజితారాధ్య సరిత్రములను ద్విపదరచనములందే నెలకొల్పెను. ఆయాఁ గద్యఃద్యాదిప్రబంధ పూరిత సంస్కృతభూయిష్ఠ రచన సర్వసామాన్యము గాదనియు, జానుఁ దెనుఁగు మిక్కిలి ప్రసన్నముగానుండుననియు, నదిద్విపదరచనమున మిక్కిలి హాసఁగియుండు ననియుఁ బయిద్విపదలందుఁ సోమనాథుఁడు సూచించినాఁడు. మఱియు నులువయిన రచనముగలదని ద్విపదను దక్కునగాఁ జూడనలదనియు, సర్వసామాన్య మగుట ద్విపద కొకగుణవిశేషమనియు, గద్యఃద్యోదాత్తకృతుల కదితీసిపోదనియు, గావ్య గౌరవమును బోషించునది, దోషరాహిత్యమును గుణసాహిత్యమునుగాని, ఛందఃప్రయాసాశిత్యము గాదనియుఁ జెప్పినాఁడు.

ద్విపదరచన సర్వసామాన్యమే

వర్తమాననాగరకలోకము గొంత వర్జించుచున్నను నాఁడునేడు నాంధ్ర లోకము నాలుకలపై నాట్యమాడుచున్న పాటలు, పదాలు మొదలగు దేశి రచనలలో నూటికిఁ దొంబదివంతు రచనములు ద్విపదలును, దద్వికారములునై యున్నవి. ఒక్కద్విపదమే విషయభేదమునుబట్టి, స్థలభేదమునుబట్టి, పాఠకభేదము నుబట్టి పఠించుతీరులలో బహుభేదములను బొందుచున్నది. తోలుబొమ్మలవాండ్ర నూటలలోను, స్త్రీలపాటలలోను, పంబవాండ్రయ్య, బవనీండ్రయ్య సుద్దుల లోను, మఱియుఁ బెక్కువిధము లగు పామరరచనములలోను బహుళముగా ద్విపదయు, పుంజరియుఁ గానవచ్చును. కాని వారివారి పాటతీరులు వేరుగానే యుండును. ప్రాచీనలేఖకు లిట్టిరచనములను దాటియాకులపై వ్రాయు సప్పడు వారు చదువుఁజితిలో నేర్పడు దీర్ఘస్వరాదులతోకే వానిని వ్రాయు చుండెడివారు. మన బసవపురాణముగూడఁ గొన్నిస్థతులలో నట్టితీరున వ్రాయఁ బడియున్నది.

కైలాసమునఁ దొల్లి గఱకంతుగొల్పావ-కై లేంద్రకన్యక ననుదెంచు నెఱాను.

ద్విపద రచనమున వెలయించుటచేఁ గన గ్రంథములు పండితులకే

కాక పామరులకుఁగూడ నుపాదేయములు కాఁగలవని, యట్లు కావలయునని సోమనాథుఁ డభిమానించెను. అవి యట్లే వెలయుఁగల్గెను.

ఛందస్వాతంత్ర్యము

ఈ యభిమానముచే సోమనాథుఁ డితరాంధ్రకవులు పాటించిన ద్విపద వృందోనిబంధమునఁ గొంత స్వాతంత్ర్యము వహించి మాఱుపాటు గావించెను. తాళ్లపాక చిన్నన్న ప్రాచీనసంప్రదాయానురోధమున ద్విపదలక్షణము నిట్లు నిర్వచించినాఁడు.

వాసపుల్మువ్వురు వనజాపూఁ డొకఁడు-భాసిల్ల నది యొక్కవదము శ్రీకాంత క్రమముననవినాల్గుగణములనడచుఁ-గ్రమదూరముగఁ బ్రయోగమునేయరాదు ఆ పాదమునకు మూడవగణం బాది-దీపించు యతి యంబుధిప్రియతనయ యుపమింఁ నవి ప్రాసయుతములై రెండు-ద్విపదనా విలసిల్లె వికచాబ్జపాణి ద్విపదకు ద్విపదకుఁ దెగఁజెప్పవలయు-నెపుడు సంస్కృతమున నితరభాషలను యతులలోపలఁ బ్రాసయతి దక్క నకల-యతులుఁజెల్లును బ్రయోగానుసారమున ద్విపదతో ద్విపద సంధిల నేకశబ్ద-మపుడు ప్రయోగింప నది యయుక్తంబు మఱియు సంస్కృతపు సమాసరూపమున-నెఱయ నెన్నిటివైన నిర్మింపఁదగును

.....

అనులక్షణముల ననువొంది సుకవి-జన సుప్రయోగైక శరణమై...

అష్టమహిషీకళ్యాణము.

రంగనాథరామాయణాదు లీలక్షణము ననువర్తించుచున్నవి. కాని సోమనాథుని రచన మిట్లు లేదు. ద్విపదమున నితరకవు లెవ్వరూను బాటింపని ప్రాసయతి నీతఁడు చేర్చెను. రంగనాథరామాయణమునఁగాని, గౌరన హరి శ్చంద్రచరిత్రమునఁగాని ప్రాసయతి యొక్కడను గానరాదు. ఈతఁడును నీతని కనుయాయు లగు శివకవులు మఱికొందఱునుమాత్రమే యీద్విపదప్రాసయతిని జేర్చిరి. 'అనియతగణైః' ప్రాసోవా 'యతిర్వా' యని మూఁడు సంస్కృతసూత్రముల నుదాహరించి సోమనాథుఁడు మాత్రాగణఘటితము లగు జాతులందుఁ బ్రాసయతి చెల్లునని నిర్ణయముచేసినాఁడు. ఈ నిర్ణయము సంగతమే యనఁ దగియున్నది. అయినను రంగనాథాదులు దీని సంగీకరింపమికి హేతువేమో:

మఱియు ద్విపదయు ద్విపదయుఁ గలయునప్పు డొక్కపదమే యిటు గొంతయు నటు గొంతయునై యుండునట్లు రంగనాథాదు లెక్కడను గూర్పరయిరి. 'ద్విపదతో ద్విపద సంధిల నేకశబ్ద - మపుడు ప్రయోగింప నది యయుక్తంబు' అని చిన్నన్న స్పష్టముగా నీవిషయమును నిరూపించినాఁడు. అయినను మన సోమనాథుఁ డీనిర్ణయమును బాటింపలేదు.

జాతులుమాత్రానుసంధానగణవి-నీతులుగాన యనియతగణైర

నియునుబ్రాసోవాయనియు యతిర్వా య.....

అతిశయప్రీతిబ్రహ్మాండపురాణ - మతమహామోహస్యమాహాత్మ్యమన మొదలఁదిపుండ్రం మోక్షదం త్యక్త మనవి-రళ మేతదన్యత్ర రమతే యనఁగను చితనూక్తి యట్ల వాసిచ్చలెంగంబు. —పండితారాధ్యచరిత్రము

ఇట్లుగూర్చుట పండితారాధ్యచరిత్రమందే హెచ్చుగాఁ గానవచ్చును. బసవపురాణమున నేద్విపద కాద్విపద విడఁబడియేయున్నది.

ఇది యిట్లున్నను నీతఁడు, దర్వాతికపు లంతగాఁ బాటింపనిదియు, నన్నయరచనమందుఁ దిన్నఁగా నెన్నఁదగియున్నదియు నగు నీసరచనా వైలక్షణ్యమును అనుభవసారమునను, జతుర్వేదసారమునను జక్కఁగాఁ బాటించినాఁడు. మఱియు క్రొంచపదవృత్తమున, నన్నిచోడనికంటె నెక్కువ నియమమును బాటించినాఁడు.

చంచుల నాస్వాదించుచు లేదూం డ్లకరువృప్రియలకు నలఁదుచు మైరో...

—నన్నిచోడఁడు

భక్తివిసీతుల్ యుక్తిసమేతుల్ భవభయనివృత్తి పశుగణపూతుల్...

—సోమనాథుఁడు

ఇందు నన్నిచోడని రచనమున చరణము రెండుదళములై మొదటిదళమునఁ బ్రాసయతియు, రెండవదళమున వేఱుగా యతియుఁ గల్గియున్నది. సోమనాథుని రచనమున నింత కెక్కువగాఁ ద్వితీయదళమున యతి ప్రథమదళ ప్రథమాక్షరమున కనుగుణమైనదిగా నున్నది. అర్వాచీనకవులెల్లరు నీవిధానమునే యనుసరించిరి,

ప్రాసవిశేషములు

సోమనాథుని గ్రంథములలో నితర (భవి) కవికృతులం దంతగాఁ గాన రానివి ప్రాసవిశేషములు గొన్ని గానవచ్చుచున్నవి. నన్నయాదుల కృతులలోఁ బ్రాసములందు హల్ సామ్యము తప్పక కాననగును. అనఁగాఁ బ్రథమచరణ ద్వితీయాక్షరమున నెన్ని హల్లులు సంయుక్తములుగా నున్నవో యన్ని సంయుక్త హల్లులును దక్కిన మూడుచరణములందును గూడ ద్వితీయాక్షరమునఁ గూడి యుండును. మల్లికార్జునపండితుఁడు మొదలగు శివకవు లీనియమము సంతగాఁ బాటించరయిరి. కతిపయహల్ సామ్య మున్నఁజాలునని పేరు దలంచిరి.

క. నమ్మినభక్తుఁడు గన్నడ, బమ్మయనద్భక్తిమహిమ వరికింపఁగ లో
కమ్ములఁ జోద్యముగాదె యధర్మంబును ధర్మమయ్యెఁ దత్త్వతీతా!
ప్రాత్రవ్రాతలలో “ధమ్మ” యని యుండును.

క. ఇవ్వసుమతిఁ గడుఁగమ్మని, పువ్వులలోఁబుట్టినట్టి పువ్వులుగొఱయే
సర్వజ్ఞభక్తి విరహితుఁ, డెవ్వఁడు నుత్కృష్టజాతుఁ డేటికెఁగొఱయే.

—శివతత్త్వసారము

“మర్త్యలోకమునకు మఱివేఱె యొకఁడు-కర్త యున్నాఁడె లోకత్రయవరద!”
“మధ్యాహ్నమగుటయు మారయ్య లింగ-తద్ధ్యానసుఖ నిరంతరవర్తియగుచు.”
“అక్షణంబునఁ బంచభక్త్యముల్ గుడిపి.”
“కర్ణంబునావుడు బిజ్జలుఁడంత-లజ్జయు సిగ్గును బుజ్జగింపంగ.”
“బుజ్జగించుచు పెద్దుబుడ్లునుబెట్టు-నిర్భీవిక్రియఁ బడు నివ్వెఱంగందు.”
“తత్త్రిపురాంతకస్థానవాస్తవ్యుఁడై త్రిపురాంతకుం డభినుతిఁబేర్చు.”

—బసవపురాణము

ప్రయోగరత్నాకరమున వేములవాడ భీమకవి నృసింహపురాణమందలి దని యీక్రిందిపద్య ముదాహృతము.

క. ఈశీతికివచ్చి వేగమ, దాక్షారామమున వారతరుణుల నృత్యం,
బీశించి యంతకంటెను, దత్తేశుముననేర్చి రంభ తగవేర్పడఁగఁ.

రేఫాధిక్యమునుమాత్ర మితరాంధ్రకవులు గొందఱుగూడ నంగీకరించిరి. ఈసంప్రదాయము మల్లికార్జునపండిత సోమనాథాదులచేఁ గ్రొత్తగా నెలకొల్పుఁ

బడినదిగాదు. కర్ణాటభాషలో నిట్టిప్రాసము గలదు. ఆభాషలో దీనికి శాంతప్రాస మని పేరు.

క. బెరసిరె ముంసంయోగా, తరంగ శేకస్వరంగళిం సుప్రాసం
నెరెదు వివర్యాసక్రమ, దిరె సతతం శాంతపూర్వమక్కుంప్రాసం.

క. పత్తిప్రమాదఫలకమ, నత్యుగ్గ్రహనివహ సంక్షోభితదోశ్
మత్తిరత్నాకరదోశ్, పుత్తి కయెనబిశ్చలింతు బాధ్యదెవోద్యం.

క. శాంతప్రాసదశేదమ, దిం తక్కుం — కవిరాజమార్గము

వర్గాక్షరములు పరస్పరము ప్రాసములుగా నుండవచ్చుననియు వర్గప్రాస మని దానిపేరనియు, శవసలు, పరస్పరము ప్రాసముగా నుండవచ్చుననియు దాని పేరు సమీపప్రాసమనియు గవిరాజమార్గమునఁ గలదు. శివకవు లీప్రాసములఁ గూడఁ బ్రయోగించిరి. అర్వాచీనాంధ్రలాక్షణికులు ప్రాచీనకవులప్రయోగములఁ బెక్కింటిని సాధనాంతరములచే నమర్థించి పయిప్రాసములక్రిందఁ బరిగణింపఁ బని లేకుండఁ జేసికొనిరిగాని కొన్ని పట్టుల నెట్లును నమర్థింపఁజాలకపోయిరి. శనప్రాస ము, థ గ ప్రాసము, డఢప్రాసము వెక్కు-తెనుఁగుకృతులలోఁ గానవచ్చును. మన సోమనాథుఁడును బ్రయోగించెను. తెలుఁగునఁగూడ శాంతప్రాసములు, వర్గప్రాస ములు సమీపప్రాసములు గలవు. ప్రాచీనలాక్షణికులు వానిని బరిగణించిరి. శివ కవులు ప్రాచీనసంప్రదాయమును జక్కఁగా బాటించిరిగాని యితరకవులు నిర్బంధముల పోచ్చించుకొనిరి.

మఱియు, నన్నిచోడఁడు సోమనాథుఁడును, బూర్ణబిందువునకు నర్థ బిందువునకుఁ బ్రాసముఁ గూర్చిరి.

క. బోడిగ నగజతపశ్చి, మూఁడుజగమ్ములను దీప్తముగఁ బర్విన. బ్ర
హ్మాండముఁగాంచిన కాంచన, భండముక్రియఁదాల్చె దత్ప్రభాభాసితమై.
— కుమారసంభవము

పాండురాంగంబైన పడఁతిగర్భమునఁ - బోడిగా వెలుఁగుచుఁ బుత్తుఁడీ క్రియను.
— బసవపురాణము

వర్గప్రాసమును, సమీపప్రాసమును సంగీకరించునప్పుడు పూర్ణార్థబిందు ప్రాసమునుగూడ సంగీకరించుట సంగతమే యగును. అయినను నన్నయాదులగుకవు

ప్రాసము నంగీకరింపరయిరి. వారిగ్రంథములలో గానరాదు. ఇప్పు డర్థ బిందువులుగా నెఱుంగఁబడుచున్న పదములు పోడి, మూడు మొదలగునవి యా నాడు పూర్ణ బిందువులుగనే యెన్నఁబడుచుండవచ్చుననియు, నిది పూర్ణ బిందు ప్రాసమే కావచ్చుననియుఁ గొందఱుండురు. అది యట్లు గాదు. పోడి, మూడు పదములను మరల నీకవులే యర్థబిందుప్రాసమునఁగూడఁ గూర్చిరి గావునను నాకాలపుఁగవు లెల్లరు నాపదముల నర్థబిందువిశిష్టములఁగనే ప్రయోగించిరి గావునను నది పూర్ణార్థబిందుప్రాస మనియే తలఁపవలెను.

నాడు నావిందిగెనాఁ బురవిధిఁ, బోడిగా గుడ్డన్వ వోవభూసురులు

—పుట. ౨౨౩

ఇత్యాదులు పెక్కులు ప్రయోగము లర్థబిందువిశిష్టతానిర్ణాయకములు గలవు. మఱియు నన్నయ భారతకృతిఁజేయఁగు రాజనరేంద్రునికూఁతురు సోమ లదేవి (ఇంచుమించుగా నన్నయకాలమున) చెక్కించిన దాతూరామశిలాశాస నమునఁగూడ నొకపద్యము దీప్రాసము గానవచ్చుచున్నది.

నకలవసుమతీశ మకుటలనద్రత్న, కిరణుఁడవిరాజి చరణుఁడయిన

నిజభుజప్రధాని బెజయితదేవని, కూఁతునరియె పోల్పఁ గాంతలెందు.

ఈపద్యము నాల్గవచరణమున ‘కూఁతు’ పదము ‘కాంత’ పదము ప్రాస యతితోఁ జేర్చఁబడినవి. ఇందు ‘కూఁతు’ పదమర్థబిందువిశిష్టముగా నెన్నఁబడ వలసినదే. అది పూర్ణబిందుచ్చారణముతో నుండవలసినదే యగునేని శాస నమున “కూంత్తు” అని చెక్కింపఁబడియుండును.

వేములవాడ భీమకవి నృసింహపురాణములోనిదిగా నీక్రిందిపద్యము లక్షణగ్రంథములందుఁ గలదు. ఉ. వాడిమి నల్లసిద్ధి జనవల్లభుఁడోర్చిన రాజు భీతితో । నాండ్రనుగావకుండ వృషభాంకము పెట్టికొనంగఁజూచితో । నేడిది యేమి నీవనుచు నెచ్చెలులెల్ల హసింప నంతలో । మూడవకంటితోడి దొర మూర్తివహించిన మ్రొక్కిరంగనల్ — ఇందు రెండవచరణమున ‘ఆడుర’ అని కాని, ‘అండుర’ అనికాని యుండునేమోయని నా సంశయము. అందురు, నీళ్లు ఇత్యాదివిధముల బహువచన ప్రత్యయములపై మరలఁ బహువచన ప్రత్యయము లు గల రూపములు భారతాదులలో నేడు గానవచ్చుచున్నవి. అవి యట్టివి కాక

పోవచ్చునని 'అడుగు, నీళ్లు' ఇత్యాదివిధములనే యుండియుండవచ్చునని నా తలఁపు. 'వెలయాండురకలుపు' అనుచో 'వెలయాడురకలుపు' అని కాని లేక 'వెలయాండురకలుపు' అనికాని యుండవచ్చును.

కవిజనాశ్రయమునఁగూడ 'ప్రగీతి' లక్షణములో 'మూఁడునేసి నగణ ములు రెండు నలములు, మూఁడిన గణములును మొగినహంబు, పోడిగాఁగ నర్థమున కగు మీఁద ని, ట్లండఁ జెప్పవలయు నొగిఁబ్రగీతి' అని కలదు. అదియు నబిందు నిర్బిందు ప్రాసమే.

మఱియు నీతఁడు నబిందునిర్బిందుప్రాసమును రేఫద్వయప్రాసమునుగూడఁ గూర్చినాడు.

జగతిఁ బద్మపురాణసంహితలం దె-నఁగె శంభురాఘవసంవాదమునను
—పండితా.

బ్రాతిగా నాదివరాహదంష్ట్రంబు-ఖ్యాతమిశ్వరుచేతఁగాదె యున్నదియు
—బసవ. పు. ౨౦౩.

బూదిదా రాజదు వొగయదు దాను-నూఁదండు ముట్టించె నొక్కదీపంబు
—బసవ. పు. ౧౫.

పోడశండుపు నూడఁబోదండు-పోడిగా నీపాలు పురహర ! కొనుము !
—బసవ. పుట. ౭౧.

ఊఁడు సార్థానుస్వారముగా శబ్దరత్నాకరమునఁ గలదు. అది సార్థాను స్వారమే యని నిర్ణయించుటకుఁ బ్రబలప్రమాణము కావలెను.

చీరఁచించుచు విప్రు లాటడి వైచి-కారించుతఱి నుదకము లేదు గంట.
—బసవ. పు. ౮౩౦.

అఱిముఱిఁ జన్నఁబా లర్థించివేడఁ - జిఱుతచే నొకపిండికరు డిచ్చితల్లి
—పు. ౧౨౦.

తారొండె శివుఁ బంపఁదగదన్న వారు-గారొండె నంబికి వేటొక్కభృత్యు.
—బసవ. పు. ౧౩౩.

'అరడి' యని సాధురేఫముగాఁ గూడఁ గొందఱు ప్రయోగించిరి.

య తి వి శే ష ము లు

మూకకు నెగయుచు ముస్సుముస్సుచు

—బనవ. పు. ౧౬౦.

అనుచోట నేటివ్యవహారముచొప్పున “బుస్సుబుస్సుచు” యని యుండఁదగునని యు నదియప్పకవ్యాదులు పేర్కొన్న ‘ముకారయతి’ యగుటచే సాధువేయగు ననియుఁ దలఁపఁదగియున్నదికాని వ్రాతప్రతులలో “ముస్సుముస్సుచు” అని యుండుటచే నట్లే యుంచితిని. అప్పకవి చెప్పినచొప్పున ముకార యతి ప్రాచీనకృతులందు నా కెక్కడను గానరాలేదు. అప్పకవి ముకారయతికి లక్ష్యముగా నాచన సోముని వసంతవిలాసములోనిదిగా నీక్రింది పద్యము నుదాహరించినాఁడు.

క. అత్తటి విటనాగరకులు - చిత్తిమున వసంత కేళి సిగురొత్తంగా

మొత్తములు గట్టితెచ్చిరి - ముత్తైపుర్పుల్లరులతోడిబుట్టుట కొమ్ముల్.

ఈపద్యమందలి ‘బుట్టుటకొమ్ముల్’ అను పదమును ప్రాచీన కవులు ‘ముట్టుటకొమ్ముల్’ అనియే వాకొనిరి. కుమారసంభవమునఁ బెక్కుచోట్ల నన్నిచోడకవి యట్లే ప్రయోగించెను. రామాయణమందయ్యలార్కుఁ డట్లే ప్రయోగించెను. ‘ముట్టుటకొమ్ములు’ బుట్టుటకొమ్ములుగా మాఱినపదప లాక్షణికు లీముకారయతిని గల్పించిరి. దానిబట్టి యర్వాచీనకవు లాయతిని బ్రయోగించుచు వచ్చిరి. ‘ముస్సు’ ధ్వన్యనుకరణ మైనట్టే ముట్టుటకొమ్ములో ‘ముట్టు’ కూడ ధ్వన్యనుకరణమగునని నాతలఁపు. ప్రాచీనకాలమున ‘ముస్సు’ ‘ముట్టు’ అనియున్న ధ్వన్యనుకరణము లర్వాచీనకాలమున ‘బుస్సు’ ‘బుట్టు’లుగా మాఱి యుండవచ్చును.

నన్నయాదులు విభక్తిముకారముతో ‘పుఱుబుఱు’లకును యతినిగూర్చిరి. కాని యితర ముకారముతోఁ గూర్పరయిరి. లాక్షణికులు దానికి మువిభక్తికయతి యని పేరిడిరి. “పుణ్యుఁడు రాఘవుఁడు వనముం గనియె” అనువిధమునఁ బ్రయోగించిరిగాని ‘పుణ్యుఁడు రాఘవుండు మునిముఖ్యులతో’ నను విధమునఁ బ్రయోగింపరయిరి. సమానోచ్ఛారణముగల ‘ము’కారముల కిట్లు యతిలో భేదము గల్పించుట నేడు విితగా గాన్పించును గాని యాంధ్రమున నట్టి యతివ్యవస్థ యేర్పడినకాలమున నీవిభక్తి ముకారము వేరువిధముగా నుండెడిది. నేడును విభక్తిముకారమునకు ‘మ్ము, ంమ్ము’ అని రూపాంతరము లున్నవి.

వనము వనమ్ము, వనంబు అనియు రూపములు గలవు. నన్నయకుఁ బూర్వ కాలమున 'బు' అనురూపముకూడ నుండెడిది. ఆకాలమున వనమ్ము, వనఁబు, రూపములే ప్రధానముగా నుండెడివి. వనమ్ము, వనము రూపములు పలు రూపములకంటె నర్వాచీనములు. ప్రాచీనశాసనము లీవిషయమును నిరూపించుచున్నవి. ద్రవిడభాషాశబ్దస్వరూప మిందుకుఁ దోడువలుకుచున్నది. 'క. ఎట్టివిశిష్టకులంబునఁ, బుట్టిన నదనద్వివేకములు గల్గిన' ఇత్యాది విధముల నన్నయాదఃలీ యతిని బ్రయోగించిరి. వనఁబు రూపమున్న కాలమున నేర్పడిన దగుటచే నీ మువిధ క్తికయతి ముకారయతివంటిది గాదయ్యెను. ప్రాచీనులు ముకారయతిని బ్రయోగించిరనుట కప్పకవి యుదాహరించిన వసంతవిలాసపద్య మప్రయోజకము. తక్కినపద్యము లర్వాచీనకృతుల లోనివి.

శివకవు లఖండయతిని బ్రయోగించిరి. పండితారాధ్యుఁడు 'వేదోక్తముగ నెఱుంగవలయుఁ దుదిని మహేశా' అనెను.

సోమనాథుఁడు నామాఖండయతినిగూడఁ బ్రయోగించెను.

మఱియు నేకాంతరామయ్యనా నొక్క — బసవ. పుట. ౧౭౦.

మఱియును శివనాగుమయ్యనా నొక్క—ఖండమైతనరునాగయ్యహస్తమున
అనియు గలదు. — పండితా. ప్రథమప్రకరణము.

చేయుడు లెంకమంచెన పండితులకు }
శ్రీరమణుండు మంచెన పండితయ్య } — బసవపు. పుట. ౧౯౮.

ఇందు 'మంచెన' పదము సేడు 'మంచన' యనిప్రయుక్తమగును. అనాఁ డిట్టి నామపదములలోఁ గొన్నింట అన, అయ, అను విధమునఁ బదచ్ఛేదము కాన రాదు. నన్నియ, మల్లియ, మంచెన, కూచెన, ఉదాహరణములు. సేడివి నన్నయ, మల్లియ, మంచన, కూచనలుగా మాఱినవి. నన్నయకూడ నొకవిధ మున నామాఖండయతిని బ్రయోగించెను. 'ఉ. పాయకపాకశాసనికి భారతఘోర రణంబునందు నా, రాయణునట్లు వాణసధరామరవంశవిభూషణంబు నా, రాయణభట్టు వాఙ్మయధురంధరుఁ డీకృతి కిష్టుఁడు' నహా, ధ్యాయుండు నైనవాఁ డభిమతంబుగఁ దోడయి నిర్వహింపఁగాక.

ఇందు మూడవచరణములోనిది నామాఖండియతి యనఁదగినదియే కాని యది సంస్కృతసమాసమధ్యగతము. సోమనాథుని ప్రయోగములకును దీనికిని మిక్కిలి భేదము గలదు. అఖండయతిని నిర్వచించినవాడు పాల్కురికి సోమ నాథుడని 'మానుగ విశ్రమాక్షర' పద్య మాతని దని కొండలు లాక్షణికులు పేర్కొనిరి. మఱియు,

ప్రేమబెలర్పంగ "భృత్యా(త్యే?) పరాధ-స్వామి నోదండ"యన్నదువునిష్ఠించి.

—బసవ. పుట. ౧౦౬.

పాయకశ్రుతి "రసా న్భక్తస్య జిహ్వ-క్రే"యని యేప్రాద్దు మ్రోయుఁ గావునను.

—బసవ. పుట. ౧౬౪.

పయిద్విపదలలో 'రాధ' 'జిహ్వ' యనునవి 'గగ' ములుగా నున్నవి. ద్విపదలక్షణముచొప్పున నక్కడ "గల"ము లుండవలసి యున్నవి. "వానవుల్ మువ్వరు వనజాల్తుఁడొకఁడు భాసిల్ల నది యొకపదము" అని తల్లక్షణము. సం స్కృతమునఁ జరణాంతమందలి లఘువు గురువు గావచ్చునని 'పాదాంతస్థం విక త్సేన' అని విధియుఁ బ్రయోగములును గలవు. కాని పాదాంతమందలి గురువు లఘువగుట కానరాదు. ఈరెండు గణభంగములును సంస్కృతభాషానుకరణ మునఁ బడినవి. వీనిని సమర్థించుట యెట్లో! 'శ్లో. లఘు ర్భవే ద్గురుః కుత్ర చిద్గురుశ్చ లఘు స్తథా, ఉచ్చారణస్య కల్పవృత్త్యాన్ని దానంత్ర సద్వచః' అను నధర్వణకారిక గతి కావలెనేమో! మఱియు,

శునకగార్దభమ్లచ్చ శుకదర్ద రాది - అంధకకరి దైత్యవ్యాఘ్రాలాజ

—బసవ. పు. ౨౦౪-౨౨౫.

పయిరెండు చరణములందును 'సల'ముగా నుండవలసిన ద్వితీయగణము లలో 'త్య' 'భ'లు గురువులుగా నగుటచే గణభంగ మేర్పడుచున్నది. అన్ని ప్రతులందును నీపాఠములే కలవు. వీనినిసమర్థించుట యెట్లో!

ద్విపదమునఁ బ్రాసయతిని జేర్చుట, రేఫద్వయసాంకర్యము సంగీకరించుట మొదలుగా సోమనాథుఁడు చూపిన ఛందస్సాస్వాతంత్ర్యమును శివకవు లంగీకరిం చిరిగాని యితరులు గర్హించిరి. కాకతిప్రతాపరుద్రునికాలముననే యిట్టి గర్హ యేర్పడినట్లు పద్యబసవపురాణము తెలుపుచున్నది. అర్వాచీనుడగు నొకశివ కవి యిట్లు చెప్పినాడు:

.....ఇలఁ బాలకురికిసోమేశుండు మున్ను
తొలఁగక ప్రాసయతుల్ ద్వపదలను-లలి రచించుట యది లక్ష్యంబుగాను
నెలమి రేఫఱకారములు శివకావ్య-ముల యందుఁ జెల్లు దప్పలు గావు గాన.
ఆపాల్కురికిసోముననుమతి నేను-దీపిత ప్రాసయతిచ్చందనరణి
నామహాగురు చేపు ననుమతియట్ల-శ్రీమెఱయంగ రచించితినిట్లు.

—మఱి బనవపురాణము.

ఛందోవిషయముననేకాక వ్యాకరణవిషయమునఁగూడ నన్ని చోడసోమ
నాథాదులగు శివకవులకును నితరులకునుబహుభేదములు గలవు. నన్ని చోడనియు,
సోమనాథునియు శబ్దప్రయోగములు గొన్ని యసాధారణములై యితర కవి
కృతులందుఁ గానరానివై యున్నవి. అట్టివానిని గొన్నింటిని బేర్కొను
చున్నాఁడను.

అ సా ధా రణ ప్ర యో గ ము లు

కర్ణాటాంధ్రలాక్షణికులు కావ్యదోషములలో గణించిన 'వైరిపద'
మనుశబ్దదోషము వీరికృతులలోఁ బెక్కుచోట్లఁ గానవచ్చుచున్నది. వైరిపదము
దోషమని గర్హించిన ప్రాచీనకవులే కొందఱు వానిని దఱచుగాఁ బ్రయోగించుట
వింతగ నున్నది. సోమనాథుఁడు పండితారాధ్యచరిత్రమున 'వైరిపదము'ను
గర్హించెను. కవిజనాశ్రయము, ఆంధ్రభాషాభూషణము, కావ్యాలంకారచూడా
మణి, ఛందోదర్పణము మొదలగు గ్రంథము లీదోషమును బేర్కొన్నవి. అయి
నను, నన్నయాదులకృతులలోఁ గూడ నట్టి వైరిపదములు కొన్ని గానవచ్చు
చున్నవి. అర్వాచీనలాక్షణికు లనింద్యగ్రమ్మములని యట్టివానిని గొన్నింటిని
గణించిరి. ప్రాచీను లట్టివానిని వైరిపదము లనియే పేర్కొనియు ప్రయోగించిరి.
వైరిపద మనఁగా సంస్కృతాంధ్రపదముల విరుద్ధసమాసము. సోమనాథుఁడు
బనవపురాణమున మాత్రము ప్రయోగించిన వైరిపదములఁ జూపుచున్నాఁడను.

పుట ౬- 'దీపగింభంబులు', పు. ౧౫- 'చౌడశాబ్దంబు', పు. ౨౬- 'ము
ల్లోకవంద్య', పు. ౩౦- 'ముల్లోకనుతుఁడు', పు. ౨౪౦- 'ముల్లోకనాథుని',
పు. ౪౪- 'నిత్యనేమంబు', పు. ౫౫- 'నిత్యపడి', పు. ౧౩౪- 'నిత్య', (ఇట్టివి
పెక్కుమార్లు), పు. ౫౫- 'పుడమిశ', పు. ౬౦, ౬౨- 'నర్వాంగ కచ్చడము',
పు. ౧౨౪- 'భక్తకూటువలు', పు. ౧౭౮- 'మజ్జనబావి', పు. ౨౦౧- 'ఇతర

వేల్పులు', పు. ౪౪, ౨౦౫- 'తవనిధి', పు. ౨౪౯- 'తవరాజు', పు. ౧౮౫- 'తవ రాజవల్లభుడు', పు. ౨౦౧- 'సిరిమహాదేవాదిసురలు' ౧౪౦ ధర్మకవిత, ఇత్యాదులు. పరిశోధించగా నీపదములు, సోమనాథుని కాలమున బాహుళ్యముగా నాంధ్రశైవ కావ్యములందుఁ బ్రయోగించఁబడుచుండినట్లు గానవచ్చుచున్నది. ద్రవిడకర్ణాటభాషలలోను, దక్కాలపుఁ గృతులలో నిట్టివి కొన్ని గానవచ్చుచున్నవి. ఆకాలపుఁ దెలుఁగుశాసనములందుగూడ నీప్రయోగములు గానవచ్చుచున్నవి. కొన్నింటిని బేర్కొనుచున్నాఁడను—

దీక్షగంభములు : కంభమని సంస్కృతశబ్దము లేదు గావునను, ఉన్నదనుకొన్నను, దెనుఁగుసంధిచొప్పున క, గ యగుట యసంగతముగావునను నిది ప్రైసమానమే. తెనుఁగుపలుకులలోఁ గొన్నింట, వర్గద్వితీయచతుర్థాక్షరములు గలవు. ఆంధ్రవ్యాకరణకర్తఁ యి లేవనుట యసంగతమని నా తలంపు. ప్రాచీనలేఖనములందు వర్గద్వితీయచతుర్థాక్షరములుగా నున్నవానిని నేటిపరిశోధకు లాంధ్రమున నవి లేవనునమ్మకముచే వర్గప్రథమత్వతీయాక్షరములుగా సంస్కరించుచున్నారు. ద్రాభ, జఱభి, వజ్జలు మొదలగువాని జూడఁదగును. సోమనాథుడే :

కంభకట్లనుమేలుకట్లను బాలుచు-గంభీరపుచ్చకాగారంబునందు.—పు. ౫౬. అని 'కంభ' పదమును ప్రయోగించెను. మఱియుఁ బెక్కుశాసనములలోను గలదు. ద్రాభఁ యదోవిరుద్ధంబాదియగున-లాభప్రలాపోక్తిలాఘవంబనక.

పండితా.

చౌదశాబ్జము:—ఇది చౌనీతిబంధములు, చౌషష్టికళలు, చౌపదము, చౌపుటము అనుపదములవంటిది. ముల్లోకవంద్యుఁడు ఇత్యాదులు—అనంతుఁడు:— “గీ. మొదలితెలుఁగుపై సంస్కృతపద మొకండు, జరగ లోకరూఢిని సమానంబు చొరదు; పూని ముజ్జగంబులు నసఁబోలుఁగాని, యతఁడు ముజ్జగద్వందితుఁడనఁగఁ జనదు” అనెను. కాని సోమనాథుఁ డిట్టిపదములను బలుచోట్లఁ బ్రయోగించెను. తత్కాలపు శాసనకావ్యము లందును నిట్టివి గానవచ్చుచున్నవి. “ముల్లోకవిభుండు సక్రి” ఓపిలి సిద్ధి శాసనము. నిత్యనేమము, నిత్యపడి మొ. ఈ పదములను మఱికొందఱు కవులును ప్రయోగించిరి. ‘నిత్య’ వేలుగాఁ గూడఁ గలదు. నాటిశాసనములందును ‘నిత్యపడి, దివసపడి’ ఇత్యాదులు

గలవు. 'పుడమిశ-దీనిఁగూడఁ బలుపురుకపులు ప్రయోగించిరి. 'పుడమిపుడమి' ధనాధ్యుడును' - నన్నిచోడఁడు; 'పుడమిశ్వరగొంకన్యవతి భోగనురేంద్రా' - మంచిభట్టు నశ్వశాస్త్రము; 'పొడగాంచి యిదియుఁగఱచెన్ | బుడమిశ్వర దేహమనుచు' - నారాయణకవి పంచతంత్రము; ఇత్యాదులు పెక్కులున్నవి. కర్ణాటభాషలోఁగూడ నది కలదు. 'తవనిధి, తవరాజు' (తపోనిధి, తపోరాజు అనుటకు) మొ. తెలుఁగుకృతులలోఁగాని శాసనములలోఁగాని నా కిది గాన రాలేదు. ద్రవిడకర్ణాట ప్రబంధములలో నిట్టివి తఱచుగాఁ గలవు. తక్కిన ప్రయోగములు నా కన్యత్ర కానరాలేదు. జీవగట్ట - ఈపదమును చతుర్వేద సారమున సోమనాథుఁడు ప్రయోగించెను. ఇది 'యనింద్యగ్రామ్య (వైరినమాన) మని పలుపు రందురుగాని నా కట్లుదోషదు. శ-ర-లో దీకిని జీవనౌషధము జీవా తువు' అని యర్థము వ్రాయఁబడినది. ఈ యర్థమును సరిగాఁ దోషదు. జీవ=వీణ మొదలగువానితంత్ర చక్కఁగా మ్రోఁగుటకుఁవాను దానిక్రింద నుంచెడు కంబళి పీఠములో నగునది. దాని నుంచుటకుఁగాను బెట్టినకట్టకు 'జీవగట్ట' యని పేరు. 'విపులతరంబగు వీణ దా నది యెంత కారణంబగు జీవగట్ట యెంత, చతుర్వేద సారము. "శ్రుతికి నుత్కర్షంబు నూపంగవలయుచోఁ జెవిత్తాడు విగియించు జీవ గట్ట" క్రీడాభిరామము.'

పు. ౧౪౪ - అభిమానకత్తె ఈపదము క్రొత్తగాఁ గానవచ్చినది. శ్రీనాథుఁడుగూడ నిట్టిపదములఁ బ్రయోగించినాఁడు. 'అన్న మీయన్న కోవగాఁడో నో కాఁడో'; - కాశీఖండము; 'కొడుకుఁ గాంచినట్టియ కోవకత్తె' - క్రీడాభిరామము.

పు. ౧౪౫ - 'నద్భక్తనమూహి' ఇత్యాదులు. నన్నిచోడఁడు నిట్లు ప్రయోగించెను. 'శారదసీరద నమూహిచాడ్పునఁబోలెన్', 'సితచ్ఛదనమూహి'; - కుమారసంభవము; దశమశ్వాసము.

కర్మధారయమునమహచ్ఛబ్దము - పు. ౧౨ - 'ఇదినుమహత్తత్త్వము', పు. ౨౨ - 'ప్రొద్గతనూత్రమహద్గురుపుత్ర' మండలి లోభవన్మహదాజ్ఞ' - 'పండితా. - ఇట్టి వింకను గలవు. కర్మధారయనమానమున 'మహత్' 'మహా' అని మాటవలసి యుండఁగా నీతఁడు 'మహత్' అనియే వక్షిసమానమందుంబోలె

నుంచినాడు. ఈదోషము నన్నిచోడని కుమారసంభవమునఁగూడఁ బెక్కుచోట్లఁ గలదు. 'దళితాంభోరుహనస్తపత్ర సుమహత్కాశాననాఘంబు' (-షష్ఠాశ్వాసము) ఇత్యాదులు.

పు. 32—'వచ్చు వహిత్రంబు వడువునుబోలె' పు.౧౧౦—'వఱలఁగఁ దాల్చిన తెఱఁగును బోలె.' నన్నిచోడఁ డిట్టివానిని దఱచుగాఁ బ్రయోగించినాడు. 'బలసికొలుపున్న సురగిరిభంగివోలె', 'వనముగొప్పు వచ్చు వడువువోలె.'

పు. ౮౪—'ఊరకో నాయన్న యూరకో తండ్రి' 'ఊరకుండు' అని ప్రయుక్తమగు శబ్దశబ్దవధాతువునకు "ఊరకొను" అని యేకధాతురూపము క్రొత్తగా నున్నది. ఇట్టిధాతువు నేడు వ్యవహారమునఁగూడ వినవచ్చుచున్నది.

ఇల్ల:-పు. ౨3—'ఇల్లకప్పడినంగ మేశ్వరంబందు.' పిడుపర్తి బనవన పద్య కృతిలో దీనిని 'ఇల్లీకప్పడి సంగమేశ్వరమునం' దని మార్చినాడు. ఆస్థలమునకుఁ గప్పడినంగమేశ్వరమని పేరు. తెలుఁగులో 'ఇల్ల' పద మిక్కడనే కాని యితరత్ర ఇల్ల. ఇల్లిది, ఇల్లిక్కడ మొదలగు ప్రయోగములు గలవు గాని వానిని వ్యాకర్త లాప్రేడితమున వచ్చిన యాదేశరూపములఁగా ననుగ్రహించిరి. అల్ల, ఇల్ల, ఊల్ల, ఎల్ల పదములు స్థలవిశేషపాచక సర్వనామపదము లని కర్ణాట వ్యాకర్తలు పేర్కొనిరి. తెలుఁగునఁగూడ నీపదములు గలవు. అల్లది, అల్లవాడు మొదలగు విధముల నాప్రేడితమున వచ్చిన యాదేశరూపము లని సరిపుచ్చుకొనఁదగిన స్థలములలోఁ గాక 'అల్ల'కు స్వతంత్ర ప్రయోగములు గూడఁ దెలుఁగునఁ గలవు. పు. ౧౭౫—'దివి నల్లవోయెడు దేవదేవేశు' ఇత్యాదులు. 'అల్ల' తత్రార్థకము; 'ఇల్ల', అత్రార్థకము; 'ఊల్ల' సమీపప్రదేశార్థకము; 'ఎల్ల' కుత్రార్థకము. ఇక్కడ ప్రయుక్త మయిన 'ఇల్ల' 'ఇక్కడనున్న' చేరువగా నున్న, యనునర్థము గలది. ఇది యాప్రేడితమున వచ్చిన యాదేశరూపము గాదు. 'ఊల్ల'కుఁ గూడఁ బ్రాచీనప్రయోగములు గలవు. 'ఊల్ల తెల్లనితుర గోత్తము వాలంబు'-నన్నయ, ఆదికర్వము. 'ఊల్ల కాంచన రథముపై నున్న వాడు', 'దానికుల్ల తెరుపు'—ఆరణ్యకర్వము. 'ఎల్ల' సర్వార్థకము కలదు గాని, కుత్రార్థకము తెలుఁగున మృగ్యము.

పెండిండ్లు: పుట. ౨3—నేడు 'పెండిండ్లు' అని యెల్లరు వ్యవహరించుచున్నారు. పెండిలికి బహువచనము 'పెండిండ్లు' అగుటయే సరి. ఈరూప

ము నీకవి 'పెండిండ్ల నోముల బేరంటములను - బంధువుదినముల' అని ప్రాస లో బ్రయోగించినాడు.

పు. ౮౦—'ఒల్లువడు'—'ఒలుచు' ధాతువునకు గృహ్యము నేడు 'ఒల్లు'గా గానబడును. చువర్ణాంతములయిన ధాతువులకుఁ బెక్కింటికి నేడు కృద్రూపమున 'పు'వర్ణము గానవచ్చుచున్నది. ఊడుచు-ఊడుపు, గెలుచు-గెలుపు, తాలుచు-తాలుపు, ఇత్యాదులు. సోమనాథుని కాలమున నివి 'పు'వర్ణాంతములుగా నుండెడివి. 'తారకుం బోరగెల్వు', 'చిరముగ నొల్వువడ్డ', 'కుమారసంభవము ౧, గెతశ్వాసములు. మనసోమనాథుడే 'బిల్వపత్రిని నెల దాల్చు బూజించి' అని పండితారాధ్యచరిత్రమునఁ బ్రయోగించినాడు. ఇది లేఖకప్రమాదమని దిద్దరానిది. 'అరియవట్టనమున ఊడ్చిన ఊడ్చునేల'—కీ. శ. ౧౦౨౧ నాటి శాసనము. ఇట్టివి పెక్కులు.

క్వార్తకసంధులు:—పు. 3౧—'ఏవేళ వెఱచుండుము.' (నిర్వచనోత్తర రామాయణమున 'వెఱచిట్లంబుధినాథనందనులు' అని తిక్కన ప్రయోగించెను. పు. ౭౬—'ఊచవో యున్న భావమున' పు. ౧౦౫—'ఎలుగు వి నేతెంచి,' పు. ౧౫౩—'ఏతెంచారగించె', 'గలిగున్నదనుచు' పు. ౧౬౦—'కట్టగనల్లంత', 'పులుగఱచుమియుచు', 'ఏటువడేల్గఁజే'; పు. ౨౦౨—'కలిగుండువాడు,' పు. ౧౦౫—'అంజలిముంచెత్తు నమ్మాత్రలోన,' పు. ౨౧౫—ఇట్టివి క్వార్తకేశకారసంధులు పెక్కు లీకవి గ్రంథమునఁ గలవు.

ఇకారసంధులు:—పు. ౪౪ — 'పత్తిగొడ్డునందు', పు. ౬౧—'పడఁ తర్ఫు వణ్యముల్', పు. ౧౧౬—'కంచేడువాడలు' ఇత్యాదులు గలవు.

షష్ఠీసమాసము:—పు. ౪౫—'సత్యమాపేశ్వరులిండ్ల', పు. ౧౧౬—'గతిహీనులిండ్ల'; పు. ౧౫౫—'ఇతరుల్నిండైన', పు. ౧౭౧—'వేల్పులొడయందు, జనని క్తులిండ్ల', పు. ౨౪౦—'మాభక్తులొద్ద'—'బడుగులాదరున', పు. ౧౧౨—'పురోహితులను మతము', ఇత్యాదులు. షష్ఠీసమాసమున విభక్తిలోపమును, అకారముపై సంధియు నర్పప్రాచీనకవి నమ్మతము. ఇట్టి ప్రయోగముల ననేకులు ప్రయోగించిరి.

౧ చూ. దక్షిణహిందూదేశ శాసనసమయము, IV వాల్యూం. ౪౭౯ పుట.

SRI JAGADGURU VISHWARADHYA
JNANA SIMHASANA JNANAMANDIR
LIBRARY.

Jangamwadi Math, VARANASI,

Acc. No. 4194

కుషష్ఠి: పు. ౨౦౩—‘ఈశుకుబసవడు’, ‘కంతుసంహరుకెన’, పు. ౨౦౪, ౨౦౫—కరికాల చోడుకు, ‘పుడమిశుకొల్వుకు’, ఇత్యాదులు. ఇట్టివి క్వాచి త్కముగాఁ బ్రాచీనకృతులలో నున్నవి.

సంబోధనమున సంధి:—పు. ౧౦౪, ౨౦౫—‘ఎఱుగరె జైనులూ రెన్నఁ డు మీరు’, ‘ఓడులారేటికి’. పండితారాధ్యచరిత్రమునను నిట్టిసంధులు గలవు. ఇవి యితరకవుల కృతులలో నాకుఁ గానరాలేదు.

మహత్తులపై ‘రో’:—పు. ౬౪. ‘వీరభద్రయ్యరో’, పు. ౬౮—‘వీరెవ్వ రయ్యరో యను చు’ దేవరో, బసవరో, ఇత్యాదులు. “రో” మహతీ వాచక ముల మీఁదనే యుండు ననుట సరికాదు. ఇతర కవులు గూడ మహద్ వాచక ములపై ‘రో’ చేర్చిరి.

నెట్టణ:—‘ఇట్టి నెట్టణభక్తి యిట్టి ముగ్ధత్వము’,—‘నెట్టణ భక్తికి నిలుకడ యగుచు’, ‘నెట్టణశరణుండ నిర్మలాంగుండ’,—ఇట్టివి పెక్కులు. ‘నెట్టణ’ పెక్కుగ్రంథములందుఁ గలదు. అది క్రియావిశేషణముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. ఇక్కడ విశేష్యముగా నున్నది. ప్రాచీనకృతులలో నిది విశేష్యముగాఁ గూడఁ బ్రయుక్తమయినట్లున్నది. శబ్దరత్నాకరమున ‘నెట్టణ’ చూచునది. ‘నెట్టణము’ అని రూపాంతరమును గలదు.

మహా, మా:—పు. ౧౦౮—‘మహాలింగమూర్తి’, పు. ౨౦౩—‘ఈమా (మహా)జనము’ ఇత్యాదులు పెక్కులున్నవి. మహచ్ఛబ్దము ‘మా’ అనునది కర్ణాట వ్యాకర్తలు చెప్పిరి. “మహచ్ఛబ్ద క్కుద్భవిక్కుం మాదేశం దోషవిల్ల సంస్కృత పదంపరక్కుదవలోడం” శబ్దమణిదర్పణము. దీని కుదాహరణములు మాదేవ, మాకాళి, మాదాని, మాశౌర్య పదములు. ఇదియు నట్టిదే.

యుష్మదస్మత్సమాహారసంప్రధానాద్యర్థక్రియ:—పు. ౧౦౪—‘చెప్పదం డు’, పు. ౧౦౫—‘చెఱుపుదండు’, పు. ౧౦౬—‘పోదండుగాక’, పు. ౨౦౧—‘చూ తండు’, పండితారాధ్యచరిత్ర ౨—వ ప్రకరణమున ‘పడుదండు’, ‘ఉండుదండు’, ‘తీర్థం డు’, ఇత్యాదులు పెక్కులు. ఇవి యితరకవులకృతులలో చెప్పదము, చెఱుపుద ము, పోదము, పొదము, పడము, పదండు, చూతము, పడుదము, ఉండుదము, తీర్థము అనురూపములతో వ్యవహృతము లగుచున్నవి. ఒక్క ‘పోవు’ ధాతువునకు మా త్ర మీకవిప్రయోగించిన ‘పోదండు, పొదండు’, ‘పొదరు’ రూపము లితర కవు

లును బ్రయోగించిరి. తక్కిన ధాతువులపై నాకిట్టి రూపములు శివకవులకృతులలోనే తక్క నిక నెక్కడను గానరాలేదు. ఈరూపములు క్రొత్తగా నున్నవి.

పదాంతాజ్ఞోపము:—పు. ౧౨-‘వెల్విరియ’, పు. ౨౮-‘ఎదురుకొన్నేడ్కు’, పు. ౧౦౧-‘నే డ్వీంతవా డొకడు’, పు. ౧౬౯-‘భాషాప్రణీత మన్నడు బల్లగోల’, ‘త్రాడ్చిన’,—‘నేలబడి పొరల్ కూయిడు’, ‘గుడిసొచ్చు గుడివెడల్’—పండితా—ఇత్యాదులు. కొన్ని శబ్దముల తుదియచ్చు లోపించుట ప్రాచీన గ్రంథములలోఁ బెక్కింటఁ గానవచ్చును. ‘వసివాళ్వాడు’, ‘కడివోయినవాళ్’ ముడువంగ, ‘గుక్కిల్మిగు’ ఇత్యాదులు. ను, లు, రు, వర్ణాంతశబ్దములకు నువర్ణాంతధాతువులు క్రియాజన్యవిశేషణములుగా నున్నప్పుడు వాని యుకారమునకునుగూడ లోపము గలదు. కాని ‘వెలివిరియు’ ‘వెల్ విరియుగాను,’ ‘అనఁబడు’ ‘అన్నడు’గాను, ‘పొరలును కూయిడును’ ‘పొరల్ కూయిడు’గాను, ‘వెడలును’ ‘వెడల్’గాను మాటుట క్రొత్త. ఇట్టిదే ‘విప్రసతికి నూటువేడఁ జ్ఞ వరములు’—నన్నయ, సభావర్ణము. నేడు, త్రాడు శబ్దములు తొలుత ‘నేళ్’ ‘త్రాళ్’గా నుండినవి గావున నవి ‘వాళ్వాడు’వలెమాటుట సంగతమే. మఱియు ‘తివ్వు’ ‘కుర్చు’ నున్న ఇత్యాదులఁగూడ నీతఁడు ప్రయోగించెను.

‘అంబుజనేత్రి’ పు. ౮-ప్రాచీనకృతులలో నిట్టిరూపములు తాననములలోఁ దఱచుగా నున్నవి. ‘అబ్జనేత్రి’, ‘కోమలి’, ‘కుసుమకోమలి’, ‘వల్లభి’, ‘నయనవల్లభి’, ‘పల్లవాధరి’, ‘బాలకి’ ఇత్యాదులు యతిస్థలములందు దిద్దరానివై కూడఁ గలవు.

అవధారణార్థకము:—పు. ౯-‘పరమతత్త్వమృతంబయ చన్నుఁబాలు,’ ఇక్కడ ‘అమృతంబు’పై నవధారణమున ‘అమృతంబ’ యగును గాని దానివై వరల ‘అ’ వచ్చుట క్రొత్తగా నున్నది. యతికూడ హల్లుతోనే కలదు. తిక్కన గూడ నిట్లు ప్రయోగించినాఁడు. ‘దరికొని తెగఁగాల్చునట్టిదయ యగుఁజూమ్మా!’ (ఉద్యోగ ౨ ఆత్వా). పు. ౨౦౫-‘నలిగొనబొందితోనకొనిపోఁడ’, ఇట్లకూడ మీఁదిదానివంటిదే. ఈ ‘తోనన’ పలువురు ప్రాచీనకవులు ప్రయోగించిరి.

పసిబిడ్డ:— పు. ౧౯-ప్రాత వ్రాతప్రతులలోఁ గొన్నింట ‘పసుబిడ్డ’ కలదు. అఱవమున ‘పసుంబిడ్డై’ కలదు. పనరు, కనరు, శబ్దములకు, పసు, కను, పసి, కసి, రూపము లేర్పడినవి. పనరుఁబించె, కనరుఁగాయ, పసిపించె, పసుఁబిందె, కసిగాయ, కనుఁగాయ, అని రూపములు గలవు. అట్లే యిదియును

శిథిలద్విత్యము:—పు. ౧౪౪-‘అట్టయు నీడ్పించియగడ్డవైపించె.’ కర్ణాట వ్యాకరణమున ‘శిథిలద్విత్యము’ను గూర్చి యొక ప్రకరణమే కలదు. తెలుగున శిథిలద్విత్యప్రశంస గానరాదు. శిథిలద్విత్యమనగా సంయుక్తాక్షరము తేలఁబలుకఁ బడుట. దానిచేఁ దత్పూర్వాక్షరము లఘువగును. తెలుగున ‘అద్రుచు, విద్రుచు, చిద్రుపలు,’ అనుపదములు మాత్రమే యిప్పుడు శిథిలద్విత్యము లనఁదగినవి గానవచ్చుచున్నవి. కర్ణాటశిథిలద్విత్యములలోఁ గొన్ని యైనను, తెలుగునఁ గూడఁ బ్రాచీనకాలమున శిథిలద్విత్యములుగా నుండియుండవచ్చును. ‘యగడ్డ వైపించె’ నను నీ ప్రయోగ మందుకు స్ఫోరకము. తెలుగున నిప్పుడు ‘డ’గా మాఱిపోయిన బ (జ్జ) అక్షరముగలపద మది. ‘ఈఆగట్ట’ కర్ణాటకమున శిథిల ద్విత్యముగలదే. “ఆగడితవైచె” అనుపాఠము శరిగ్రహ్యముగా నాకుఁదోఁప కున్నది. ‘ఈడ్పించి’యుండుటచే ‘వైపించె’ అనియే తర్వాత నుండఁదగును. నన్ని చోడఁడుకూడ నిట్టి ప్రయోగములఁ జేసినట్టున్నాఁడు. ‘శ్రీరామేశకవీశ్వరాదు లెడ్డనీశ్రీపాదముల’; ‘ఎడ్డ’ ‘ఎద’ అనురూపములను గొన్నచో నిక్కడ సరిపోవును గాని వ్రాతప్రతిలో ‘ఎడ్డ’ అనియున్నది గావున నట్లే గ్రహించఁదగును. కన్నడమున నదియు ‘ఎట్ట’ అని శిథిలద్విత్యము గలపదము. ‘మొగుచు’ ధాతువు; ‘మొగుడు’ ప్రేరణరూపమని శబ్దరత్నాకరకారు లనిరి. అట్లే యగునేని యదియు ‘మొగుడుచు, మొగుడ్చు’ అనియేర్పడి దానిపై శిథిలద్విత్యమై ‘మొగుడ్చు’ కొన్నాట్లుండి యిప్పుడు మొగుచు రూపముగా మాఱినదనవలెను. ‘మొగుపు’ అని కృద్రూపముగూడఁ గలదు. బూది, బూడిదనుండి యేర్పడిన దనుటకంటె భూతి నుండి యేర్పడినదనుట యుక్తము.

షష్ఠీసమాసమున ‘పు,ంపు’,లు:—పు. ౩౨-‘ధీరంబుకట్ట’, ‘గంభీరంబుతిట్ట.’ ఇత్యాదులు. ప్రాచీనకృతులలో షష్ఠీసమాసమున ముకారమునకు ‘పు’, ‘ంపు’లు గానరావని కొందఱుండురు గాని యది సరికాదు. బనవపురాణపు వ్రాతప్రతులలో రెండురూపములును గానవచ్చుచున్నవి. ‘ధీరంపుకట్ట గంభీరంపుతిట్ట.’ ఇత్యాదిగాఁగూడఁ గలదు. తిక్కనాదులు దఱుచుగా నిట్లు ప్రయోగించిరి. వ్రాత వ్రాతప్రతులు చూడఁదగును. ప్రాసస్థలములలోని ప్రయోగము లనివార్యములు, వానిని జూపుచున్నాఁడను. ‘చ. తపమును—గల్గిక్రీడిక, య్యపు వెరవెక్కుడై గెలుచునట్లుగ’—కర్ణ. ౩౮శ్వా. ‘లావుచేవక! య్యపు వెరవేపుదాల్చి—శల్యశర్వ

ము. 'కృష్ణ దిలికింజ బెంజబరికింజ గలఁడుదయించు నంను జే, దపుగని వేల్పు
సెప్పిన'—సోమనవారివంశము, ౨ ఆశ్వా. 'కడటమువన్ని జానకి నకల్మషుడెచ్చి
నయట్టి పాకకర్మపుంబుడువక.'—భాస్కర రామాయణము, యుద్ధకాండము.
ఇత్యాదులు. కవిలోకచింతామణిలో 'వైంకితాతంభట్టుగూడ వక్షీనమాన
మున నీయాదేశము గలదని వదించెను.

తదియ్యము: పు. ౧౨౯—'అయ్య యనఁగ నేమి యయ్య యనెడు
తదియ్యవాక్యబునజ్జియ్య యడచి' ఇందు 'తదియ్య'పదము సంస్కృత వ్యాక
రణ విరుద్ధము. తదీయ' ఁండవలెను. అట్లు దిద్దినచో: బ్రాసభంగ మగును.
'జియ్య'కు 'జీయ' రూపాంతరము గలదు. దీర్ఘములమీది య, వ, లు కొన్ని
ద్విత్వమును జెందుట, పూర్వదీర్ఘము ప్రాప్తమగుట ప్రాకృతమునను, దెనుఁగు
నను గలదు. 'హైయంగవీనము'ను 'హయ్యంగవీన, మని వ్రాయుట, యుచ్చరిం
చుట గలదు. ఐయున్న అయ్యున్న యని యావనము జవ్వన మని యునిట్లు
తదీయము తదియ్యము కావచ్చును. ప్రకృతులకే కాక ప్రత్యయములకుఁగూడ
వికృతిరూపములు గలవు. కాని యిదిసంస్కృతసమాసమున నున్నది. నన్నిచోడఁ
జును ననంతామాత్యుఁడును నిట్టి ప్రయోగముఁజేసిరి. 'మహేశుడయ్యమా,
యవ్వనవారి పూర్ణచగతాభివినర్ధితుడై'—కుమారసంభవము ౯ ఆశ్వాసము.
'వృప్రాసలోనున్నది. 'నవ్వచు—నీ యవ్వనాశ్రికికభటాఁడు.'—భోజరాజీయ
ము ౬ ఆశ్వాసము.

ప్రథమాదుమీఁదగనడదవాదేశము:—ప్రాచీనకృతులలో బ్రథమావి
భక్తిమీఁదను, సంతాంతముగాని క్రియాపూజముమీఁదను, కొన్ని యవ్యయముల
మీఁదను, సంఖ్యాఁరిమాణవాచకముమీఁదను, కొన్ని మాసములలోను నుండు
కచటతఁకు గనడదవ లాదేశము లగుట కానవచ్చును. ప్రథమాంతముల
మీఁద సీయాదేశము నిత్యమని యాంధ్రభాషాభూషణులు పేర్కొన్నవి.
క్రియావ్యయమునిషయ మనిశ్చితముగా నున్నది. ప్రాత్రవ్రాతలలో దటచుగా
నీయాదేశము కానవచ్చునుగాని యదలేనవ్రాతలును గొన్ని గలవు. ప్రాసంభము
లఁ జూచి వీనిని నిర్ణయింపఁగలుగును. అట్లుచూడఁగాఁ గొన్ని యవ్యయముపై నిత్య
ముగా రాకపోవుట కానవచ్చును. కొన్ని క్రియపై నవ్యయముపైఁ గొందఱు
కవు లాదేశముచేసియు, జేయకయును ప్రయోగించిరి. సంఖ్యాఁరిమాణ

వాచకముపై మాత్రమీయాదేశము నిత్యముగాఁ గానవచ్చును. ప్రథమాంత
ముమీ దఁ గూడఁ గొందఱు విశ్వాసుగా నీయాదేశమును బట్టిరి. ఆంధ్ర
శబ్దచింతామణ్యాదుల విశ్వసించి వ్యాకరణకర్తలు గొందఱాచ్చి కములమీఁది తత్స
ముములకుఁ గలదని, తత్సమముమీఁది యాచ్చి కములకుఁగలదని, ఇంకేమో
యని ప్రాసరిగాని యదియెల్ల ద్రోసిపుచ్చదగినది. పరిశీలించఁగా కళపైనుండు
పదాదకచటతలకు, గనడదనలు బహుళముగా వచ్చునటయే చిక్కులేని
నిర్వచనముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. ప్రాచీనకామునఁ బ్రథమమీఁదను, గ్రియ
లమీఁదను గనడదవాదేశము బహుళముగానే కలదునటకుఁ గొన్ని ప్రయోగ
ముల జూపుచున్నాఁడను. 'పాత్రతగలిగెనేని నాకొనఁగుతదీయాలోకనంబగు.
తెఱంగునృక'— 'లేదదఁప నశ్వమేధము' శాంతిపర్వము; కన్యాత్వమే
నాకులే । దుఁగదా । నిర్వ-రామా - పొమ్ముకపివరేణ్య నీ వఁన మోదిశులై,
'మనీయం బైనమర్మంబి' । దుకృతఘ్నంశయిచెప్పెఁ గూలునని యాటో
పంబు దీపింప', 'వికృతములైన.....నీవు బీతుకుడిచివచ్చిరోకొలఁదు'—
భాస్కరరా. యుద్ధకాండము. 'క. ఆపద్వసీతులగుదురు । కాపురుషులు పరమ
పురుషకారుణికగుణుల్ । శ్రీపాటింపవినీతులు । నాపద్దశకంబుదశదశాంకాధర
ణా "బద్దెననితినారముక్తానళి. ఇవియెల్లఁ బ్రాచీనప్రయోగములు. క్రియ
లయని బ్రథమాంతములయని నాదేశము లేకున్నంపు కర్వాచీనఃప్రయోగ
ముల నెక్కువగాఁ జూడవచ్చును. 'వయఃస్ఫీదనరెంటికిం జెసిన రేవడనాదునె
సీరజేతుణా' మనుచరిత్రము.—ఇక నవ్యయముపై నీయాదేశము నానావిధ
ములఁగలదు. అవధాతకార్థకము, క్వార్థకము మొదలుగువానిపైఁ గానరాదు. అట్లు,
ఏమి, మొదలుగువానిపై నిత్యముగాఁ గానవచ్చును అన్ని యవ్యయముమీఁ
దను ప్రాసానప్రయోగములు దొరకకున్నవి. ఇతరస్థానములయందు ప్రాత
లలో నిరుదెఱఁగుండు నుండును. ప్రాచీనకాముననే యీయాదేశము సుస్పృత
ముగా నుండులేదు. శాసనములుగూడఁ గొంతపఱకు వీనియన్నిశితను నిరూ
పించుచున్నవి. ప్రాచీనతర శాసనములీతిననుసరించి తొలుత నీయాదేశము నీగ్రంథ
మునఁ బూర్ణితోఁ బాటింపఁ దొందెతినిగాని, భారతాదిప్రయోగముల దైవవిద్య
మును, దాశశత్రుగ్రంథము లంతగా నీనియమమును బహుకాలముననుండియే
పాటింఁ కుండుటను, వర్తమానపాఠికలొకమున కీవిధ మఁజెఱతమగుటను, గొన్ని
యెడల నర్థకేళమును గలిగించుటను, అచ్చులో నపూర్వమున మా ర్పగుటచే

నెంతజాగ్రత్తగాఁ జూచినను గన్ను వందించి కొన్ని కట్టలు గానరాకుండుటను, బర్యాలోచించి, యాపూర్ణిని వీడి నేనును బహుళముగానే యాయాదేశము నిందుఁ బాటించితిని.

౧౩౧ పు. ఏనువోయెద,—తాన. నేను శబ్దములు ద్రుతాంతములుగా వ్యాకరణముందుఁ బరిగణితముగను. ‘ముదగదముడిగుమేను విదః’ డిగి యెద.’ శ్లో ౨ అశ్వా—అని తిక్కన ‘ఏను’ కళగాఁ బ్రయోగించెను. ‘ఏనవి దః’ అను సంస్కారము తప్ప. ‘ఏనువెనుక’ అని పాఠము కలదుదురు గాని యది నాకే ప్రతిబోను గానరాలేదు. ఆశబ్దములు బ్రాచీనులు కళానుగానే ప్రయోగించిరని నానమ్మకము. కళలు గనుకనే ‘ఏను’ పై ‘విదః’ ‘వివః’ అయినది. మఱియు, నేనుగరంబుత్సక వృత్తితో—నిష్పదనో, ౪ అశ్వా. ఈ ప్రయోగము ద్రుతాంతత్వమునకును సాధకమే. కాని ప్రాచీనప్రతులలోఁ బెక్కిం టఁ దాను, నేను శబ్దములమీఁది క చ ట త ప లు గ న డ ద వ లుగాఁ గానవచ్చినవి. బసపురాణపు వ్రాతప్రతులలోనున్న పాఠమును నేను మార్చఁజాల నయితిని,

కానకళయే:— బసవపురాణపు వ్రాతప్రతులలోను భారతాద్యవ్రాతప్రతులలోను, ఎక్కడఁజూచినను కానకళగానే కానవచ్చును. ధృతరాష్ట్రుడును,—కా । నతగంబుందుట’ యని తిక్కనప్రయోగము గలదు. పండు లకొలఁది స్థలములలో నది కళగానే న్రాయఁబడి యున్నది. ప్రాచీనగ్రంథములలో నెక్కడను నది ద్రుతాంతముగాఁ గానరాదు. ౧౩వ శతాబ్దినుండి రచితములయిన గ్రంథములలోనే యది ద్రుతప్రకృతికముగా మఱినది. ప్రాచీనగ్రంథములలో ‘కాన’ అనియే ‘న’ లఘువగునట్లు పండుకొలఁది కట్టల నున్నదిగాని ‘కానఁ’ అని గురు వగునట్లుగా నెక్కడను ద్రుతముతోఁ గానరాదు. అది కళయనుట కిదియొకటియే ప్రబలసాధనము కాదగును.

స్త్రీ, పుం వాచకములు:—పు. ౧౦౮, ‘నడినన్నదాసి’ (పుం.) పు. ౧౩-‘కొడుకులు లేమికి గడుదుఃఖయగుచు’ (స్త్రీ), పు. ౨౦-‘వనితయపూర్వలాంఛన ధారిగాఁగ’ (స్త్రీ) ఇత్యాదిస్థలములఁ బులింగరూప ముండవలసినచోట స్త్రీలింగ రూపమును స్త్రీలింగరూపముండవలసినచోటఁ బులింగరూపమును నీకవి ప్రయోగించినాఁడు. (పుట ౨, పుట నోటు చూచునది.)

శత్రుత్వములు:— పు. ౭. 'వీక్షింపుచున్న', ఇత్యాదులు. ప్రాత్ర ప్రాత్రత్వము దన్నింట శత్రుత్వ మగు 'చుక' పరమగునపుడు ఇంచు, ఇంపుగా మూటుట సర్వత్ర గానవచ్చుచున్నది. ఈ బసవపురాణము ప్రతులన్నింటను నిట్టిరూపములే కానవచ్చుచున్నవి. కొందఱు వ్యాకరణకర్త లీరూపముగూడఁ బరిగణించిరి; కొందఱు సరి కాదనిరి. ప్రాత్రప్రతులందు వందలకొని యిట్లుండఁన్న 'యింపు' రూపమును, మార్ప సాహసించ నయితిని. కాని యతిప్రాసములలో నీరూపములు ప్రాచీనగ్రంథములందు నాకుఁ గానరాలేదు. ఈ బసవపురాణమున పు. ౨౩= 'శుభకార్య మాచరించుచు నొక్క నాడు,' పు. ౫౨ అంచు వెండియుఁ బ్రస్తుతించుచు—ఇత్యాదులు 'ఇంపు' రాని ప్రయోగము లున్నవి. ప్రాత్రప్రాత్ర లన్నింట నుడుటచే నందితినిగాని యీ 'యింపు' సోమనాథునికి సమ్యక్మే యనఁజాలను.

అర్ధానుస్వారములు:— తిక్కనాదుల కాలమునఁగూడ నర్ధానుస్వారము జ్ఞానమస్వరముగానున్నట్లే కానవచ్చును. ఒకరు సానుస్వారముగాఁ దలచినదానిని వేతొకరు నిరనుస్వారముగాఁ దలచుట దీనికిఁ దార్కాణము. 'ప్రోక'ను నన్నిచోడఁడు నిరనుస్వారముగాఁ బ్రయోగించెను. 'క. కోకనదంబులు మొగుడం నోకంబులు విరిసి దెనలకుం జన మెఱుంగై, ప్రోకలుగొని హక్కినిక, రాకరమనఁ దారలెనఁగె నంబరవీధి.'—అష్టమాశ్వాసము. శబ్దరత్నాకరమున నిది నిరనుస్వారముగానే గ్రహింపఁబడినది గాని లక్ష్యము సానుస్వార మనఁదగినదిగా నున్నది. (మా.శ.ర.) ౪ తియు భాస్కరరామాయణ యుద్ధకాండమున 'ప్రాకు దునూ 'ఊకున- మ్రాకులు; -ప్రోకలు' అని సానుస్వారముగా గ్రహింపఁబడినది. మన సోమనాథుఁడును పు. ౧౭౪- 'మ్రోకు వెంటన యెడతాకుము జుట్టి! ప్రోకగాఁబోయుచుఁ బ్రొద్దులు వుచ్చ' పు. ౩౨, - సారాధముఁప్రోక జ్ఞానాగ్ని కాఁక' అని, సానుస్వారముగానే గ్రహించెను కుమారసంభవమును శబ్దరత్నాకరమును, నమ్మి దీనిని నేను నిరనుస్వారముగానే తలచి, యీముద్రణమునఁ దొలుతఁ గొన్ని పట్టల నను స్వారమును(క) అని కుండలీకరించి యుండితిని. ఇట్లే మఱిపెక్కు శబ్దములఁ గూర్చి సంశయముగలదు. కొన్ని ప్రాచీనశాసనములలో 'పెరుగు' నిరనుస్వారముగానున్నది. 'తనకు ననముపెరుగ' సోమలదేవి దాతారామశాసనము. * మార్కండేయపురాణమననుండి సానుస్వారమనుటకు

* రాజనరేంద్రసంఘక, దక్షిణహిందూదేశశాసనసంపదము IV మా.

లక్ష్యముగా శ. ర. లో నీక్రిందిపద్య ముదాహృతము. 'క. అనఘమదాలనకడు
పున, జనియించియు యోగిమాతచనుగుడిచి పెరిగిన తనయు లితరవనితల.
తనయులు చనుత్రోవఁ జనఁగఁ దగియెడువారే.' ఇది యిట్లుండువలెను. 'జనియిం
చియు యోగిమాతచనుగుడిచియుఁ బెరిగినతనయు.....' మార్కండేయ
పురాణముననుడిచే, 'ఉత్తముఁ డనఁగంబరంగు నుద్విషని ముచుల్' అని పద్యము
నుదాహరించి, శబ్దరత్నాకరకాయు 'పరగ' సానుస్వారమనిరి. 'ఉత్తముఁ డను
పేరఁ బరగెనుద్విషని ముచుల్.' అని వ్రాతప్రతులపాతము. పరగ నిరనుస్వారమే,
'చాగు'లో నరసున్న లేదేమో! కొన్నివ్రాతలలోఁ గలదు. ప్రాచీనకవు
ల్లరును సానుస్వారముగాఁ బ్రయోగించిన 'ఏగు' నిటీవలివారు
నిరనుస్వారముగాఁ గ్రహించిరి. ప్రాచీనులు, వీపు, చీకటి, తీగ, తూగాడు నిరను
స్వారముగాఁ బ్రయోగించిరి. ఇటీవలివారు సానుస్వారముగాఁ బ్రయోగించు
చున్నారు. 'నాడు' దేశార్థమునఁగూడ శాసనములందు సానుస్వారముగాఁ గాన
వచ్చును. సూక్ష్మమిది యకాపవిభక్తికమగు నూటిలో శ్రీనాథుని శాసనము
నను, మఱిపెక్కింటను ననుస్వారము గానవచ్చును. 'ఏటికి' నిరనుస్వారముగాఁ
గొందఱును సానుస్వారముగాఁ గొందఱును బ్రయోగించిరి. పు. గె. 'నాటు'
(పుట్టనోట్లచూ.) దీర్ఘములమీఁద యకాపవిభక్తిటకారములకుఁ బూర్వ మర్థా
నుస్వారము పెక్కువ్రాతలందుఁ గానవచ్చును. 'గోచి'కి నిరుదెఱఁగుల వ్రాత
లుండును. తోరుగు సానుస్వారమని శ. ర. లోఁగలదు. అట్లనుటకుఁ బ్రమాణము
నాకుఁ గానరాలేదు. అది నిరనుస్వారమే యని నాతలఁపు. 'మావిడి' సానుస్వార
ముగా బహుశాసనములందుఁ గానవచ్చును. 'మాదిగ' అనికూడ నున్నది.
ఎనుబది, ఐదు, శబ్దములలో ననుస్వారముండుననుకొనెదను. 'మాదిగ'లో నను
స్వారముగలదు. అది మాతంగశబ్దభవము. 'లింగులుగాక మాదింగలున్నా'కె-
పండితా. 'తూపు'లో ననుస్వారము గలదని కొందఱును. భారతమున నది
నిరనుస్వారముగాఁ బ్రయుక్తము. 'కోపించి మూఁడుబల్ దూపు' - కర్ణ పర్వము.
అట, అంట, రూపములు గలవని చిన్నయసూరిప్రభృతు లందురుగాని ప్రాచీన
కృతులలో. 'అంట' రూపమే కానరాదు. 'అట'లో నున్నయుఁ గాన
రాదు. అట, అటు, అట్టె, అనియే ప్రాచీనప్రయోగములు. 'సోతు' వారివంశ
మున నెఱుఁపెగడ నిరనుస్వారముగాఁ బ్రయోగించెను. కొన్నివ్రాతలలో
సానుస్వారముగాఁ గానవచ్చును. కొన్ని యనర్థాంతభాతువులకు భావార్థ

మున సానుస్వారమున 'త' వచ్చుటచే (చేత, రోత ఇత్యాదులు.)
 తత్సదృశమయిన (చేతులు, గోతులు, పోతులు, మొదలగు) శబ్దము
 లకుఁగూడఁ బరిజ్ఞానములేని లేఖకు లనుస్వారముల నుంచుచున్నది. అట్లే
 యనుడు నావుడు, ఆరిగించుడు మొదలగు శబ్దములందఁ గొన్ని తాటాకుస్రతు
 లలో ననుస్వారములు గానవచ్చును. రాముఁడు, బాలుఁడు మొదలగుశబ్దముల
 కుఁడినట్లే యపరిజ్ఞానముచే లేఖకుఁ ట్లు వాఁకిని నున్నఁ జేర్చియుండురు. వానిని
 జూచి కొందఁ టని సానుస్వారములే యనుచున్నారు. అది నమ్మకముగాదు. అట్ల
 గుచో నవి నిడునున్న లుగఁ గూడ మాటవలెను గదా! ఎక్కడను నట్టిమాట
 ములు గానరావు. అవి నిరనుస్వారములునుట కనేకస్రయోగములఁ జూపఁగలను.
 పు. ౪౨-కడుటొంపిఁ గాలుజాఱుడు—పు. ౭౨ 'మృడఁడు వా లారగించుడు
 రిత్తకుడు—ఇట్టి స్రయోములు భారతాదులలోను బెక్కులున్నవి. విస్తృత
 భీతిచే విడుచుచున్నాడను. కలఁగుఁడు, అను పదమే 'కలఁగుండు'గా రూపాంత
 రమును జెందినదనియు, నావుడు మొదలగువానిలో ననుస్వారముగలదనుట కిది
 జ్ఞాక మనియు నొకవాదము గలదు. ఇది సరికాదు. కలఁగుడు మొదలగు శబ్ద
 ముల తుది 'డు' ధాత్వర్థకము. ఇది ప్రాచీనకృతులలోనే హెచ్చుగాఁ గాన
 వచ్చును. నావుడు, అనవుడు, మొదలగుశబ్దముల తుది 'డు' ఆనంతర్యాధికము.
 ఒకటి కళ, వేటొకటి ద్రుతాంతము. ఈ రెండింటనుగూడ నరినున్న లేదు. 'కలఁ
 గుడు'నుండి కలగుండు వచ్చేనేని యది ధాత్వర్థకమగు 'డు' సానుస్వార మను
 టకు జ్ఞాకము గావలెనుగాని యానంతర్యాధికమగు 'డు'కుఁ గారాదు.
 అప్పుడు రెండు నొక్కటే యనవలెను. ఒకచోట ద్రుతమును ద్రోసిపుచ్చుటో
 రెండవచోటఁ జేర్చుటో చేయవలెను. అప్పుడు సంధుఁలోని చిక్కులను
 నవర్థింపవలెను! ఈ కల్పనము తగదు. ఇంత యంగీకరించినను సర్వ
 ధాతుసాధారణమైన 'డు' ఎక్కడను బూర్ణానుస్వారమును బొందఁజాలక
 యొక్క 'కలగుండు'లోమాత్రము చెందఁగల్గెననుట యుక్తముగాదు. అదియట్లే
 యగునేని కలఁగుండు 'కలఁగుండు' 'కలంగుండు' రూపము లుండఁదగునేకాని
 'కలగుండు'అని యుండఁదగదు. 'కలగుండు' శబ్దమునకు నే నిట్లు నిష్పత్తిచెల్వ
 దును. కల్వారము, కష్టారము నున్నట్లు, 'హిసి'నుండి 'సింహ' మయినట్లు పాఠువ
 ము, పావురము నయినట్లు వర్ణవ్యత్యయముచే 'కలఁగుడు' అని 'గు'కుఁ బూర్వ
 ముండవలసిన యనుస్వారము 'గు'కుఁ దర్వాదబడి 'కలగుండు' అయినది.

(కొంగుడుశబ్దార్థమాశ్చయమునకేట్టి కలగుండు అయినది.) అను స్వా-
వ్యత్యయమేర్పడుటచేతనే 'కలగుండు'లో 'ల' తర్వాత నర్ధానుస్వారము లేద
య్యెను. మంచెల్ల వానుదేవపండితుని వైకృతిచంద్రికను, పట్టాభిరామపండితుని
పట్టాభిరామపండితీయమును బ్రమాణముగాఁ గొందుమేని ప్రాచీనభాషాస్వరూ-
పము పఠింపఁ జేయఁగలను. ప్రాచీనతాళపత్రపు బ్రతులలోఁ గొన్నింట మాత్రమే
అసపుషు, నాపుషు మొదలగుశబ్దములం దనుస్వారము కానవచ్చును. కాని,
యెక్కువప్రతు లనుస్వారము లేకుండఁగూడ నున్నవిగదా! ఆ శబ్దములలో
నున్నయుచ్చప్రాసిన ప్రతులకుంటే, ఉచ్చకుండ ప్రాసిన ప్రతులే యెక్కువని నేను
చూపింపఁగలను. ఇక నీవిషయము విడిచెదను.

శకటరేఖములు, కిక్కినాదులకాలమునకే అ-ర-భేదజ్ఞానము తార్కాణముకా-
జొచ్చినట్లున్నది. అప్పటి శాసనములలోను గ్రంథములలోను గూడఁ గొన్ని
శబ్దము లటు నిటు గానవచ్చుచున్నవి. అ, ర, భేదమును బాటించి వ్రాసినతాళ
పత్రపు బ్రతులకుదుఁగానుండును. కాఁబట్టి తత్ప్రజ్ఞానము మనకు యతిప్రాసము
లను బట్టియు, శాసనమునుబట్టియు సాధ్యము. కూతులు అని శాసనము
లలో సర్వత్ర ఆ కాననగలను. నేడందఱు 'కూతురు' అనియే తలంతురు.
చేకులు, సమకులు, చేకూలులు, బండితాత్రోను, సమకూరు, సాదురాత్రోను
శ. ర. లోఁ గలవు. ఇది సరియారే? శాసనములలో 'జేపు' బండితాగా
నుండును. భారతమున నది రేయిత్రో యతిలోనున్నది. జేపు బండితా
యగువో నేడు సాదు రా లుగాఁ దలఁపఁబడునవి పెక్కులు బండితాలు
గావలసియుండును. తీగగదల్చిన బాద మొలఁ గదలును. 'సగము' అను పర్థ-
మున గొందఱు ప్రాచీనులు 'అఱ'గాను మఱికొందరు 'అర'గాను బ్రయో-
గించిరి. 'అఱచందురుని క్రొత్తమెఱుఁగులు' హరివంశము 2 ఆశ్వా.
(చూ. శ. ర.) అరచుచురుండెదములొ. జొర, బాటి - సరికుండు - హరినిటల
ఉత్తరహరివంశము ౧ ఆశ్వాసము. మనసోమనాథుఁడును — పు. ౧౨౬.
'దరవాసితాస్యైః తలుపులదక్కు. నరగంటనొక్కింటి యఱలేకమాచి' అని
సామరేఖముగాఁ బ్రయోగించెను. నెఱియ,యని శ. ర. కారులు- పు. ౧౩౫.
నెరియల పాలెనఁ బరహరసేకు సోమనాథుఁడు. శ-ర-కారులు, ఏర్పడు, ఏర్పఱుచు,
ఏర్పరించు, వెల్పడు, వెల్పఱుచు, వెల్పరించు-ఇత్యాదివిధములఁపఱుచు' రూపాం

తరమగు 'వరించు'ను సాధురేఫముగా గ్రహించిరి. యద్ధమల్లుని శాసనము మూడవ యక్కరలో 'వెల్వడించిన నశ్వమేధంబు' అని బుడితాకలను. 'తివురు' శ. ర. 'తివులు' అని యద్ధమల్లు శాసనము. ముందర, ముందట. లు భారతముననే కలవు. వేటువేటు కాదు. పేరు + పేరు, పేరు పేరు; పేర్వేరు, పేర్వేరు, అని ప్రాచీనుల ప్రయోగములు. ఎరగు ఎఱగు కలదు, పడుమర పడుమఱ, రెండు దెఱగులను గలదు. రేఫద్వయఃపరిచ్ఛేద మిఁతెఱగున నటనటలై (అరవర లనియుఁ గొందఱు) యున్నది. పర్యావృత్తమయిన పరిశీలనమున కిది పట్టగాదు. ఈ గ్రంథము ముద్రణమున నిట్టి చీకాకుగలశబ్దములు గొన్నింటిని గొన్ని పట్టల నటునిటుగాఁగూడ నుంచితిని. మఱియు బుడితా సంయుక్త మైనపుడు నన్నయనాట బుడితాగానే వ్రాత యుండెడిది. మనసోమ నాథుఁడు మొదలగువారు సంయుక్తమయిన సాదురాతో దానిని బ్రాసములు దుండిరి. నేటిలిపిలో సంయుక్తమయిన బుడితా సాదురాగానే యున్నదిగాన నేఁటి యుంచితిని.

అనగాగమము—నన్నయభారతమున పురణార్థమున 'అన' కాన రాదు. 'అగు' కలదు. 'మూడగువర్షము' ఇత్యాదులు. ఆకాలపుశాసనములలో హెచ్చుగా 'అవు' కాననగును. 'మూడవునడవున, రెండవుకొడుకు' ఇత్యాదులు. అగు, అవులకు భేదములేదుగదా! తర్వాత, 'అవ' 'ఁ' అను రూపములుగూడ నేర్పడినవి*. సోమనాథుని కాలమునకే 'అవ' రూప మేర్పడినది. పు. ౧౨. ఇచ్చమై బదుమూడవేటియంత్యమున' అని కలదు. 'అగు అవు' లున్నచో 'అగునేటి, అవునేటి' అనియుండును. 'అన' రూపముమీఁదనే 'మూడవది' అయినట్లు 'మూడవేడు' అయ్యెను. పెక్కుచోట్ల బూరణార్థమున సోమనాథుఁడవ' ప్రయోగించెను. ఏవ్రాతప్రతిలోను 'అగు' 'అవు' రూపములు గానరాలేదు. లిపికారులు కవిప్రయుక్తరూపమును మార్చి శిమకాపు రూపమును లిఖించినఁగూడదు. కొన్నిచోట్ల పట్టు జరగియుండవచ్చును గాని నర్వశ్ర యట్లుగుట యసంభవము. నన్నయభారతమునఁ బెక్కుప్రతులందు 'అగు' పాఠమే కానవచ్చుచున్నదిగదా!

మఱికొన్ని.—పు. ౧౪గి. 'ఇగ మెడదునిమెదవు' — ఇందలి 'ఇగ' అరసున్న లేనిది. చిన్నయసూరిప్రభృతు లిది సానుస్వార మనిరి—పు. ౧౪గి.

‘ప్రేభృంతవెయ్యలపెద్ద’-పెరు-బొంత-పెద్దబొంతగలవాడు-పెర్బొంత-ప్రేభృంత
తయయినది. పెర్గడ ప్రగడ అయినట్లు—పు. ౧౮౭. ‘కల్లొంబునొండె’-ఇత్తా
దులు పెక్కులు—పు. ౧౮౯. ‘అర్ఘ్యపణ్యములు’—ఇది పెక్కు-చోట్ల; అర్ఘ్య
పాద్యము’ లనుటకు, ౨౪౨ పు. అర్ధరాత్రి, అర్ధరాత్రమనుటకు, ౧౮౭ పసిడి
మయము, తమమయము, ౧౮౩= చర్సవేదులు, ౨౯, ౩౧, కట్టనిచ్చు, కట్టగనిచ్చి
—ఇట్టివ్యవహారమునేడు లేదు. నేడు ‘కట్నమిచ్చుట’ యనియే కలదు. సోమ
నాథుడు‘కట్నమిచ్చుట’గూడఁ బ్రయోగించెను. సత్కరించి యొసఁగెడు వస్తు
మునకుఁగట్నమని తొలుతఁ జేరై నేడది వస్తుములేకపోయినను, సత్కరించి
యొసఁగుభూమ్యాభరణాదులకుఁగూడ వాచకమయినది. సోమనాథుడు కట్నము
నువస్తుసామాన్యవాచకముగాఁగూడ వాడినాడు—పు. ౧౦౧. ‘ఎట్టికట్నంబైన
నిచ్చిమ్రొక్కుచును’-ఇక్కడ కట్నమనఁగా ‘ఉదికినగుడ్డ’యే: కట్ననది(వస్తుము),
కట్టము, కట్టనము, కట్నము, అనురూపములఁ జెందినది. కొట్టము, కొట్టనము,
కొట్నము=ధాన్యము; రాటము, రాట్టము, రాటనము, రాట్నము=నూలియం
త్రము-ఈశబ్దములిట్టివే. పు. ౧౮౫, ‘ఈజుమ్మర’(తుమున్నంతముగాదు.) పు. ౬౫,
‘లేనెత్తి’ పు. ౧౦౮, ‘ఏనుంగుగోల్పడ’కోల్పడ=పోయె, పు. ౧౯౪, అతఁడదృశ్య
ముగ=అదృశ్యముకాఁగా, పు. ౧౯౫, చోళవాళి వేళవాళి, ఈపదముల కర్థమె
ఱుగరాదు. ‘చోళవాళికాకాక్షోణీతలేశ-వేళవాళికఁ గర్తవే’అని పండితారాధ్య
చరిత్రమునను గలదు. దీనిఁ గూర్చి శివతత్త్వసారపీఠికలో (శ్రీ). కె. వి. లక్ష్మణ
రావుగా రిట్లు వ్రాసిరి. “చోళవాళి=చోళపాళి, చోళరాజ్యము. వేళవాళి=వేళ
పాళి=కాలపాళి=కాలునిరాజ్యము. అని నే నర్థముచేసికొంటిని. కాని అర్థము
స్పష్టమనుటకు వీలులేదు.” కన్నడకవిచరిత ౧ వాల్యం ౨౪ పుటలో ‘చోళవాళి’
నిగూర్చి చర్చకలదు. అది యిట్టిది:— ఈ (చోళవాళి) శబ్దమును రైస్ చోళ
రాజ్య మని భ్రమించినట్లు తోచుచు న్నది. ఈశబ్దమునకు ఋణము లేక
విశ్వాసము అని యర్థమని యీక్రింది ప్రయోగములఁబట్టి స్పష్టమగుచున్నది.
“చోళదపాళియంపగెడు డిల్లా ద్రోణనుండ్రోణియుం-రన్నకవి. చోళదపాళిగన్నను
వనితాఖ్యాతియుం తాభువెం-కర్ణపార్వ్యుడు. సలహాదొడయన చోళవాళిగ
తలెయ మారువుదొండుపుణ్య - కుమారప్యానుడు—” ఈ ప్రయోగముల
నన్నింటిని జూడఁగా నా కి ట్లర్థముతోచుచున్నది. చోళవాళి=జొన్నల కయిన
నిర్ణయము. వేళవాళి - జీవితకాలమున కయిన నిర్ణయము. అనఁగా, ‘జీతము

(తిండికి జొన్నలు) ఇచ్చినందులకుఁ జేయవలసిన నేనకే నీ వధికారివి గాని, జీవితకాలపు విధానమున కెల్ల వధికారివి కా' వని యర్థము. చోళ మునఁగా జొన్నలు. వాళి=వతను, ఏర్పాటు, నిర్ణయము. కన్నడమున 'చోళదవాళి' యని యుండుటచేత నది షష్ఠీసమాసము. ఆకాలమున రాజసేవకులకు జీతము జొన్నలిచ్చుచుండి రనుటకు నన్నిచోడని ప్రయోగము—మూనుమిడి వైరివాహి నుల ముట్టి.....జొన్నలు గొన్న ఋణులు నీఁగుదాక. కుమారనా. ౧౧ ఆశ్వా. పు. ౨౪౦ వదరు—'ఒదవంగ వట్టేట నోడయుండంగ- వదరూఁదినట్లు' వదరు=సోఱకాయబుట్ట, నన్నయప్రయోగ మిదిచూడఁదగును. 'అందు వైదర్భికి నొక్క యలాబూఢలంబును శైబ్యకు ససమంజసుండును కొడుకునుం బుట్టిన ఆ 'వరదుఁడైన యీశువరమున నిది యొక్క-వదరు పుట్టె నెట్టి వరమొ యనుచు! దాని బాటవైనఁగానున్న'—ఆగణ్య. ౩ ఆశ్వా. ౨౧౦ పు. బ్రహ్మ పురులు= దేవాలయములలోని స్వస్థివాచక బ్రాహ్మణులు. "మేశ్వర దేవర బ్రహ్మపురుల సానుల వృత్తులు ఒక్కొక్కళ్లకు ఖ ౩" ఇది శక. ౧౦౭౫ నాటి నన్నిచోడశాన నము*—మఱియు చేబ్రాళిశాసనమున 'దేవరబ్రహ్మపురి బ్రాహ్మణు ౧౪ కు' ఇత్యాది. ౪౦ పు. కైకొనిపి (కైకొనఁజేసి) 'మేలుకొనిపి' శ్రీనాథుడు '౨౦ : పు. కూఁతురివరియింప' కూఁతురు శబ్దము ప్రథమేతర విభక్తులలో 'రు'లోపించునని కేతన యనెను. 'వరగఁ కూతురు శబ్దంబుపై రుకార । మొక్కపలుకున పైవైన నుండుఁబాయు' నని విన్నకోట పెద్దన చెప్పెను. పు. ౧౨౧ మఱియట్లనేమొచ్చి— అట్లగ అనికూడఁ బ్రాచీనప్రయోగములు గలపు గాఁబోలును! ౨౨౮ మల్ల జియ్య, బొల్లజియ్య—దేవళములం దర్చకులుగా నుండు తమ్మళ్లకు 'జియ్య'లని వ్యవహారము. పెక్కుశాసనములందుఁ దమ్మళ్లు 'జియ్య' లని పేర్కొనఁబడిరి. ౩౦ పు. దృష్ట్లు - ఈరూపమును నన్నయకూడఁ బ్రయోగించెను. దృష్ట్లు బ్రష్ట్లు, రూపములు ప్రాచీనతరకవినమ్మతములు. ౩౧ పు. కొల్చురగసంఘములు ('కొల్చునరగ') అని యుండవలసినది. ౬౯ పు. అనియొండె వేసరనాన గన్న- జననిగదాయని-వేసరను, ఆసరను అని ఛేదము. 'కుక్షింభరిత్యంబున త్తుల్ తొమ్మలై వేసరియొగరి దానిరిగుంపు (శర-చూ) అని యాముక్తమాల్యదలోఁ గలదు. బసవపురాణమున 'ఆనరు' అని యతిలో 'ఆ' కుదు. ఆముక్తమాల్యద లోఁగూడ 'వేసరి యాసరి దానిరిగుంపు' అని యుండవలయునేమో! ౧౨౧-నా

* ౧౯౧౫ సం. గవర్న మెంటువారి శాసనసంపదము, సం. ౩౬౩.

సికము. దీని ముకారాంతముగాఁ బలువురు ప్రాచీనకవులు ప్రయోగించిరి. ౧౦౯
అదిగొమ్మనుచు=అదిగో + అనుచు, అదిగో ఇదిగో, వీడుగో, వాడుగో, అను
రూపములు గలవు. 'కొనుము' కు, కొమ్ము, కో, అను రూపములు గలవు.
అదిగొనుము = దానిని గ్రహింపుము, చూడుము' అని యర్థము. 'కొనుము'
రూపాంతరమగు 'కో' అగుటచే నాపదము కళగాని ద్రుతాంతము గాదు.
'అదిగో కానంబడియొ డెల్లగొల్లెనభంగి' అని నరాహపురాణమునఁ గలదు.
పింగళిసూరన దాని ద్రుతాంతముగాఁ బ్రయోగించుట చింత్యము. 'మనసుమ్రచ్చిలి
చొచ్చిన మత్తికాడు' । వీడుగొమ్మని-ఉత్తరహరివంశము. అదిగో ఇత్యాదు
లున్నట్టే అదివో, ఇదివో, వాడువో, వీడువో రూపములును గలవు.
ఇక్కడ, 'పో' పొమ్ము రూపాంతరము. వాడుగో, వీడుగో రూపములయన్నికిని
గొందఱు సందేహించుచున్నారు. పిల్లలమఱి వీరస శాకుంతలమునను, జైమిని
భారతమునను దానిని ప్రయోగించెను. వాడుగో మాయన్న వంశవర్ధనుడు!
నేడేల మది దప్పె నెలతపోసికు, పల్నాటివీరచరిత్ర - 'పేరునేలిబీటకాయ విలుచు
కొందురుగాని । చేరిచూడఁబోతె నెయ్యి చిక్క దండులో । ఈరీతి బ్రాహ్మణుల
పద్ధ నెన్నఁగా నేమియుగద్దు । వాడుగో మాదరచెన్నవరుడె బ్రాహ్మణుడు.
చిలుకపాటివారి వచనములు.—పు. ౧౨౪, ౧౨౮. 'పశువరించు' ఈపదము
నన్నయ రచనలోఁగూడఁ గలదు. 'నీయట్లు క్రూరులై నృపతులఁ జెఱుబెట్టి
పశువరించుచుఁ బశువతి నుమేశు । నరదుఁ బూజించినవారును. గలరె' నభా
షర్య. ౧ ఆశ్వా. 'తనయుఁ బశువజిచి తద్వప । గొనివేల్చినఁ జూచి' ఆరణ్య.
౩ ఆశ్వా. మొదటి ప్రయోగమున హింసించు బాధించు అనియు, రెండవదాన
యజ్ఞపశువునుగాఁజేసి చంపు' అనియు సర్థము పొందుచున్నది. పశువఱుచు
'పశువరించు' రూపాంతరములు గానచ్చును.* 'పశువడు' కలదో లేదో! సోమ
నాథుని ప్రయోగములకు మొదటి యర్థమే పొందుచున్నది. 'పశువరించఁగఁ
జంప'—'పశువరించుచుఁ గొర్లపాలు నేయుచును' అనుచో హింసించు బాధించు
అనియే యర్థమగును.

పు. ౮౫ విగుర్వణము. నన్నయ 'విగుర్వించు' అనియు నన్నిచోడఁడు
'గర్వవిగుర్వణంబుల' అనియు నీపదమును ప్రయోగించిరి. 'గుర్వీ ఉద్యమనే

* 'పశువఱుచు' రూపాంతరమే యగునని యుద్ధమల్లకానన లిఖితినిఁ పశువజించు' అని
కళింగవంశములో నుండవలెను.

అని ధాతుపాఠమునఁ బరిగణితమయిన ధాతువున నుండి పయిపదములు పుట్టి నవి. గుర్వీధాతువుననుండి 'గుర్వణ'మని రూపమేర్పడునుగాని 'గుర్వణ' మని యేర్పడదు గావున నిది కర్ణాటదేశీపదమని కొందఱుందురు. గుర్వ, గుర్వించు, అగుర్వ అగుర్వించు అనునవి తద్భవరూపములగునని నేఁదలంతును. 'విగుర్వించు' 'విగుర్వణము' తత్సమము అనియే నాతలఁపు. కావుననే నన్ని చోడఁడు 'గర్వవిగుర్వణం బులఁ' అని సంస్కృతసమాసమునఁ జేర్చెను. గుర్వ, గుర్వించు మొదలగు తద్భవశబ్దముల సంబంధముచే 'విగుర్వించు, విగుర్వణము అని యుండవలసిన తత్సమశబ్దములను లేఖకులుఁ విగుర్వించు విగుర్వణము' అని లిఖించియుందురు. 'గు' ఎట్లును గురువేకాన 'గుర్వణ'మన్నను 'గుర్వణ' మన్నను బద్ధములంబఁ జిక్కులేదయ్యెను. ఈతలఁపు తోడనే నేను 'గు (గూ?)ర్వణ'మని యుంచితిని.

పు. ౬-౭ తొంగిళ్లు శ.ర.లో నీపదమునకు నీటిబొట్టు, నూనెబొట్టు అని యర్థము కలదు. భల్లాణచరిత్రలోనివిగా బసవపురాణములోని యీ ద్విపదలే యపపాఠములతో సం దుద్ధృతములయ్యెను. (శబ్దరత్నాకరమునఁ బెక్కుపట్టుల బసవపురాణ పండితారాధ్యచరిత్రములలోని ద్విపదలే భల్లాణచరిత్ర ద్విపద భాగవతపతివ్రతాచరిత్రములలోనివిగా నుద్ధరింపఁబడినవి. ఆయాద్విపదలాయా గ్రంథములందు నాకుఁ గానరాలేదు. శ.ర. లో గ్రంథసంకేత వివరణ పట్టికలో భల్లాణచరిత్రము వాలేశ్వరునిదిగాఁ జెప్పఁబడినది. వాలేశ్వరునిది పద్యకృతి.) ఇక్కడ ముద్రితమయిన పాఠమును శ. ర. పాఠమును జూచినఁ దెలియఁగలదు. తలంటునప్పడు పసిబిడ్డలఁ బండుకొనఁబెట్టుటకయి చాఁచిన యూరుద్వయమునకుఁ దొంగిళ్లని పేరు. 'తొంగిళ్లపై నిడి లింగమూర్తికిని సంగనగావించు నభ్యంజనం బు, అనుద్విపదను గన్నడకృతిలో భీమకవి యిట్లుఁజరిపఁర్పించినాఁడు. 'ఎగడుతొడ గళమేలె పరమన! నిరిసిసలె యభ్యంగనవనా! చరిసు' మఱియు 'అంగిటి ముల్లొ త్తునందందప్రేలఁ-దొంగిళ్లఁగార్పీరు దో నెత్తిమిడుచు' అనుదానికి 'అంగుళియ ముల్లం సునతితం నంగుళవి నొత్తువళు తుంగో । త్సంగదిం సురిదింబువనితం నెత్తి యొళెరెవళు.'

శబ్దరత్నాకరకారులు మన సోమనాథుని గ్రంథములను స్వయముగాఁ దలస్వగృహముగాఁ బరిశోధించినట్లు గానరాదు. అట్లు శోధించియుండురేని బసవ పురాణ పండితారాధ్యచరిత్రములలోని ద్విపదలనే యన్యగ్రంథములలోనివానిఁ

గా నుద్ధరించుటగాని యనేకశబ్దములను విడుచుటగాని సంభవించదు. సోమనాథుని గ్రంథములు మొదటితరగతిలో, జేరవలసినవయినను వారై దవతరగతిలో జేర్చిరి. ఇంతవఱకు నేజూపిన శబ్దములు గొన్ని శబ్దరత్నాకరమునఁ జేరనివే. నిఘంటువు లలో, జేరనివి నూర్లకొలదిగాశబ్దము లీసోమనాథుని గ్రంథములలోనికనుగలవు. ఈబసవపురాణమున స్థూలదృష్టిని నాకుగోచరించినవానిని గొన్నింటి నకారాద్య క్షరక్రమమునకుఁ దార్చి యిక్కడఁ జూపుచున్నాఁడను. శబ్దరత్నాకరమున కందనిశబ్దములు, అందినను దష్టయాశముతో నున్నశబ్దములు, తప్ప టీకతో నున్న శబ్దములు, సందిగ్ధరూపసందిగ్ధార్థములతో నున్నశబ్దములు నిందుఁగలవు.

శ బ్ద వి శేష ము లు

పు. ౪౬ అంకంబువాడు=ముద్రాధారి. పు. ౨౩౪, అక్కిలిండు=అక్కలిండు, పు. ౭౧, అచ్చన=అర్చన, ౧౨౦ అడకు = ఒడుగు, ౧౫౩, అడకు= దాచు పు. ౭౫, అడువరి = అడువరి, వస్త్రము, అడ్డాయుధము=ఆయుధభేదము పు. ౧౬౨, అరసు=రాజు, 'రాజు' శబ్దము, అటవమున 'అరశ్శ' కన్నడమున ను తెనుఁగునను అరసు 'వేప-రసునిర్ధనయ్య నిరాశ దేవయ్య' పండితా. పు. ౩, అరివియగు=బయలగు, ౧౧౩. అరుచు=చెల్లించు, పు. ౧౪౬ అఱగొడ్డతనము= (చూ. శ.ర.) అఱగొండతనము=పు. ౬౮, అఱిమి=అఱిగ్గ వ్యాధి, అఱుకువరూపాంతరము అఱు+ఇమి శ. ర. అరిమి చూచునది. పు. ౨౨౦, అఱవ = చేని మంచె, పు. ౧౦౫, ౧౩౪, అఱిముఱితనము = తొందర, పు. ౧౩౮, ౧౩౯ అలుకు=చల్లు, 'గీ. నెగడు పేర్చిందు లనువిడిసీరఁ బ్రియుడు! గరజ హాలముల మైపూతగలయఁగలఁచి! కామబీజము లలుక వేగమున మొలచు! మొలకలనమేని నిండ ముత్పలక లెనఁగె' కుమారసం. ౮ ఆశ్వా; పొం! గారెడు నేతికిఁ బయిపై నీ రలికినయట్ల పోలె నిష్ఫల మయ్యెన్. దశకుమారచరిత్ర, ౩ ఆశ్వా; 'వరు పంపుఁ బుష్పాడిబాగుగాఁ దీర్చిన యలకలపైఁ బాలుపార నలికి', ఎఱ్ఱన హరిసంశ ము పు. ౬౯, అడట=తృప్తి పు. ౮, ఆదరికము=ఆదరము, (కిట్టెల్ కన్నడనిఘంటువు చూచునది) పు. ౯౯, ౧౯౧ ఇబ్బంది=అజ్ఞాని పు. ౧౦౯ ఇఱిమి (ఈపాఠమే యుక్తము)=ఇఱియుట విరియుట-నంకోచ వ్యాకోచములఁ జెందుట, మినుకు మినుకుసునుట, పు. ౧౩౭, ౨౨౯, ఇలుపుట్టు=ఇలువరుసను వచ్చినది. పు. ౧౦ ఉడుఫనేయి=ఉడుమునేయి, పు. ౭౨, ఉడ్డెసిండు=ఉడ్డేశించు పు. ౧౫౫ ఉనుపరి

స్వతంత్రుడు పు. ౧౩౦, ౧౬౮. ౧౯౦, ౨౦౦, ౨౦౨, ఎగుదు=ఎగిసి వచ్చు, దూకివచ్చు, పు. ౧౩౩ ఎడయునుబుచ్చు, పు. ౪౫ ఎడవుచ్చు పు. ౬౮, ౧౨౯ ఎడవోపు=కుంఠెనతనమునకుఁ బంపు, కుంఠెనతనమునకుఁ బోవు, పు. ౧౬, ఎరివు=బాధ, ౪౩, ఏట=గొట్టె, పు. ౧౧౪ ఏటము=నమ్మద్దము పు. ౧౮౯, ఐదవెట్టు=ముట్టు, పు. ౮౦, ఒడిపిలిపాసెము=(శ.ర. లో నిధి యక్రయుక్తమని కలదు.) పండఁబాటేనను బచ్చిగానున్న ధాన్యమును దంచించేసిన బియ్యముతో వండిన పాయసము. పు. ౭౪ ఒడ్డణము=ఒడ్డణము, పు. ౧౩౯, ఒమ్ము=ప్రియ మగు, పు. ౧౬౫ ఒఱగోయు=ఒఱనుండిలాగు, పు. ౧౪౬, ఓజు=అధిపతి, గురువు, ఒజ్జ, ౩౨ కంభకట్టు=స్తంభములకుఁగట్టిచేయు నలంకారము. మీఁదఁ గట్టిచేయు నలంకారము మేలుకట్టు; ౧౨౫ కట్టిలు=అంటుకొను ౭౨ కట్టుగ్రము=కడు + ఉగ్రము ౧౦౩ కట్టుగ్రుడు ౧౦౦ కట్టుము=వస్త్రము, ౧౧౬ కడయింటి పొడు వ=అతిసంసారుడయిన పోటుమానిసి; ౧౦౨ కనుమరి=కమ్మరి, ౭-కన్నెఱుగు= జాడయెఱుగు ౧౫౦ కలకేతవిద్య = ౧౪౯ కలకేత వేషము=ఇంద్రజాల విద్య ౧౧౨ కల్లచ్చులు=తప్పటచ్చులు, ౧౦౧ కల్ల వెల్ల=గజబిజి౧౮౮ కవణము=పౌర, అడ్డు, ౧౮౩ కసిమసి=గజబిజి (గసియుమసియు) ౧౦౨ కాకటపులు=వదలులు ౧౨౦ కింగాణము=నైచ్చము ౨౨, ౧౬౩, ౨౩౨, కుడుక=కోర, గిన్నె, ౧౭౮, కుత గులు=కుతజ్జులు, దుర్విజ్ఞానులు, ౧౦౭ కాయకము=వర్తకము, పని పాటు, ఇది సం స్కృతనమానమున 'కాయకలబ్ధి' ఇత్యాదివిధములఁ గలదు. 'ప్రాయపుఁ గాయ కుతవలె' విజయవిలాసము, ౧౦౨ కొట్టుము = ధాన్యము ౧౩ కొత్తడి=స్త్రీ సమూహము, "పుణ్యచరిత్ర గులాగ్ర గణ్య గొత్తడి నకలంబు" ఉద్యో. ప. ౨౦౦ కొత్తి=స్త్రీ, ౧౪౫ కొయ్యనగాంధ్రు=మూఢులు, ౧౧౨ కొసనక=కొసనక్క (దే వతపేరు) ౮౪, కోడిఱప్ప=ఱప్పలో దుర్మాంసము పెరుగునేత్ర వ్యాధి, ౧౨౪, ౨౩౦ కోలాస=రితకోరిక, దురాశ, ౧౦౫ క్రిగ్గాలి=క్రిక్కుగాలి, తప్పగాలి, ౨౪౫ క్రియగొను=పనిగొను, ౧౯౧ క్రొమ్ముడి=కుఱుముడి (క్రొమ్ముడిశబ్దములేదు) ౮౫ క్రేకన్ను=క్రేవకన్ను, కడచూపు, కటాక్షము ('క్రే' తర్వాత అరసున్న లేదు. క, గ, కాలేదు). ౨౩౭ కుణియించు=అర్చించు, ౩౦, గజ్జెరువు= ౨౧౬ గడ్డిగ బావులు=వీతపునూతులు, ౩౨, ౧౪౬ గనియ=గని? కండపట్టు? 'అన విని మేటి ధర్మ మగునట్టిది యెయ్యది, యెట్టిదెప్పుడు? గనియగఁ బండియుండు' ఆరణ్య సర్వము ౭ ఆశ్వా. శ.ర.లో 'కనియు=మాఁగబండు' అని యీ ప్రయోగమే

యాధారము గాఁగలదు. ఇక్కడను 'గనియ' కాఁ దగునని నాతలఁపు. 'ఆచేను
 గనివలెఁ బండినది' అనుట కలదు. ౧౮ 3 గణిగొను=ముత్తైపుఁజిప్ప జలబిందువును
 దాల్చు, ౧౭ గామిడి=గడుసరి, 2౧ గుడగుడలు = సంశయము 3౨, ౨౨ర
 గుడ్డ=గుట్ట, ౧౦౨ శెలిగొను=శేలిగొను, ౬౫ గొంతి=కాంత, ౨౦౦ గొటు
 పడము=కంబళి, 2౪ గోరంతప్రొద్దు=ఓరంతప్రొద్దు ౨3ర చక్కిలించు=చక్కిలి
 గింత చెందు, ౧౬౦ చిటులువొడుచు=(పశువులు)నేలగోరాడుచు రేఁగిపరువెత్తు,
 ౨౦౯ చెరలు=ఉప్పొంగు, ౬౯ చేకళ్లు=చేతిముద్దలు, ౨౨౨జంగెత=జంగమురా
 లు, ౬౧జక్కెల్లు=సమకూర్పు, ౨౨రజరగడుగు=జలగడుగు, (నేడు జలగడుగు
 జాతివా రనఁబడువారికిఁ బూర్వము 'జరగడుగువా'రనియే పేరయి యుండును.)
 ౧౦2జాడము=తుండము?, ౧3రజాణత=చాతురి 2౧జాత్ర=జాతర, ఉత్సవము,
 ౧౦2 ఝాళి నేయు=జాడించు 2౪ పెంకణము=గోపురము? ౨౧గి, ౨౨౬తండు
 =నిస్సారము, ౧౯ గి తంచె = అయ్య, 2౬ తథ్య = సత్యము ౬౮, ౧౧౯ తిటు
 చంటి = దుడుకువాడు శర లో తిటుసలియని యీషదము గ్రహింపఁబడినది.
 తిటుసలి పై నౌషవిభక్తిక ప్రత్యయముచే తిటుసంటిమాటలు' అని నన్నయ
 ప్రయోగించెనని సీతారామచార్యులవారు దలంచిరి. కుమారసంభవమున
 'తిటుచంటి' దన్ను నెదిరిని నెఱుంగఁడు' అని 'తిటుచంటి'యే ప్రకృతిగాఁ గాన
 నచ్చుచున్నది. సోమనాథుని ప్రయోగములు నన్నిచోడప్రయోగరీతినే సమ
 ర్థించుచున్నవి. ౨3 బగుతులు = భక్తులు, బగితియుఁ గలదు. ౨౬ బట్టక
 బయలు=బట్టబయలు ౧౦౯ బడగు = వెడఁగు, పొగరుబోతు, 2౦ బడరుడు=
 ఈశ్వరుడు, ౧౬౦ బడిసిపైచు=చేతులార్పు, ౧౧౨ బడుగుపనులు=దాస్యము,
 ౨౦౯ బరులు = చిటుజొక్కొ, బనత = నొసలు? దాడ?, ౨౦, బహురూ
 పులు = వేషములు, వేషగాండ్రు, ౧౦గి బుగ్గరించు = విచ్చు, ౧౧౧ బులు
 సరితనము = దంభము, 2౪ బెడంగు = మూతి వెడల్పుయినది? ౬౦ బొత్తిన=
 మునుగుపైఁట ౬౮, ౧౮3 బొప్పడు, బొప్ప = బొబ్బ, ౧2౮ మజ్జనబావి=
 జలకమాడుబావి, ౨౨౯ ౬ర మట్టగించు=క్రొళ్లగించు, మడిగూడు=ప్రసాదము,
 ౧3౦ మదుకు=వణఁకు, ౧౮౪, మర్గడము = మలవిసర్జనము? ౧33, మర్మమే
 లము=రహస్యపురుజనపు, ౧2౨ మఱపడు = చాటుపడు, మఱుపడు-రూపాంతర
 ము. ౧౧౨ మసనక=దేవత పేరు, ౨౧౩ మాదర=మాదిగ, (మేదర కాదు)మాదర
 చెన్నయనుగూర్చి క: చెన్నయ మాలఁడుగాఁడే!మున్ను మహాదేవుఁగొలిచి ము

క్తుండయ్యోక్తా జన్నమున శివుని దత్తుడు! మన్నింపమిదేసి పచ్చిమాలండయ్యోక్తా.
 శివతత్త్వసారము. ౧౦౧, ముట్టపాటు=స్వర్ణము, ౨౦౯ మున్నుడుక= ౧౯౮,
 ముట్టము, తిగుముట్టము = ప్రతిష్ఠాపీఠము, ౧౭౨ మేడమువొడుచు = మేడము
 వొడుచు శ. ర. చూ. ౧౧౩, ౨౧౫ మొగవాడ=దేవాలయదులలో దేవుడు
 మొదలగువారికి ముందుగట్టెడు నడ్డుతెర, ముఖపటము ౧౫౮, మోహణము=
 ఖడ్గపుబిడి, ౧౩౮ మ్రింగనగొండి = మ్రింగివేయువాడు. పు. ౭౮ తాటన
 పుచ్చు = ? , ౧౧౬, ౧౧౮ తాపసి=తపస్వి, తుల్కాడు = దైవాలు,
 తుల్కాడు, తొల్కాడు, రెండురూపములును వ్రాతలలో గలవు. ౬౭ తొం
 గిళ్లు = బిడ్డ బండుకొన బెట్టుకొనుటకై చాచిన యిరుదొడలు. తొరుగు=
 స్రవించు, ౧౮౯ త్రట్లు=కళలు, ౧౫౮ త్రస్తరులు=పరిహాసములు, ౧౫౧ దయ
 పడు=కరుణించు ౧౧౨ దారలువట్టు=బాకాలూడు, ధర్మకవితె=అనుగ్రహపా
 త్రుడు, నంగ=స్త్రీ, ౧౮౮ నంజు=నందేహించు, ౨౩౮ నడబాళ్లు=రాజ్యాంగోద్యో
 గులు, ౨౦౦ నిట్టపాటు=నిలుపునబడుట, ౧౬౦ నిట్టించు=నీళ్లు, ౧౦౬, ౧౮౭
 నెట్టోడు = భయపడు, గజబిజిపడు, ౧౨౮ నెఱవణి = ప్రశస్తి, ౮౮ పక్కిళ్లు=
 ప్రక్కలు, ౧౩౫ పటవలి = వస్త్రము ౧౬౮ పడికివల్పు = దుర్గందముగొట్టు,
 ౬౧, ౧౫౨ పడిగము=పల్లెరము, పాత్రము (తమ్మ యమియునదే కాడు) పడి
 హరి=పణిహరి, పడితెచ్చువాడు, వేత్రహస్తుడు, ౨౧ పదకవాదము=కల్పితవా
 దము, కవితాకల్పనము, ౨౧౨ పదరు=దబ్బనము? ౨౩౮ పదవ=తృణభేదము
 ౬౮ పనుపు = పనుపు, ౧౮౦, ౧౮౮ పన్న = అధముడు, నేవకుడు, ౨౨౮
 పన్ను=పల్లము, చొడోలు, (ఏనుగు పన్నగునే గాడిదలకు) ౬౬ పరిచ్చేది=
 శిరశ్చేదనన్నద్ధ(డు)రాలు, ౮౬ పరిసెనమువాడు=స్వర్ణచేయువాడు ౧౨౮,
 ౧౭౮ పశువరించు = హింసించు, ౩౮, ౨౩౨ పసిగ = పసి (పసిక అనియు)
 ప్రామిడి = గయ్యాళి, ధూర్తుడు, ౫౫ పాదిగ = పాతిక, ౮౬ పాయ
 గొమ్ములు = చెట్టు పంగటికొమ్ములు 'పాయగొమ్ముల నల్లబట్టు దగిల్చి య
 కొన యాకుపై పెండికోరవెట్టి, ఉత్తరవారివంశము ౧౭౯ పిట్టపిడ్డ=పిట్టపిడు
 గు, ౨౮౨ పుప్పించె=పుచ్చజేసెను, ౧౮, ౨౦ పురులు=సౌందర్యము, కీర్తి, ధన
 ము, ౮౨ పూన్పు = పూజించు, ౮౩, పెంట్రిక = పెట్రిక, ౩౧ పెంట=
 పేట, ౮౩ పెఱికసెట్టి = శాసనములందు 'పెఱుకసెట్టి' కలదు. ౨౨ పేయ=
 పెయ్య, ౨౮౦ పొట్టపొర్వ = కడుకేరున, ౧౨౮ పోలగు = ఒప్పు, ౧౦౩

పోడేర్పు = భూమిని గృహ్యనుకూలముగాఁ జేయుటకై పుట్ట పోదరు మొదలగు
వాని గొట్టి తగులఁజెట్టు, ౭౧ పోలెలు = పోలీలు, ౩౦. మనికులు = స్థిరులు,
౧౦౯, ప్రేలగింపులు = ప్రేలుటలు, ౮౨ పాదొ (దు) ట్టు = సాలెఁజెట్టు,
౨౦౨ భ్రమరించు = చుట్టివచ్చు, ౨౨, ౨౩౬ లింగపసాయితము = లింగప్రసా
దితము వీరశైవులు చేతధరించు ఖడ్గము, ౭౪ వంపుడుగట్ట = కరకట్ట, ౧౯,
వట్టిపాటు = వ్యర్థము, ౧౨౩ వదిగొను = వరునపెట్టు, ౨౦౪ వయ్యు = వైచు
౧౩౬వ పుటోనోటుచూచునది. వరువుడు, వరువుడము, వరువు, వర్వు = దా
న్యము ౧౪౯ నలివేగము = (వలవేగము, అనియుఁగలదు) = కడువేగము ౨౪౫
వర్షాఫలము = వడగల్లు (వర్షోపలమనుటకు వర్షాఫలమనెను.) ౧౭౧, ౧౯౦వనది =
జైనమతము (నేడు 'బస్తి' యనఁబడును) ౩౩ వాతపూరణములు = గాలి గుమ్మ
టములు, ౩౩ వాతగ్రోలు = పిల్లనగ్రోవి? ౧౫౩ విడియలు = రొక్కపుజాలెలు,
౧౯౧ వినమాల్చు = మాయించు ౧౩౮ లెగిలిబంటు = అధమభృత్యుడు, ౪౬,
౧౦౩ వెండిఁడు = బొమ్మలాడించువాడు, ౮౧ వెడ్లుబుడ్లుపెట్టు = నిశ్చేష్టమగు,
౨౨౪; వెరవిండి = వెరవెటుంగనివాడు. ౪౨, లెగులు = అధములు, ౧౮౦ వేడి
వెల్లు = వేడిబూడిద. ౬౯ వేనరు + ఆనరు = ఆయానముచెందు, ఉజ్జగించు,
౨౨ శివమరులు = సివమెత్తుట, ౧౧౨ శివశరణులు = శివుడు శరణముగాఁ గలవారు,
౭౪ సువిధానులు = సువిధానమనుచు హెచ్చరికచేయువారు, ౨౧౪ నడగరంబు =
సంభ్రమము, ఉత్సాహోద్రేకము, ౧౨౨ సుఖపుత్తిరుగాటము, ౧౨౫ సూనె
గాఁడు = కటికవాఁడు, ౧౩౦ సొకనాసి = దేవళములో గర్భాయపు ముందటి
పట్టు, 'సుకనాసి' యని భావనములు. ౨౪౦ సోడంబు = ఖడ్గము? ౪౬ హేళ
గీడు = కథలు చెప్పవాడు?

మఱియు ౩౨ పుటలో ధూకళి, ఝుకళి మొదలగు నృత్యపరిభాషాపద
ములును, ౯౦ పుటలో మొగచాళము, నవతాణము, సాళి, వెల్లాపెల్లి మొదలగు
సంగీతపరిభాషాపదములు పెక్కులును దుర్జ్ఞేయములుగా నున్నవి. వానిన్ని నే
నిక్కడఁ బేర్కొన నయితిని. మఱియు, అనుగులము = అనుగలము, కొమ్ము = కొమ్మ
కనువు = కనపు, కడువ = కడవ, వరువుడు = వరవుడు, కుఱుఁగలి = కుఱుఁగలి, చనువు =
చనవు, పనువు = పనవు, గొడగు = గొడుగు, పెంట్టుక = పెట్రిక, రూపములుగలవు.
ఇందుఁ దొలియాసములు ప్రాచీనములు. మోఁకాలు, మోఁచేయి, శబ్దములకు,
శ-ర-లో మోఁద + కాలు, మోఁద + చేయి, యని నిష్పత్తులుగలవు. మోఁకాలు,

మ్రోచెయి, యని ప్రాచీనరూపములు. మ్రొగ్గు + కాలు, మ్రొగ్గు + చెయి, అని వాని నిష్పత్తులు. మ్రాను=మాను, మ్రోడు=మోడు, మ్రబ్బు=మబ్బు, స్రడ్డ=సడ్డ, మొదలగు రూపములు నున్నవి. ఇందును దొలివి ప్రాచీనములు. అట, ఇట, ఎట, ఆడ, ఈడ, ఏడ, అచట, ఇచట, ఎచట, అక్కడ, ఇక్కడ, ఎక్కడ, శబ్దములు, కళలుగాను ద్రుతప్రకృతికములుగాను గలవు. పయి శబ్దములు వ్రాతలలో నిరుదెఱుగులను గలపగుటచే నేను నిరుదెఱుగులను నుంచెతిని.

ఇప్పుడు పేగ్గొన్నవిగాక యింకను బెక్కుశబ్దములు శబ్దరత్నాకర సంస్కారమున కుపకరించునవి యిందుగలవు. విస్తరభీతిచే నింక విడుచుచున్నాడను.

ప్రాత పలుకుబట్లు

అర్వాచీనకవుల కృతులలో నంతగా గానరాని వానిని ప్రాతపలుకు బల్లను గొన్నింటి నిక్కడఁ జూపుచున్నాడను.

ప్రవేశింపఁదడవ (ప్రవేశింపఁగానే) ౪౭ బాహుయుగ్మముఁ జూపఁదడవ (చూపఁగానే) ఇత్యాదులు పెక్కులు. ఎఱ్ఱొప్పెగ్గడ హరివంశమునఁగూడ నిట్టి పలుకుబడి గలదు. ౬౬ పుట. కాన నాతప్పునఁ గాఁజేసి (నాతప్పువలన)తలఁచు తలంపుఁబలుపునఁ గాఁజేసి (బలుపువలన) ౫౫ పెండియు నక్షిరోగబా (వేటొక యక్షిరోగమో) ౨౩౬ అరుగుము భక్తజనాభిలో వెడలి (లోననుండి వెడలి) ౧౭౯ ఆమటఁ బదిట, (పదియానుడల దూరమున) ౧౭౦ అటవార్తగలిగి (అని వినికిడి యేర్పడి) ౭౫ కొఱడుగొట్ట, మ్రానుమట్ట, బడియబట్ట, కట్టెగిట్ట, నడ నట్ట, నలినట్ట, కన్నుగట్ట, ఈజంట పలుకులలో ద్వితీయముల కర్థము లేదను కొందును. శ-ర-లో 'మట్ట' టీకచూచునది. ౭౦ పు. తల్లివి గలుగంగఁ దనకు రోగంబు (తనకు=నాకు) ౧౧ పు. నందీశ్వరుఁడునేయు నవ్యతపంబు—ఇచ్చోఁ బ్రాతపలుకుబడిచొప్పున 'నందీశ్వరుడేయు' అని యుండు ననియు నాపాతమే గ్రాహ్యమనియు దలఁచెతినిగాని పెక్కుప్రతులలో దొలిపాతమే యుండుటను 'మీరు సెప్పినయట్లు మృదునకుఁ బాలు, -నీవు దూపొడిచిన తావుకక్కఁగ, ఇత్యాదులగు బహుప్రయోగము లుండుటను జూచి యిదియు గ్రాహ్యమే యనుకొంటిని. ఇట క్రిందిమాటలకే దష్టవట్టి నిటమీఁద సిరియాలు నీశ్వరు వార్త. మఱచి యాడితిరేని. మాభక్తు లెడకు. మఱి మీరు హరునికోమటి తోడివారు (సిరియాలునియొక్కయు నీశ్వరునియొక్కయు, వార్త, హరునితోడివారుకోమటి

తోడినారును) — ౨౦ పుట, భక్తియు నీవును బడ్డట్లు పడుము, — ఇత్యాదు
లనేకములు గలవు. సోమనాథుడు తన గ్రంథములందు దుపయోగించిన భాష,
ప్రాచీనత చేతను, గర్భాటాంధ్ర దేశములకూడలిపట్టున వాడిక కలదగుటచేతను,
మఱియు సోమనాథుని బహుదేశభాషా పరిజ్ఞానముచేతను, వైలక్షణ్యముగాంచి
నేడు మధ్యాంధ్ర దేశవాస్తవ్యులయి, కర్ణాటద్రవిడభాషాపరిచయ మించుకయు
బొందనివారికిఁ గొంత వింతగొల్పుచుఁ గొన్ని పట్టులఁ గొఱుకఁబడనిదై
యుండును.

అనుకరణములు

సోమనాథుఁ డొండు రెండు పట్టులందు నన్నిచోడని ననుకరించెను.
నన్నిచోడకవి సోమనాథకవికంటఁ బ్రాచీనుఁ డగును.

శ్రీ. నేలయు నిగియుఁ దాళముల్ వాయుంజ నెండమావులఁబట్ట బండతలయు
మ్రోకాలుముడిపెట్ట రోకటఁజిగుళ్లు గోయఁజట్రాతిపైఁ గుంగ నిడుపు
లేకచిత్రమువ్రాయ నాకాశమునఁ దాఁచరమునిడ మంచుఁగుంచమునఁగొలువ
నేనుం గు పురు డోమ తా నారగొన గాలి గంటిడ నినుమున గట్టదాల్చు

గీ. నీరినడుమఁ ద్రెంప నేలఁ దెన్నుండి చే, వెల్పు గలియుద్రచ్చి వెన్నగొనఁగఁ
గడవనేర్చుగలిగి కందువుమానెడై, కత్తిగంటు లయిన యత్తగంతుకీ...కుమా

ద్వి. నెట్టణ నేలకు నింగికి సూత్ర - పట్టమ్రోకాళ్లకు బట్టతలలకు
ముడిపెట్టఁ దననీడ గడవంగఁబాఱ - వడి నెండమావుల కడ గళ్లుగట్ట
పాయకరెండుగాఁ బాఱెనునీరు - ప్రేయఁ బుల్లున్ను గోరో యని యమ్మ
తా నార యులువఁజట్రాతిపైఁ గుంగ - నేనుం గు పురు డోమ నినుము త్రాడ్చిన
లలిగొన దెనలు తాళములు వాయుంజ - జెలఁగుచు రోకటఁజిగుళ్లు గోయఁ
గలి వెన్నపుచ్చఁగొండలుదొంతిఁ బేర్చ - నిలమంచుగుంచానఁగొలువరేబవలు
నేయ నాకనమునఁ జిత్రరూపములు - వ్రాయ వాయువుఁ బట్ట వడగళ్ల గుళ్లు
గట్ట వెన్నెల గుంపు గాఁజేయ వచ్చి - పుట్టినప్పడ నేర్చు బుద్ధులప్రోక

— పండితారాధ్యచరిత్రము.

ఇట్టి విక - నొండు రెండు పట్టులందుఁ గలవు. మల్లికార్జునపండితా
రాధ్యుల శివతత్త్వసారపుఁ బద్యములు పెక్కులు పండితారాధ్యచరిత్రమున
ద్విపదరూపమును దాల్చినవి. అది యనంగతము గాదు. మఱియు సాగమగ్రంథ

ములలోని శ్లోకములు పెక్కులు బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములందుఁ జెల్పింపఁబడినవి. ద్రవిడభాషలో 'తిరుతొండర్ తొన్నై' యను పేరఁగల లఘు స్తుతి కిం దనువాదము గలదు.

“జరగు మహాభక్తచరితలు నాదభరితమై చనఁదిరుపాటలు నేసి

పాడుచు నొక్కొక్కభక్తుని చరిత్ర! వేడుకఁ బఁగఁడునన్విధ మెట్టు లనిన.

—౧౩౩ పు.

ఇది దాని యుపక్రమము. కర్ణాటభాషలో బసవేశ్వరుఁడు మొదలగు వారు రచించిన గేయ వచన రూప గ్రంథములనుండికూడ నీతఁడు గొన్ని పట్టులను చెల్పిఁగింది యుండవచ్చును. ఆ గ్రంథము లస్త్రభ్యాతము లగుటచే నానిని గుర్తింపఁగాదు.

ఇక మనసోమనాథుని రచనములను బలుపురనుకరించిరి. శివకవు లెల్లరు ననుకరించినవారే. బమ్మెరపోతరాజు, శ్రీనాథుఁడు మొదలగువారి గ్రంథము లలోఁగూడ నప్రయత్నముగా సోమనాథుని రచనములు దొరలినవి.

శ్రీరాబ్దిలోపలఁ గ్రీడించుహంస-గోరునే పడియల నీరుద్రావంగఁ
జాతఫలంబులు సుంబించుచిలుక-భాతిఁబూరుగు మ్రానిపండ్లు గన్గొనునె
రాకామల జ్యోత్స్నఁద్రావుచకోర-మాకాంతనేయునే చీకటిద్రావ
విరిదమ్మివాసన విహరించుతేటి-పరిగొని నుడియునే బబ్బివివిరుల
నెఱుంగునే యలదిగ్గజేంద్రంబు కొదమ-మొఱపందిచనునీక నెఱుంగవు గాక!

—౨౭౫ పు.

సీ. మందార మకరందమాధుర్యమునఁ దేలు మధుఁంబు వోపునే మదనములకు
నిర్మలమందాకినీ నీచికలఁదూగు రాయంచ ననునే తరంగిణులకు
లలితరసాలపల్లవ ఖాదియై చొక్కు కోయిల నేరునే కుటజములకు
పూర్ణేందుచంద్రికా స్ఫురితచకోరకం బగుగునే సాంద్రనీహారములకు.

—భాగవతము.

పండితారాధ్యచరిత్రమును బద్యకావ్యముగా రచించినవాఁ డగుటచే శ్రీనాథుని యితర రచనలలోఁగూడఁ గొన్ని పద్యభాగములు పలుకుబట్లు నీత నివచేరినవి. ‘పాక మింతయు వృథాపాకంబుచేసె - ఆవగింజంతబూది మైనలఁది కొనిన! వెలఁది గుమ్మడికాయంత నెఱిపుట్టు’ ఇత్యాదులు—

న రి వ ర్త న ము ల తీ రు

ఈ బసవపురాణమును బద్యకృతిగా రచించిన పిడుపర్తి బసవన కడునేర్పరి. ఆతఁడు ద్విపదలను విపుణముగాఁ బద్యములం దల్లెపొందించినాఁడు. ఈ గ్రంథమున కది కొన్ని పట్టులుఁ దీవ్యభాగాఁగూడ నుపయుక్తమగును. కాని యా రచనము చాల సంగ్రహముగా నున్నది. కొన్ని పట్టు లాతఁ డర్థముకాక విడిచినాఁడు. భీమకవి కన్నగింపు మిగుల నెన్నఁదగినదిగా నున్నది. ఆతఁడు గీనిని తూ-చ-తప్పకుండ ముక్కకు ముక్కగాఁ గన్నగించినాఁడు. కొన్ని పట్టుల నించుక మెచినట్లును గానవచ్చును. మిక్కిలి చిక్కుగా దుఃఖ్యేయములుగా నున్న పట్టులు గొన్ని యా కన్నడకృతిబ్ధారమునఁ బెలిసికొననా కనువుపడెను. శబ్దరత్నాకరాదులలోఁ గానరాని యనేకాపూర్వశబ్దములకుఁ గన్నడకృతి తోడ్పాటున చేకవర్థము గ్రహించఁగల్గెను. ఈ శ్లోకము కది ప్రశస్తమయిన టీకయనఁదగును.

రచనాసౌందర్యము

మన సోమనాథుని రచన మసాధారణ సౌందర్యము గల్గియున్నదనుట యతిశయోక్తిగాదు. ఛందస్సు, భాష, విషయము మూఁడును దేవీయములే యగుటయు, కవి శివతత్త్వానుభవమున నోలలాడుచుఁ దన్మయుఁడై కవితావేశము నొందియుండుటయు నట్టి యసాధారణ సౌందర్యమునకుఁ గారణములు.

వడిఁ బాటు జలమున కొడలెల్లఁగాల్లు-వడిఁగాలు చిచ్చున కొడలెల్ల నోళ్లు
వడిపీచుగాడ్చున కొడలెల్లఁదలలు-వడిఁజేయు బసవన కొడలెల్ల భక్తి.

అని బసవనిఁగూర్చి సోమనాథుఁడు భావప్లుతములుగాఁ బలికిన పలుకులు స్వవిషయమునఁగూడ సమన్వితము లయ్యెను. ప్రతిపదమునను శివభక్తి పరవశుఁడై యుండి సోమనాథుఁడు గ్రంథముల రచించెను. ముగ్ధభక్తుల కథలుఁ మొదలగు వానిలోఁ గొన్ని పట్టులు దదువునప్పుడు మనసు ద్రవించితీయును. బెజ్జమహాదేవ కథయు గొడఁగూచికథయుఁ గన్నప్పనికథయు జదువునప్పుడు నేను బెక్కు తడవలు కరఁగితిని. మాయమర్మలు లేని విశుద్ధముగ్ధభక్తిని బ్రకటించుటలో సోమనాథుఁ డెక్కడ మధురమధురములయిన జానుఁడెనుఁగూ బలుకుల జాటు నార్చి ముద్దులు గురిపించెను. శబ్దాలంకారములకయి, యర్థాలంకారముల కయి, సోమనాథుఁ డెక్కడను బాధపడలేదు. తనకుఁ దెలియక యప్రయత్నముగాఁ

బొందుపడినవే కాని యాలంకారికులు పేర్కొన్న కావ్యగుణముల ననుభవ
నించి పనిపూని చొప్పించినట్లు కన్పట్టువట్టు లీగ్రంథమున నెక్కడను గానరావు.
సులువుగా రచించఁదగిన ద్విపద మగుటచే సోమనాథునిచూపు కథాకల్పనమందు
ను, విషయవిన్యాసమందును భావప్రసంగచనమందును బరుగులువాఱినదే కాని
యతిప్రాసచ్ఛందోభాషా బంధములందుఁ జెక్కుకొని యెక్కడను ద్రొక్కటఁజలే
ను. అట్లు పరుగువాటుటలోఁ బెక్కుపట్టులం దీతఁడు పాఠకుఁడు సరిగాఁ దన్ను
వెన్నాడఁగలఁడా యనికూడఁ జూడఁజోడయ్యెను. పదులకొలఁది ద్విపదలుగడ
చినను బయికిఁబయికి వాక్యము పొడుగువాటుచు సాగుచుండుటేకాని ముగియ
కుండుట నీగ్రంథమునఁ బెక్కుపట్టులఁ జూడఁగలము. అట్లు ముగియకుండుటలోఁ
గర్భపదము రెండుమూఁడు తడవలుగూడ మరల మరల గానవచ్చుచుండును.
ఇట్టి యిక్కట్లు పండితారాధ్య చరిత్రమున మఱితగలదు.

శివభక్తిస్మరణము వచ్చినప్పు డీతఁ డొడలు మఱచును.

“పారి మజ్జనోదకంబులకట మున్న - పరముపై న నందబాష్పముల్ దొరుగఁ
బూజించు నవపుష్పరాణికి మున్న - రాజాంకుపై హృత్స్పరోజంబు విరియ
ధూపవాసనకు ముఁ ధూర్జటి మ్రోల - వ్యాపితాంతర్గతవాసన దనర
వెలుగు సీరాజనంబుల కటమున్న - మలహరునంద యాత్మజ్యోతి ప్రబల
వినివేదితపదార్థవితతికి మున్న - తనప్రాణపద మీశ్వరున కర్చితముగ
లింగార్చనము దాను బొంగి చేయుచును-నంగచేష్టలకు నంతంతఁ బాయుచును
నుభగలింగముఁ జూచి చూచి క్రాలుచును-నభవామృతం బాని యాని న్రాలుచును
సురుచిరోక్తుల సోలిసోలి పాడుచును - స్థిరసుఖంబుఁగి దేలి తేలి యూచుచును
మంగళోన్నతబహిరంగంబు నంత - రంగంబుఁ దనప్రాణలింగస్థ మగుచు”

మఱియు,

“పరగు చతుర్వర్గఫలము లాదిగను-పరసుతు నడుగుము వాంఛితార్థమ్ము
లనవుడు మందస్మితాననుండగుచు-ననుషక్తి ముకుళితహస్తైః మ్రొక్కి-యును,
యెఱుంగమోక్షములపే రెఱుంగవాంఛితము - లెఱుంగవేఁడెడుమార్గమెఱుంగవేమి
నెఱుంగుదు నెఱుంగుదు నెఱుంగుదుమఱియు-మఱియునుమఱియుముష్మాటికినిన్నె
కావునఁ గోరికకడమయుగలదె - దేవ మూలస్తంభ దివ్య లింగాంగ
సీయతులిత దయాన్విత దృష్టి యిట్లు-నాయందు నాటి కొనలు పనరిప

నాదగు సంస్కృతపాదితదృష్టి-నీడృష్టిలోనన నెక్కొని పొదలఁ
గరుణింపు దక్కినవరము లేనొల్లఁ-బరమాత్మయని విన్నపంబాచరింప. పు. ౮౦

మఱియును,

“బాపురే నిర్వాణ! బాపురే తపసి!-బాపురే బాపురే కోపపుంజుబ!
పాపంబుఁ బొందెడు కోపించువాఁడు-పాపిగా కేసేల పాపి నయ్యెదను
సలియించు కోపాగ్ని కణములఁజేసి - కలఁగదే మానసఘననరోవరము
ఎనఁగెడు కోపాగ్ని నింకదే చెపుమ - మనలక వృద్ధయాబ్జమకరందధార
వెలువడు కోపాగ్ని వేడిమిఁజేసి - నలఁగదే నచ్చిదానందపద్మంబు
జ్ఞానంబు సాంపా? విచారంబు మెంపా?-ధ్యానంబుఫల మొ?యీతామన గుణము!
నా కేమి నెప్పెద వీకాననమున - లేకున్న వే చెట్లు నీకుఁ గూర్చుండ
నిట్టి శాంతాత్మకు లెచ్చోటఁగలరు! - పుట్టుదురే నినుఁబోల నయములు!
నఱదవోపు నెలుఁగు గొఱుపడం బనుచు-నెఱుఁగక యీతఁకాఁ జేఁగిపట్టుడును
నడిఁ బాఱునెలుఁ గంత వానినపట్ట - గడనున్న వాఁ ‘హోరి! విడువిడు’ మనుడు
‘విడిచితి నది దన్ను విడువ’దన్నట్టి - వడువున విడిచిన విడుచునే మాయ
పొంగి చిచ్చుఱుకంగఁ బోవుచుఁ జీర - కొం గోనరించు పెన్వెంగలియట్ల
‘చెల్లుఁ బొమ్మని నన్నన్యసింపఁ బోవుచును - నిల్లప్పగించు నయ్యబృందియట్ల
పడపడి నూతిలోఁ బడఁబోయి తాప - వేదకుచు మెట్టడి వీక్షిడి యట్ల
జ్ఞానాత్ముడై సర్వసంగముల్ విడిచి - తా నాశ్రయముఁగోరు తపసిచందమున
నిల మరు లోవ్వయె రోకలిగొనిరంప - తలఁ జుట్టుకొనియెడఁ దా నన్నయట్లు
పానలేల చెఱకుపందెమం దొక్క - యీనె సిక్కిన నోడుటేకాదె తలఁప
రోసి సంసారంబుఁబాసి యొక్కొలత - యాసింపెనేనియు నది వెల్లి గాదె?”

ఇక్కడ ‘కోపగర్హ’ను బలుదెఱుఁగులఁ బ్రపంచించి కోపిని సిగ్గునఁ
గూరునట్లు చేసినాఁడు. భావోద్దేశము గలపట్టు లిట్టిప్రగ్రంథమునఁ బెక్కులుగలవు.
కవిత్వరచనాశౌంధీర్య మిట్టిది పండితారాధ్యచరిత్రమం దింక నెక్కుడుగా
నింజారి పండఁబాటి యున్నది. అది యపూర్వము లగు ప్రయోగములకు, శబ్ద
ములకు, విషయములకు, గనియ. ఆకాలపు టాంధ్ర దేశ ప్రజాచరిత్రమున నది
యనేక విషయములఁ దెలుపుచున్నది. ద్విపదలు ఇడవాటి పొడుగులై సాగియుం
డుటచే నది యన్వయక్షేపమునఁగూడ దీనిని మీఱియున్నది. ఆగ్రంథమున

నుండి యెత్తిచూడవలసిన యపూర్వవిషయము లనేకములు గలవు. విస్తరభీతిచే నిక్కడ విడిచితిని.

ము ద్ర ణ వి ధా న ము

ఏలూరిలోఁ గందుకూరివారు బసవపురాణమును జాగ్రత్తతోఁ బ్రకటిం
చిరి. దాని నాధారముగాఁ గొని ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలో సి. పి. ప్రానుదొర
గారు నేకరించిన ప్రతులలోని పాఠములను దోడుచేసికొని యీ ముద్రణము
సాగించితిమి. శ్రీ గిడుగు వెంకటరామమూర్తి పంతులుగా రొకతాళపత్రప్రతి నొ
నఁగిరి. ముద్రణ సమయమునఁ గావ్విత్కముగా దానినిగూడఁ దోడుచేసికొం
టిని. భీమకవి కన్నడకృతియు, బిడుపర్తి * బసవన పద్య బసవపురాణమును
నాకు మిక్కిలిగా నుపకరించినవి. కన్నడ బసవపురాణము తీరు తిన్నన లేని
ప్రాతకాలపు రోతయచ్చులో నుండుటచేఁ బ్రతిపదము దానిని బరికించుట
యసాధ్యమయ్యెను. అవశ్యకము గల్గినట్లు మాత్రమే దానిఁ జూడఁగల్గితిని.
అది నుముద్రణమున నుండనేని నాకింక నెన్నో యపూర్వవిషయములు
తెలియఁదగియుండెడి వని నమ్ముచున్నాఁడను. ముద్రితమైన సంస్కృతబసవపురా
ణము నిష్ప్రయోజనమే. అది మిక్కిలి సంక్షిప్తమైనది. కొందఱు భక్తులపేళ్లు
మొదలగువాని నొకవిధముగా దానినిబట్టి నిర్ణయించుకొంటిని. అటునత్తు
మూపురపేళ్లు, ద్రవిడ కర్ణాటాంధ్రసంస్కృతగ్రంథములలో భిన్నభిన్నరీతు
లతోనున్నవి. తాళపత్రప్రతులలోని పాఠములను సాహసించి సంస్కరింపఁగాద
నుతలఁపుతో నుండుటచేతను, నవి యిదమిత్థమని నిర్ణయింపఁ గుదరనిపై యుండు
టచేతిను నక్కడక్కడ మిక్కిలి త్రొక్కటపడితిని. తొలుతనే గ్రంథమును భాషా
తత్వపారంగతులగు శ్రీ గిడుగు వెంకటరామమూర్తి పంతులుగారును నేనును
గలసి పరిశోధింపఁ దలఁచుకొంటిమి. కాని, వారు సుదూర దేశమున నుండుటచే
నట్లు ఘటించదయ్యెను. ఈముద్రణమున దొరలిన దోషములతో నాకేకాని
వారికి సంబంధము లేదు. వారితోఁ జూటఁగినచో నికను నది గుణోత్తర
ముగా సాగియుండెడి దనుకొనెదను.

* పద్య బసవపురాణ కర్త పిడుపర్తి సోమనాథుడని కవులచరిత్రము మొదలగు గ్రంథ
ములు పేర్కొన్నవి. ఆగ్రంథమున గద్యములందుఁగూడ నట్లే కావనగలను. కాని కృత్యచరణిక
లోఁజూడఁగాఁ దప్పర్తి పిడుపర్తి బసవనయని యేర్పడును. పరిశోధించియే నేనీమాటను జేసితిని.
గద్యములను సోమనాథుడని యాంశముం గారము మృగ్యము.

కృతజ్ఞత

దేశోద్ధారక కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు తాళపత్రప్రతుల పాఠములను సేకరించుటలో మిక్కిలి వ్యయమునకుఁ బాల్పడిరి. మఱియు నేను దఱచుగా మద్రాసులో నుండకపోవుట మొదలగు కారణములచే గ్రంథముద్రణ మునకుఁ జాలఁగాలము పట్టినను సైచిరి. ఆంధ్ర దేశోపకార కార్యము లెన్నేని వారిహస్తముననుండి యవతరించుచున్నవి. 'ఉదారచరితానాం తు వసుధైవకుటుంబకమ్' అన్నసూక్తికిఁ దార్కాణమైనవారు వారు! శ్రీ మల్లంపల్లి సోమ శేఖరశర్మగారు చెన్నపురి చిత్రవస్తుకర్మశాలలో సేకరమైయున్న శైవాచార్య శిలాచిత్రమునకుఁజక్కఁగాఁ బ్రతిబింబము నెత్తియిచ్చిరి. మైసూరువాస్తవ్యులగు శ్రీ బి. బసవారాధ్య బి.యె. బి. మెల్. గారు బసవపురాణము మొదలగు కర్ణాట గ్రంథముల సేతద్ గ్రంథముద్రణము ముగియుదాఁక మాకెరవుగా నొనఁగి యొ తయు నుపకరించిరి. భారతీకార్యనిర్వాహకులును, నందును, శ్రీ గన్నవరపు సుబ్బరామయ్యగారును, ఆంధ్రపత్రికా ముద్రణాలయమున ముద్రణాధికృత ముఖ్యుడగు నావుల పార్థసారథినాయఁకుగారును, ముద్రణమున సౌకర్యము గూర్చిరి. వీరికల్లఁగఁజుఁగృతజ్ఞఁడను. వీరికారచనాదులలోఁ గర్ణాటకవిచరిత్రము రెండునంపుటములును, స్త్రీటువొరగారి హిందూజాతియనును, నాకుఁ బెక్కువిషయముల నెఱిగించినవి. అందులకుఁ దత్కర్తలయెడఁ గృతజ్ఞఁడను.

అనేకపాఠభేదములవలని యలబడియుఁ దెకతెంపులేక యేకధారగా నున్న ద్విపదల దీర్ఘగతియు నాయసరిజ్ఞానముచు గారణములుకాఁగా నక్కడక్కడ తప్పులు దొరలినవి. వానిని పరిశోధనపత్రమునఁ జేర్చితిని. పునర్ముద్రణమున దిద్దుకొందును. ఇంకను నాకంటి కందనివి యుండవచ్చును. ఎఱిగినవారుదెలిపినచో దిద్దుకొందును. ప్రజ్ఞులకు మ్రొక్కుచున్నాను.

ప్రభవ,
వ్యాసపూర్ణిమ,
మచరాసు.

విశ్వవిధేయుఁడు,
వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రి.

